

ISSN 0453-8048

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В.Н. Каразіна
№ 896

Серія “Романо-германська філологія.

Методика викладання іноземних мов”

Випуск 61

Видається з 1965 року

Харків
2010

Вісник містить статті з актуальних проблем когнітивної лінгвістики, семантики, лексикології та синтаксису германських та романських мов, які вміщують результати досліджень харківських та українських і російських науковців. Наводяться статті з теорії і практики перекладу. Висвітлюються новини наукового життя факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна та рецензуються наукові монографії українських дослідників.

Для лінгвістів, викладачів, аспірантів та пошукачів, студентів старших курсів.

Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(протокол № 6 від 28 травня 2010 р.)

Головний редактор:

І.С. Шевченко, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Редакційна колегія:

Секція: Романо-германська філологія

В.І. Говердовський, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
О.І. Давидов, канд. іст. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
В.П. Кривенко, канд. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
А.П. Мартинюк, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
Л.М. Мінкін, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
О.І. Морозова, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
Л.С. Піхтовнікова, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
В.О. Самохіна, канд. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
Л.В. Солощук, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
С.О. Швачко, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Секція: Методика викладання іноземних мов

Н.Ф. Бориско, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет)
Л.С. Нечепоренко, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
С.Ю. Ніколаєва, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет)
В.Г. Пасинок, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
О.Б. Тарнопольський, докт. пед. наук (Дніпропетровський університет економіки і права)
В.О. Ужик, канд. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
Л.М. Черноватий, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Відповідальний секретар:

Л.Р. Безугла, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61077, м. Харків, пл. Свободи, 4,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
факультет іноземних мов
Тел.: (057) 707-51-44
dilovamova@mail.ru

Текст подано в авторській редакції
Усі статті рецензовані

Свідоцтво про держреєстрацію КВ № 11825–696 ПР від 04.10.2006.

© Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна, оформлення, 2010.

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Ю.Ю. Шамаева МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ НЕЙРОСЕТЕВОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ РАСПОЗНАВАНИЯ ВЕРБАЛИЗОВАННЫХ КОНЦЕПТОВ ЭМОЦИЙ	6
О.М. Благодарна ОБ’ЄКТИВАЦІЯ ЦІННІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КОНЦЕПТУ <i>РОБОТА</i> У СУЧАСНОМУ БРИТАНСЬКОМУ ДИСКУРСІ	12
Т.Б. Долгова МЕТАФОРИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОНЦЕПТУ <i>УКРАЇНА</i> (на матеріалі англomовного газетного дискурсу)	17
А.Б. Калюжна ВИЗНАЧЕННЯ ІМЕНІ КОНЦЕПТУ <i>ТАЄМНИЦЯ</i> В АНГЛОМОВНОМУ ДЕТЕКТИВНОМУ ЖАНРІ	22
І. О. Маляренко КОМБІНАТОРИКА ЕТНОКОНЦЕПТУ <i>БУМЕРАНГ</i> В АВСТРАЛІЙСЬКИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ	26
Т.І. Попович КОНВЕНЦІОНАЛЬНІ МЕТАФОРИ ЕМОЦІЙНОГО КОНЦЕПТУ <i>СТРАХ</i> (на матеріалі сучасного англomовного художнього дискурсу)	32
Н.В. Спіжавка ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНОГО КОНЦЕПТУ <i>ANGER/GHIB</i> У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ	36
В.А. Токарчук ПСИХОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ КОГНІТИВНОЇ ТЕОРІЇ НОМІНАЦІЇ	41

ГРАМАТИКА І СЕМАНТИКА

Н.А. Оніщенко ЛОГІКО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АФОРИСТИЧНИХ ДЕФІНІЦІЙ (на матеріалі німецької мови)	48
О.І. Davydov DES PROBLÈMES DE LA SÉMIOLOGIE DANS LA LINGUISTIQUE	54
І.В. Ступак СИНТАКСИЧНА ВАЛЕНТНІСТЬ ПОСЕСИВНИХ ПОХІДНИХ КАУЗАТИВНИХ ДІЄСЛІВ У НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	60

О.І. Ванівська НЕКАТЕГОРІАЛЬНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ ЯК ТИПОВІ І ПРОТОТИПОВІ ЕЛЕМЕНТИ	69
О.В. Гирин КАТЕГОРІЯ ЗВОРОТНОГО СТАНУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	86
Л.М. Дембовська СЕМАНТИЧНА КОМПОЗИЦІЯ – ОДИН ІЗ ШЛЯХІВ ВЕРБОКРЕАТИВНОЇ ДЕРИВАЦІЇ.....	90
Я.Ю. Манжос ФУНКЦІОНАЛЬНА ТИПОЛОГІЯ АНГЛОМОВНИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ – НАЗВ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДИНИ	96

ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ І СОЦІОЛІНГВІСТИКА

І.М. Колегаєва ЗОБРАЖЕННЯ ПЕРСОНАЖНОГО ДИСКУРСУ ЯК ЖАНРОВО ДЕТЕРМІНОВАНИЙ ВИЯВ КОМУНІКАТИВНОЇ ВТОРИННОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ.....	102
М.С. Дорофеева ЗНАЧИМОЕ ВАРЬИРОВАНИЕ КАТЕГОРИИ СУБЪЕКТА В НЕМЕЦКОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ВЫСТУПЛЕНИИ	108
О.В. Ємельянова ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРПЕРСОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ В РЕЖИМІ SMS-ПОВІДОМЛЕНЬ	114
Л.Я. Жук РОЛЬ ПРИСЛІВНИКІВ І АДВЕРБІАЛЬНИХ ФРАЗ СПОСОБУ ДІЇ В ЕКСПЛІКАЦІЇ МОВЛЕННЄВИХ ТАКТИК (на матеріалі англомовного діалогічного дискурсу)	118
Н.М. Пільгуй (Колесник) МОВНІ ЗАСОБИ ЕКСПРЕСИВНОСТІ В НАУКОВИХ ТЕКСТАХ АГРАРНОЇ ТЕМАТИКИ	123
С.К. Топачевський ЕТИКЕТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НОМІНАТИВНИХ ГРУП У АНГЛОМОВНИХ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТАХ	130
Н.В. Шевельова-Гаркуша СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РИТМІКО-СИНТАКСИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕКСТІВ СУЧАСНОЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ.....	137
R. Kritsberg ENGLISH SOCIAL DIALECTS AND THEIR SIGNATURES	143

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Л.В. Коломієць О. М. ФІНКЕЛЬ ЯК ТЕОРЕТИК ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА.....	150
--	-----

С.А. Моисеева, Е.А. Огнева ЭТНОМАРКИРОВАННЫЕ КОМПОНЕНТЫ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ДИСКУРСА: ПРОБЛЕМЫ И ТЕНДЕНЦИИ ПЕРЕВОДА	156
Л.М. Пелепейченко ПРИНЦИПИ УКЛАДАННЯ ПЕРЕКЛАДНОГО СЛОВНИКА ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ	161
Д.А. Данильченко К ВОПРОСУ О КАЧЕСТВЕ УСТНОГО ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОГО ПЕРЕВОДА И ПАРАМЕТРАХ ЕГО ОЦЕНИВАНИЯ	169
А.О. Ивахненко ВІРШІ № 441 ТА 182 Е. ДІКІНСОН У ПЕРЕКЛАДІ Н. ТУЧИНСЬКОЇ.....	176
І.А. Семьонкіна СПЕЦИФІКА АНГЛОМОВНОГО ЗАКОНОДАВЧОГО ДИСКУРСУ В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДУ	181
Т.М. Тимошенко ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ: НОМИНАТИВНЫЙ И СТИЛИСТИКО-КОННОТАТИВНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ И ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА	185
Л.А. Дороних ПРО ДВА ПІДХОДИ ДО ПЕРЕКЛАДУ ПАРОДІЙ.....	189
В.М. Кикоть ДЕЯКІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ПІДТЕКСТУ ПОЕТИЧНОГО ТВОРУ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД	196
Д.М. Котляров ЛЕКСИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ У ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ	202
О.М. Лопушанська ШЛЯХИ ВІДТВОРЕННЯ СТРУКТУРНО-КОННОТАТИВНИХ РЕАЛІЙ ТА ВЛАСНИХ НАЗВ В НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ	210

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

О.Ю. Малая ГЕРМАНІСТИКА У ХХІ СТОЛІТТІ: КОГНІТИВНА, СОЦІО- ТА ПРАГМАЛІНГВІСТИКА	216
--	-----

РЕЦЕНЗІЇ

І.С. Шевченко МОНОГРАФІЯ Р.І. ДУДКА “ПРОБЛЕМА ЗНАЧЕННЯ ТА СМISЛУ ТЕРМІНА В ГУМАНІТАРНИХ НАУКАХ” (Львів: Львів. нац. університет, 2009. – 358 с.).....	218
---	-----

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ НЕЙРОСЕТЕВОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ РАСПОЗНАВАНИЯ ВЕРБАЛИЗОВАННЫХ КОНЦЕПТОВ ЭМОЦИЙ

Ю.Ю. Шамаева, канд. филол. наук (Харьков)

В статье рассматриваются основные методологические вопросы нейросетевого моделирования распознавания оязыковленных концептов эмоций как образов, определяющие значимость искусственных нейронных сетей для изучения лингвокогнитивной архитектуры вербализованных (эмоциональных) концептов. Особое внимание уделено проблемам нейроморфности и определения методологического статуса понятия “образ-концепт эмоции” в общей структуре нейросетевого моделирования.

Ключевые слова: образ, гносеологический / кибернетический образ, концепт эмоции, нейроморфность, нейросетевое моделирование.

Ю.Ю. Шамаєва **Методологічні проблеми нейромережевого моделювання розпізнавання вербалізованих концептів емоцій.** У статті розглядаються основні питання нейромережевого моделювання розпізнавання вербалізованих концептів емоцій як образів, що визначають значущість штучних нейронних мереж для дослідження лингвокогнитивної архітектури вербалізованих (емоційних) концептів. Особливу увагу приділено проблемам нейроморфності та обґрунтування методологічного статусу поняття “образ-концепт емоції” у загальній структурі нейромережевого моделювання.

Ключові слова: образ, гносеологічний / кібернетичний образ, концепт емоції, нейроморфність, нейромережеве моделювання.

Yu.Yu. Shamayeva. Methodological problems of neural network modeling of recognition-decoding verbalized concepts of emotions. The paper discusses the key issues of neural network modeling of recognition-decoding verbalized concepts of emotions as images, which vividly prove the significance of artificial neural networks for studying the linguocognitive structure of verbalized (emotional) concepts. The prime research focus is on the problems of neuromorphy and substantiating the methodological status of the “image-emotional concept” in the framework of the general structure of neural network modeling.

Key words: image, gnoseological / cybernetic image, concept of emotion, neuromorphy, neural network modeling.

Целью настоящей статьи является анализ основных философско-методологических проблем нейросетевого моделирования распознавания эмоциональных концептов (ЭК), объективированных средствами естественного языка, как образов – нейроморфности / биоморфности и методологического статуса гносеологического и кибернетического образа концепта эмоции при нейросетевом подходе.

Достижение данной цели предполагает реализацию следующих задач: выявление нейроморфности / биоморфности нейросетевой модели распознавания оязыковленных ЭК посредством установления степени инкорпорирования свойственных

мозгу принципов представления и обработки информации, а также особенностей его структурно-функциональной организации; определение методологического статуса понятия “образ-концепт эмоции” в общей структуре нейросетевого моделирования путем компаративного анализа кибернетического и гносеологического образов ЭК, выявления закономерностей и механизмов формирования гносеологического образа ЭК в контексте проблемы представленности материального субстрата гносеологического образа ЭК в нейросетевом моделировании.

Ключевое место в концептосфере любой лингвокультуры занимают эмоции. Они являются тем

ядром психологической системы этносемантической личности, которое “связывает в единство мир, (языковое) сознание, психику, деятельность человека” [6, с. 125] и посредством которого, как сложного “гетерогенного феномена, включающего наряду с собственно “переживанием” (аффектом и т.п.) также и “когнитивный” (мыслительный, сенситивный и пр.) компонент” [15, с. 90], реализуется знаменитый принцип “единства аффекта и интеллекта” Л.С. Выготского (тут под психологической системой понимаем такую эмпирическую реальность, как конкретный человек, взаимодействующий с миром [16]), являющийся основой эффективного функционирования индивида как *Homo sentiens* и *Homo loquens*. В XXI столетии проблема репрезентации эмоции в языке, находящаяся в фокусе нашего исследовательского интереса, является “одной из наиболее актуальных лингвистических задач” [23, с. 9] по ряду причин.

С одной стороны, эмоции являются “генетическими программами поведения, обладающими концептуализируемыми энергетическими свойствами – способностью воспроизведения, трансформации, динамикой, интенсивностью, побуждающим влиянием” [4, с. 35]. Поэтому эмотиологические студии перемещаются в область когнитивных наук как составляющая корпуса рамочных техник и технологий организации мышления, что объясняется изменениями более широкого социокультурного контекста, в частности “кризисом онтологического монизма и дуализма в условиях работы с плюральными (множественными и гибридным) онтологиями” [25, с. 36] (иными словами, эмоциями и соответствующими концептами). Такое перемещение обусловлено тем, что именно лингвокогнитология, отличительной особенностью которой является “выход за пределы собственно языковых знаний и обращение к знаниям неязыкового, энциклопедического характера и определение роли этих знаний в процессе формирования языковых значений и смысла высказывания” [5, с. 15], дает возможность нового многоуровневого осмысления вопроса о соотношении языка, эмоции, мыслеобразов и экстралингвистической среды в контексте реализации единой “ориентирующей, или миросо-

здающей функции” языка (эмоций) [13, с. 16], что требует особых, более объективных методов изучения (А.Е. Кибрик, Д.Е. Пальчунов, Г.К. Вороновский, S. Kemmer, и др.). Одним из таких методов является нейросетевое моделирование в распознавании образов.

С другой стороны, основные принципы современной когнитивистики, включая в себя репрезентацию знаний как центральное понятие [12], моделирование как познавательный механизм, использование метафор (в том числе компьютерных) [3], исследование объектов/явлений с точки зрения их структуры, изучение взаимодействия человека с реальностью с точки зрения экологической адекватности (полезное или вредное (языковое) поведение человека как социально-биологического организма, включенного в систему контуров обратной связи [17; 24]), понимание “человеческого фактора” как познавательной и активно адаптирующейся к среде открытой системы, понимание истинности знания как его адаптивно-эвристической полезности, информационный подход как ведущая методология [2], игнорирование междисциплинарных барьеров (Н.Н. Болдырев, В.А. Виноградов, Е.С. Кубрякова, С.А. Жаботинская, М.М. Полложин, И.С. Шевченко, R. Jackendoff, G. Lakoff, R.W. Langacker и др.), делают феномен языкового облигаторно эмоционального мышления [18] объемлющим процессом по отношению к другим интеллектуальным процессам, сопровождающим и поддерживающим его. При этом одним из основных становится понятие предопределенного логикой познания культурно-детерминированного когнитивно-семиотического кода эмоции (термин В.М. Аллахвердова [1]), декодирование/распознавание которого происходит, с нашей точки зрения, при его восприятии и осмыслении интерпретатором/экспериментером в процессе концептуализации и оязыковления эмоции, а своеобразным ключом к коду эмоции представляется вербализованный ЭК.

Необходимость исследования ЭК усиливает также тот факт, что они относятся к категории актуалем, характеризуясь принадлежностью не только к концептосфере одного человека, но и к концептуальной картине мира всего этносообщества.

ства (при этом, концептуальную картину мира понимаем как “глобальную, целостную, непрерывно конструируемую систему информации (мнений и знаний) об универсуме, которой располагает индивид” [9, с. 381] как представитель определенной лингвокультуры). Актуалемы эмоций отражают социально-культурные установки, обладая помимо константного ядра мощной интерпретативной периферией, материализуясь в широком репертуаре языковых (метафорических) репрезентаций, составляющем активный репрезентационный лексикон той или иной эмоции [19].

Поэтому совершенствование существующих и разработка принципиально новых систем распознавания дискурсивных фрагментов объективации концептов (эмоций) является в настоящее время одной из приоритетных задач в теории и практике совершенствования экспертных систем специального назначения, представляя значительный интерес для лингвистов, объединенных когнитивным подходом к проблемам человеческой психики и языка. Попытки формализовать интеллектуальную деятельность человека привели к постановке фундаментальной лингвистической задачи, состоящей в моделировании его языкового поведения, т.е. построении функциональной модели естественного языка как среды объективации концептуальной картины мира. Однако, наряду с очевидными достоинствами [14; 26; 27], лингвистические методы распознавания обладают рядом существенных недостатков, среди которых повышенная чувствительность данных систем к возможным изменениям в используемом словаре и различным метафорическим модификациям способов объективации того или иного ЭК, резкое возрастание количества вычислений при увеличении точности распознавания, что обуславливает определенные трудности при обеспечении режима реального времени. Вышесказанное объясняет необходимость разработки систем распознавания, потенциально свободных от указанных недостатков.

В этой связи нами был разработан оригинальный нейросетевой подход к построению систем распознавания вербализованных ЭК в экспертных инфрасистемах – нейросетевая система распозна-

вания концептов эмоций [20; 21].

Параметры порядка внешней среды чрезвычайно важны при изучении когнитивных репрезентаций эмоций (Н. А. Красавский, В.И. Шаховский, О.Л. Бессонова и др.), поскольку именно тесная связь между процессами внутреннего мира человека и его лингвокультурной экологии привела к понятию интеррепрезентационной сетевой модели (Inter-Representational Network) [26; 27]. Отметим, что под моделью нами понимается “естественно или искусственно созданное для изучения объекта познания явление (предмет, процесс), аналогичное другому явлению (предмету, процессу), исследование которого затруднено или вовсе невозможно” [11, с. 55]. Моделирование же в этом контексте представляет собой научный метод исследования различных систем путем построения моделей этих систем, сохраняющих некоторые основные особенности объекта исследования, и изучения функционирования моделей с переносом получаемых данных на объект исследования [8]. Иными словами, нейросетевая модель основывается на рассмотрении процесса формирования образа (в нашем случае в разряд образов включаем ЭК), а сами искусственные нейронные сети (ИНС) понимаются как существенно параллельный адаптивный распределенный процессор, который обладает способностью к сохранению и репрезентации (эмоционального) знания [27], позволяя решать “плохо определенные задачи” [27, с. 121]. К последним мы относим задачи распознавания, структурирования, выявления содержания и обработки эмоциональных смыслов. При этом вычислительная мощь нейросетевых моделей определяется двумя базовыми свойствами, присущими исключительно ИНС [26; 27]: а) существенно параллельной распределенной структурой (с возможностью модификации собственной топологии, что делает данную характеристику сходной с принципом распределенной когниции [7]); б) способностью к обучению и репрезентации полученных знаний.

Именно возможность репрезентации знаний, полученных нейросетью в процессе обучения и способность не только правильно реагировать на концептуально-языковые сигналы, предъявленные

в процессе тренировки, но и генерировать правильные выходы для входных сигналов, которые не были задействованы в процессе обучения, в совокупности с колоссальной скоростью собственно работы (обобщения) и послужили определяющими факторами при выборе ИНС как наилучшего кандидата для разработки системы распознавания, удовлетворяющей поставленной цели.

Таким образом, объектом нашей работы является подход нейросетевого моделирования распознавания образов применительно к исследованию/распознаванию объективированных в языке ЭК. Предмет исследования составляют методологические аспекты нейросетевого моделирования распознавания оязыковленных ЭК как образов, которые определяют значимость ИНС для изучения лингвокогнитивной архитектоники вербализованных (эмоциональных) концептов, что и обуславливает новизну данного исследования. К таким методологическим параметрам относятся проблемы нейроморфности и определения методологического статуса понятия “образ-концепт эмоции” в общей структуре нейросетевого моделирования.

Построение нейросетевой модели распознавания непосредственно затрагивает важную методологическую проблему соотношения модели и прототипа. Ввиду того, что тождество между ними исключено, создание модели воспроизводимого объекта (ЭК) предполагает некую степень абстрагирования от ряда характеристик прототипа. Формулируя проблему нейроморфности как вопрос об адекватности нейросетевой модели биологическому/концептуальному прототипу и, учитывая упрощенный характер любой модели, мы приходим к необходимости некоторого упрощения прототипа, т.е. выделения его эссенциальных параметров для воплощения их в модели и абстрагирования от несущественных характеристик. В этом контексте представляется очевидным соответствие принципам функционирования учитываемого в ходе концептуального анализа когнитивного механизма дефокусирования как “мыслительного процесса, направленного на выведение из фокуса внимания определенных свойств объектов и ситуаций” [10, с. 71], отсеи-

вающего информационные помехи. Поэтому возникает закономерный вопрос о том, что есть существенным для нейросетевого моделирования ЭК, а что является второстепенным.

В нейросетевой методологии представлена теория бионической парадигмы, объединяющей наряду с нейросетевым направлением направление эволюционного моделирования (например, генетические алгоритмы, фрактальные структуры и т.п.) и моботицизм. [11]. Создание моделей распознавания концептуальных образов в русле бионической парадигмы предполагает имитацию механизмов, реализованных природой в живых существах с особым акцентом на обучаемости и адаптируемости систем распознавания в динамической (лингвокультурной) среде. Методология ИНС как яркий представитель структурного моделирования в рамках указанной парадигмы ориентирована на использование принципов обработки и анализа информации, что характерно для высокоорганизованных биосистем: параллельной обработки информации, обучаемости, адаптивности, устойчивости, надежности и т.п.

Ядром нейросетевой методологии является принцип структурной доминанты, согласно которому функция системы есть вторичной и определяемой её структурой [14]. Для моделирования распознавания ЭК как образов это означает, что функция распознавания как когнитивная функция мозга обусловлена, прежде всего, его архитектурой и “аппаратной реализацией” [11, с. 41]. Принцип структурной доминанты и нейроморфный характер когнитивного нейросетевого моделирования проявляются в том, что реализация в разрабатываемой нами системе способностей мозга, важных для распознавания вербализованного ЭК как образа (адаптивность, ассоциативность, самоорганизация, высокая вычислительная мощность и т.д.) предполагает имитацию структуры, а также принципов репрезентации и обработки информации мозгом, выявление которых осуществляется нами в русле лингвокогнитологии и лингвокультурологии [22]. Другими словами, в нейросетевой методологии постулируется, что технические системы, построенные с учетом структурной организации и прин-

ципов функционирования биологических нейронных сетей будут обладать во многом сходными характеристиками.

Производя оценку степени биоморфности нейросетевой модели распознавания ЭК нами была предпринята попытка выяснить насколько учтены в нейросетевой модели принципы, свойственные нейролингвистической информатике мозга как основы материального субстрата распознавания образов [8; 11; 14; 25]. Учтенными оказались следующие основные принципы и механизмы, непосредственно связанные с распознаванием ЭК: малая глубина информационных процессов распознавания в сочетании с высокой степенью их параллельности, совместное использование в процессе распознавания систем параллельной и последовательной обработки данных, распределенный характер хранения информации в мозге (по аналогии с принципом распределенной когнитивной матричного анализа (Н.Н. Болдырев)), аналоговые представления и обработка информации (определяющие помехоустойчивость и надежность нейронных структур мозга, а также маргинальный характер хранимой информации), наличие структур ассоциативной памяти с адресацией по содержанию, принцип контекстности хранения информации, наличие механизмов обнаружения сходства, самоорганизация и ряд других параметров [26].

Раскрытие методологических особенностей ЭК как кибернетического образа (одно из ключевых понятий нейросетевого моделирования распознавания) требует проведения компаративного анализа кибернетического и гносеологического образа (КО и ГО), что также позволит нам выяснить в какой мере в кибернетическом понятии “образ” актуализированы следующие важные характеристики образа гносеологического [8; 11; 27]:

а) ценностная характеристика ГО коррелирует с активным отношением субъекта к внешнему миру и обладает диапазоном градаций от ценности для субъекта до объективно-культурной/научной ценности. В свою очередь, ценностная характеристика КО ЭК в нейросетевом моделировании распознавания учитывается лишь с позиций узкотехнической полезности;

б) качественная характеристика ГО связана с репрезентацией внутренней и внешней гетерогенности объекта, а качественная характеристика КО в нейросетевом моделировании распознавания представлена так, что значения величин свойств объектов отображаются в границах меры с соблюдением принципа дефокусирования;

в) качественно-количественная характеристика ГО представляет собой объединение двух предыдущих параметров и отображает данные о качественно-количественном составе элементов объекта (ЭК). Что касается вышеуказанной характеристики КО ЭК, состав класса описывается количественным измерением состава по свойствам (конечное число концептуальных признаков, распределение вероятностей содержания признаков и т.п. [2]);

г) структурная характеристика ГО отражает “закон композиции элементов, устойчивый по отношению к определенным преобразованиям” [11, с. 70]. В нейросетевом моделировании распознавания КО отвлечен по структурной характеристике, т.к. описание идет посредством набора признаков, а не закона композиции;

д) параметр гносеологического сходства/адекватности ГО оригиналу относится к основополагающим для моделирования, раскрывая соответствие качественно-количественных характеристик ГО и оригинала, а также вид соответствия структур образа и оригинала в контексте отношений изо- и гомоморфизма. В свою очередь, свойство адекватности КО ЭК оригиналу представлено в нейросетевом моделировании односторонне, и по степени существенности описания КО представлен набором полезных, но не всегда существенных признаков в силу описанных нами выше особенностей теории распознавания;

е) семантическая характеристика ГО включает в себя предметное значение для чувственного образа наряду с эмпирической (когда качественные, количественные и структурные характеристики концепта осознаются в связи с определенной категорией эмпирических объектов) и теоретической (когда происходит соотношение субъектом с другим понятием, концептом либо формальной системой) интерпретацией для мысленных образов,

знаний, эмоций. При этом предметность чувственного образа проявляется в том, что для субъекта специфика отображаемого объекта выступает в качестве параметров внешних объектов, а не собственных состояний субъекта, его рецепторов, мозга [4]. Нейросетевое моделирование распознавания ЭК абстрагируется от семантической характеристики КО, и задача определения концептуального содержания становится прерогативой разработчика нейросетевой модели распознавания, оставляя за рамками моделирования важную связь между образом и деятельностью.

Итак, КО ЭК в нейросетевом моделировании наделен далеко не всеми характеристиками ГО, но даже те из них, которые нашли свою объективацию в нейросетевом моделировании, представляют собой лишь абстрактное и редуцированное выражение измерений ГО ЭК. Ввиду того, что КО является количественной и экстенсивно-структурной стороной ГО ЭК, его методологический статус в нейросетевом моделировании распознавания ЭК связан с формально-операционной и информационно-алгоритмической составляющими процесса распознавания образов ЭК.

Итак, развитие нейросетевого моделирования с учетом критерия нейроморфности послужит дальнейшему сближению биотехнической и когнитивно-дискурсивной парадигм, а также формированию междисциплинарного языка, общего для нейрофизиологов, (нейро)лингвистов-когнитивистов и кибернетиков. Поскольку определяющей методологической предпосылкой формирования нейросетевой модели распознавания ЭК является аналогия со структурой лингвокогнитивного процесса распознавания образов, эвристика данной аналогии позволяет обосновать методологический статус проблемы самоорганизации как центральной при моделировании процессов распознавания ЭК. В этой связи вектор перспективы нашего исследования составляет развитие нейросетевого моделирования распознавания вербализованных образов-концептов эмоций в русле мутуализма, трактующего распознавание образов как явление, эволюционно развивающееся в процессе активной интеракции субъекта распознавания и лингвокультурной среды.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аллахвердов В.М. Методологическое путешествие по океану бессознательного к таинственному острову сознания / В.М. Аллахвердов. – СПб.: Изд-во “Речь”, 2003. – 368 с.
2. Баксанский О.Е. Нейролингвистическое программирование как практическая область когнитивных наук / О.Е. Баксанский, Е.Н. Кучер // Вопросы философии. – 2005. – № 1. – С. 82-100.
3. Берестнев Г.И. К философии слова (лингвокультурологический аспект) / Г.И. Берестнев // Вопросы языкознания. – 2008. – № 1. – С. 37-65.
4. Бойко В.В. Психоэнергетика / В.В. Бойко. – СПб.: Питер, 2008. – 416 с.
5. Болдырев Н.Н. Принципы и методы когнитивных исследований языка // Принципы и методы когнитивных исследований языка: сб. науч. тр. / Н.Н. Болдырев. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2008. – С. 11-29.
6. Васильев И.А. Место и роль эмоций в психологической системе / И.А. Васильев // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 14. Психология. – 2008. – № 2. – С. 113-127.
7. Величковский Б.М. Когнитивная наука: Основы психологии познания: в 2 т. – Т. 2 / Б.М. Величковский. – М.: Смысл: Изд. Центр “Академия”, 2006. – 432 с. (С. 69-91).
8. Генетические алгоритмы, искусственные нейронные сети и проблемы виртуальной реальности / [Вороновский Г.К., Махотило К.В., Петрашев С.Н., Сергеев С.А.]. – Харьков: Основа, 1997. – 112 с.
9. Жаботинская С.А. Принципы создания ономазиологических моделей и событийных схем в языке // Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство: Сб. в честь Е.С. Кубряковой, С.А. Жаботинская. – М.: Языки славянских культур, 2009. – С. 381-400.
10. Ирисханова О.К. Концептуальный анализ и процессы дефокусирования // Когнитивные исследования языка. Вып. I. Концептуальный анализ языка: сб. науч. тр. / О.К. Ирисханова. – М.: Ин-т языкознания РАН; Тамбов: Изд. дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2009. – С. 68-77.
11. Капитонова Т.А. Нейросетевое моделирование в распознавании образов: философско-методологические аспекты / Т.А. Капитонова. – Минск: Белорус. Наука, 2009. – 131 с.
12. Кубрякова Е.С. О ментальных репрезентациях // Когнитивные исследования языка. Вып. II. Проблемы репрезентации в языке: сб. науч. тр. / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков. – М.: Ин-т языкознания РАН; Тамбов: Изд. дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2009. – С. 19-35.
13. Кубрякова Е.С. В поисках сущности языка: вместо введения // Когнитивные исследования языка. Вып. IV. Концептуализация мира в языке: коллектив. монография / Е.С. Кубрякова. – М.: Ин-т языкознания РАН; Тамбов: Изд. дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2009. – С. 11-24.
14. Линг-

вистический процессор для сложных информационных систем / [Апресян Ю.Д., Богуславский И.М., Иомдин Л.Л. и др.]. – М.: Наука, 1992. – 256 с. 15. Максимов Л.В. Когнитивизм как парадигма гуманитарно-философской мысли / Л.В. Максимов. – М.: Российская политическая энциклопедия, 2003. – 160 с. 16. Пэйн Р. Эмоции и работа. Теории, исследования и методы применения / Р. Пэйн, К. Купер. – Пер. с англ. – Х.: Изд-во “Гуманитарный центр”, 2008. – 544 с. 17. Фолконар Т. Творческий интеллект и самоосвобождение: Корзыбский, неаристотелевское мышление и Восточное сознание / Т. Фолконар. – М.: “КСП+”, 2003. – 208 с. 18. Чейф У. Роль интроспекции, наблюдения и эксперимента в понимании мышления / У. Чейф // Вопросы языкознания. – 2008. – № 4. – С. 78-88. 19. Черникова Н.В. Актуальные концепты и их лексические репрезентанты / Н.В. Черникова // Филологические науки. – 2007. – № 6. – С. 71-80. 20. Шамаева Ю.Ю. Нейросетевой метод распознавания концептов эмоций / Ю.Ю. Шамаева, А.А. Подорожняк // Системы обработки информации. – 2009. – Вып. 6 (80). – С. 130-133. 21. Шама-

ева Ю.Ю. распознавание концептов эмоций в лингвистическом процессоре экспертной системы / Ю.Ю. Шамаева, А.А. Подорожняк, Н.Ю. Любченко // Системы обработки информации. – 2010. – Вып. 1 (82). – С. 8-12. 22. Шамаева Ю.Ю. Когнитивная структура концепта РАДОСТЬ (на материале английского языка): дис. ... канд. филол. н.: 10.02.04 / Шамаева Юлия Юрьевна. – Харьков, 2004. – 260 с. 23. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций / В.И. Шаховский. – М.: Гнозис, 2008. – 416 с. 24. Шелякин М.А. – Язык и человек. К проблеме мотивированности языковой системы / М.А. Шелякин. – М.: Флинта: Наука, 2005. – 296 с. 25. Щедровицкий П.Г. Изменения в мышлении на рубеже XXI столетия: социокультурные вызовы / П.Г. Щедровицкий // Вопросы философии. – 2007. – № 7. – С. 36-54. 26. Bishop С.М. Neural networks for pattern and concept recognition / С.М. Bishop. – Oxford: Oxford University Press, 2007. – 482 p. 27. Haykin S. Neural networks: a comprehensive foundation / S. Haykin. – NY: Macmillan College Publishing Company, 1994. – 691 p.

© Ю.Ю. Шамаева, 2010

УДК 811.111'42

ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ЦІННІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КОНЦЕПТУ РОБОТА У СУЧАСНОМУ БРИТАНСЬКОМУ ДИСКУРСІ

О.М. Благодарна (Харків)

Благодарна О.М. Об'єктивація ціннісного потенціалу концепту РОБОТА у сучасному британському дискурсі. У статті розглянуто модальну рамку оцінки; визначено функції цінності як провідного аксіологічного орієнтиру; проведено аналіз ціннісного потенціалу антропоцентричного концепту РОБОТА, який реалізується у вигляді раціонально-оцінного та/або емоційно-оцінного компоненту значення засобів вербалізації концепту.

Ключові слова: концепт, модальність, оцінка, раціональний та/або емоційний компонент значення, цінність.

Благодарная Е.Н. Объективация ценностного потенциала концепта РАБОТА в современном британском дискурсе. В статье рассматривается модальная рамка оценки; определяются функции ценности как ключевого аксиологического ориентира; проводится анализ ценностного потенциала антропоцентрического концепта РАБОТА, который реализуется в виде рационально-оценочного и/или эмоционально-оценочного компонента значения средств вербализации концепта.

Ключевые слова: концепт, модальность, оценка, рациональный и/или эмоциональный компонент значения, ценность.

Blagodarna O.M. Instantiation of axiological potential of the concept WORK in the present-day British discourse. This article examines the evaluative modal frame; establishes the functions of value as a core axiological reference; analyses axiological potential of the anthropocentric concept WORK that is verbalized by language units with rational and/or emotional component of the meaning.

Key words: a concept, modality, evaluation, rational and/or emotional component of the meaning, value.

Питання оцінки, цінності та ціннісних орієнтацій досліджується головним чином у логіці, де під оцінкою зазвичай розуміють судження про цінності. Проблема того, як розуміти цінність, є предметом аксіології – філософського вчення “про природу цінностей, їхнє місце в реальності і структурі ціннісного світу, тобто про зв’язок різних цінностей між собою, із соціальними і культурними факторами, зі структурою особистості” [23, с. 763]. Зважаючи на той факт, що у сучасних лінгвістичних студіях постулюється трьохвимірна структура концепту як сукупності поняттєвого, образного та ціннісного складників [10; 11; 15; 16], мету цієї статті вбачаємо у вивченні шляхів реалізації оцінки у структурі значення номінацій концепту РОБОТА. Об’єктом виступають різнорівневі засоби вербалізації концепту РОБОТА у сучасному британському дискурсі, а предметом – їх ціннісний потенціал, який реалізується у вигляді раціонального або/та емоційного навантаження номінацій. Актуальність цього дослідження обумовлена кількома чинниками: по-перше, це антропоцентрична природа та висока частотність функціонування концепту у дискурсі; по-друге, об’єкт є актуальним через свою функцію ключового концепту британської лінгвокультури, про що свідчить той факт, що за результатами дослідження А. Вежбицької та її школи РОБОТА/WORK, СВОБОДА/FREEDOM та ЛЮБОВ/LOVE виступають ключовими концептами англосаксонської культури [4] (порівн. ключові концепти слов’янської культури: ДУША, ДОЛЯ).

Оцінку можна розглядати як один з видів модальностей, що накладаються на дескриптивний зміст висловлювання. Під модальністю розуміємо функціонально-семантичну категорію, що виражає різні види відношень висловлювання до дійсності та не збігається з його логіко-семантичною та синтаксичною структурою [6, с. 11-12]. У такому судженні “можна висловити схвалення або несхвалення стосовно розглянутої ситуації, кваліфікувати її реалізацію як фізично неможливу, стверджувати, що вона має місце та інш.” [21, с. 38]. Оцінна модальність визначається цілим висловлюванням, а не окремими його елементами, та є його компонентом.

Включаючись в контекст, оцінка характеризується особливою структурою, що містить ряд обов’язкових і ряд факультативних елементів. Цю структуру можна представити як модальну рамку, побудовану на основі виразу $A r B$, де A представляє суб’єкта оцінки, B – її об’єкта, а r – оцінне відношення. У природній мові r може бути представлено як окремими лексичними одиницями, так і значенням висловлювання в цілому. Аксіологічний предикат слугує основним засобом експлікації модальної рамки. Він вводить у висловлювання експліцитну суб’єктивність, указуючи на присутність оцінного суб’єкта і представляючи оцінку як таку, що відноситься до його концептуального світу [19, с. 10]. Невід’ємним елементом функціонування модальної рамки є оцінні стереотипи та аксіологічна шкала, що визначена характером оцінки та її підставами [2; 3; 10; 17; 18]. В оцінному знанні стереотип присутній у скритій формі: уявлення про стандарт, еталон і норму вважається загальним знанням, яке належить концептуальній картині світу у її найвсунутому варіанті та є тим “фільтром”, крізь який сприймається світ [9, с. 39-41]. Підставами оцінки слугують ідеали, стандарти, почуття, переконання, знання суб’єктом певних норм утилітарного чи морально-етичного характеру [3, с. 28], у відповідності до яких у свідомості індивіда формується ціннісна картина світу. Виокремлюючи цінність та оцінку, зазначимо, що оцінка є способом судження суб’єкта про об’єкт, процес та результат когнітивної операції кваліфікації (оцінювання) у той час, як цінності становлять собою аксіологічні орієнтири, на підґрунті яких здійснюється ця операція [9; 10].

Виділяють кілька рівнів ціннісної ієрархії: сенсорний рівень поєднує миттєві цінності, що розміщуються між полюсами “задоволення” :: “незадоволення”; екзистенційний рівень охоплює тимчасові цінності між полюсами “здоров’я – життя” :: “хвороба – смерть”; духовний рівень містить вічні цінності, що розташовані між полюсами “добро” :: “зло”; до найвищого щабелю абсолютних цінностей залучені ті, що пов’язані з концептом БОГ [3, с. 34-35; 7; 12, с. 281; 23, с. 135-165].

Головною особливістю цінностей є те, що вони “тим чи іншим чином пов’язані з людиною, оскільки

ки не належать до зовнішнього світу. У протилежному випадку вони перестали б бути цінностями і склали б частину об'єктивного світу» [26, с. 175]. Аналізуючи множину функцій цінностей у повсякденній діяльності суб'єктів будь-якого соціуму, можна виділити такі:

- функція репрезентації, що пов'язана із формуванням та актуалізацією ставлення окремої особи до предметів і явищ дійсності на підґрунті їх важливості та корисності для життєдіяльності [14, с. 28];
- орієнтуюча функція, що слугує для встановлення орієнтирів людиною під час її предметної та соціальної діяльності [20, с. 732-734; 25, с. 28];
- регулююча функція, що виступає підґрунтям для визначення алгоритму поведінки в окремій ситуації [14, с. 30];
- координуюча функція, що здійснює зв'язок між індивідом та світом оцінюваних об'єктів [1, с. 23].

Оцінне висловлювання передбачає ціннісне відношення між суб'єктом і об'єктом, де суб'єкт представлений окремою особою, лінгвокультурною спільнотою або усім людством, а об'єкт – будь-яким матеріальним чи уявленим предметом, явищем, подією, процесом, ідеєю, дією, станом тощо, які підлягають порівнянню за певними параметрами [5, с. 550]. При описі оцінних суджень у логіці оцінка постає як безособова, така, що не має суб'єкта. Однак у висловлюваннях природної мови будь-яке оцінне судження припускає суб'єкт судження, тобто ту особу (індивідуум, соціум), якою здійснюється оцінка, і його об'єкт, тобто той предмет або явище, які оцінюються. Роль суб'єкта полягає у співвіднесенні властивостей об'єктів із загальнолюдськими/ етнокультурними/ соціальними нормами та стандартами на основі пресупозиційної бази дискурсу. Оцінка виражає особисті думки і смаки суб'єкта, його точки зору та відчуття, бажання та потреби, обов'язки та цілеспрямовану волю. Це створює її конфліктність: оцінка, породжена бажанням, відмінна від оцінки, що впливає з обов'язку [6, с. 8].

При дослідженні оцінних структур мова може йти як про інгерентні (дескриптивні) ознаки пред-

метів, так і про якості, що приписуються їм суб'єктом дискурсу. Найважливішою особливістю оцінки є те, що в ній завжди є присутнім суб'єктивний фактор, що взаємодіє з об'єктивним. Суб'єктивний компонент припускає позитивне або негативне ставлення суб'єкта оцінки до її об'єкта, у той час як об'єктивний (дескриптивний, ознаковий) компонент оцінки орієнтується на власні властивості предметів або явищ, на основі яких виноситься оцінка [там само].

Питання про те, який фактор в оцінці є первинним – емоційний або раціональний, є одним з провідних в аксіології та часто виявляється вирішальним для протиставлення суб'єктивізму й об'єктивізму в теорії оцінок. Для емотивістів первинною є емоція. Об'єктивісти вважають, що в емоціях сховані судження, і що в будь-якому випадку емоції і відношення залежать від наших суджень, експліцитних або імпліцитних, про положення речей. У природній мові не може бути чисто емоційної оцінки, тому що мова завжди припускає раціональний аспект. Раціональність підсилюється, якщо включається предикат думки, а емоційність підсилюється за допомогою експресивності та афективності прикметників [6].

Для визначення типу оцінного значення у нашій роботі використовуємо класифікацію Н.Д. Арутюнної, що базується на класифікації типів оцінки Г.Х. фон Врігта [2, с. 75-77; 27, с. 133] та поділяє їх на гедоністичні, психологічні (інтелектуальні й емоційні), абсолютні (естетичні й етичні) та раціоналістичні (утилітарні, нормативні, телеологічні).

Присутність у структурі значення образно мотивованої номінації гештальта [18, с. 110-112; 22] підсилює раціональну оцінку емотивним стимулом і викликає емоційне сприйняття об'єкта крізь призму позитивного :: негативного почуття-ставлення суб'єкта. Останнє розуміємо як стабільну емоційну реакцію на ситуацію [18, с. 111-120], що пов'язана з емпатією продуцента дискурсу – сприйняття ним ситуації у відповідності до аксіологічних орієнтирів і норм, його ототожнення з безпосереднім учасником або об'єктом події [13].

Таким чином, раціональний компонент оцінки реалізується дескриптивно орієнтованими:

1) однослівними номінаціями-дериватами імені концепту РОБОТА; наприклад, номінація *workaholic*, утворена за моделлю *alcoholic*, імплікує негативну оцінку дій денотата через їх надмірність:

For Laura, work had now become an end in itself; although some of her colleagues began to describe her as a workaholic it was more that she found working a pleasurable state (Laura Ashley: a life by design by A. Sebba, 1990);

2) вільними словосполученнями; наприклад, у словосполученнях *handsome/ great/ nice/ challenging/interesting work* позитивна раціональна оцінка реалізується параметризаторами-приметниками загальної (*handsome/ great/ nice*), інтелектуальної (*interesting*) та телеологічної (*challenging*) оцінки:

Until more interesting work was available he felt he had no option but to keep the men in his charge fully occupied and if it meant using eight men to undertake a task which could be accomplished in a fraction of the time by a machine... (Engineers, managers and politicians by L. Hannah, 1993);

3) фразеологічними сполученнями; наприклад, фразеологізм із зв'язаним значенням *to make short (quick) work of smth.* (зробити/виконати щось у короткий термін та дуже якісно) містить позитивну раціональну телеологічну оцінку:

Eve had made short work of anyone who took advantage of Benny's gentle ways (Circle of friends by M. Binchy, 1999).

Емоційна оцінка втілюється прагматично орієнтованими:

1) однослівними номінаціями; наприклад, гештальт складеного слова *workhorse*, що позначає працювиту та надійну людину, уподібнює об'єкта оцінки коню, якого використовують для виконання складної роботи; таке уподібнення у контексті дискурсу може актуалізувати різні емоційні реакції суб'єкта оцінки в залежності від емпатії у конкретній ситуації й загальних аксіологічних орієнтирів (від зневажливого ставлення до об'єкта як такого, що дозволяє себе експлуатувати, до поваги за надійність та працювистість):

Perhaps this operation would be the last, perhaps his Western masters would finally decide that the old workhorse had given his best and deserved to be put out in rich pastures (Foxbat by P. Cave, 2001);

2) фразеологічними сполученнями; наприклад, гештальт параметризатора фразеологічного словосполучення *dirty work* (брудна справа/підлість) уподібнює справу, зроблену об'єктом оцінки, бруду, що не лише негативно кваліфікує його як такого, що порушує моральні норми, а й виражає певне емоційне почуття-ставлення до всієї ситуації: суб'єкт оцінки відмежовується від об'єкта як такого, що забруднив себе, заплямував свою репутацію, й у такий спосіб осуджує його:

Even Raine's critics acknowledge that, in doing what dirty work had to be done and attracting the odium that went with it, she has put her stepson in a strong position (London: The Daily Telegraph, 2002);

3) ідіомами, які містять образно-мотивований конотат; наприклад, гештальт ідіоми *piece of cake* (легке та приємне для виконання завдання) ґрунтується на метафоричному ототожненні роботи з шматком пирога/тістечка, що імплікує сенсорно-смакову оцінку "смачно" та психологічну оцінку "приємно" і супроводжується позитивним почуттям-ставленням мовця до роботи:

At first he kept saying that housekeeping was a piece of cake and that women made a big fuss about nothing but since the washing machine broke down he hasn't said that (Queen's Park magazine, 2004).

Отже, відповідно до результатів дослідження можна зробити висновки, що у структурі дескриптивно та прагматично орієнтованих засобів вербалізації концепту РОБОТА оцінка актуалізується на фоні поняттєвої інформації та може доповнюватись емоційно навантаженою образною складовою. Підґрунтям оцінного судження суб'єкта дискурсу стають його/її ціннісні орієнтири, які реалізуються у спектрі раціоналістичних, психологічних та абсолютних раціональних оцінок. Стимулом для емоційної реакції слугує присутність у структурі значення засобів вербалізації концепту РОБОТА гештальту.

Перспективи дослідження вбачаємо у проведеному аналізі та класифікації образів, що надають номінативній одиниці експресивного ефекту, з подальшим визначенням особливостей їх розміщення на аксіологічній шкалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Об объекте общей оценки / Н.Д. Арутюнова // Вопросы языкознания. – 1984. – №3. – С. 15-43.
2. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Арутюнова Н.Д. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
3. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти / Бессонова О.Л. – Донецьк : Вид-во Донецьк. нац. у-ту, 2002. – 362 с.
4. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов // Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / Пер. с англ. А.Д.Шмелева под ред. Т.В.Булыгиной. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С.263-305.
5. Вендлер З. О слове *good* / З. Вендлер // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1981. – Вып. 10: Лингвистическая семантика. – С. 531-554.
6. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки / Вольф Е.М. – М. : Ком. книга, 2006. – 280 с.
7. Гартман Н. Этика / Гартман Н. – СПб. : “Владимир Даль”, 2002. – 707 с.
8. Змиєва І.В. Лингвокогнитивные характеристики средств вербализации концепта *ДОБРО* в английском языке : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Ирина Владимировна Змиєва. – Харьков, 2006. – 227 с.
9. Ивин А.А. Основания логики оценок / Ивин А.А. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1976. – 230 с.
10. Карасик В. И. Языковой круг: Личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
11. Карасик В.И. Этноспецифические концепты / В.И. Карасик // Введение в когнитивную лингвистику : [отв. ред. М.В.Пименова]. – Кемерово : Кузбассвузиздат, 2005. – С. 61-105.
12. Левонтина И.Б. За справедливостью пустой / И.Б. Левонтина, А.Д. Шмелев // Логический анализ языка. Языки этики. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 281-292.
13. Лингвистический энциклопедический словарь / [Редкол.: Н.Д. Арутюнова, В.А. Виноградов, В.Г. Гак, Т.В. Гамкрелидзе и др.] – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 683 с.
14. Неновски Н. Право и ценности / Неновски Н. ; [пер. с болг. В.М. Сафронова]. – М. : Прогресс, 1987. – 248 с.
15. Приходько А.Н. Концепт как трехмерное метальное образование / А.Н. Приходько // Вісник Харківського національного університету. Серія: Романо-германська філологія. – Харків : Константа, 2006. – № 726. – С. 20-25.
16. Слышкин Г.Г. От текста к символу: Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Слышкин Г.Г. – М. : Academia, 2000. – 128 с.
17. Старикова Е.Н. Проблемы имплицитной номинации в современном английском языке : автореф. дис. на соискание учёной степени доктора филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е.Н. Старикова. – К., 1976. – 41 с.
18. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / Телия В.Н. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
19. Фадеева О.В. Стратегії і тактики конфліктного дискурсу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.В. Фадеева. – Київ, 2000. – 18 с.
20. Философский энциклопедический словарь / [Редкол.: С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев и др.] – [2-е изд.] – М. : Советская энциклопедия, 1989. – 815 с.
21. Хинтикка Я. Виды модальности / Я. Хинтикка // Семантика модальных и интенциональных логик. – М., 1981. – 285 с.
22. Чернейко Л.О. Лингво-философский анализ абстрактного имени / Л.О. Чернейко. – М., 1997. – 306 с.
23. Krzeszowski T.P. The axiological aspects of idealized cognitive models / T.P. Krzeszowski // Meaning and lexicography. – Amsterdam, Phil.: John Benjamins, 1990. – P. 135-165.
24. Locke R.R. Management and higher education since 1940 : the influence of America and Japan on West Germany, Great Britain, and France / R.R.Locke. – Cambridge : CUP, 1989. – 328 p.
25. Schaefer R. Sociology / R. Schaefer. – N.Y. etc. : McGraw-Hill, Inc., 1989. – 694 p.
26. Searle J.R. Expression and meaning: Studies in the theory of speech acts / J.R.-L. Searle etc., 1979. – P. 175.
27. Wright G.H. von. The varieties of goodness / G.H. Wright von. – L., 1963. – P. 133.

© О.М. Благодарна, 2010

УДК 811.111'42

МЕТАФОРИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОНЦЕПТУ УКРАЇНА (на матеріалі англomовного газетного дискурсу)

Т.Б. Долгова (Харків)

У статті встановлюються оцінні метафори, що прояснюють зміст концепту УКРАЇНА, актуалізованого в англomовному газетному дискурсі. Метафорична інтерпретація концепту УКРАЇНА охоплює його три поняттєві макроструктурні складники: ПОЛІТИКУ, ЕКОНОМІКУ і СОЦІАЛЬНУ СФЕРУ, в межах яких метафоричному переосмисленню піддаються як окремі предметні референти, так і їхні дії або відношення між ними, а також події, що являють собою складні структури, які є наслідком референтних взаємодій.

Ключові слова: англomовний газетний дискурс, концепт УКРАЇНА, оцінна метафора, структурний компонент концепту.

Т.Б. Долгова. Метафорическая интерпретация концепта УКРАИНА (на материале англоязычного газетного дискурса). В статье устанавливаются оценочные метафоры, проясняющие содержание концепта УКРАИНА, актуализированного в англоязычном газетном дискурсе. Метафорическая интерпретация концепта охватывает его три понятийных макроструктурных компонента: ПОЛИТИКУ, ЭКОНОМИКУ и СОЦИАЛЬНУЮ СФЕРУ, в рамках которых метафорическому переосмыслению подлежат как отдельные предметные референты, так и их действия или отношения, а также события, представляющие собой сложные структуры, являющиеся следствием референтных взаимодействий.

Ключевые слова: англоязычный газетный дискурс, концепт УКРАИНА, оценочная метафора, структурный компонент концепта.

T.B. Dolgova. Metaphorical interpretation of the concept UKRAINE (on the material of English newspaper discourse). The article established evaluative metaphors which clear out the content of the concept UKRAINE, actualised in English newspaper discourse. Metaphoric interpretation of the concept embraces its three notional macro-structural components: POLITICS, ECONOMICS, SOCIAL SPHERE within which the objects of metaphorical reconsideration include both separate referents, their actions and relationships and events which are complex structures resulting from the referents interactions.

Key words: concept Ukraine, English newspaper discourse, evaluative metaphor, structural component of a concept.

Метою статті є встановлення корелятивів метафор, що прояснюють зміст концепту УКРАЇНА в сучасному англomовному публіцистичному дискурсі, наведення доказів на користь метафоричності дискурсивного зображення концепту УКРАЇНА як базової засади конструювання концепту.

Актуальність обраної теми обумовлена значущістю її об'єкта – концепту Україна – та необхідністю встановлення його поняттєвого й образного змісту в сучасному англomовному газетному дискурсі, що є релевантним для усвідомлення місця й ролі України в сучасному світі.

Концепт UKRAINE вже був об'єктом аналізу на засадах когнітивної лінгвістики у дисертаційній роботі Н.А. Чабан у 1997 році [10]. Проте, здо-

бутки дискурсивної лінгвістики останніх десятиліть не лише розширюють коло можливих інтерпретацій концепту, а й надають теоретико-методологічний апарат, що дозволяє розглянути концепт не як задану готову одиницю свідомості людини, а як подію наповнення знака (у тому числі й мовного) смислом у контексті інтерсуб'єктивної дискурсивної взаємодії. Застосування когнітивно-дискурсивного підходу й обумовлює новизну цього дослідження.

Матеріалом слугують 700 фрагментів англomовного публіцистичного дискурсу, що містять лексему *Ukraine* або її похідні, виокремлених шляхом суцільної вибірки з англomовних газетних видань останніх років.

Людина, її психологічні характеристики, досвід культурної, соціальної, фізичної взаємодії з оточуючим світом із давніх-давен цікавлять лінгвістів. В. фон Гумбольдт вже на початку минулого століття стверджував, що немає мови поза людиною, як і людини поза мовою. Антропоцентрична мовознавча парадигма уточнила тезу “за кожним текстом стоїть система мови” акцентуацією того факту, що у тексті закодована не лише система мови, але й “людина – автор та/або одержувач цього тексту” [11, с. 226].

З огляду на це, особливе місце посідає *метафора* не лише як засіб художньої виразності, але насамперед як інгерентна властивість мислення та мовлення людини, тісно пов’язана з її фізичним і соціальним досвідом [6, с. 22, 27, 33, 41 тощо]. Метафора дозволяє структурувати сутність однієї речі в термінах іншої з метою акцентування певного ментального досвіду в тих випадках, коли безпосередніх характеристик об’єкта недостатньо для трансляції думки адресанта [там само, с. 35, 53 тощо]. Факт метафоричності мовлення людини передбачає, зазвичай, і його емотивність.

Концепт УКРАЇНА становить собою гештальтну структуру, яка характеризується цілісним змістом інтеріоризованої в її межах поняттєвої (або ширше – когнітивної) сутності. Гештальт метафорично уподібнюється музичному акорду, що, за прагматичної необхідності, може бути розкладений на окремі звуки, записані за допомогою нот [3, с. 4]. Іншим словами, “у кожному концепті є складники, які, у свою чергу, можуть бути взяті в якості концептів” [там само, с. 30]. Кожний складник концепту є “інтенсивною ознакою, інтенсивною ординатою, яка має розумітися не як загальне чи часткове, а просто як суто одиничне” [там само, с. 31]. Оскільки лексема Ukraine є власною назвою, то відповідне логічне поняття не виявляє ознак дефінієндума [9, с. 79], тобто не пізнається дефініційно. Відтак, ознаки концепту УКРАЇНА можна встановити лише на основі аналізу дискурсивних реалізацій лексеми Ukraine та/або її дериватів.

У контексті дискурсу ієрархія складників концепту та їх ознак закодована у вигляді ієрархії макро- та і мікротем [2]. Ця ієрархія формує скелет,

або остов, концепту та є різновидом “цілісних єдностей, які називаються форматами знання” [5, с. 5]. Кожна макротема (*Політична сфера, Економічна сфера, Соціальна сфера*) відсилає до ряду тем, а останні, у свою чергу, є контейнерами для релятивних мікротем. Наприклад, макротема *Політична сфера* містить теми *Внутрішня політика України* та *Зовнішня політика України*, де перша представлена мікротемами *Боротьба за владу, Нестабільність, Перспективи на майбутнє, Демократія* тощо. У свою чергу, мікротем першого порядку поділяються на мікротемі другого, третього й нижчих порядків. Подібне аналітичне конструювання концептуального простору є необхідною умовою досягнення умовної єдності значення, оскільки “чистий”, нерозкладений концепт можна уподібнити бильярдним шарам, “які безперервно “розбігаються”, змінюються, групуються та перегруповуються в мінливій соціальній області” [4, 185-186].

Оскільки, досліджуючи концепт УКРАЇНА, ми апелюємо до його складників та їх ознак, під якими розуміємо усю сукупність властивостей референта, а також відношень, до яких його залучено, на кожному рівні ієрархії макро-мікро тем у контексті дискурсу, референтами метафор стають не лише цілісно репрезентований лексемою *Ukraine* концепт УКРАЇНА та його різні ієрархічно упорядковані предметні складники (наприклад: *Політична сфера* → *Можновладці* → *Президент*), а й їх різноманітні ознаки/дії та відношення між ними (*Дії можновладців* → *Боротьба за Владу*). Відтак, у конкретних дискурсивних контекстах складники концепту Україна репрезентовані актантами, ознаками/діями/відношеннями актантів, а також подіями, які є результатом дій актантів. *Подію* розуміємо як “зміну хоча б однієї структурної властивості об’єкта, системи, оточення або зв’язку між ними протягом періоду часу певної тривалості” [1, с. 34]. Дискурсивні події функціонують як окремі референти, синтезовані на основі динамічних відношень між актантами, які імпліцитно наявні в значенні номінації події (*Помаранчева Революція: революція = НАРОД (агенс) діє на ВЛАДУ / КРАЇНУ в цілому (пацієнс)*).

В залежності від позиції адресанта англомовного публіцистичного дискурсу кожен із таких референтів подається в одному з трьох аксіологіч-

них ракурсів: негативному, нейтральному й позитивному, що має такий вигляд на континуумній лінії:

Нейтральна позиція не є центральною, оскільки кількість фрагментів, що належать сфері негативної аксіології (на жаль), значно перевищує кількість фрагментів із нейтральною й позитивною оцінністю. Це відображено зсувом апріорно центральної нейтральної позиції.

Цілісна актуалізація референта УКРАЇНА в дискурсі відображає бажання Заходу бачити Україну демократичною державою, що звільнилася від тоталітаризму. Ця позиція відображена у метафорі УКРАЇНА є СПОКУСА для ДЕМОКРАТИЧНОГО ЗАХОДУ: *It's tempting for Europeans to say that Ukraine represents the European way to democracy* (Guardian, Jan 27, 2005). Метафора реалізована лексемою *tempting* (спокусливий) та словосполученням *the European way to democracy* (Європейський шлях до демократії), що розкриває причину особливої зацікавленості європейців. Зауважимо, що, для українського реципієнта лексема *democracy* може апріорно виявитися негативно ідеологічно “зарядженою” через факт порушення обіцянок щодо дотримання норм демократичного статусу українського суспільства в минулому [11, с. 219], тобто це слово може актуалізувати інгертентну емотивну сему негативної оцінності, яка була набута лексемою *democracy* в дискурсі пострадянського періоду. “Маніпулювання суспільною свідомістю, ігнорування властями вербалізованого гласу народу призвело до знецінювання вільного слова і деформувало семантику багатьох звичних слів, що позначають домінуючі концепти політичного дискурсу: “демократія”, “перебудова”, “реформа”” [там само, с. 264]. Тобто, з часом емотивний особистісний зміст слова у свідомості людини може змінювати свій аксіологічний знак на протилежний, орієнтуючись на емоційний досвід людини [там само, с. 231]. Натомість, в англомовному дискурсі позитивно марковані висловлювання в переважній більшості випадків тематизують

утвердження України як самостійної демократичної держави.

У рамках теми *Внутрішня політика* метафоричному переосмисленню піддаються як окремі предметні референти (ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА, ПРЕЗИДЕНТ), так і їхні дії (ДІЇ МОЖНОВЛАДЦІВ), а також події, що є наслідком таких дій (РОЗПАД КОАЛІЦІЇ).

Експресивному образному зображенню підлягає ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА держави в цілому, причому метафоризація здійснюється через персоніфікацію як різновид онтологічного метафоричного посилення [6, с. 59]: *No wonder politics in Ukraine is so paralyzed if the Tymoshenko-Yushchenko war has been dragged down to such ridiculous levels* (Telegraph, Mar 14, 2009). Референт ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА характеризується ознакою “паралізованість”, що відсилає до корелята ХВОРОБА. Як це впливає зі змісту фрагмента, такий стан справ є наслідком недружніх стосунків можновладців, які переосмислюються на підставі метафор ДІЇ МОЖНОВЛАДЦІВ є ВІЙНА, ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ є ПОЛЕ БОЮ і, як наслідок, ПОЛІТИКА є ЗНІВЕЧЕНИЙ ОРГАНІЗМ / ПАРАЛІТИК. Уся ця низка метафор позначена негативною аксіологічною маркованістю як наслідок негативно морально-етичної оцінки власне феномена війни.

В інших фрагментах ДІЇ МОЖНОВЛАДЦІВ метафорично зображені як ТРЮКИ, СПРИТНІ ПРИЙОМИ: *Dirty tricks in Ukraine* (Guardian, Oct 17, 2008). Оскільки ця метафора міститься в назві статті, то додаткова її функція (окрім власне прояснення відповідного референта) полягає в тому, щоб надати тексту експресії завдяки аксіологічному зсуву акцентів: на передній план висувуються не власне події, а їх негативна кваліфікація. Атрибут *dirty*, що буквально кваліфікує референта як *брудного* метафорично імплікує неправомірність, нечесність, недо-

бродчинність і містить негативну етичну оцінку дій представників Української влади.

Метафорично зображуються і власне МОЖ-НОВЛАДЦІ як окремі особи. Так, у фрагментах: *The man who led Ukraine's orange revolution two years ago has been transformed into a **lame-duck president** following a humiliating parliamentary vote that effectively strips him of all powers* (Guardian, Jan 16, 2007); *However, Mr Yushchenko appears to be **the big loser in Ukraine's latest constitutional battle** ...* (Guardian, Jan 16, 2007) Президент Ющенко, що перетворився на нездатного протидіяти діям конкурентів суб'єкта політичного життя, метафорично уподібнюється кривенькій качці – еталону слабкості й незахищеності – та військовому начальнику, що потерпів поразку у битві. Обидві метафори не лише містять негативну телеологічну оцінку референта як такого, що не спромігся самореалізуватися й досягти успіху, але й викликають почуття-ставлення зневаги.

Подія припинення існування парламентської коаліції метафорично представляється як КОЛАПС – повне виснаження в результаті ХВОРОБИ (*collapse – if a system, idea, or organisation collapses, it suddenly fails or becomes too weak to continue* [12]): *Ukraine was last night facing the prospect of further political instability and its sixth election in four years after **the pro-western coalition formally collapsed*** (Guardian, Sept 17, 2008); *The nine-month-old coalition's **collapse** is a major setback, and comes amid rising tensions with Russia over the war in Georgia and Ukraine's attempts to join Nato* (Guardian, Sept 17, 2008); *In Ukraine, President Viktor Yushchenko dissolved parliament **after the coalition government collapsed***. (The Dominion, Oct 15, 2008); *Ukraine's coalition is on the verge of **collapse** ...* (Telegraph, Jun 28, 2009). Ця метафора, як і попередня, позначена негативною телеологічною оцінкою, що акцентує неспроможність української Влади.

Позитивної оцінки удостоюються метафори, що прояснюють такий референт *Внутрішньої політики*, як Помаранчева Революція: *The Orange Revolution **illuminated** Ukraine, in the eyes of the outside world, with a **fleeting flash of colour** before*

the country faded away again into the grey of relative obscurity (Guardian, May 13, 2008). Так, у наданому фрагменті Помаранчева Революція уподібнюється ШВИДКОПЛИННОМУ СПАЛАХУ, що ОСВІТИВ Україну, надав їй КОЛЬОРУ, висунув її у фокус уваги світу з сірого небуття. Така метафора є позитивно маркованою, але створює контраст із повсякденним буттям України, позначеним сірістю (*grey*) й втратою інтересу до неї (*relative obscurity*).

Референт ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА, зокрема СТОСУНКИ УКРАЇНИ та РОСІЇ, також має ряд особливостей в плані метафоричної дискурсивної презентації. Наприклад, фрагмент: *Russia first triggered fears of **an energy «Cold War»** two years ago and again last year when it **threatened** to cut off gas first to the Ukraine and then to Belarus* (Guardian, Dec 22, 2008) містить доволі поширену метафору СТОСУНКИ УКРАЇНИ і РОСІЇ є ЕНЕРГЕТИЧНА ВІЙНА. Метафора подана словосполученням *an energy «Cold War»*. Роль агресора, що розпочинає військові дії, відводиться Росії, оскільки саме актант *Russia* є суб'єктом дії предикатів *to trigger* (приводити в дію спусковий механізм) та *to threaten* (залякувати); об'єктом дії цих предикатів є актант Україна. У прикладі, окрім головних актантів (Україна та Росія), міститься також периферійний актант – Білорусь, який знаходиться в одній площині з Україною (лінійні актантні стосунки) й на якого також розповсюджуються дії Росії. З огляду на те, що війна відноситься до негативно оцінних категорій соціокультурної дійсності, ця метафора містить негативну етичну оцінку. Разом із тим, негативно маркованою виявляється насамперед Росія, оскільки їй відводиться роль АГРЕСОРА, і вона може стати об'єктом осуду, а Україна має право розраховувати на співчуття як ЖЕРТВА,

В іншому фрагменті: *Russia and Ukraine last week ended a **bruising public fight** over the supply of natural gas* (Guardian, Jan 10, 2006) стосунки України і Росії в енергетичній сфері уподібнені КУЛАЧНИЙ БІЙЦІ, яка закінчується набиттям синців. Метафора подана словосполученням *a bruising public fight*. На відміну від метафори

ВІЙНИ, що відсилає до аксіологічно навантаженого концепту ТРАГІЧНЕ, метафора КУЛАЧНОЇ БІЙКИ відсилає до концептів ДУРІСТЬ/ІНФАНТИЛЬНІСТЬ, оскільки імпліцитно апелює до дитячих кулачних сутичок, й відтак викликає зневагу до актантів-учасників.

У контексті аналізованого дискурсу багато уваги приділяється культурному протистоянню України і Росії. Такий стан речей пов'язаний з тим фактом, що культура України тривалий час була підпорядкована радянській ідеології. Коли ж виникла потреба власної ідентифікації, зокрема у сфері культурних реалій, з'ясувалося, що найбільше Україна лякається ототожнення своєї культури з культурою найближчого їй, з історичного погляду, народу – російського, що й спричинює активну агресію та крайній ступінь протидії з боку України: *Russia and Ukraine are engaged in a cultural cold war over the nationality of one of the world's most celebrated playwrights* (Guardian, Dec 11, 2008). У прикладі йдеться про спадщину письменника В.М. Гоголя як одну з причин ідеологічних сутичок. Ця ситуація відображена метафорою КУЛЬТУРНІ СТОСУНКИ УКРАЇНИ і РОСІЇ є ХОЛОДНА ВІЙНА. Негативний зміст метафори посилюється тим, що вона відсилає до часів холодної війни між СРСР і Заходом, яка довгі роки тримала в напруженні весь світ, що почувався на порозі ядерної війни.

Частотним актантом дискурсивних контекстів, що тематизують складник *Економічна сфера*, є УКРАЇНСЬКА ВАЛЮТА, що метонімічно репрезентує усю економіку. Наприклад, у фрагменті: *On the financial front, Ukraine's sinking currency meant the country could hardly buy the dollars it needed to settle its outstanding debt with Gazprom* (Telegraph, Jan 06, 2009) – основне аксіологічне навантаження належить лексемі *sinking*, що й складає підгрунтя метафори УКРАЇНСЬКА ВАЛЮТА є ТОНУЧИЙ КОРАБЕЛЬ. Таке уподібнення викликає зневагу до референта України, яка посилюється атрибутом *outstanding*; останній кваліфікує борг перед Газпромом і має подвійний смисл (несплатений і знаменитий, про який світова спільнота говорить уже не один рік).

На окрему увагу заслуговує референт *Майбутнє України*, що належить як *Політичній*, так і *Економічній сферам*: *The outlook for Ukraine is stormy, but the country's not about to split apart* (Times, Sep 05, 2008). У наведеному фрагменті МАЙБУТНЄ УКРАЇНИ подане у вигляді КОРАБЛЯ, що потерпає від ШТОРМУ, але НЕ РОЗКОЛЮЄТЬСЯ НАВПІЛ. Метафора подана атрибутом *stormy*, який кваліфікує актанта *the outlook for Ukraine* (майбутнє України) й актуалізує концепт ШТОРМ, а також предикацією *the country's not about to split apart* (не схоже на те, щоб країна розкололася навпіл), яке в контексті штормового моря імпліує метафоричне уподібнення України кораблю. Негативне аксіологічне забарвлення корелята ШТОРМ, що імплікує непевність, небезпеку, нейтралізується корелятом КОРАБЕЛЬ, який ПРОТИСТОЇТЬ ШТОРМУ, що, відповідно, актуалізує такі аксіологічно навантажені концепти, як СТІЙКІСТЬ, ЦІЛІСНІСТЬ.

Очевидно, метафорична інтерпретація концепту УКРАЇНА не вичерпується викладеними у статті положеннями. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в збільшенні обсягу матеріалу дослідження й проведення аналізу на основі запропонованої методики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акофф Р.Л. О целеустремленных системах / Р.Л. Акофф, Ф.Э. Эмери ; [под ред. И. А. Ушакова]. – [изд. 2-е]. – М. : Изд. ЛКИ, 2008. – 272 с.
2. Долгова Т.Б. Поняття теми як підгрунтя встановлення структурних складників концепту УКРАЇНА (на матеріалі сучасного англomовного газетного дискурсу) / Т.Б. Долгова // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2009. – № 48. – С. 165-168.
3. Жаботинская С.А. Ономазиологические модели и событийные схемы / С.А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія “Романо-германська філологія”. – 2009. – № 837. – С. 3-14.
4. Йоргенсен М. Дискурс-анализ. Теория и метод / М. Йоргенсен, Л. Филлипс. – Х. : Гуманитарный Центр, 2008. – 352 с.
5. Кубрякова Е.С. В поисках сущности языка / Е.С. Кубрякова // Issues of Cognitive Linguistics. – 2009. – № 1. – С. 5-12.
6. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Лакофф Дж., Джонсон М.;

[пер. с англ. ; под ред. и с предисл. А. Н. Баранова]. – М.: Изд-во ЛКИ, 2008. – 256 с. 7. Лузина Л.Г. О когнитивно-дискурсивной парадигме лингвистического знания / Л.Г. Лузина // Парадигмы научного знания в современной лингвистике : сб. науч. тр. – М. : РАН. ИНИОН, 2006. – С. 41-50. 8. Попова З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2003. – 191 с. 9. Хоменко І.В. Логіка : [підручник] / Хоменко І.В. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 335 с. 10. Чабан Н.А. Образ суверенной Украины в вербальном

воплощении (на материале публикаций газеты “The New York Times”) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Чабан Наталья Анатольевна. – Черкассы, 1997. – 179 с. 11. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций : [монография] / Шаховский В.И. – М. : Гнозис, 2008. – 416 с. 12. Longman Dictionary of Contemporary English / [Ed. A. Gadsby], 2001. – 1668 p. 13. Travel and Geography: Ukraine [Electronic resource] // Britannica World Data. – Режим доступа : <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/612921/Ukraine#>.

© Т.Б. Долгова, 2010

УДК 811.111:81'42

ВИЗНАЧЕННЯ ІМЕНІ КОНЦЕПТУ *ТАЄМНИЦЯ* В АНГЛОМОВНОМУ ДЕТЕКТИВНОМУ ЖАНРІ

А.Б. Калюжна (Харків)

В статті визначається ім'я концепту ТАЄМНИЦЯ в англomовному детективному жанрі в рамках лінгвокультурних та лінгвокогнітивних підходів вивчення концептів. Досліджено жанрові особливості і норми написання детективної літератури. Проаналізовано різні підходи до визначення імені концепту. Досліджено реалізацію цих підходів для визначення імені вказаного концепту на матеріалі англomовних текстів детективного жанру.

Ключові слова: детективний жанр, ім'я концепту, концепт ТАЄМНИЦЯ, лексеми-репрезентанти.

А.Б. Калюжная. Определение имени концепта ТАЙНА в англоязычном детективном жанре. В статье определяется имя концепта ТАЙНА в англоязычном детективном жанре в рамках лингвокультурных и лингвокогнитивных подходов к изучению концептов. Исследованы жанровые особенности и нормы написания детективной литературы. Проанализированы разные подходы для определения имени концепта. Исследована реализация этих подходов для определения имени указанного концепта на материале англоязычных текстов детективного жанра.

Ключевые слова: детективный жанр, имя концепта, концепт ТАЙНА, лексемы-репрезентанты.

A. Kalyuzhnaya. Identification of the name of the concept MYSTERY in the English detective genre. The article defines the name of the concept MYSTERY in the English detective genre within the framework of linguocultural and linguocognitive approaches to concepts research. Detective fiction genre characteristics as well as principles of its composition have been analyzed. Various approaches to identification of the concept name have been considered. The realization of these approaches concerning the concept in question has been examined on the material of the English detective texts.

Key words: concept MYSTERY, detective fiction genre, lexemes-representatives, name of the concept.

Детектив стабільно займає одну з провідних позицій серед різних жанрів. Не дивлячись на те, що детективні історії можна знайти і в Біблії, і в сюжетах античної літератури [1, с. 7], історії з таємницею та її наступною розгадкою незмінно викликають інтерес самого широкого кола читачів.

Це, на наш погляд, обумовлює актуальність даного дослідження, об'єктом якого є концепт

ТАЄМНИЦЯ, а предметом – лексеми, що вербалізують його в англійській мові.

Мета роботи – визначити ім'я концепту, що стає можливим в результаті аналізу матеріалу дослідження – текстів творів англomовного детективного жанру.

Згідно з жанровими особливостями детективної літератури основною ознакою детектива є на-

явність у творі якоїсь загадкової події, обставини якої невідомі та повинні бути з'ясовані. Якщо твір не містить в собі нічого незвичного, загадкового, його вже не відносять до чистого детектива, але до споріднених жанрів (бойовик, поліцейський роман тощо) [7]. Кульмінація детектива – вирішення загадки; оповідання прив'язане до логічного процесу, через який розслідник приходиться до розкриття таємниці [8]. Таємниця – невід'ємний відправний пункт сюжету, без неї нема і не може бути розслідування. Таємниця живить дію, вона є джерелом усього, що відбувається та – це важливо – що має відбутися [11, с. 160].

В детективному жанрі виділяють такі напрями як *mystery* та *detective fiction*. Між ними існує незначна різниця, в той же час до обох висуюються декілька однакових вимог, а саме: в детективі має бути (1) злочин, (2) процес розслідування та (3) розкриття злочину.

В напрямі *mystery* головною метою є вирішення загадки шляхом встановлення правди завдяки комбінації логіки, спостереження, логічних висновків та припущень [9].

У детективі все підкоряється сюжету, який складається з 4-х елементів:

- постановка проблеми;
- поява даних, необхідних для її розв'язання;
- вияв істини, тобто завершення розслідування детективом-сищиком;
- пояснення, яким шляхом сищик дійшов до такого висновку [6, с. 97].

Також існують певні норми написання творів зазначеного жанру:

- потрібно забезпечити читачеві рівні з сищиком можливості розкриття таємниць;
- до викриття повинні привести логічні висновки, недозволені випадкові або необґрунтовані зізнання;
- в детективі не може бути відсутнім сищик, який методично розшукує докази, в результаті чого приходиться до вирішення загадки;
- в процесі вирішення таємниці треба виключити всі потойбічні сили та обставини;
- заборонено пояснювати таємницю нещасним випадком або самогубством [2, с. 5-6].

Таємниця передбачає певні дії для з'ясування та необхідні роздуми та пошук відповіді. Злочин має бути обов'язково розкритий за допомогою логічних умовиводів, а не випадковості, чи немотивованого зізнання [6, с. 96].

ТАЄМНИЦЯ відноситься до основних концептів детективу поряд з концептами ЗЛОЧИН, ЗЛОЧИНЕЦЬ, РОЗСЛІДУВАННЯ, СИЩИК, ПОКАРАННЯ та інші.

Для експлікації концепту в мові потрібні зазвичай численні лексичні одиниці. Слово представляє концепт не повною мірою – воно своїм значенням передає кілька основних концептуальних ознак, релевантних для повідомлення. Кожне слово репрезентує лише частину концептуальних характеристик, які мають значення для комунікації [3, с. 35], що підтверджується існуванням численних синонімів, різних дефініцій, визначень та текстових описів одного і того ж концепту [4, с. 26].

В англійській мовній картині світу концепт ТАЄМНИЦЯ вербалізований лексемами *mystery, secret, enigma, privacy, riddle, puzzle*.

Лексикографічний аналіз, який виявив диференційні ознаки та характерні риси означеного концепту (див. А.Б. Каложна, І.В. Змійова [10, с. 37]), надав можливість стверджувати, що понятійною складовою концепту є визначені різноманітними засобами компоненти “знання” та “інформація”, що викликають інтерес через недоступність, незрозумілість або є відомими лише обмеженому колу осіб та потребують пояснення.

Як відомо, “ім'я концепту – це головним чином слово” [5, с. 123]. Серед дослідників існують розбіжності відносно визначення імені концепту ТАЄМНИЦЯ в англійській лінгвокультурі. Н.Ю. Філістова визначає його як *mystery* [14], О.Й.Шейгал та О.С.Арчакова вважають іменем концепту лексему *secret* [15, с. 20].

Для визначення імені концепту (ключового слова) спираємось на такі критерії:

- 1) Частотність вживання лексем-репрезентантів, враховуючи, що “частотність лексем залежить від типу дискурсу, місця спілкування та учасників спілкування” [12, с. 99];
- 2) Ім'я концепту має співпадати з домінантою

відповідного синонімічного ряду [13, с. 53].

Згідно першого критерію було проведено частотний аналіз слів-репрезентантів даного концепту на 455 прикладах вживання вказаних лексем в англомовних текстах детективного жанру. Було виявлено, що досліджуваний концепт реалізується за допомогою лексем *secret* (245 використань), *mystery* (176), *riddle* (19), *puzzle* (9), *privacy* (5), *enigma* (1).

За другим критерієм був складений синонімічний ряд лексем, що вербалізують концепт ТАЄМНИЦЯ, до якого увійшли *mystery*, *secret*, *riddle*, *puzzle*, *privacy*, *enigma*. Домінантою вважаємо лексеми *mystery* та *secret*, спираючись на отримані дані частотного та лексикографічного аналізу, який демонструє наявність найбільшої кількості значень саме в лексемах *mystery* та *secret* [10, с. 37].

Порівняльний аналіз вживання лексем *mystery* та *secret* у текстах англомовної детективної літератури виявив, що обидві лексеми означають:

- те, що приховують

But what was the mystery to be concealed?
/W. Collins/

If so, he keeps his secret well /A. Christie/

- те, що знають

The mystery of its disappearance is no mystery to Rachel
/W. Collins/

Every secret of theirs has been known to him
/A. Christie/

- те, що виявляють, дізнаються, осягають

I've cleared up one mystery /A. Christie/
Werner discovered the secret and blackmailed the squire into surrendering the estate
/G.K. Chesterton/

- те, що обумовлює емоційний стан

The horrid mystery hanging over us in this house gets into my head like liquor, and makes me wild
/W. Collins/

...under the oppressive influence of the secret that is upon him /Ch. Dickens/

- причетність до таємниці

... she was associated in any way with the mystery of an undiscovered theft /W. Collins/

... he is a party to some dangerous secret
/Ch. Dickens/

Крім того, лексеми *mystery* та *secret* мають кожна свої окремі семи. Наприклад, лексема *secret* включає сему "інформація, що повідомляється самотійно або під примусом, та має особистий характер":

My only secret when I opened my heart to him... was a harmless secret /W. Collins/
I'll let you into a secret /A. Christie/

На відзнаку від *secret* лексема *mystery* має такі семи:

- наявність поштовху для розв'язання загадки
But for the self-control, the mystery that puzzles you, Mr. Betteredge, would have been at an end to-night /W. Collins/

- питання, справу, подію, які привертають до себе увагу та потребують пояснення

There is at least the mystery of why so big a man should attempt so big a blow with so little a hammer /G.K. Chesterton/

- те, що потребує вирішення, з'ясування, пояснення, зокрема з метою покарання

The second is to clear up the mystery and to punish the guilty parties /A.C. Doyle/

- необхідність докладання певних зусиль для знаходження пояснення

If I succeed, I clear up the mystery /W. Collins/

З наведених прикладів вживання лексем *mystery* та *secret* зрозуміло, що ознаки концепту, що експлікуються, певною мірою співпадають. Однак інформація, позначена лексемою *secret*, є вже відомою одній або кільком особам та повинна бути прихована, нерозголошена, або, навпаки, розголошується добровільно або під примусом та має особистий характер. Лексема *mystery* експлікує більшу кількість значень, актуалізує необхідність розкриття таємниці (одержання інформації) та надає забарвлення загадковості, є лексичним засобом для об'єднання усіх компонентів загадкової справи, що стає предметом розслідування, що відповідає вимогам детективного жанру, в якому події можуть розвиватися виключно в просторі, обмеженому таємницею [11, с. 160].

Виходячи з цього, можна конкретизувати ознаки інформації, що становлять основу понятійної складової концепту ТАЄМНИЦЯ в рамках детек-

тивного жанру – загадковість, незвичність, нез’ясованість, що обумовлює необхідність виявлення цієї інформації та викликає певні емоції (як у персонажів так і у читача). Останні, в свою чергу, призводять до певних дій, кроків, спрямованих на отримання невідомої інформації та розв’язання загадки. Згідно з особливостями жанру, інформація повинна з’ясовуватись шляхом припущень та логічних висновків, та не є результатом зізнання, оскільки це вилучає процес розслідування, який становить невід’ємну частину сюжету. До того ж в детективі таємниця “дегуманізується”, тобто важливими стають докази, подробиці, а не діючі особи [там само, с. 162].

Композиція детективу є двополюсною: вона поділяється на задачу та вирішення [11, с. 144]. Загадка і розгадка є сторонами одного і того ж явища [там само, с. 173]. Тому можна припустити, що концепт ТАЄМНИЦЯ в детективному жанрі представляє собою послідовність взаємообумовлених переходів від одного елементу до наступного, від полюса визнання необхідності одержання невідомої (прихованої) інформації до полюса її виявлення та отримання. Ця послідовність визначається як “категорія прогностичності”, яку можна уявити в вигляді шкали з полюсами “загадка” (таємниця) та “розгадка” (зняття таємниці) [16, с. 78].

В детективному жанрі актуалізується не сам факт приховування інформації, що є однією з концептуальних ознак, притаманних концепту ТАЄМНИЦЯ, а по-перше, необхідність її одержання (для успішного завершення розслідування) і, по-друге, необхідність докладання певних зусиль для її одержання з метою пояснення всієї справи. Сама по собі інформація, а також володіння інформацією, що есплікується за допомогою лексеми *secret*, не може становити проблеми, якщо нема потреби її одержати.

Як бачимо, такі ознаки, як відсутність або недосяжність, поки що, знання/інформації, що надає емоційного забарвлення загадковості, стає поштовхом для здобуття інформації (розв’язання загадки), підкреслює необхідність докладання зусиль, актуалізуються за допомогою лексеми *mystery*. Використання лексеми *mystery* не лише є засобом

повідомлення факту приховування інформації або визнання того, що певна особа або коло осіб володіють інформацією, що є важливою для розкриття злочину, але дозволяє охопити комплекс загадкових подій (злочин, причини якого є нез’ясованими), які є постановкою проблеми, прихованих дій та вчинків, нарешті, виявленням фактів (процес розслідування), які пояснюють проблему (таємницю) та надають можливості покарання злочинця.

Таким чином, іменами концепту ТАЄМНИЦЯ в англійському детективному жанрі є лексеми *mystery* та *secret*. Використання тієї чи іншої лексеми залежить від вектору розвитку сюжету – в напрямку приховування або здобуття інформації.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в визначенні лексико-семантичного поля концепту ТАЄМНИЦЯ з метою структурування його семантичного простору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анджапаридзе Г.А. Популярный жанр вчера и сегодня / Г.А. Анджапаридзе // Кестхейи Тибор. Анатомия детектива. – Будапешт: “Корвина”, 1989. – С. 5-15.
2. Бавин С.П. Зарубежный детектив XX века / С.П. Бавин. – М.: Кн.палата, 1991. – 202 с.
3. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика / Н.Н. Болдырев. – Тамбов: Изд-во Тамбов. ун-та, 2001. – 123 с.
4. Болдырев Н.Н. Концепт и значение слова / Н.Н. Болдырев // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 2001. – С. 25-36.
5. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С.Г. Воркачев – М.: ИТДГК “Тнозис”, 2004. – 236 с.
6. Давиденко Г.Й., Чайка О.М. История зарубежной литературы XIX – поч. XX столетия / Г.Й. Давиденко, О.М. Чайка. – К.: Центр учебной литературы, 2007. – 400 с.
7. Детектив. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/Детектив>.
8. Энциклопедия Кольера – Режим доступу : <http://dic.academic.ru>.
9. Жанр. – Режим доступу : <http://genre.omnymystery.com>.
10. Калюжна А.Б., Змійова І.В. Концепт ТАЄМНИЦЯ в англійській мовній картині світу / А.Б. Калюжна, І.В. Змійова // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н.Каразіна. – 2009. – № 848 – С. 35-39.
11. Кестхейи Тибор. Анатомия детектива / Тибор Кестхейи. – Будапешт: “Корвина”, 1989. – 272 с.
12. Попова З.Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж: Истоки, 2003. – 191 с.
13. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-

дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 322 с. 14. Филистова Н.Ю. Структура и семантика детективного нарратива на материале текстов английских и русских рассказов / Н.Ю. Филистова // Автореф. дисс. ... на соискание учен. степени канд. филол. наук. – Тюмень, 2007. – 30 с. – Режим доступа : <http://www.tnmlib.ru/Default.aspx/ELResources>. 15. Шейгал Е.И. Тезаурус-

ные связи и структура концепта / Е.И. Шейгал, Е.С. Арчакова // Язык, коммуникация и социальная среда. – Воронеж: ВГТУ, 2002. – Вып. 2. – С. 19-24. 16. Шейгал Е.И. Категория прогностичности в политическом дискурсе / Е.И. Шейгал // Язык, сознание, коммуникация. – М.: МАКС-Пресс, 2000. – Вып. 14. – С. 77-84.

© А.Б. Каложна, 2010

УДК [811.111:39]:821.72-1+811.111:1

КОМБІНАТОРИКА ЕТНОКОНЦЕПТУ БУМЕРАНГ В АВСТРАЛІЙСЬКИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ

І. О. Маляренко (Херсон)

У статті здійснено реконструкцію етноконцепту БУМЕРАНГ шляхом виявлення засобів когнітивно-семантичного втілення відповідної етнореалії в текстах австралійської поезії; розкрито механізми сполучуваності зазначеного етноконцепту з іншими концептами; визначено комбінаторні потенції вербалізованого етноконцепту БУМЕРАНГ та описано реалізацію цих потенцій в поетичних текстах. Доведено парадоксальну сутність концепту БУМЕРАНГ.

Ключові слова: етноконцепт, комбінаторика, вербалізація, парадокс, етнореалія.

И.А. Маляренко. Комбинаторика концепта “БУМЕРАНГ в австралийских поэтических текстах. В статье предложена модель реконструкции этноконцепта БУМЕРАНГ путем анализа способов когнитивно-семантической реализации соответствующей этнореалии в текстах австралийской поэзии, раскрыты механизмы комбинаторики указанного концепта с другими концептами. Определены комбинаторные потенции вербаллизованного этноконцепта БУМЕРАНГ и проанализирована реализация этих потенций в поэтических текстах. Акцентируется внимание на парадоксальном характере концепта БУМЕРАНГ.

Ключевые слова: этноконцепт, комбинаторика, вербаллизация, парадокс, этнореалия.

I.O. Malyarenko. Combinability of ethnic concept BOOMERANG in Australian poetic texts. The article focuses on revealing the mechanisms of the combinability of the ethnic concept BOOMERANG in Australian poetic texts. The potential combinability of this concept is modelled and the ways of textual verbalization of the potential combinability are analysed. It is proved that the concept BOOMERANG has paradoxical nature.

Key words: ethnic concept, combinability, verbalization, paradox, ethnic realia.

Мовна картина світу виступає засобом експлікації знань, що становлять концептосферу етносу, яка, у свою чергу, може бути представлена за допомогою концептів, фреймів, сценаріїв, скриптів, схем тощо.

Дослідження національних особливостей світосприйняття, менталітету, а також етноспецифіки мовної комунікації, що знаходить відображення в мовній картині світу окремої етнічної спільноти, привертають увагу широкого кола науковців (Н.Д. Арутюнова, І.О. Голубовська, О.В. Городецька, О.О. Залевська, Г.В. Колшанський, О.С. Кубрякова, О.В. Урисон).

Зміни, що відбуваються в свідомості як окремого індивіда, так і суспільства в цілому, постійний рух суспільного життя, зміна пріоритетів і цінностей невпинно впливають на становлення концепту [5, с. 23]. Концепт – динамічна величина, семантична структура якої залежить від багатьох факторів: стану суспільства, існуючої ситуації, культури, історії, міфології тощо, і здатна до взаємозв'язку і взаємодії з іншими концептами.

Подібно до мовних одиниць, для яких здатність до комбінаторики є загальною та обов'язковою властивістю [7, с. 268], концептам також притаманно вступати в зв'язки з іншими концептами, адже лю-

дина мислить не ізольованими когнітивними одиницями, а їх комбінаціями. Саме тому окремого розгляду потребує питання про комбінаторику концептів.

Актуальність теми зумовлена загальною спрямованістю сучасних лінгвокогнітивних студій на моделювання структур знання, які стоять за мовними одиницями, а також необхідністю вивчення способів структуризації знань та уявлень австралійців про сполучуваність етноконцепту БУМЕРАНГ з іншими концептами.

У зв'язку з цим метою нашої розвідки є реконструкція етноконцепту БУМЕРАНГ шляхом виявлення засобів когнітивно-семантичного втілення відповідної етнореалії в текстах австралійської поезії та розкриття механізмів його сполучуваності з іншими концептами.

Мета дослідження передбачає вирішення таких завдань: визначити комбінаторні потенції вербалізованого етноконцепту БУМЕРАНГ та описати реалізацію цих потенцій в австралійських поетичних текстах, звертаючи особливу увагу на комбінаторику в аспекті актуалізації структури досліджуваного концепту, а також охарактеризувати сполучуваність номінативної одиниці *бумеранг* та її похідних з номінативними одиницями, що вербалізують інші концепти.

Незважаючи на те, що про австралійську реалію – бумеранг, на сьогодні відомо багато, БУМЕРАНГ як концепт продовжує дивувати своєю специфічністю і загадковістю, залишаючи за собою право провокувати нас на нові дослідження і невпинний процес пізнання, і досі.

“Говорити нове можна лише у випадку, якщо думка парадоксальна”, – зазначав Аристотель [1, с. 977]. Парадоксальність – це порушення узгодженості між усталеними поглядами на той чи інший порядок у звичному ході подій і явищ. Виявлення парадоксів є джерелом пізнання [8, с. 768].

Саме з проблемою парадоксальності етноконцепту БУМЕРАНГ ми і стикнулися при вивченні структури цього концепту та аналізі мовних засобів втілення вказаної реалії в тканині австралійського поетичного твору.

У поетичному тексті парадоксальність сховано, імпліковано, читач реконструює її самостійно

і таким чином відновлює межі семантичного поля, котрі змикають в одній точці те, що розбігається у різні боки, і водночас прагне одне до одного, породжуючи рух – зміни і водночас повернення до початку, до архетипних значень [2].

Тезаурусний метод, який полягає в аналізі словникових дефініцій досліджуваних лексем у різного роду словниках: етимологічних, енциклопедичних, тлумачних, уможливив виявлення спектру концептуальних імплікацій архетипного шару етноконцепту БУМЕРАНГ, серед яких “смерть” і “повернення” є основними. Ці два протилежні складники досліджуваного концепту і стали причиною виникнення парадоксу.

Іноді виявити етноконцепт БУМЕРАНГ в етичному тексті не легко, особливо якщо його актуалізовано імпліцитно. Наприклад, у вірші «My Country» (by Dorothea Mackeller) він подається у тісному сплаві з іншими культурними концептами “КРАЇНА”, “ЛЮБОВ”, які мають експліцитне вираження:

*Wherever I may die,
I know to what brown country
My homing thoughts will fly* (Mackeller, el.ref.).

Наведений уривок імплікує концепт ПОВЕРНЕННЯ. Автор подумки повертається до своєї рідної батьківщини (Австралії). Прикметник *brown*, який використовується в тексті вірша в номінативних сполученнях *brown streams*, *brown country*, імплікує суто австралійський пейзаж. Автора приваблює не тільки чарівний краєвид країни, він змальовує образ “Австралії” через негативні конотації, намагаючись передати всю її красу:

*I love a sunburnt country,
A land of sweeping plains,
Of ragged mountain ranges,
Of droughts and flooding rains.
I love her far horizons, ...
Her beauty and her terror ...* (Mackeller, el.ref.).

Негативна оцінка, що передана лексемами “*sick*”, “*die*”, “*steady soaking rain*”, “*grey clouds*”, імплікує позитивне відношення автора до країни: “*core of my heart*”, “*bless*”:

*Core of my heart, my country!
Her pitiless blue sky,
When, sick at heart, around us
We see the cattle die
But when the grey clouds gather,
And we can bless again...*

The steady soaking rain (Mackeller, el.ref.).

Концепт ЛЮБОВІ дається в опозиції “My love – your love” з використанням присвійних займенників, що підсилюють бажання людини, яка помирає, хоч тільки подумки повернутись назад. Магічний ЕФЕКТ БУМЕРАНГУ актуалізовано імпліцитно у сполучуваності з концептом ПОВЕРНЕННЯ як основної ознаки відповідної реальії. Використовуючи метафору: *Land of the rainbow gold* автор здійснює подвійний асоціативний перенос: *Land of boomerang*. По-перше: Австралія відома за своїми символами, серед яких бумеранг є одним з домінуючих; по-друге: веселка за формою має схожість з бумерангом. Вважаємо, що сполучуваність всіх трьох концептів: КРАЇНИ, ЛЮБОВІ і БУМЕРАНГУ побудована на протиріччі: образ країни – змальовано як позитивний, так і негативний; любов – передається крізь прекрасне і жахливе; бумеранг – повернення і самотність (смерть).

Можливість текстуального втілення концепту БУМЕРАНГ визначається його здатністю комбінуватися з іншими концептами, що реалізується через сполучуваність у поетичних текстах відповідних лексем: повернення, руху, смерті, самотності, розваги тощо.

Комбінаторику, слідом за Г. Лейбницом, розуміємо як складову любого творчого акту [3], в якості якого у нашому випадку виступає поетичний текст, що вимагає спочатку аналізу (членування цілого на частини), а згодом і синтезу (поєднання частин в єдине ціле). Кожний аналіз може переходити до синтезу, маємо на увазі побудову нових, альтернативних суджень, а також понять, світоглядів, концептів, образів тощо.

Концепт зберігається у свідомості у двох типах пам'яті: комбінаторній і референційній [4]. Комбінаторну пам'ять концепту розуміємо як його здатність сполучуватись з іншими концептами, в той час як його референційна пам'ять виступає

агентом, що відправляє читача до порогу свідомості. Додаткові значення в тексті створюються шляхом інтерпретації комбінаторних кіл сполучуваності концептів: їх значень, асоціацій, образів, тощо вилучених з минулих контекстів. Референційна пам'ять концепту залучає до себе попередні значення і конотації, поширюючи тим самим рамки концептосфери. До референційної пам'яті концепту вже закладена його комбінаторна пам'ять, яка допомагає здійснити декодування метафор та більш складних елементів концепту.

Для унаочнення механізму комбінаторики концепту розглянемо фігуру запропоновану Луллієм [4] (рис. 1). Представлені кола (внутрішні і зовні) марковані буквами. Кола обертаються таким чином, що комбінації букв можна зчитати. Коли кола, що представляють різні концепти збігаються в одному пункті, можна говорити про сполучуваність концептів, а отримане сполучення букв є важливим додатковим компонентом їх структури. Рух і зупинка кіл комбінаторики (*arcs combinatoria*) нагадує нам гру в рулетку, коли ніхто з присутніх не знає коли вона зупиниться і кінцевий результат може мати несподіваний ефект. Той самий принцип закладений і в сполучуваності концептів. Визначення коду комбінаторики концептів є перспективною подальшого дослідження.

Рис. 1. Механізм комбінаторики концептів

Найчастіше несподівані комбінації концептів зустрічаємо саме в поетичних текстах. Логіко-понятійне значення слів, що номінують концепт, сприймається і засвоюється з повсякденного життя, але більш важливі перцептивно-образний та аксіологічний компоненти концептів створюються в поетичних текстах.

Перейдемо до безпосереднього розгляду комбінаторики вербалізованого етноконцепту БУМЕРАНГ. Систематизуючи та узагальнюючи всі зв'яз-

ки лексичних одиниць, в яких об'єктивований етноконцепт БУМЕРАНГ в австралійських поетичних текстах, можна виділити такі основні комбінаторні потенції досліджуваного концепту. Концепт БУМЕРАНГ має здатність сполучатися з концептами ЖИТТЯ, ЛЮБОВ, КРАЇНА, ЧАС, МИСТЕЦТВО.

Інтерпретаційний аналіз австралійських поетичних текстів свідчить, що образ “бумерангу” знає змін, трансформацій унаслідок чого він набуває нових конотативних значень, стає конотативним знаком – символом спустошеності, загубленості себе в оточуючому світі. Це стосується не тільки загубленості окремого індивіда у Всесвіті, але й неспроможності встановити зв'язок з минулим унаслідок асиміляції та адаптації вихідців місцевого населення (аборигенів) до завезеної культури, мови, що нав'язувались силоміць.

На сучасному етапі бумеранг виступає знаком самотності і відокремленості. Образ самотності найбільш повно актуалізовано в поетичному тексті «Ode to an Indian Summer» (Robert X. Quinn)

У наведеному уривку лексеми *empty*, *none*, *vacant* імілюють сему “самотності”:

*I'm looking for an **empty** field.*

*There's **none**, that can be found.*

*I finally found a **vacant** lot.*

*The weeds, flattened by the **frost**.*

*It's the only field that's **empty** (Quinn, el. ref.),*

Для номінації “бумерангу” використовуються лексеми *sticks*, і скорочення “*rangs*: *I give my “rangs a toss.*

I've gotten in the groove now.

My sticks are flying fine (Quinn, el. ref.).

Ідея самотності актуалізується імпліцитно і через характеристику пейзажу:

*The trees are **bare** and the leaves...*

*The blustering winds of **Autumn***

*But the sun is **setting** quickly,*

I'm running out of time.

*These Autumn days are way too **short**,*

***Darkness** comes too quickly,*

*For **winter** time is coming,*

*The wind is **hard**. The air is **cold** (Quinn, el. ref.).*

Символи самотності представлені лексичними одиницями: *autumn*, *setting sun*, *short autumn days*,

darkness, *winter*, *bare trees*, *hard wind*, *cold air*. Аналіз мовних засобів репрезентації перцептивно-образного нашарування етноконцепту БУМЕРАНГ в австралійських поетичних текстах дав змогу зробити висновок, що образ самотності превалює над іншими.

Пропонуємо до розгляду поетичний текст «My Boomerang Won't Come Back» (Charlie Drake). Назва вірша відразу привертає увагу читача, бо бумеранг має властивість повертатись, однак назва як і численні повтори *My Boomerang Won't Come Back* свідчать про парадоксальність концепту. Вірш розповідає про юнака-аборигена, якого було вигнано з племені за те, що він не вмів кидати бумеранг. У вигнанні хлопець почував себе дуже самотньо і спустошено. Образ самотності у тексті передається лексичними одиницями *desert*, *rock*, що імплікують місцевість, позбавлену рослинності, та убоге її обмеження, так само і життя без товариства позбавлено спілкування. Займенник *his way*, та австралійський неологізм *me boomerang* акцентують єдиного супутника, що супроводжує юнака, – “*boomerang*”:

*They **banished** him from the Tribe there
And sent him on **his** way.*

.....

*Sitting on a **rock** in the middle of the **desert**
with me boomerang in me hand (Drake, el. ref.).*

Невизначеність часу, проведеного наодинці, актуалізована модальним дієсловом *maybe*:

*For three long months he sat there,
Or **maybe** it was four*

У вірші бумеранг постає водночас як історичний і міфологічний образ, як обов'язковий атрибут славетного воїна-половальника. Використання ще одного символу Австралії (кенгуру) допомагає найповніше розкрити досліджуваний етноконцепт. Ефект БУМЕРАНГУ посилюється на тлі цього символу. Графічно виделена пряма мова підкреслює значущість цього ефекту:

*Kangaroo speaks: IF YOU THROW THAT
THING AT ME, I'LL JUMP RIGHT ON YOUR
HEAD!*

Графічно передається і кидок, щоб акцентувати його важливість і актуалізувати візуальний ефект: *throwWWWW*.

Бумеранг як зброя є символом аборигенів, їх чеснот, якщо ти не вмєєш вправно поводитися з ним, то для племені ти – ніщо:

I can ride a kangaroo (Yeah, yeah.)

Make kikaju stew (Yeah, yeah.)

But I'm a big disgrace to th' Aborigine race.

My boomerang won't come back (Drake, el. ref.).

Численні повтори, які пронизують пісню, підсилюють значимість і важливість вмєєння правильно кидати бумеранг:

I've waved the thing all over the place,

Practised "till I was black in the face..."

I'm a big disgrace to th' Aborigine race.

My boomerang won't come back (Drake, el. ref.).

Концептуальна імплікація архетипу "смерті і загибелі" передано у тексті за допомогою різномовних засобів. Так, на фонетичному рівні, алітерацією, що виражена повтором літери **d** (Sound effects: First of boomerang wooshing through the air, and then an airplane motor. The plane's in a **d**eath **d**ive. **D**own, **d**own... **L**ouder and **l**ouder. Explosion and flames.). На лексичному рівні імплікація загибелі втілена у денотативних значеннях лексеми *death, explosion flames*. На змістовному рівні архетип смерті виражено у загибелі літака.

У вірші "No more boomerang" концепт БУМЕРАНГ комбінується з концептом ЧАС через опозицію: сучасне – минуле. Для сполученості концепту БУМЕРАНГ з минулим використано номінативні одиниці: *firesticks* (як ми пом'ятаємо, бумеранги використовувались для розведення вогнища), *message-sticks* (для передачі повідомлень). Вони мають спільну сему – *sticks*. Лексична одиниця *the woomera*, що позначає також зброю австралійських аборигенів, за звучанням подібна до *boomerang*, іноді це слово помилково використовувалось для номінації вказаної реалії:

No more boomerang

No more spear;

Now all civilized-

Colour bar and beer.

.....

No more sharing

What the hunter brings.

Now we work for money,

Then pay back for things....

Now we track bosses

To catch a few bob (Noonuccal, el. ref.)

Концепт БУМЕРАНГ комбінується з міні-концептом ГРОШОВІ ВІДНОСИНИ. Гроші, як і бумеранг, мають властивість обертатися при здійсненні товаро-грошових відносин. Ця здатність передається в тексті через сему *back* (для порівняння: "come back" – "pay back").

Дієслівні семи *track, catch* активують образ руху, що є характерним як для імплікації концепту ЧАСУ: все в світі мінливе, все змінюється, так і для етноконцепту БУМЕРАНГ: однією з розваг для австралійців є спостереження за траєкторією руху бумерангу. Невипадково зазначені семи використано і в сполучуваності з концептом РОБОТА, адже бумеранг це і знаряддя праці, що використовувалось аборигенами у сільському господарстві.

Архетипна імплікація "смерті" етноконцепту БУМЕРАНГ репрезентована семами *the hunter, sharing*, бо історично бумеранг – зброя для полювання.

Наведений нижче текст «The Boomerang» (Tom Conally) демонструє той факт, що навіть короткий і стислий за формою поетичний текст японського стилю хайку є достатнім для сполучуваності концептів БУМЕРАНГ та МУЗИКА. Номінативною одиницею етноконцепту БУМЕРАНГ виступає сема *wings*. Спільною семою концептів БУМЕРАНГУ та МУЗИКИ є *звук*. Метафорістичне порівняння шуму польоту бумерангу з симфонією *a symphony in the air*; імплікує архетипну ознаку семи *музика*:

One listens closely whistling softly

a symphony in the air

wings whistling softly (Conally, el. ref.).

У віршах "Life is Like a Boomerang" (E.M. DuBois) та "The boomerang in Life" (N. Wells) етноконцепт БУМЕРАНГ комбінується з концептом ЖИТТЯ. У тексті "The boomerang in Life" це відбувається за двома ознаками: 1. бумеранг – жива істота: *A boomerang has a mind and chooses a path*; 2. добрі та благородні дії повертаються (подібно бумерангу):... *you don't know when noble deeds and kind actions will one day return to you...*

Слід відмітити комбінаторику відразу чотирьох концептів ЖИТТЯ, ЧАСУ, МИСТЕЦТВА, БУМЕРАНГ у вірші “The art of repetition”:

*What is the time but a clock on the wall?
what is life without an intake of breath?
What is the world but a repeating swirl
of Birth and Death and Birth and Death*

.....

A Boomerang of life

which never, ever changes... (C. Forbes, el. ref.).

Аналіз австралійських поетичних текстів допомагає виявити причину парадоксу етноконцепту БУМЕРАНГ, осмислити явища і події шляхом протиставлення їх суттєвих ознак і властивостей. З одного боку, бумеранг – це повернення, а значить приєднання, єднання з колективом, возз’єднання, зустріч, а з іншого – це відчуття самотності, самотності, спустошеності. Це певного роду парадокс, адже концепт БУМЕРАНГ на сучасному етапі сприймається багатьма людьми навіть за межами Австралії перш за все як повернення. Це повернення людини в родину, на батьківщину, додому, до коханого і таке ін. Необхідно замислитись, чи може вона бути самотньою у родинному колі, поряд з коханими людьми, друзями.

Подвійне переплетення двох протилежних архетипних імплікацій повернення-смерті створює образ “спустошеності”, який стає центральним в австралійських текстах поетичного твору.

Отже, в австралійських поетичних текстах імпліцитно через образ самотності активізовано парадоксальну сутність етноконцепту БУМЕРАНГ. Унаслідок неодноразового повернення до ідеї самотності, спустошеності зазначений концепт набуває нових конотативних значень. Він перетворюється в культурний концепт завдяки розширенню свого глибинного концептуального виміру й отриманню додаткової смислової інтерпретації, повторення архетипних імплікацій “смерті” і “повернення”, побудованих на протиріччі. Концепт БУМЕРАНГ зумовлює зміни у свідомості австралійців та у такий спосіб сприяє появі нових смислів. Здійснене дослідження є відкритим у тому сенсі, що може бути продовжене як вивчення комбінаторики концептів, понятійно близьких до етноконцепту БУМЕРАНГ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Этика. Политика. Риторика. Поэтика. Категории / Аристотель. – Минск: Литература, 1998. – 1392 с.
2. Белехова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: дис. ... доктора філол. наук:10.02.04 / Л. І. Белехова. – К.: КНЛУ, 2002. – 476 с.
3. Лейбниц Г. В. Об универсальном синтезе и анализе... Соч в 4 тт. / Г. В. Лейбниц. – М.: Мысль, 1984. – т. 3, с. 122.
4. Йейтс Ф. Искусство памяти. Луллизм как искусство памяти. Глава VIII [Электронный ресурс] / Ф. Йейтс. – Режим доступа: <http://psylib.org.ua/books/yates02/txt08.htm>
5. Крючкова Н. В. Лингвокультурное варьирование концептов / [В. Е. Гольдин]. – Саратов: науч. кн., 2005. – 164 с.
6. Луньова Т. В. Комбінаторика лексикалізованого концепту ГАРМОНІЯ (на матеріалі сучасних англійських текстів) / Т. В. Луньова // Лінгвістика: зб. наук. праць ЛНПУ ім. Т. Шевченка. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – №3(6). – С. 14–22.
7. Солнцев В. М. Язык как системно-структурное образование / В. М. Солнцев. – М.: Наука, Глав. ред. восточной л-ры., 1977. – 341 с.
8. Kant Immanuel. Kritik der reinen Vernunft / With a new introduction by White Beck / I. Kant. – L.: Routledge / Thoemmes Press, 1994. – 856 p.

ДЖЕРЕЛА

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Conally T. The Boomerang [Electronic reference] / T. Conally. – Access mode: <http://www.bvdrangs.com/poetry/haiku.html>
2. Drake C. My Boomerang Wont Come Back. Lyrics [Electronic reference] / C. Drake. – Access mode: <http://www.leoslyrics.com/listlyrics.php?hid=pjll6luN7Ws%3D>
3. DuBois E.M. Life is like a boomerang [Electronic reference] / E.M. DuBois. – Access mode: <http://www.shelovesgod.com/library/poem.cfm?articleid=2861>
4. Forbes C. The Art Of Repetition [Electronic reference] / C. Forbes. – Access mode: http://www.everypoet.net/poetry/blogs/cameronforbes/the_art_of_repetition
5. Mackellar D. My Country [Electronic reference] / D. Mackellar. – Access mode: <http://www.imagesaustralia.com/mycountry.htm>
6. Noonuccal O. No More Boomerang [Electronic reference] / O. Noonuccal. – Access mode: <http://cheek.blogspot.com/2006/04/no-more-boomerang.html>
7. Quinn R. X. Ode to an Indian Summer [Electronic reference] / R. X. Quinn. – Access mode: <http://www.bvdrangs.com/poetry/indiansummer.html>
8. Wells N. The Boomerang In Life [Electronic reference] / N.Wells. – Access mode: <http://searchwarp.com/swa549255-the-boomerang-effect-in-life.htm>

© І.О. Маляренко, 2010

УДК 811.111'42

КОНВЕНЦІОНАЛЬНІ МЕТАФОРИ ЕМОЦІЙНОГО КОНЦЕПТУ СТРАХ (на матеріалі сучасного англomовного художнього дискурсу)

Т.І. Попович (Чернівці)

У статті встановлюються кореляти концептуального референта СТРАХ, які становлять образний зміст емоційного концепту СТРАХ у сучасному англomовному художньому дискурсі. Базові кореляти концептуального референта СТРАХ включають концепти ЛЮДИНА, РІДИНА та ПРИРОДНА СТИХІЯ (ВОДНА СТИХІЯ, СПАЛАХ, БУРЯ).

Ключові слова: англomовний художній дискурс, емоційний концепт СТРАХ, когнітивні метафори СТРАХУ, концептуальний корелят/референт.

Т.И. Попович. Конвенциональные метафоры эмоционального концепта СТРАХ (на материале современного англоязычного художественного дискурса). В статье устанавливаются корреляты концептуального референта СТРАХ, составляющие образное содержание эмоционального концепта СТРАХ в современном англоязычном художественном дискурсе. Базовые корреляты концептуального референта СТРАХ включают концепты ЧЕЛОВЕК, ЖИДКОСТЬ, ПРИРОДНАЯ СТИХИЯ (ВОДНАЯ СТИХИЯ, ВСПЫШКА, БУРЯ).

Ключевые слова: англоязычный художественный дискурс, когнитивные метафоры СТРАХА, концептуальный референт/коррелят, эмоциональный концепт СТРАХ.

T.I. Popovich. Conventional metaphors of the emotional concept FEAR (on the material of the contemporary English fiction). The article establishes correlates of the FEAR conceptual referent, which constitute the image content of the emotional concept FEAR in the contemporary English fiction. Basic correlates of the FEAR conceptual referent include the concepts HUMAN, LIQUID and NATURAL PHENOMENA (WATER WAVE, BLAZE, TEMPEST).

Key words: conceptual correlate/referent, conventional metaphors of FEAR, emotional concept FEAR, English fiction.

Мета статті полягає у встановленні конвенціональних метафор емоційного концепту СТРАХ у сучасному англomовному художньому дискурсі.

Актуальність теми зумовлена її антропоцентричним характером, що виявляється у вивченні мовного та мовленнєвого втілення емоційних концептів як одиниць когнітивно-емоційної сфери людини, які забезпечують її пізнавальну й комунікативну діяльність.

Наукова новизна роботи визначається дослідженням конвенціональних метафор СТРАХУ на основі теоретико-методологічного підґрунтя та методичного апарату когнітивно-дискурсивної парадигми, що дозволяє поглибити знання про метафору як інструмент концептуалізації навколишньої дійсності.

У когнітивній лінгвістиці метафора розуміється як феномен, який забезпечує мовленнєво-розумову діяльність людини: “Наша повсякденна концеп-

туальна система, в термінах якої ми одночасно думаємо та діємо, метафорична за своєю природою” [4, с. 25]. Метафора ґрунтується на взаємодії двох структур знання – когнітивної структури джерела (source domain) і когнітивної структури цілі (target domain): певні елементи царини цілі структуруються за зразком царини джерела. Іншими словами, має місце метафорична або когнітивна проєкція (metaphorical mapping/cognitive mapping) [2, с. 9] царини джерела у царину цілі. Когнітивну структуру джерела також називають концептуальним корелятом, а цілі – концептуальним референтом.

Прийнято вважати, що цариною мети завжди є більш абстрактний, дифузний, розмитий концепт, а цариною джерела – концепт, що безпосередньо спостерігається у повсякденній практичній діяльності, є легко вичленованим у просторі й, відповідно, становить собою результат узагальнення практичного досвіду індивіда.

В основі процесів метафоризації лежить взаємодія різних фреймів або сценаріїв, що структурують концепти джерела та цілі, які відносяться до різних областей людського досвіду [2, с. 9].

Когнітивні трансформації царини джерела описуються в термінах *лінгвокогнітивних процедур*, серед яких найбільш релевантними для нашого дослідження є *розширення (extension)*, *специфікація (elaboration)* і *комбінування (combining)*. Процедура *розширення* пов'язана із введенням в царину джерела нового елемента, який не “висвітлюється” у базовій конвенціональній кореляції. Суть процедури *специфікації* полягає в деталізації її конвенціонального елемента. Процедура *комбінування* активує декілька концептуальних метафор, об'єктивованих у дискурсі одним образним метафоричним виразом [6, с. 67-70].

Конвенціональна метафора формує поняттєву систему людини, базуючись на повторюваних систематичних кореляціях між явищами, зафіксованими у нашому досвіді [4, с. 169] і сприймається як звичний спосіб концептуалізації дійсності, що реалізується у повсякденній мовленнєво-розумовій діяльності.

Конвенціональні метафори поділяються на різновиди, серед яких найбільш розповсюдженими є онтологічні, орієнтаційні та структурні. *Онтологічні метафори* репрезентують нефізичний об'єкт як дещо цілісне і відчутне на дотик [4, с. 49-58]. Однією з можливих реалізацій онтологічних метафор є *персоніфікація* [4, с. 59-60]. *Орієнтаційні метафори* уточнюють просторове розміщення об'єкта [4, с.35-45]. *Структурні метафори* представляють об'єкт як такий, що складається з інших об'єктів й використовують чітко означений та окреслений у просторі концепт для структурування іншого [4, с.25-34]. Щодо аксіологічної маркованості, то в залежності від типу уподібнюваних денотатів й контексту метафори можуть бути нейтральними або *емотивно-оцінними*, відбиваючи позитивне або негативне почуття-ставлення суб'єкта дискурсу до концептуального референта.

СТРАХ відноситься до емоційних концептів, які займають особливе місце з-поміж концептів абстрактних сутностей як ментальні одиниці високої

міри абстракції, що виконують функцію метапсихічної регуляції і відбивають в мовній свідомості багатовіковий досвід інтроспекції етносу у вигляді загальноуніверсальних і культурно-специфічних уявлень про емоційні переживання. Емоційний концепт тлумачать як “етнічно, культурно зумовлене складне структурно-смісловне, ментальне, як правило лексично і/або фразеологічно вербалізоване утворення, що базується на поняттєвій основі й включає в себе окрім поняття образ, культурну цінність і функціонально заміщає людині у процесі рефлексії і комунікації предмети (в широкому смислі) світу, які викликають пристрасне ставлення до себе [3, с. 49].

Відбиття складної концептуальної структури емоцій у мові безпосередньо залежить від емоційного досвіду соціуму загалом та від індивідуального емоційного досвіду кожного представника цього соціуму зокрема [3, с. 54]. Незважаючи на існування усталених у мові й культурі загальноприйнятих номінацій певного емоційного стану, специфіка його опису залишається індивідуальною для свідомості, яка різною мірою наділена уявою, чуттєвістю та здатністю до аналізу.

Засобами мовного втілення конвенціональних метафор емоційного концепту СТРАХ слугують вільні словосполучення з іменем концепту, лексевою *fear*, або її синонімами, а також предикації, де ці лексеми позначають суб'єкта дії.

Найбільш поширеними є онтологічні метафори-персоніфікації, де СТРАХ постає як ЛЮДИНА. Наприклад, у фрагменті: *The dread departed and he felt only pity—a pity lodged so deep in him that it made him ache and he began to cry again as he washed her body and then dressed it as it had been dressed when she wore it on the way to Lake Pontchartrain* (King, с. 123) СТРАХ уподібнено ЛЮДИНІ, що може пересуватися у просторі. Метафора вербалізована дієсловом *to depart* (відбувати), агенсом дії якого є денотат лексеми *dread*, синонімічної імені концепту, лексеми *fear*.

В іншому фрагменті: *Thick fog was all I could see out my window in the morning, and I could feel the claustrophobia creeping up on me. You could never see the sky here* (Meyer, с. 4) метафора-пер-

соніфікація втілена дієсловом *to creep* (підкрадатись).

У контексті: *The door to the basement was standing open. He went to it, holding the lamp aloft, and went down the first three steps. **Fear came into his heart, driving the calmness out.** "Who's here?" he called. No answer* (King, с. 423-424) СТРАХ-ЛЮДИНА виконує одразу дві дії, вербалізовані, відповідно, предикатами *to come* (приходити) та *to drive out* (виганяти).

Один з різновидів метафори-персоніфікації виражається предикатами, що позначають маніпулятивні дії агенса-страху. Наприклад: *"Why?" she asked, getting out of bed. **Dark fear had seized her.** Nothing seemed right. This was like a dream* (King, с. 5). Засобом вербалізації метафори тут є дієслово *to seize*, що має значення *to take hold of quickly, to grab* [7] (заволодіти швидко, захопити) і у наведеному контексті позначає дію агенса, позначеного лексемою *fear*. Об'єктом дії агенса-страху є молода жінка. Відтак страх уподібнюється ЛЮДИНІ, що здатна захопити іншу істоту.

Інша метафора-персоніфікація СТРАХУ є результатом *розишрення*, що вводить у ситуацію нові елементи, надаючи конвенціональній метафорі образності: ***Fear locked her in a vise, goading the blunt, clumsy limbs forward but hampering them at the same time.** To flee, to run –it was all she could do* (Meyer, с. 8). Дія агенса-страху тут позначена словосполученням *to lock in a vise*, що актуалізує значення *to fasten or to become fastened with clamps* [7] (затискати або бути затиснутим), уподібнюючи абстрактні відношення реальним фізичним діям людини. Об'єктом дії є молода дівчина, закохана у вампіра. Метафора розширюється описом кінцівок агенса-страху як *зрубих* та *незграбних* (*blunt, clumsy limbs*), а також рухів кінцівок – протягування вперед з наміром уколоти (*goading <...> forward*) й, водночас, обіймання (*hampering*).

Подібним чином, у контексті: ***The cold finger of his dread touched him** again. Those things would have gone into the crematorium with him, no doubt. His charts, his clothes. So long, Stuart Redman. Stuart Redman would have become an unperson.* (King, с. 154) страх, позначений синонімом *fear*, лек-

семою *dread*, уподібнений ЛЮДИНІ, що має такі частини тіла, як пальці рук, здатні торкатися експерієнцера СТРАХУ. *Розишрення* метафори здійснюється за допомогою атрибуту *cold* (холодний).

В інших контекстах СТРАХ-ЛЮДИНА також наділяється такими частинами тіла, як руки: ***Her dread clapped its cold hands around her heart*** (King, с. 527); *And now **dread closed its hands into cold fists**, her heart beating between them* (King, с. 527). Обидві метафори, втілені, відповідно, предикатами *clapped its hands around her heart* (затиснув у руках її серце) та *closed its hands into cold fists* (стиснув руки в кулаки), мають *розишрення* у вигляді атрибуту *cold* (холодний), що додатково кваліфікує руки страху.

У прикладі: *He pushed himself back against his pillow, his face drawing down in a **ricтус of terror** even as his eyes widened to circles in his puffy, blackish face and the sound neared* (King, с. 158) СТРАХ уподібнюється ЛЮДИНІ за допомогою словосполучення *ricтус of terror*. Одним із значень лексеми *ricтус* є *unnatural grin or grimace* [7] (неприродний оскал чи гримаса).

Наступний контекст є прикладом *комбінування* метафор: *He dropped the last twenty-five feet, landed on the gravel, and went sprawling. The gravel scraped skin from his forearms, but he hardly felt it. **He was full of moaning, grinning panic** now, and the day seemed very bright* (King, с. 172). Концептуальний референт СТРАХ, позначений синонімом імені концепту, номінацією *panic* (панічний страх), тут персоніфікується за допомогою приписування йому таких характеристик, як здатність стогнати (*moaning*) й неприязно осміхатися (*grinning*). Окрім того, СТРАХ уподібнено рідині (менш вірогідно – сипучій або газоподібній субстанції; Н.Д. Арутюнова зазначає, що емоції усвідомості людини звичайно асоціюються саме з рідиною, що заповнює людське тіло й душу [1, с. 289]), яка в аналізованому прикладі наповнює тіло експерієнцера стану страху немовби контейнер. Відтак, наведений контекст актуалізує одразу дві метафори: СТРАХ є ЛЮДИНА і СТРАХ є РІДИНА. Останню метафору, як і першу, кваліфікуємо як онто-

логічну, оскільки в обох випадках кореляти є сутностями, сприйнятими органами чуття.

Метафора СТРАХ є РІДИНА є доволі розповсюдженою в досліджуваному дискурсі. Як правило, використовуючи властивість рідини заповнювати порожню ємність, суб'єкти англomовного художнього дискурсу подають частини тіла людини, що відчуває страх (насамперед, очі), як умістилище цієї емоції. Так, у наступному фрагменті очі людини подаються як контейнер, наповнений (*full of*) рідиною-жахом: *She spoke mechanically, as if she had said it many times before. Her eyes went from one of them to the next relentlessly, eyes so full of terror and helplessness that Frannie once again felt accused* (King, с. 303).

Зафіксовані референтні ситуації, де СТРАХ постає як суб'єкт дії, але характер дії не дозволяє концептуалізувати його як ЛЮДИНУ, оскільки йдеться не про свідомі, контрольовані дії, а про процеси, які не є підконтрольними волі людини. Такою є метафора СТРАХ є ВОДНА СТИХІЯ: *He had sent them – the dark man. Terror engulfed her. There were hundreds of them now, grey ones, brown ones, black ones, all of them smelling chicken* (King, с. 287). Засобом об'єктивації метафори тут є дієслово *to engulf – to immerse, plunge, bury, or swallow up* [7] (залити, поринати, занурювати чи поглинати). За М.В. Нікітіним, такі метафори є відголоском первісного мислення антропоморфної анімістичної свідомості, з позицій якої коло агентів і об'єктів вольових дій уявляється більш широким і, як наслідок, на рівні з людьми залучає до числа агентів і предмети, стихії, стани, емоції й природні явища [5, с. 232].

Метафора СТРАХ є ВОДНА СТИХІЯ має *розширення* СТРАХ є ШТОРМОВА ВОДНА СТИХІЯ: «*Don't leave me,» I cried, an irrational surge of panic flooding through me. I couldn't let him go – he might disappear from me again* (Meyer, с. 170). У наведеному висловленні метафора виражена словосполученням *surge of panic flooding through me*, де *surge* позначає *the rolling swell of the sea* [7] (повторна хвиля з великим періодом та довжиною), а предикат *to flood – to inundate or submerge land* [7] (затоплювати та покривати водою землю).

Уважаємо, що підстава для уподібнення пов'язана з такою гіпосемою у структурі інтенціоналу денотата *terror*, як *здатність поширення*, що може набувати аксіологічної ознаки *надмірність*. У наведеному прикладі *надмірність* реалізується через уподібнення страху водяній стихії, яка великими штормовими хвилями заповнює навколишній простір.

Метафоричне значення денотата *terror* утворюється завдяки залученню інтенціональної гіпосеми денотата *surge* при збереженні різних гіперсем (“вода” та “жах”).

Подібним чином, у наступному фрагменті СТРАХ подається як СПАЛАХ, що загорається і гасне в тілі людини-експерієнцера цієї емоції: *The fear, which had been dormant in him ever since waking up, suddenly blazed up and then subsided just as quickly* (Brown, с. 248). Мовним втіленням метафори є дієслово *to blaze up – to burn, flare up, flame* [7] (горіти, виблискувати, спалахувати).

В іншому фрагменті метафора СТРАХ є ПРИРОДНА СТИХІЯ *специфікується* як СТРАХ є БУРЯ і має *розширення*, що додатково кваліфікує бурю: *Slowly, Saunier rolled over and stared back through the bars at his attacker. He closed his eyes, his thoughts a swirling tempest of fear and regret* (Brown, с. 3). Метафора втілена словосполученням *tempest of fear*, де *tempest – a violent wind or storm* [7] (несамовитий вітер або буря), а розширення – атрибутом *swirling* (така, що кружляє, наче вихор).

За типом царини джерела подібні метафори визначаємо як структурні, оскільки вони подають СТРАХ у термінах такого складного явища, як природна стихія, що залучає різні складники та відношення між ними.

Усі проаналізовані метафори є негативними за емотивно-оцінним потенціалом.

Таким чином, базовими корелятами концептуального референта СТРАХ є ЛЮДИНА та СТИХІЯ. Онтологічна метафора-персоніфікація СТРАХ є ЛЮДИНА комбінується з метафорою СТРАХ є РІДИНА, а структурна метафора СТРАХ є СТИХІЯ специфікується як ВОДНА СТИХІЯ/СПАЛАХ/БУРЯ. Розширення метафори СТРАХ є ЛЮДИНА приписують концептуальному референту

наявність частин тіла, насамперед, рук і кваліфікують їх як холодні та колочі.

Зроблений аналіз не надає уявлення про усі можливі метафоричні втілення емоційного концепту СТРАХ. Застосування запропонованої методики на більш репрезентативному матеріалі складає перспективи подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аругюнова Н.Д. Язык и мир человека / Аругюнова Н.Д. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 896 с.
2. Баранов А.Н. Когнитивная теория метафоры: почти двадцать пять лет спустя. Предисловие редактора / А.Н. Баранов // Метафоры, которыми мы живем ; [пер. с англ. ; под ред. и с предисл. А.Н. Баранова]. – [изд. 2-е]. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – С. 7-21.

3. Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах / Красавский Н.А. – М. : Гнозис, 2008. – 494 с.
4. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Лакофф Дж., Джонсон М.; [пер. с англ. ; под ред. и с предисл. А. Н. Баранова]. – [изд. 2-е]. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 256 с.
5. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики / Никитин М.В. – СПб. : Научный центр проблем диалога, 1996. – 700 с.
6. Lakoff G. More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor / G. Lakoff, M. Turner. – Chicago; London : The Univ. of Chicago Press, 1989. – 230 p.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

7. Collins English Dictionary and Thesaurus. – Harper Collins Publishers, 1992. – V. 1.0.

© Т.І. Попович, 2010

УДК 811.111'42

ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНОГО КОНЦЕПТУ *ANGER/ГНІВ* У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Н.В. Спіжавка (Чернівці)

У статті встановлюються засоби номінації, дескрипції та експресії емоційного концепту *ANGER/ГНІВ* у сучасному англомовному художньому дискурсі. Номінативні засоби вербалізації концепту охоплюють ім'я концепту, лексему *anger*, її синоніми, їх частиномовні похідні, а також вільні й фразеологізовані словосполучення, утворені на їх основі та ідіоми. Дескрипція гніву здійснюється в шляхом опису властивостей та дій експерієнцера цього емоційного стану, а експресія – через його вербальну експлікацію.

Ключові слова: дескрипція, експресія, емоційний концепт, номінація.

Н.В. Спіжавка. Средства актуализации эмоционального концепта *ANGER/ГНЕВ* в современном англоязычном дискурсе. В статье устанавливаются средства номинации, дескрипции и экспрессии эмоционального концепта *ANGER/ГНЕВ* в современном англоязычном дискурсе. Номинативные средства вербаллизации концепта включают имя концепта, лексему *anger*, её синонимы, их частеречные производные, а также свободные и фразеологические словосочетания, образованные на их основе и идиомы. Дескрипция гнева осуществляется путём описания признаков и действий эксперієнцера этого эмоционального состояния, а экспресия – через его вербальную экспликацию.

Ключевые слова: дескрипция, номинация, экспресия, эмоциональные концепт.

N.V. Spizhavka. Means of actualisation of the emotional concept *ANGER* in the modern English fiction. The article establishes means of the nomination, description and expression of the emotional concept *ANGER* in the modern English fiction. Means of nomination include the name of the concept, lexeme *anger*, its synonyms, their derivatives belonging to different parts of speech, free and phraseological phrases and idioms. Description of *ANGER* involves accounting the characteristics and actions of the experієnцer of this emotional state and expression of *ANGER* presupposes its verbal explication.

Key words: description, emotional concept, expression, nomination.

Мета статті полягає у встановленні засобів мовного та мовленнєвого втілення емоційного концепту ANGER/ГНІВ у сучасному англomовному художньому дискурсі.

Актуальність дослідження визначається його відповідністю когнітивно-дискурсивному підходу до вивчення мовних явищ, пріоритетному у сучасному мовознавстві, а також зростаючим науковим інтересом до проблеми концептуалізації й мовної репрезентації емоцій.

Наукова новизна дослідження визначається застосуванням когнітивно-дискурсивних методик аналізу, що дозволяють розкрити особливості як мовної, так і дискурсивної реалізації концепту ANGER/ГНІВ.

Термін “концепт” почав активно вживатися в пострадянській літературі з початку 90-х років. Перегляд традиційного логічного змісту поняття пов’язаний насамперед зі зміною наукової парадигми гуманітарного знання із системно-структурної на антропоцентричну функціональну, яка повернула людині-носію мови статус “міри всіх речей” і перемістила дослідницький інтерес лінгвістів з іманентної структури мови на умови її використання [2, с. 47]

Під концептом розуміється сукупність усіх поняттєвих смислів, а також оцінних, образних й емотивних асоціацій, які народжуються при свідомому чи несвідомому використанні, сприйнятті й інтерпретації певної мовної форми, найчастіше, – слова. Основною функцією концепту є функція заміщення не тільки основних значень слова, але й усіх його можливих варіантів і відтінків вживання [6, с. 7]. В концепті сконцентрований багатовіковий досвід, культура та ідеологія кожного народу, які синтезуються і фільтруються в тезаурусі мовної особистості.

Концепт може бути представленим у мові готовими лексемами та фразеологізмами, вільними словосполученнями, структурними та позиційними схемами речень (синтаксичні концепти), текстами та сукупностями текстів. Проте, найчастіше представництво концепту у мові приписується слову [1, с. 77-79]. Саме слово одержує статус імені концепту – мовного знака, що найбільш повно та адек-

ватно відбиває його зміст. Однак, зрозуміло, що слово не може передати усі ознаки концепту, воно передає лише кілька ознак, що мають безпосереднє значення для конкретного повідомлення. Увесь концепт можна передати “сукупністю мовних засобів, кожний з яких розкриває лише його частину, усім номінативним полем концепту” [3, с. 189-190]. План вираження концепту репрезентований цілим рядом мовних реалізацій, що утворюють відповідну лексико-семантичну парадигму, а план змісту залучає спільні для усіх його мовних реалізацій семантичні ознаки, що “скріплюють” лексико-семантичну парадигму та утворюють його поняттєву або прототипічну основу [7, с. 37].

Найбільш апробованою методикою опису концепту є його уявлення у вигляді польової структури, що має ядро і периферію. На основі праць Й.А. Стерніна, В.І. Карасика, Ю.С. Степанова, С.Г. Воркачова та ін. структуру лінгвокультурного концепту можна уявити як польове утворення, ядром якого є, як правило, поняттєво-ціннісний компонент, а решта інформації, що складає зміст концепту, розміщується за ступенем значущості від ядра до периферії.

Концепти можуть репрезентувати як матеріальні сутності, так і нематеріальні, і саме останні являють собою особливо плідний матеріал для лінгвістичних досліджень, адже в той час як уявлення про конкретні предмети великою мірою можуть визначитися власне знаннями про їх денотати, в абстрактних понять ці денотати не підлягають безпосередньому спостереженню, а отже, уявлення про них набагато більшою мірою зумовлюються саме ментальністю мовців.

Особливе місце з-поміж концептів посідають концепти емоцій. Емоції є однією з форм відображення дійсності. Вони відіграють значну роль в житті людини. В процесі пізнання об’єктів і явищ реальної дійсності людина реагує на них, проявляє своє ставлення в різних оцінках, почуттях, переживаннях, що знаходить вираження в мові. Емоції являють собою складний продукт духовної і пізнавальної діяльності людини. Емоційний концепт за М.А. Красавським – це “етнічно, культурно обумовлене структурно-змістове, як правило, лексич-

но і/чи фразеологічно вербалізоване утворення, яке базується на поняттєвій основі, що включає в себе, окрім самого поняття, образ, культурну цінність, і функціонально замінює людині в процесі рефлексії і комунікації однопорядкові предмети (в широкому сенсі слова), які викликають упереджене ставлення” [5, с. 53].

Емоційний концепт є різновидом культурного концепту і зберігає всі його ознаки, але відрізняється додатковими емотивними й ціннісними характеристиками. В його основі лежить оцінювання як онтологічна властивість людини, яка не може в своїй пізнавальній діяльності не оцінювати оточуючу її дійсність.

Емоційний концепт ANGER/ГНІВ тісно пов'язаний з базовими людськими емоціями, які є універсальними для більшості культур. Базовими емоціями вважаються страх, радість, гнів і сум. Такі емоції за своїм походженням є первинними, а за природою – елементарними, але соціалізованими [9, с. 39]. Однак, не дивлячись на те, що гнів відноситься до базових емоцій, специфіка прояву і лексикалізації цієї емоції залежить від особливостей лінгвокультури.

Як зазначає В.І. Шаховський, для лінгвіста проблема дослідження емоційних концептів вирішується через аналіз їх номінації, дескрипції та експресії [9, с. 43].

Основним засобом **номінації** емоційного концепту є його ім'я. Для того, щоб виявити, який поняттєвий зміст містить лексична одиниця, визначена як ім'я концепту, необхідно звернутися, насамперед, до її словникової дефініції, яка “розкриває логіко-предметний зміст слова, під який потрібно підвести як відображений у свідомості образ (уявлення, поняття), так і відношення цих предметів у реальному світі, а також те, як вони знаходять своє відображення в логіко-семантичних відношеннях, які в рівній мірі конституують лексичне значення повнозначних слів” [8].

У лексикографічних джерелах словникове визначення лексеми *anger* представлено таким чином: 1. Feeling of extreme hostility; rage; wanting to fight back [Почуття крайньої ворожості; лють; бажання дати відсіч] [Webster's Dictionary]; 2. A fierce feeling

of displeasure, usu. leading to a desire to fight against the person or thing causing the feeling [Нестримне почуття незадоволення, яке, як правило веде до бажання боротися проти людини чи речі, що викликає це почуття] [The All Nations English Dictionary]; 3a. A strong feeling of annoyance, displeasure, or hostility [Сильне почуття роздратування, незадоволення, чи ворожості]; 3b. A strong emotion; a feeling that is oriented toward some real or supposed grievance [Сильна емоція; почуття, орієнтоване на реальну образу або образу, що припускається]; 3c. The state of being angry [Стан злості]; 3d. Belligerence aroused by a real or supposed wrong [Войовничий стан, викликаний реальною несправедливістю, або такою, що припускається] [Compact Oxford English Dictionary]; 4. Rage, passionate displeasure; [Лють, палке незадоволення] [New Webster's and Thesaurus of the English language]; 5. A strong feeling of displeasure or hostility [Сильне почуття незадоволення або ворожості] [American Heritage Dictionary of the English Language]; 6. A strong feeling which makes you want to hurt someone or be unpleasant because of sth unfair or hurtful that has happened [Сильне почуття, яке заставляє образити когось або бути неприємним через щось несправедливе або болюче] [Merriam-Webster's Online Dictionary]; 7. A feeling of displeasure resulting from injury, mistreatment, opposition, etc., and usually showing itself in a desire to fight back at the supposed cause of this feeling [Почуття незадоволення, причиною якого є кривда, протиправне поводження, протидія і т.д., і результатом якого є бажання опиратися причині цього почуття] [Webster's New World College Dictionary]; 8. Strong emotion characterized by indignation, dislike, and belligerence; rage, wrath [Сильна емоція, яка характеризується обуренням, неприязню, ворожістю; лють, глибоке обурення] [Worldsmyth English Dictionary-Thesaurus].

Аналіз ідентифікаторів наведених визначень з урахуванням того факту, що у сучасній лексикографічній практиці тлумачення значень слів подаються частіше всього в порядку їх значущості і частотності вживання мовним соціумом, дозволяє встановити основні ознаки поняття ANGER/ГНІВ,

насамперед, – онтологічну ознаку – **емоційний стан** [feeling; emotion; state]. Пресупозиції ідентифікаторів категоріальної ознаки передбачають такі **екзистенційні ознаки** поняття ANGER/ГНІВ, як **наявність уособленого експерієнцера емоційного стану** та **наявність каузатора емоційного стану**, який може бути як **уособленим**, так і **неуособленим**. Наявність експерієнцера імплікується значенням ідентифікаторів (емоція може переживатися лише уособленим суб'єктом; суб'єкт, що переживає певний емоційний стан, називається експерієнцером [4, с. 6]) а каузатора – експлікується [the person or thing causing the feeling].

Визначальну роль в ідентифікації поняття ANGER/ГНІВ відіграє **аксіологічна ознака – негативна оцінка емоційного стану**, яка імпліцитно міститься у структурі значення переважної більшості ідентифікаторів [hostility; rage; displeasure; annoyance; being angry; to hurt, to be unpleasant; injury, mistreatment, opposition; indignation, dislike, and belligerence; rage, wrath]. Аналіз пресупозицій ідентифікаторів також надає можливість специфікувати **дію каузатора** емоційного стану як **малефактивну** [aroused by a real or supposed wrong; resulting from injury, mistreatment, opposition], а також встановити **телеологічну ознаку**, що характеризує інтенції експерієнцера емоційного стану гніву як **протидію каузатору** [wanting to fight back; a desire to fight back at the supposed cause of this feeling; makes you want to hurt someone or be unpleasant].

Відтак, основне значення лексеми *anger* визначаємо як **негативний емоційний стан експерієнцера, що є результатом maleфактивної дії уособленого/неуособленого каузатора і викликає протидію**. Це значення фактично є категоріальною семемою, що дозволяє віднести денотат *anger* до відповідної категорії емоційних станів.

Для специфікації емоційного стану, позначеного *anger*, необхідно встановити диференційну сему (семему). Це доволі важко зробити на підставі визначень лексеми *anger*, оскільки ідентифікаторами тут слугують її синоніми і розмежувати їх денотати можна лише на підставі детального порівняльного аналізу їх дефініцій.

Відповідно, окрім імені концепту, лексеми *anger*, до номінативних засобів його мовної репрезентації відносяться синоніми, подані в наведених дефініціях (*hostility, rage, displeasure, annoyance, indignation, dislike, belligerence, wrath*), а також зафіксовані в інших тлумачних джерелах, зокрема Roget's Thesaurus of English Words and Phrases (*resentment, irritation, cholera, fury, exasperation, vexation, indignation, animosity* тощо), їх частиномовні похідні, а також вільні (*to become angry, to get angry*) й фразеологізовані словосполучення, утворені на їх основі (*in a fury, lose one's temper, burst of anger, beside oneself in rage* тощо), та ідіоми (*red-eyed, wind up, get up one's nose, stir the blood, to boil over, to drive smb mad* тощо).

У сучасному англомовному художньому дискурсі номінативні засоби об'єктивації емоційного концепту ANGER/ГНІВ використовуються для експлікації емоційного стану гніву як в авторському мовленні, так і в мовленні персонажів. Наприклад, у наведених фрагментах: "...you have betrayed me." "Nobody's betrayed you", Barley said **angrily** (Le Carre); "Control?" Walter ultimate hawk shouted at him **indignantly** (Le Carre); "Give me Aeroflot everytime," Barley **raged at the assembled faces**. "I'm going to write to the airline. I'm going to..." (Le Carre) She stepped behind me and whispered **crossly**, "Take yourself and your dusters off; when company are in the house, servants don't commence scouring and cleaning in the room where they are!" (Bronte) прислівники *angrily, indignantly, crossly* та дієслово *rage at* використовуються в авторському мовленні на позначення стану гніву персонажів у різних референтних ситуаціях. До номінативних засобів вираження гніву в авторському мовленні належить і метафори типу *to be boiling over*: "Johny," said Landau **boiling over** (Le Carre).

У інших контекстах номінації гніву вживаються у мовленні персонажів, як монологічному: *Memory brought madness with it, and when I thought of what had passed, a real insanity possessed me; sometimes I was furious and burnt with rage, sometimes low and despondent. I neither spoke nor looked at anyone, but sat motionless, bewildered by the multitude of miseries that overcame me*

(Shelley), так і діалогічному: *"I'm really extremely angry; only I'm so pleased I can't show it!"* (Emily Bronte).

Дескрипція емоційного стану гніву здійснюється за допомогою мовних виразів, які за словниковими дефініціями не містять ознак, що дозволяють віднести їх до номінативних засобів вербалізації концепту ANGER/ГНІВ, проте набувають таких ознак у контексті дискурсу. Наприклад: *Cathy, beside herself, gave the chair a violent push, and caused him to fall against one arm. "I didn't strike you!" muttered Cathy, chewing her lip to prevent another burst of emotion* (Bronte). Наведений фрагмент, окрім експліцитного маркера референтної ситуації гніву, фразеологізму *beside herself*, містить опис стану гніву героїні, яка штовхає стілець, так сильно, що він падає, і прикушує губу, приборкуючи негативні емоції.

Експресія емоційного стану гніву завжди пов'язана з прямим мовленням персонажів. Наприклад у контексті: *"May she wake in torment!" he cried with frightful vehemence, stamping his foot, and groaning in a sudden paroxysm of ungovernable passion* (Bronte) – експресія емоції гніву здійснюється персонажем через вираження прокляття *May she wake in torment* (Щоб її трясця взяла!) на адресу іншого персонажа-жінки, яку він ненавидить. Окрім експресії, у прикладі також міститься номінація гніву – *frightful vehemence* (гарячність, що лякає) та дескрипція гніву – *stamping his foot, and groaning in a sudden paroxysm of ungovernable passion* (стукаючи ногою та стогнучи в раптовому випадку неконтрольованої пристрасті).

Таким чином, емоційний концепт ANGER/ГНІВ втілюється у мові та мовленні через номінацію, дескрипцію та експресію. Номінативні засоби вербалізації концепту охоплюють ім'я концепту, лексему *anger*, її синоніми, їх частиномовні похідні, а також вільні й фразеологізовані словосполучення,

утворені на їх основі та ідіоми. Дефінітивний аналіз імені концепту дозволяє встановити його основний поняттєво-ціннісний зміст – *негативний емоційний стан експерієнцера, що є результатом малефактивної дії уособленого/неуособленого каузатора і викликає протидію*. Дескрипція гніву здійснюється за допомогою мовних виразів, які актуалізують концепт ANGER/ГНІВ в авторському або персонажному мовленні в імпліцитний спосіб шляхом опису властивостей та дій експерієнцера цього емоційного стану. Експресія емоційного стану гніву має місце у прямому мовленні персонажів, які вербально виражають свої емоції.

Перспективи дослідження вбачаємо у здійсненні аналізу номінативних, дескриптивних та експресивних засобів мовного втілення концепту ANGER/ГНІВ на більш репрезентативному матеріалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вежицкая А. Речевые жанры / А. Вежицкая // Жанры речи. – Саратов : Колледж, 1997. – С. 99-111.
2. Воркачев С.Г. Концепт счастья: понятийный и образный компоненты / С.Г. Воркачев // Известия РАН. Серия лит-ры и языка. – 2001. – Т. 60, № 6. – С. 47-58.
3. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт / Воркачев С.Г. – Москва : Гнозис, 2004. – 236 с.
4. Жаботинская С.А. Ономаσιологические модели и событийные схемы / С.А. Жаботинская // Вестник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2009. – № 837. – С. 3-14.
5. Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах: [монография] / Красавский Н.А. – М. : Гнозис, 2008. – 494 с.
6. Лихачов Д.С. Концептосфера русского языка / Д.С. Лихачов // Известия АН СССР. Сер. Лит-ры и языка. – 1993. – Т. 52, № 1. – С. 3-9.
7. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / Телия В.Н. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
8. Уфимцева А.А. Лексическое значение / Уфимцева А. А. – М. : Наука, 1986. – 240 с.
9. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций : [монография] / Шаховский В.И. – М. : Гнозис, 2008. – 416 с.

© Н.В. Спіжаква, 2010

УДК 811.111'373

ПСИХОЛОГІЧНЕ ПІДґРУНТЯ КОГНІТИВНОЇ ТЕОРІЇ НОМІНАЦІЇ

В.А. Токарчук (Черкаси)

У статті аналізуються основні положення психологічних теорій (психології сприйняття, психології уваги та теорії мапування), які можуть бути застосовані в когнітивній теорії номінації для пояснення суті номінативних процесів. Положення психології сприйняття дозволяють співвіднести мовне значення та його фрагмент, присутній у внутрішній формі слова, як фон і фігуру. Психологія уваги сприяє поясненню механізму виокремлення ознаки, яка стає внутрішньою формою слова. Теорія мапування уможливує розгляд внутрішньої форми слова як ментального конструктору, або суб'єктивної інтерпретації.

Ключові слова: когнітивна теорія номінації, внутрішня форма слова, психологія сприйняття, психологія уваги, теорія мапування.

В.А. Токарчук. Психологические основания когнитивной теории номинации. В статье анализируются основные положения психологических теорий (психологии восприятия, психологии внимания и теории картирования), которые могут найти применение в когнитивной теории номинации для объяснения сути номинативных процессов. Положения психологии восприятия позволяют соотнести языковое значение и его фрагмент, присутствующий во внутренней форма слова, как фон и фигуру. Психология внимания способствует объяснению механизма выделения признака, который становится внутренней формой слова. В терминах теории картирования внутренняя форма слова может быть рассмотрена как ментальный конструктор, или субъективная интерпретация.

Ключевые слова: когнитивная теория номинации, внутренняя форма слова, психология восприятия, психология внимания, теория картирования.

V.A. Tokarchuk. The Psychological Theories of the Cognitive Naming Processes. This article analyses the basic tenets of some psychological theories (psychology of perception, psychology of attention and mapping theory) that can be employed by the cognitive theory of naming for explaining the nature of the naming processes. Psychology of perception enables the comparison of the linguistic meaning and its fragment, which is present in the internal form of a word, with the ground and figure. Psychology of attention helps to explain the mechanism of singling out the property that constitutes the internal form of a word. Mapping theory makes it possible to consider the internal form of a word as a mental construal, or a subjective interpretation.

Key words: cognitive theory of naming, internal form of a word, psychology of perception, psychology of attention, mapping theory.

Одним з актуальних питань сучасних лінгвістичних студій є питання про суть номінативних процесів, що мають місце у мові й мовленні. Процес номінації є об'єктом аналізу в теорії номінації, основи якої були закладені ще у 70-х роках ХХ століття (див. роботи [6; 14; 17; 25; 27] та ін.). У цей період були розроблені основні поняття теорії номінації, у тому числі поняття внутрішньої форми слова – ознаки предмета, покладеної в основу назви [20, с. 173]. Однією з проблем теорії номінації є пояснення механізмів виокремлення внутрішньої форми слова та її об'єктивації у зовнішній, матеріальній формі знаку. Розв'язанню цієї проблеми сприяє поява когнітивної науки, яка ставить за мету

пояснення феноменів знання і пізнання. При цьому дисципліни, що входять до складу когнітивної науки – нейронауки, психологія, комп'ютерна наука, лінгвістика, філософія, антропологія – послуговуються спільними методами та обмінюються результатами досліджень [31, с. 26]. Когнітивна лінгвістика застосовує дані інших когнітивних галузей для пояснення суті зв'язку між мовою й мисленням. Деякі з цих даних можуть бути використані у когнітивній теорії номінації для пояснення номінативного механізму. Це стосується, зокрема, окремих положень таких психологічних теорій, як психологія сприйняття, психологія уваги та теорія мапування, які виступають об'єктом аналізу в

нашій роботі. Предметом дослідження є ті аспекти зазначених теорій, які можуть бути використані в когнітивній теорії номінації для пояснення процесів номінації. Мета роботи полягає у висвітленні основних положень досліджуваних психологічних теорій та співвіднесенні їх з поняттями когнітивної теорії номінації.

Психологія сприйняття – галузь психології, що вивчає процес формування у свідомості суб'єктивного образу предмета при його безпосередньому впливі на органи чуття (див., наприклад, [5; 39] та ін.). Під сприйняттям розуміють складний психофізіологічний процес взаємодії різних відчуттів, у результаті чого утворюється цілісне уявлення про предмет [4, с. 95].

Формування перцептивного образу предмета відбувається в декілька етапів. Вихідною точкою процесу сприйняття є локалізація простору – окреслення контурів поля сприйняття як цілісного утворення. З точки зору гештальтпсихології все, що потрапляє до цього поля, сприймається як гештальт [7, с. 27]. Під гештальтом розуміють цілісну структуру свідомості, що не зводиться до суми відчуттів, які входять до їх складу [4, с. 110]. Класичним прикладом гештальту є обличчя людини. Гештальтом є також сприйняття мелодії, що не зводиться до суми відчуттів звуків, які її утворюють. Дж. Лакофф зауважує, що не тільки думки, сприйняття, емоції, процеси пізнання, моторна діяльність, а й мова організовані за допомогою гештальтів [19, с. 359]. Гештальтність є проявом загальної тенденції людської психіки до організації досвіду в єдине ціле.

Наступним кроком сприйняття є фрагментування, дезінтеграція локалізованого простору на частини, пошук і ідентифікація в ньому об'єкта чи об'єктів. Іншими словами, гештальт розпадається на фігуру й фон. Фігурою називається замкнена частина феноменального поля, яка ніби виступає наперед, привертає увагу, має "речовий" характер. Фон оточує фігуру та непереривно продовжується за нею. У процесі зорового сприйняття фон виконує функцію системи відліку, відносно якої оцінюються просторові характеристики фігури. Фон завжди менш структурований, ніж фігура. Фон і фігу-

ра не можуть існувати одне без одного та утворюють разом єдину структуру [15, с. 126-136].

Слідом за ідентифікацією об'єкта відбувається його категоризація. Як зазначає О.В.Кравченко [16, с. 42], сприйняття не є суто автономним процесом класифікації сенсорних відчуттів, воно тісно пов'язане з процесами категоризації й концептуалізації світу, тобто культурне середовище (важливою, невід'ємною частиною якої є мова з її сформованою концептуальною системою) здійснює модифікуючий вплив на психофізіологічні процеси, пов'язані з когнітивною діяльністю людини. Сформована категорія, або поняття про об'єкт, надалі при потребі отримує позначення у мові.

У межах одного й того самого поля сприйняття у якості фігури й фону можуть виступати різні фрагменти, залежно від того, на якому з них сфокусовано увагу. Крім того, фігура, при її ретельнішому розгляді, сама може розпадатися на декілька частин та ставати фоном для однієї з таких частин, яка в цьому випадку виступатиме новою фігурою. Цей процес може тривати до того часу, поки свідомість здатна дезінтегрувати поле сприйняття на складові елементи [21, с. 141].

Виходячи з ізоморфізму психічних та мовних явищ, спроєкуємо дані про процес формування перцептивного образу на процес формування мовного значення. З порівняння цих процесів випливає, що поняття фону в психології сприйняття можна співвіднести з поняттям енциклопедичного значення в лінгвістиці, а поняття фігури – з поняттям мовного значення. Надалі мовне значення стає фоном по відношенню до його фрагменту, репрезентованого у внутрішній формі слова, яка стає фігурою. Поняття фону і фігури узгоджуються з поняттями концептуальної бази та профілю, які є основними для когнітивної граматики Р. Ленекера. Концептуальною базою (conceptual base) він називає весь обсяг інформації, активованої знаком, а профілем (profile) – ту частину цієї інформації, яка є безпосереднім значенням мовного виразу. Наприклад, для слова *гіпотенуза* концептуальною базою стає прямокутний трикутник, а профілем – сторона, що лежить навпроти прямого кута [36, с. 435-436; 37, с. 66].

Якщо психологія сприйняття пояснює, яким чином структурується поле сприйняття, то **психологія уваги** (див. роботи [3; 23]) дає можливість зрозуміти, за допомогою яких когнітивних механізмів здійснюється це структурування. Під увагою розуміють психічний процес, який полягає в налаштуванні суб'єкта на сприйняття пріоритетної для нього інформації та виконання поставлених завдань [4, с. 90]. У порівнянні з іншими психічними процесами – відчуттям, сприйняттям, пам'яттю, мисленням, уявою – увага не має свого власного змісту, а проявляється всередині інших процесів. Вона присутня при будь-якій свідомій діяльності, скеровуючи її у певному напрямку [24, с. 39].

Необхідність існування механізму уваги пов'язана з обмеженістю свідомості людини. Щомити ми перебуваємо під впливом нових вражень, однак лише незначна частина з них потрапляє до нашого свідомого досвіду [10, с. 235]. Психічні явища витісняють одне одного, ведуть боротьбу за свідомість, якої не вистачає одночасно на всіх. У зв'язку з цим свідомість часто порівнюють із полем зору: психічне явище, що домінує у певний момент, перебуває в центральному полі свідомості, у той час як інші, витіснені явища, знаходяться на її периферії [11, с. 15]. Увагу порівнюють із фільтром, за допомогою якого з потоку інформації, що надходить іззовні, виокремлюється найважливіша частина, яка завдяки зосередженню на ній усієї сили активності проникає у свідомість [2, с. 53].

Як явище, що супроводжує інші психічні процеси, зокрема, процес сприйняття, увага є неоднорідною: на різних етапах сприйняття переважають різні типи уваги. На етапі локалізації простору переважає амбієнтна (просторова) увага, яка допомагає охопити та утримувати у полі зору певний фрагмент простору. Основне запитання, на яке має відповідати амбієнтна увага – запитання “де?”. На наступному етапі сприйняття – ідентифікації об'єкта – переважає фокальна (предметна) увага, що забезпечує відповідь на запитання “що?” і “хто?” [1, с. 277]. Амбієнтна увага допомагає утримувати в полі зору фон, у той час як фокальна увага виокремлює у ньому фігуру. У випадку, коли фігурою стає інший об'єкт у межах одного й того

самого поля зору, спостерігається перефокусування уваги. Такі динамічні зміни в просторових сценах називають ландшафтами уваги [42].

Останнім часом окремі положення психології уваги знаходять застосування у лінгвістиці. Так, у концепції Л. Телмі [41], яку В. Еванс [33, с. 6-7] називає системним підходом до концептуального структурування (Conceptual Structuring System Approach) система уваги (attentional system) є однією з чотирьох основних систем, які беруть участь в утворенні концептуальної структури (іншими трьома системами є конфігураційна система – configurational system, перспективізаційна система – perspectival system, а також система сили-динаміки – force-dynamics system). Характеризуючи систему уваги, Л. Телмі [41, с. 264] зазначає, що у мові є засоби, завдяки яким одні частини мовного виразу висвічуються (are salient) більше, ніж інші. Мовець застосовує її при продукуванні виразу, а слухач, спираючись на форму виразу, певним чином розподіляє свою увагу так, щоб відтворити хід думок мовця.

Іншою теорією, яка інкорпорує ідеї психології уваги й лінгвістики, є семантика уваги (Attentional Semantics) Дж. Марчетті, що розглядає слова як інструменти, здатні скеровувати, “пілотувати” (pilot) увагу людини у певному напрямку [38]. На думку Дж. Марчетті, одним із найпростіших та найбільш економних засобів, за допомогою яких можна спрямувати увагу, є мова. Увага задіяна як при сприйнятті мовлення, так і при його продукуванні. Повідомляючи щось, мовець фокусує увагу лише на тій частині інформації, яка, на його думку, є доречною, важливою у момент мовлення. При цьому мовець застосовує певні операції (attentional operations), серед яких Дж. Марчетті виділяє (1) операцію орієнтування (orienting), спрямовану на пошук чи зміну цілі; (2) операцію фокусування уваги (focusing), пов'язану зі зміною ступеня наближеності до об'єкта; (3) операцію утримання уваги (sustaining) протягом певного часу. Мовне значення, що формується за допомогою таких операцій, є ментальним конструктом (mental construct) [38]. Аналогічна думка є ключовою і для когнітивної граматики Р. Ленекера [37], де стверджується, що у конструюванні (construing) значення мовного виразу беруть участь такі когні-

тивні операції, як фокусування (focusing), специфікація (specificity), висвітлювання (prominence) та перспективізація (perspective). Різні теорії використовують поняття уваги у різних цілях, однак усі вони схильні вважати увагу тим механізмом, за допомогою якого виділяється більш конкретна сутність на фоні більш загальної.

Механізм уваги задіяний і в номінативному процесі. Вибір мотиватора, який стає внутрішньою формою знаку, відбувається за рахунок фокусування на ньому більшої уваги у порівнянні з іншими елементами мовного значення. При об'єктивації внутрішньої форми мовного знаку (фрагменту значення, структурованого за допомогою ономасіологічної моделі), у зовнішній формі знаку можуть бути явлені не всі компоненти внутрішньої форми, а лише ті, що виокремлені увагою. Наприклад, у слові *землевласник* виражені ономасіологічний базис, ознака і предикат-зв'язка, у слові *чотирьохколісник* виражені базис і ознака, у слові *лев* (про людину) виражена лише ознака. Загалом, увага є механізмом, за допомогою якого на шляху від перцептивного образу до його позначення в мові відбувається поступове звуження фокусу: енциклопедичне значення – мовне значення – фрагмент значення (внутрішня форма) – тіло знаку (зовнішня форма). Комплексне теоретичне підґрунтя такого фокусування надає теорія мапування.

Теорія мапування ставить за мету пояснення того, як інформація, що надходить іззовні, представлена у мисленні (психіці) людини. Основним поняттям цієї теорії є **когнітивне мапування** (cognitive mapping), під яким розуміють ментальний процес, що складається із серії психологічних трансформацій, за допомогою яких людина отримує, кодує, зберігає, активує та декодує інформацію про властивості об'єктів і явищ навколишнього світу [30, с. 9].

Положення теорії мапування використовуються різними школами когнітивної лінгвістики для пояснення феноменів мови з урахуванням феноменів мислення, що стоять за ними. Усі ці школи виходять з того, що мова містить результати розумових процесів [13, с. 228]. У зв'язку з цим багатьма вченими піднімається питання про те, чи є інформація, що зберігається у пам'яті людини та

позначається за допомогою мови, об'єктивним відображенням оточуючої дійсності, чи це інтерпретація (construal), суб'єктивне бачення людиною дійсності [28, с. 23]. Питання можна сформулювати й іншим чином: чи є світ, який ми бачимо і сприймаємо, реальним світом, чи це “наш власний витвір мистецтва” [26, с. 11].

Одним із вихідних понять теорії мапування є **“втільена свідомість”** (embodied cognition). Втілення свідомості (embodiment) передбачає, що живі організми мають різні види досвіду, обумовлені відмінностями в будові їх фізичних тіл. Пізнання людиною світу також пов'язане з будовою її тіла. Ми “підганяємо” світ під власні мірки, що визначаються нашими органами чуття [34]. Зокрема, людське вухо не здатне сприймати надто високі для нього ультразвуки, в той час як ці звуки чує собака, дельфін чи кажан. Поняття втілення свідомості активно обговорюється в сучасній філософії (див., наприклад, [9; 29; 34]).

Думка про зв'язок свідомості й тіла знайшла своїх прихильників і серед лінгвістів. Так, Дж. Лаккофф і М. Джонсон [35] вважають, що наша концептуальна структура та структура нашої мови формуються під впливом структури сприйняття, що залежить від анатомо-фізіологічних особливостей людини. Як доказ наводяться результати дослідження концептуальної метафори, а також дослідження схем, узагальнень образів (image schemas). В. Еванс і М. Грін [32], говорячи про роль втілення у пізнанні людиною світу, пропонують наступну схему (рис. 1):

Рис. 1. Від утілення до мовного значення [32, с. 177]

Суттю поняття втілення є думка про те, що будь-яка сенсорна інформація, яку ми отримуємо, “фільтрується” нашими органами чуття. У цьому контексті доцільно навести спостереження Г. Гійома: “Ми бачимо оточуючий нас світ лише за допомогою того образу світу, який носимо в собі. <...> Світ очима людини – це вид світу на основі обробки, якій ми вміємо піддавати світ, заключений в нас” [8, с. 144]. Іншими словами, у свідомості людини формується свого роду “мапа” світу, що сприймається нашими органами чуття. Однак, за висловом семантика А. Кожибьськи, “мапа – це не територія” [див. 26, с. 9]. Зміст “мапи” частково, фрагментарно відображає характеристики “території”. Географічні мапи, наприклад, можуть бути політичними, фізичними, економічними залежно від цілей їх створення. Подібно до географічної мапи, поняттєва, ментальна мапа відображає певні особливості оточуючої дійсності, але не є повною картиною того, що існує поза нами. Формування такої мапи відбувається під впливом різноманітних факторів: культурологічних, соціальних, індивідуально-особистісних тощо.

У лінгвістиці поняття ментальної мапи узгоджується з розумінням значення мовного чи мовленнєвого знаку як суб’єктивного образу об’єктивної реальності. Ідея мапування передбачає, що “мапа”, якою в нашому випадку є значення мовного виразу, може по-різному, з різним ступенем точності, відображати структуру “території”. Інакше кажучи, значення може бути більш конкретним або більш абстрактним (мати більший чи менший обсяг інтенціоналу). Крім того, значення може відображати позицію “спостерігача”. Розглядаючи значення мовного виразу як конструкт, або інтерпретацію (constual), Р. Ленекер указує, що наше бачення ситуації залежить від ряду факторів: (1) від того, що ми обрали поглядом (focusing); (2) від того, звідки ми дивимось (perspective); (3) від нашої уважності (specificity); (4) від тих елементів, на які ми звертаємо особливу увагу (prominence) [37, с. 55; див. також 12; 18, с. 19]. Тобто мислення людини не відображає світ, а інтерпретує, конструює його.

Феномен “мапування за допомогою уваги” (mapping of attention), під яким розуміють виділен-

ня увагою певних частин референтної сцени [40, с. 77], сумісний із поняттям внутрішньої форми слова, яке є центральним для теорії номінації. У трактаті О.О. Потебні, “внутрішня форма є <...> центр образу, одна з його ознак, що переважає над усіма іншими” [22: 100].

У цілому, на шляху від дійсності, від референтної сутності до мовного знаку можна виділити три основних етапи мапування: 1) думка “утілює” й мапує дійсність, створюючи систему концептів, що представлені в значеннях знаків мови й мовлення; 2) внутрішня форма знаку як фрагмент його значення, структурований ономазіологічною моделлю, мапує це значення; 3) зовнішня, матеріальна форма мотивованого знаку мапує його внутрішню форму/ономазіологічну структуру. Звідси витікає, що схему, запропоновану В. Евансом і М.Грін, (рис. 1) можна поширити (рис. 2).

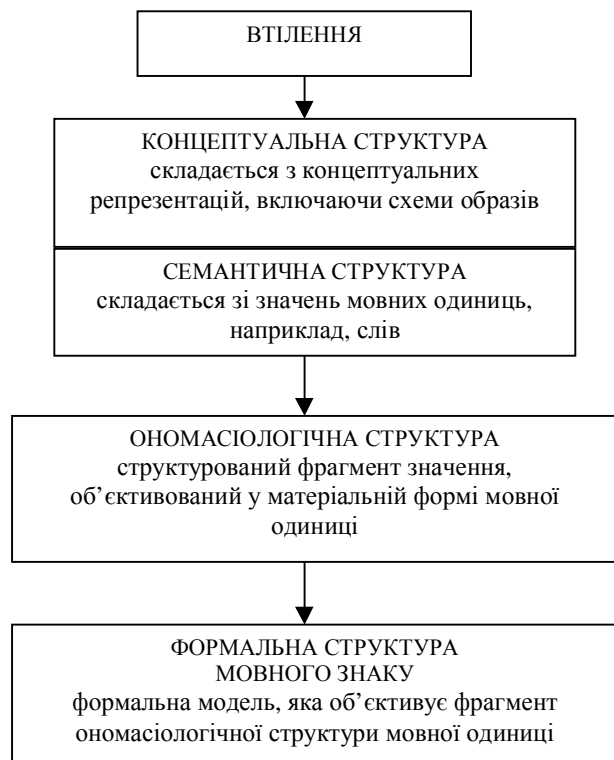

Рис. 2. Від утілення до мовного знаку

Таким чином, як результат сприйняття світу крізь призму втіленої свідомості, в мисленні людини формується ментальна мапа – суб’єктивний образ об’єктивної дійсності. Семантична система

мови є вербалізованою частиною цієї мапи. При утворенні мовного знаку увага людини виділяє певний фрагмент його семантичної структури, що стає підставою для ономазіологічної моделі, яка повністю чи частково об'єктивується у формальній структурі знаку.

Зазначені психологічні теорії пояснюють, за допомогою яких когнітивних механізмів здійснюється вибір фрагменту значення, котрий стає внутрішньою формою знаку і котрий повністю або частково об'єктивується у зовнішній, матеріальній формі знаку. Результати роботи можуть бути використані в когнітивній теорії номінації при аналізі особливостей утворення різноструктурних номінативних одиниць, що й становить перспективу подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Величковский Б.М. Когнитивные технические системы / Б.М. Величковский // Компьютеры, мозг, познание: успехи когнитивных наук / [отв. ред. Б.М. Величковский, В.Д. Соловьев]. – М.: Наука, 2008. – С. 273-292. – (Информация: неограниченные возможности и возможные ограничения).
2. Выготский Л.С. Психология и педагогика внимания / Л.С. Выготский // Психология внимания / [под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер и В. Я. Романова]. – М.: ЧеРо, 2001. – С. 53-74. – (Серия: Хрестоматия психологии).
3. Выготский Л.С. Психология развития человека / Л.С. Выготский. – М.: Эксмо, 2005. – 1136 с. – (Библиотека всемирной психологии).
4. Большая психологическая энциклопедия. – М.: Эксмо, 2007. – 544 с.
5. Брунер Дж. Психология познания. За пределами непосредственной информации / Дж. Брунер. – М.: Прогресс, 1977. – 413 с.
6. Гак В.Г. К типологии лингвистических номинаций / В.Г. Гак // Языковая номинация (общие вопросы) / [отв. ред. Б.А. Серебренников, А.А. Уфимцева]. – М.: Наука, 1977. – С. 230-293.
7. Гельмгольц Г. О восприятии вообще / Г. Гельмгольц // Психология ощущений и восприятия / [под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.В. Любимова и М.Б. Михалевской]. – [изд. 2-е, испр. и доп.]. – М.: ЧеРо, 1999. – С. 21-46.
8. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики / Гийом Г. / [общ. ред., послесл. и коммент. Л.М. Скредлиной]. – М.: Прогресс, 1992. – 224 с. – (Языковеды мира).
9. Гомілко О. Метафізика тілесності: концепт тіла у філософському дискурсі / Ольга Гомілко. – К.: Наукова думка, 2001. – 340 с.
10. Джемс У. Внимание / У. Джемс // Психология внимания / [под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер и В. Я. Романова]. – М.: ЧеРо, 2001. – С. 235-254. – (Серия: Хрестоматия психологии).
11. Дормашев Ю.Б. Психология внимания / Ю.Б. Дормашев, В.Я. Романов. – М.: Тривола, 1995. – 347 с.
12. Жаботинская С.А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход / С.А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2009. – № 848. – С. 3-10.
13. Кибрик А.Е. Когнитивный подход к языку / А.Е. Кибрик // Компьютеры, мозг, познание: успехи когнитивных наук / [отв. ред. Б.М. Величковский, В.Д. Соловьев]. – М.: Наука, 2008. – С. 202-232. – (Информация: неограниченные возможности и возможные ограничения).
14. Колшанский Г.В. Лингво-гносеологические основы языковой номинации / Г.В. Колшанский // Языковая номинация (общие вопросы) / [отв. ред. Б.А. Серебренников, А.А. Уфимцева]. – М.: Наука, 1977. – С. 99-146.
15. Коффка К. Восприятие: введение в гештальттеорию / К. Коффка // Психология ощущений и восприятия / [под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.В. Любимова и М.Б. Михалевской]. – [изд. 2-е, испр. и доп.]. – М.: ЧеРо, 1999. – С. 126-143.
16. Кравченко А.В. Восприятие и категоризация / А.В. Кравченко // Языковая категоризация (части речи, словообразование, теория номинации): материалы круглого стола, посвященного юбилею Е.С. Кубряковой, октябрь 1997. – М.: Ин-т языкознания РАН, 1997. – С. 39-46.
17. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности: [монография] / Е.С. Кубрякова. – М.: Наука, 1986. – 160 с.
18. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
19. Лакофф Дж. Лингвистические гештальты / Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. X. Лингвистическая семантика. – М.: Прогресс, 1981. – С. 350-368.
20. Норман Б.Ю. Теория языка. Вводный курс: [учебное пособие] / Б.Ю. Норман. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 296 с.
21. Общая психология: в 7 т. / [под ред. Б.С. Братуся]. – М.: Издательский центр “Академия”, 2005. – Т.1: Соколова Е.Е. Введение в психологию / Е.Е. Соколова: [учебник для студ. высш. учеб. заведений]. – 352 с.
22. Потенция А.А. Мысль и язык / А.А. Потенция. – К.: СИНТО, 1993. – 192 с.
23. Рибо Т.А. Психология внимания / Т.А. Рибо. – СПб., 1897. – 102 с.
24. Рубинштейн Л.С. Внимание / Л.С. Рубинштейн // Психология внимания / [под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер и В. Я. Романова]. – М.: ЧеРо, 2001. – С. 39-52. – (Серия: Хрестоматия психологии).
25. Телия В.Н. Семантика связанных значений слов

- и их сочетаемости / В.Н. Телия // Аспекты семантических исследований / [отв. ред. Н.Д. Арутюнова, А.А. Уфимцева]. – М.: Наука, 1980. – С. 250-319.
26. Уилсон Р.А. Космический триггер / Р.А. Уилсон. – К.: Янус, 2000. – 304 с.
27. Уфимцева А.А. Семантика слова / А.А. Уфимцева // Аспекты семантических исследований / [отв. ред. Н.Д. Арутюнова, А.А. Уфимцева]. – М.: Наука, 1980. – С. 5-80.
28. Casad E.H. Seeing it more than one way / E.H. Casad // Language and the cognitive construal of the world / [ed. by J.R. Taylor, R.E. MacLaury]. – Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 1995. – P. 23-49.
29. Damasio A. The feeling of what happens: body and emotion in the making of consciousness / A. Damasio. – San Diego, New York, London: A Harvest Book Harcourt, Inc., 2000. – 386 p. – (Psychological aspects).
30. Downs R.M. Cognitive maps and spatial behaviour: process and products / Roger M. Downs, David Stea // Image and Environment: Cognitive Mapping and Spatial Behavior / [ed. by Roger M. Downs, David Stea]. – Chicago: Aldline Publishing Company, 1973. – P. 8-26.
31. Dunlop Ch.E.M. Glossary of cognitive science / Charles E.M. Dunlop, James H. Fetzer. – N.Y.: Paragon House, 1993. – 146 p.
32. Evans V. Cognitive Linguistics. An Introduction / V. Evans, M. Green. – Edinburgh University Press, 2006. – 830 p.
33. Evans V. A glossary of cognitive linguistics / V. Evans. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007. – 239 p.
34. Frith C.D. Making up the mind: how the brain creates our mental world / Chris D. Frith. – Oxford: Blackwell Publishing, 2007. – 234 p.
35. Lakoff G. Philosophy in the flesh: the embodied mind and its challenge to western thought / George Lakoff, Mark Johnson. – Basic Books, 1999. – 626 p.
36. Langacker R.W. Cognitive Grammar / R.W. Langacker // The Oxford handbook of cognitive linguistics / [ed. by D. Geeraerts, H. Cuyckens]. – Oxford: Oxford University Press, 2007. – P. 421-462.
37. Langacker R.W. Cognitive grammar: a basic introduction / R.W. Langacker. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 562 p.
38. Marchetti G. Foundations of attentional semantics [Электронный ресурс] / Giorgio Marchetti – Режим доступа до журналу: <http://www.mind-consciousness-language.com/Foundations%20of%20Attentional%20Semantics.pdf>
39. Miller G.A. Language and perception / George A. Miller, Philip N. Johnson-Laird. – Cambridge, Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press, 1976. – 760 p.
40. Talmy L. Toward a cognitive semantics: 2 v. / Leonard Talmy. – Cambridge: Massachusetts Institute of Technology, 2000. – Vol. 1: Concept Structuring Systems. – 2000. – 565 p.
41. Talmy L. Attention phenomena / Leonard Talmy // The Oxford handbook of cognitive linguistics / [ed. by D. Geeraerts, H. Cuyckens]. – Oxford: Oxford University Press, 2007. – P. 264-293.
42. Velichkovsky B.M. Attention and communication: eye-movement-based research paradigms / B.M. Velichkovsky, M. Pomplun, H. Rieser // Visual attention and cognition / [ed. by W.H. Zangemeister, S. Stiel, C. Freksa]. – Amsterdam/ New York: Elsevier Science Publisher, 1996. – P. 125-154.

© В.А. Токарчук, 2010

ЛОГІКО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АФОРИСТИЧНИХ ДЕФІНІЦІЙ

(на матеріалі німецької мови)

Н.А. Оніщенко, канд. філол. наук (Харків)

У статті розглядається сутність дефініції як логічного та мовного феномену, вивчаються афористичні дефініції як мікротексти, ще передають неконвенційний досвід і формують певні мовленнєві жанри. Афористичні дефініції демонструють логічні девіації, синтаксичні та семантичні трансформації у порівнянні з класичними, що зумовлюється особливостями парадоксального мислення і становить категорію “афористичності”.

Ключові слова: афоризм, афористичність, дефініція, інтертекстуальність, мікротекст, оказіональність, парадокс.

Н.А. Оніщенко. Логико-семантические и функциональные особенности афористических дефиниций (на материале немецкого языка). В статье рассматривается сущность дефиниции как логического и языкового феномена, изучаются афористические дефиниции как микротексты, передающие неконвенциональный опыт и формирующие определенные речевые жанры. Афористические дефиниции демонстрируют логические девиации, синтаксические и семантические трансформации в сравнении с классическими, что определяется особенностями парадоксального мышления и составляет категорию “афористичности”.

Ключевые слова: афоризм, афористичность, дефиниция, интертекстуальность, микротекст, окказиональность, парадокс.

N.A. Onishchenko. Logical-semantic and functional characteristics of aphoristic definitions in German. This paper discusses the essence of definition as a phenomenon of logics and language, focuses on aphoristic definitions as microtexts that provide non-conventional experiences and constitute specific speech genres. Aphoristic definitions show logic deviations, syntactic and semantic transformations compared with classic ones, which is determined by paradox way of thinking and constitute the category of “aphoristic character”.

Key words: aphorism, aphoristic character, definition, intertextuality, microtext, occasional features, paradox.

Дефініція є широко досліджуваним логічним і лінгвістичним явищем і розглядається як особлива форма інтелектуальної діяльності. З одного боку, вона споріднена з описом і порівнянням, з іншого із судженням – формою мислення, завдяки якій за посередництва ствердження або заперечення встановлюється зв'язок між предметом та його ознаками, або відношеннями між предметами. Дефініція є однією з логічних операцій над поняттям поряд з узагальненням, відмежуванням, поділом. Дефініції різних рівнів абстракції, точності і формальності не тільки складають той базис, на якому ґрунтується все наукове пізнання, але й виступають інструментом при побудові окремих наукових дисциплін і в цілому при розумовому осягненні будь-якої діяльності людини.

Культура дефініції була вироблена в Афінах у IV ст. до н.е. в суперечках про поняття, відбитих у діалогах Платона, і дефініція стала найважливішим інструментом античного раціоналізму. Раціональність мислення, здатного “прийняти” дефініцію, підтверджується тим, що будь-яке інше мислення, навіть дуже розвинене, як, наприклад, параболічне, не вдається до дефінування. Так, у всьому Старому Заповіті немає жодної формальної дефініції, предмет з'ясовується не через визначення, але через уподібнення на кшталт “притчі” [1].

За Т. Гоббсом, саме дефініція (на противагу декартівській інтуїції) лежить в основі знання. А оскільки пізнавальна діяльність нерозривно пов'язується філософом з мовою, то й мистецтво визначення – це власне вміння користуватися мовою

[5]. Отже, дефініції потрапляють у фокус вивчення не лише з огляду на їх логічну модельованість, але й вираження засобами мови.

У лінгвістиці об'єктом вивчення ставали наукові дефініції (О.С. Ахманова), словникові (І.Г. Ольшанський), дефініційний тип речення як семантико-синтаксичний спосіб кодування інформації в словникових визначеннях (Ю.Н. Караулов). Термінологічні дефініції визначалися як метатекст [15, с. 11], що відбиває деякий фрагмент наукової картини світу; їх текстова реалізація результує в дефініційних перифразах [4, с. 4] як наслідку семантичних транспозицій дефініцій на базі синтаксичних процесів згортання, ускладнення, розширення. І хоча нетотожність наукових і художніх дефініцій є очевидною [13], досі відкритим залишається питання про жанрово-специфічні особливості дефінування. З огляду на увагу лінгвістів до усталених форм комунікації, що становлять нерозривну єдність когнітивного і прагматичного аспектів, стрімкий розвиток лінгвогенетики, актуальним є звернення до дефініторних потенцій афоризму як мікротексту і конститuentу мовленнєвих жанрів, який відповідає за передачу альтернативного, неконвенціонального досвіду. Тож об'єктом дослідження в цій роботі є німецькомовні афористичні дефініції, які вивчаються на предмет логічних дефініцій, зумовлених афористичним мисленням, синтаксичних, семантичних, трансформацій, інтертекстуальних потенцій. Гіпотетично конфігурація цього трансформаційного комплексу є підґрунтям для розрізнення афористичних і класичних дефініцій (у визначенні критеріїв їх відмежування, а отже в уточненні категорії "афористичності" пролягає мета роботи). Матеріал дослідження становлять 1216 німецькомовних афоризмів у формі дефініції, вилучених методом суцільної вибірки зі словників цитат і афоризмів, а також німецькомовних інтернет-форумів, де вони маркують статус користувача.

Дефініція обов'язково складається з двох частин: означуваного (лат. *definiendum*, скорочено Dfd), означального (лат. *definiens*, скорочено Dfn). Класичною є розглянута ще Аристотелем дефініція "через рід і видову відмінність" [3], що постулює рівнооб'ємність Dfd і Dfn, у якій Dfd виділяється з

певної більш широкої області предметів (роду, "genus proximum") за допомогою вказівки на його специфічні властивості (видові відмінності, "differentia specifica").

Первинний розподіл дефініцій на остенсивні і вербальні, реальні і номінальні в сучасній логіці відповідає розрізненню так званих семантичних і синтаксичних дефініцій: у перших Dfd і Dfn являють собою мовні вираження різних рівнів абстракції (значення терміна визначається через властивості предметів), у других Dfd і Dfn належать до одного семантичного рівня (значення Dfd визначається через значення Dfn). Синтаксичні дефініції релевантні для математичної логіки, мов програмування, оскільки відповідають критерію конструктивності, вимірності введеної даною дефініцією величини. Для фізики та інших природничих наук такі дефініції уможливають визначення величин через опис операцій, за допомогою яких вони вимірюються. Також математика і логіка оперують фундаментальними і нефундаментальними дефініціями, генетичними (вказують на порядок породження величини), рекурсивними (відтворюють схеми одержання нових значень із уже отриманих) і т.ін. [7]. Для гуманітарного знання більш притаманні семантичні дефініції, в яких Dfd завжди є словом (терміном, поняттям, ім'ям концепту), Dfn же може бути як словом, так і конкретним, реальним предметом; можливі і мішані, креолізовані форми.

Оскільки дефінування в раціоналістській парадигмі є продовженням судження, то за критерієм істинності/неістинності воно може бути гіпотетичним (припущенням), асерторичним (констатацією), аподиктичним (імперативним). Кількісний критерій згорнутості /розгорнутості Dfd визначає експліцитні, імпліцитні, контекстуальні дефініції. До всіх згаданих видів дефініцій висувається ряд загальних вимог (принципів), порушення яких викривляє пропозиції, що формально мають форму дефініції [6, с. 62]: правило перекладності / елімінованості (рівнооб'ємність Dfd і Dfn, можливість взаємної заміни Dfd і Dfn), правило однозначності / визначеності (одичність Dfd для кожного Dfn), правило відсутності порочного кола (Dfn дефініції не повинен залежати від Dfd). Загалом Dfn має вирази-

ти “внутрішню сутність речі” [11, с. 352], її “генетичну причину (causa efficiens)” [12, с. 597].

Втім, сучасна логіка науки визнає припустимим порушення правил дефінування, так само як і універсального принципу ефективності, якщо цього потребує врахування конкретних особливостей ситуації. Власне, це порушення фактично закладене в класичній формулі дефініції $x \sim df y$, де x – скорочення від y (читається “ x дефініторно дорівнює y ”). Необхідність додавання терміна “дефініторно” концептуально необхідно, тому що рівність між компонентами дефініції в “своєї рівності не дорівнює собі” [4, с. 15]. У цьому полягає так званий парадокс дефініції: дефініція, ґрунтуючись на відношеннях тотожності, має порушувати еквівалентність означуваного і означального, вводячи невідомі реципієнту компоненти значення.

Дефініція є розумовою операцією, а отже проявом певного типу мислення, засобом конструювання мовних картин світу. Для наукового мислення характерна зверненість питання науки на неї самої, автоімперативність, рефлексивність; будь-яка відповідь народжує невдоволеність, новий пошук, нове знання про незнання [9, с. 243]. Наукова картина світу будується на засадах теоретизації – переходу від емпірії до теорії за рахунок ідеалізації та абстрагування, “побудуванні ідеалізованого об’єкта і предичіюванні йому абстрактних властивостей/відношень” [9, с. 248]. Внаслідок розумової операції наукового дефінування відбувається формування сигніфіката з узуальних видових характеристик Dfd , тож формула $Dfn(y)$ для $Dfd(x)$ матиме вигляд $Dfn = B + n_1 + n_2 + n_3 \dots$, де B – показник найближчого роду, а n – додаткові видові характеристики.

Науковому дефінуванню протиставляється художнє як таке, що, за визначенням В.Є. Трусова, лише імітує логічне визначення і є продуктом синтезу логіко-аналітичного й асоціативно-метафоричного мислення в контексті ідіостилію. В основі художнього дефінування лежить розумова операція, діаметрально протилежна явищу компресії наукової мови [13, с. 19], причому експансія відбувається з рахунок додавання “особливих *оказіональних* ознак, актуальних для письменника й таких, що

відображають його індивідуальну картину світу. Ці ознаки розширюють сигніфікативний шар значення слова, приписують йому “оказіональний” сигніфікат, що реалізується не в мові, а в мовленні” [13, с. 5]. За В.Є. Трусовим, художнє означальне розширюється за формулою $[...] + n_{1,2,3...} + o_{1,2,3...}$, де n – видові характеристики, що відповідають узуальній лексикографічній інтерпретації поняття; o – додаткові видові характеристики означуваного, що створюють протиріччя між лексичною одиницею і тим референтом, до якого вона, за задумом автора, нас відсилає” [13, с. 16].

Наукове і художнє мислення не можуть бути категорично протиставлені. Людська свідомість потребує стимулювання до нової пізнавальної діяльності, й для повноцінного осягнення цікавлячого об’єкта недостатньо узагальнення його суттєвих, диференційних ознак, формування рефлексивного мислення потребує об’єднання “розрізнених, зовні не зв’язаних один з одним фактів в єдину систему, інтенцію-розуміння, зміст” [10, с. 8]. Цю гносеологічну задачу вирішують афоризми, створюючи образну, естетично вагому проблемну ситуацію на максимально квантитативно обмеженому інформаційному просторі. Поряд з цими характеристиками художнього мислення, афоризмам властива принципово наукова форма “приховування лиця” – посилення на авторитетну думку, цитатність, оскільки саме “за посередництва цитати науковець у змозі нарощувати достовірність того відносного знання, яке він має виказати в своїх текстах” [8, с. 65]. Результуюча з наукової, дидактична функціональна складова афоризму реалізується завдяки його лаконічній текстовій формі, що легко запам’ятовується і рекурентно відтворюється. Формально афоризми можуть бути простими ($A=B$) і поширеними ($A=B+$) дефініціями: *Wissen ist Macht* /Francis Bacon/; *Genie ist Fleiß* /Theodor Fontane/; *Aphoristiker ist ein Koch, dessen Rezepte auf Grundnahrungsmittel verzichten, er bietet seinen Gästen nur die Gewürze* /Ron Kritzfeld/.

У найбільш розповсюджених визначеннях афоризму поряд з ознаками “логічний умовивід”, “узагальнення”, “короткість”, “виразність”, “образність”, “предикативна структура” відзначається

ся поєднання раціонального і парадоксального [10, с. 10; 14, с. 7; 13, с. 17]. Співвідношення раціональності – парадоксальності пов'язане з філософією загального смислу (докси у термінології Жилья Дельоза) і полягає у теоретично взаємовиключному співвідношенні символу і смислу: символ, що має конкретну форму, а з нею і ясно окреслені межі, несе в собі зміст, що не має меж [10, с. 18]. Парадоксальність, заснована на логічному протиріччі, тим більша, чим більша глибина залягання смислів, що виключають один одного, в семантичних структурах сполучуваних одиниць [2, с. 190]. У поєднанні з короткістю, парадоксальність виключає складну і поступову аргументацію, і тим трансформує персуазивну функцію класичних дефініцій в імпресивно-полемічну функцію афоризмів: напр. *Schriftsteller ist ein Mann, dem das Schreiben schwerfällt* /Thomas Mann/.

Маючи форму класичних дефініцій, афористичні порушують їх закони з метою створення парадоксальності. Це підтверджується й саморефлексивними афоризмами, образність яких імплікує негативне ставлення афористів до формальної логіки: вона порівнюється з гамівною сорочкою, підніжкою для думки: *Logik – die Zwangsjacke der Phantasie* /Helmut Nahr/, *Steigbügel für den Geist* /Franz Grillparzer/.

Основним принципом дефінування, який порушується в афоризмах є універсальність (A=B за будь-яких умов). Абстрактна всеохоплюючість підміняється:

а) типовою для профанного досвіду ситуацією: *Ausgeben – Einkommen plus Kredit* (хоча насправді закон ринкової економіки звучить: *Einkommen minus Gewinn*); *Abwesend – den Angriffen von Freunden und Bekannten ausgeliefert, verleumdet, geschmäht* /Ambrose Bierce/; *Regen ist die Folge des Zusammentreffens von Hochdruckgebieten mit Kaltfronten, feuchten Luftmassen und Wochenenden*; б) окремою іпостасю Dfd: *Apfel ist das Sündenfallobst* /Hans-Horst Skury/ (яблуко виступає виключно як біблійний артефакт); *Barkeeper ist ein Beichtvater für Leuten, die nicht in die Kirche gehen* (еспікується другорядна функція бармена як уважного співрозмовника); с) на-

ціонально-культурно маркованим сегментом картини світу: *Bock ist jenes Tier, welches auch als Bier getrunken werden kann* /Wilhelm Busch/ (каламбурне ототожнення тварини і типово німецького сорту пива); *Sparen ist das Versagen eines Genusses in der Gegenwart für die Zukunft* /Immanuel Kant/ (експлікація особливого ставлення німців до ощадливості).

Іншими логічними девіаціями, які створюють категорію афористичності у дефініціях є:

- заперечення загальноприйнятого досвіду (*Frau – die einzige Mausefalle, die der Maus nachläuft*);
- суб'єктивна оцінка, додаткова експлікація суб'єкта (*Tabak ist die einzige Entschuldigung für Columbus' Missgeschick, Amerika entdeckt zu haben* /Sigmund Freud/; *Ein deutscher Schwank ist eine der traurigsten Sachen, die es auf der Welt gibt* /Kurt Tucholsky/; *Die Schweiz ist eine verbesserte, von Druckfehlern gereinigte Ausgabe der Deutschen* /Karl Julius Weber/; *Egoist ist ein Mensch, der nicht an mich denkt* /Eugene Labiche/);
- обернення причини і наслідку, обернена перспектива (*Die Hängematte – viele Löcher, die mit festen Stricken miteinander verbunden sind*; *Roggen ist ein unfertiger Whisky* /Ambrose Bierce/);
- порушення родо-видових відношень (*Das Haus ist ein hohes Bauwerk, das Menschen, Ratten, Mäusen, Käfern, Wanzen, Fliegen, Mücken, Flöhen, Bazillen und Mikroben als Heimstätte dient* /Ambrose Bierce/);
- невизначений дейксис у Dfn (*Hölle sind die anderen* /Jean Paul Sartre/);
- ототожнення через заперечення (*Charakter ist die Unfähigkeit, anders zu sein* /Ron Kritzfeld/; *Chaos ist die Ordnung, die wir nicht verstehen* /Konstantin Wecker/; *Hass ist die gescheiterte Liebe* /Sören Kierkegaard/; *Pessimist ist ein Optimist mit Erfahrung* /Ursula Merzenich/).

Останнє порушення відзначається використанням конотативних антонімів/ синонімів/ЛСВ: *Die Anteilnahme (+) ist die gesellschaftliche Form der Zudringlichkeit (-)* /Hans Lohberger/; *Archiv (0) – alphabetisch zugeordnete Makulatur (-)* /Michael Schiff/; *Image (+) – die Kunst, jemand ein Gesicht*

(0) zu geben, der höchstens eine Visage (-) hat /Ralph Boller/.

Однак у цілому найтипівішим для афоризмів порушенням правил дефінування є експлікація у Dfn другорядних або латентних сем Dfd, що можна вважати прототиповою складовою категорії афористичності: *Abgeordnete sind Menschen, die vom Volk unterhalten werden* /Hugo Ernst Käufer/; *Die Hälfte ist manchmal mehr als das Ganze* /Hesiod/; *Haut ist der Sitz zahlreicher Ekzeme, Flecken, Ausschläge und ähnlicher Dinge, die den Hautärzten eine sichere Existenz garantieren* /Helmer Kuhnhardt/; *Antipathie ist das Gefühl, das einem der Freund eines Freundes einflößt* /Ambrose Bierce/; *Arzte sind die Menschen, die die lateinischen Namen für deine Leiden wissen* /Carl Zimmer/; *Buch ist der Rohstoff für einen Film; Demokratie ist ein bei den Wahlen immer auftauchender Begriff* /Gerd Wollschon/; *Gnu ist ein Tier, das vorwiegend in Kreuzworträtseln vorkommt; Skipiste ist ein Umweg zum Orthopäden* /Ralph Boller/.

Враження випадковості ознаки Dfd, покладеної в основу Dfn, генетично зумовлено “вирваністю” афористичних дефініцій з контексту. Так, випадковою ознакою людини можуть вважатися червоні щоки: *Mensch ist ein Tier, das rote Backen hat.* /Friedrich Nietzsche (S. 108)/. Але повнота інтертекстуальних зв’язків з прецедентним текстом “Так казав Заратустра” знімає випадковість – Ніцше неодноразово наголошує, що сором є невід’ємною частиною людини: *Scham, Scham, Scham – das ist die Geschichte des Menschen* (Nietzsche, S. 109).

Інтертекстуальні зв’язки афоризму мають не виключно мотиваційний характер. Вони уможливають декодування імпліцитних смислів – процесу, що лежить в основі лудичної функції афоризму. Для адекватної експлікації потрібне знання:

- прецедентних текстів, особистостей: *Wilhelm Tell ist noch immer der einzige Schweizer, den die ganze Welt kennt* /Friedrich Dürrenmatt/; *Klarheit ist die Höflichkeit des Schriftstellers* /Jules Renard/

← *Pünktlichkeit ist die Höflichkeit der Könige* /Ludwig VIII. von Frankreich/; *Psychiater ist ein Arzt, der Leid mit Freud vertreibt;*

- типових ситуацій, реалій: *Abwässer – neuzeitliche Bezeichnung für Rhein, Elbe, Donau und ihre sämtlichen Nebenflüsse;*

- особливостей ментальності, окрема аксіологічної ідентифікації лінгвокультурною спільнотою самої себе і оточення: *Schadenfreude ist ein Wort, das es nur im Deutschen gibt* /Chandra Singh/; *Reue ist Verstand, der zu spät kommt* /Ernst Freiherr von Feuchtersleben/; *Schweigen ist eine Unterhaltung mit dem Engländer* /Heinrich Heine/; *Hölle ist ein Ort, an dem Engländer kochen, die Italiener Lastwagen bewachen und die Deutschen Fernsehunterhaltung machen* /Robert Lembke/; *Deutschland ist ein Land, in dem es keine Revolution geben kann, weil man dazu den Rasen betreten müsste* /Josif Stalin/.

Інколи афоризм сам стає прецедентним текстом, що спричиняє наслідування його моделі, а отже – варіативність на парадигматичному рівні: *Historiker ist ein rückwärts gewandter a) Journalist* /Karl Kraus/ b) *Prophet* /Friedrich Schlegel/.

Філософська витонченість змісту, логічна неформальність, інтертекстуальність/інтердискурсивність уможливають функціонування афоризму як центральної складової низки мовленнєвих жанрів – як традиційних (тост, привітання, епіграма), так відносно нових, насамперед жанрів електронної комунікації, зокрема так званого “віртуального статусу”. Априорна анонімність учасників віртуального спілкування спонукає їх до пошуку засобів компактної самоідентифікації. Статус, розташований поряд з нікнеймом, відразу привертає увагу читачів блогу або учасників форуму і покликаний визначити його власника як цікавого і непересячного співрозмовника: напр. статуси користувачів на одному з німецькомовних філософських форумів: *Eigenliebe ist der Beginn einer lebenslangen Romanze. Der einzige Weg, einen Freund zu haben, ist der, selbst ein solcher zu sein. Der Glaube an Gott ist eine bequeme Art, Verantwortung abzugeben* (Knuddels.de-Forum). За відсутності очікуваної реакції з боку потенційних комунікантів мовець вдається до експлікації своєї метакомунікативної інтенції, можливої завдяки референтному характеру афоризму: „Was denken Sie

darüber? (Was halten Sie davon?)“ Напр: „*Pessimisten sind Optimisten mit Erfahrung*“ – *Was meint ihr dazu?* (Fragen. Antwort. Entdecken; Gute Frage). Така онтологічна характеристика афоризму, як відтворюваність, реалізується в електронній комунікації за рахунок автоматичного повторення статусу в кожному пості; щільність афористичної концептосфери (множинність концептів, що об’єктивуються афоризмами) – у формі повсякчасної можливості зміни статусу залежно від ситуації. Тож афоризми можна вважати одиницями/ мікротекстами, конформними жанру “віртуальний статус”.

Таким чином, афористичні дефініції є мікротекстами, що реалізують у мові та мовленні категорію афористичності. Категорія афористичності виступає комплексним феноменом, що має свої прояви на декількох рівнях: формальному (компресія), логіко-семантичному (дефініторні девіації, парадоксальність), стилістичному (образність), гіпертекстовому (інтертекстуальне конструювання смислів). Реалізація категорії афористичності уможлиблює функціонування афористичних дефініцій в мовленнєвих жанрах, зокрема в жанрі “віртуальний статус”, де вони виконують передусім фатичну і характеризуючу функції. Перспективним залишається з’ясування функцій афористичних дефініцій в інших жанрах, а також виявлення логічних операцій в основі недіфініторних афоризмів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аверинцев С.С. Два рождения европейского рационализма / С.С. Аверинцев // Вопросы философии. – 1989. – № 3. – С. 3–13. 2. Апресян Ю.Д. Тавтологические и контрадикторные аномалии / Ю.Д. Апресян // Логический анализ языка. Проблемы интенциональных и прагматических контекстов : сб. науч. трудов / Отв. ред. Н.Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1989. – С. 186–197. 3. Аристотель. Аналитики первая и вторая / Аристотель ; пер. с греческого. – Л. : Гос. изд-во полит. лит-ры, 1952. – 440 с. 4. Безрукова Е.И. Дефиниционные отношения в предложении и тексте : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04/ Е.И. Безрукова. – Белгород, 2004. – 180 с. 5. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского / Томас Гоббс. – Режим доступа: <http://lib.ru/FILOSOF/GOBBS/leviafan.txt> 6. Логика/ Под ред. Д.П. Горского и П.В. Таванца. – М. : Гос. изд-во полит. лит-ры, 1956. – 279 с. 7. Оп-

ределение / Ю.А. Гастев // БСЭ online. – Режим доступа: <http://cultinfo.ru/fulltext/1/001/008/084/635.htm> 8. Парахонский Б.А. Семиотический субъект и субъект познания / Б.А. Парахонский // Логика, психология и семиотика: аспекты взаимодействия : сб. науч. трудов/ АН УССР, Ин-т философии; Отв. ред. Б.А. Парахонский. – К. : Наукова думка, 1990. – С. 59–70. 9. Рябцева Н.К. Интеррогативность научного языка / Н.К. Рябцева // Логический анализ языка. Проблемы интенциональных и прагматических контекстов : сб. науч. трудов / Отв. ред. Н.Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1989. – С. 241–259. 10. Сазбандян Т.В. Функции афоризмов в структуре и динамике познавательной деятельности человека : автореф. дисс. ... канд. филос. наук: 09.00.01 / Т.В. Сазбандян; Рос. гос. ун-т туризма и сервиса. – М., 2008. – 27 с. 11. Спиноза Б. Избранные произведения : Том 1 / Бенедикт Спиноза. – М. : Гос. изд-во полит. лит-ры, 1957. – 631 с. 12. Спиноза Б. Избранные произведения : Том 2 / Бенедикт Спиноза. – М. : Гос. изд-во полит. лит-ры, 1957. – 726 с. 13. Трусов В. Е. Своеобразие дефиниции в различных функциональных стилях как разновидностях типов мышления (на материале научного и художественного стилей) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / В.Е. Трусов; Саратов. гос. ун-т имени Н.Г. Чернышевского. – Саратов, 2008. – 22 с. 14. Шарманова Н.М. Украинська афористика: структурно-семантичний та функціональний аспекти : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Н.М. Шарманова ; Харківський нац. ун-т імені В.Н. Каразіна. – Х., 2005. – 20 с. 15. Шилова Е.В. Терминологическая дефиниция как метатекст в русскоязычной и англоязычной научно-технической литературе : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Е.В. Шилова. – Екатеринбург, 2005. – 226 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Das große Falken Buch der modernen Zitate / Hrsg. Michael Adam. – Niederhausen : Falken, 1994. – 510 S. 2. Das große Handbuch der Zitate. 25000 treffende Aussprüche und Sprichwörter von A-Z /Hrsg. Hans-Horst Skupy. – Güstersloh : Bertelsmann Lexikon Verlag, 1993. – 1136 S. 3. Datenbank der Zitate. – Режим доступа: www.zitate-datenbank.service-itzehoe.de 4. Fragen. Antwort. Entdecken. – Режим доступа: <http://de.answers.yahoo.com/question/index?qid=20070108004956AAldoMc> 5. Gute Frage. – Режим доступа: <http://www.gutefrage.net/frage/pessimisten-sind-optimisten-mit-erfahrung> 6. Gut zitiert. – Режим доступа: www.gutzitiert.de 7. Knuddels.de-Forum – Режим доступа: <http://forum.knuddels.de/>

ubbthreads.php 8. Mackensen L. Redensarten. Sprichwörter / L. Mackensen. – Hanau : Verlag Werner Dausier, 1985. – 887 S. 9. Nietzsche F. Also sprach Zarathustra / F. Nietzsche. – СПб. : Корона принт.

КАРО, 2004. – 448 с. 10. Tange E.G. Lexikon der boshafte Zitate / E.G. Tange. – Frankfurt am Main : Eichborn, 1997. – 588 S.

© Н.А. Оніщенко, 2010

УДК: 811.133.1'22

DES PROBLÈMES DE LA SÉMIOLOGIE DANS LA LINGUISTIQUE

O.I. Davydov, candidat en sciences historiques (Kharkiv)

У даній статті подано короткий огляд робіт, присвячених семіології як науці, яка має відношення до інших наук, в тому числі до лінгвістики, а також зроблено аналіз різних точок зору на неї. Наука глибоко пов'язана зі знаками, тому що, з одного боку, вона надає людям чіткі знаки, а з другого боку формує свої висновки в системи знаків. Однак, слід відмітити певну відсутність теоретичної структури, яка об'єднала б результати, отримані на базі аналізу різних точок зору. Метою цього дослідження є спроба знайти цей об'єднуючий підхід і намітити основні риси науки про знаки.

Ключові слова: знак, лінгвістика, об'єднуючий підхід, семіологія, системи знаків.

О.И. Давыдов. К вопросу о семиологии в лингвистике. В данной статье дан краткий обзор работ, посвященных семиологии как науки, имеющей отношение к другим наукам, в частности лингвистике, а также анализ различных точек зрения на неё. Наука глубоко связана со знаками, потому что, с одной стороны, она представляет людям чёткие знаки, а с другой стороны формирует свои выводы в системы знаков. Однако, следует отметить нехватку теоретической структуры, объединяющей результаты, полученные на основе анализа различных точек зрения. Цель данного исследования – попытка найти этот объединяющий подход и наметить основные линии науки о знаках.

Ключевые слова: знак, лингвистика, объединяющий подход, семиология, системы знаков.

O.I. Davydov. On Semiology in Linguistics. The paper submits a short review of the publications on semiology in relation to other disciplines, in particular to linguistics, as well as the analysis of various approaches to it. Semiology is closely related to signs because, on the one hand, it presents clear signs to people and, on the other – transforms its conclusions into systems of signs. However there seems to be a certain lack of theoretical structure integrating the different approaches. The aim of the present paper is an attempt to find an integration perspective and to outline the basic guidelines for the study of signs.

Key words: integration perspective, linguistics, semiology, sign, systems of signs.

Après l'article de R. Barthès paru dans la revue Communication [1] qui fit quelque bruit, où l'auteur proposait d'inclure la sémiologie dans la linguistique et où il donnait un exemple empirique d'analyse sémiologique d'image publicitaire et traçait les grandes lignes d'Eléments de *sémiologie*, apparaissaient d'autres études qui en donnaient de différentes définitions [1; 3; 4; 5; 6; 7; 8].

Dans un premier sens, on intégrera dans la sémiologie toute analyse qui essaie de décrire un domaine quelconque à l'aide des démarches et des modèles fournis ou inspirés par la linguistique.

Dans la deuxième orientation, on court le risque,

clairement signalé par Mourin [5, c. 7-8] d'identifier la sémiologie avec l'épistémologie ou la pratique scientifique elle-même.

Il y a encore une autre définition de la sémiologie: elle est ramenée non plus à l'épistémologie, mais au processus scientifique lui-même, conçu comme traduction d'un ensemble de signes-objets en un système de signes métalinguistiques.

Il nous paraît possible de proposer encore une alternative. D'après Molino, les sciences humaines comme les sciences de la nature impliquent bien un processus sémiologique, dans la mesure où on ne peut construire d'analyses sans passer par l'élaboration de

symboles au sens de Cassirer: le chercheur ne prend en charge qu'un nombre limité des traits constitutifs de l'objet, d'abord perçus, puis objectivés par le truchement de symbolismes le plus souvent graphiques [5, c. 112].

L'objet d'étude sont les signes qu'étudient les sciences biologiques et physiques, reliés par certains processus fonctionnels complexes, toute unification des sciences formelles, d'une part, et des sciences sociales, psychologiques et humaines d'autre part, constituera une contribution valable à l'unification de ces deux classes de sciences avec les sciences physiques et biologiques. C'est pourquoi la contribution de la sémiotique à la réussite d'un programme d'unification de la science pourrait être importante, bien que la nature exacte et le degré de cette importance soient encore à déterminer.

On peu se demander si jamais, avant notre époque, les signes ont été étudiés avec autant d'énergie, par autant de chercheurs et d'un aussi grand nombre de points de vue. Parmi ces nombreux chercheurs, on trouve des linguistes, des logiciens, des philosophes, des psychologues, des biologistes, des anthropologues, des psychopathologistes, des esthéticiens et des sociologues. Cependant, ce qui manque, c'est une structure théorique, de plan simple, mais suffisamment large pour englober et réunir en un tout unifié et cohérent les résultats obtenus à partir de points de vue différents.

Le sujet d'étude est un axe autour duquel on peut ranger un grand nombre de travaux se réclamant de la sémiologie, et il est de loin le plus vaste: du point de vue de l'étymologie la plus stricte, notre discipline n'est pas autre chose que la science des signes et des systèmes signifiants.

Les hommes sont, de tous les animaux, les principaux utilisateurs de signes. D'autres animaux réagissent évidemment à certaines choses qui fonctionnent comme signe d'autres choses, mais de tels signes n'atteignent jamais la complexité et l'élaboration que l'on trouve dans la parole humaine, l'écriture, l'art, les mécanismes de contrôle, le diagnostic médical et les systèmes de signalisation [6, c. 15]. La science est intimement liée aux signes puisque, d'une part, elle offre aux hommes des signes plus fiables et

que, d'autre part, elle organise ses conclusions dans des systèmes de signes; l'intelligence humaine est inséparable du fonctionnement des signes – si tant est que la vie mentale ne s'identifie pas avec ce fonctionnement.

L'importance actuelle de cette étude est que la sémiologie comme science vient de ce qu'elle est une étape vers l'unification de la science, puisqu'elle fournit les fondements de chaque science particulière des signes comme la linguistique, la logique, les mathématiques, la rhétorique et (du moins jusqu'à un certain point) l'esthétique. L'importance du concept de signe apparaîtra peut-être avec l'unification des sciences sociales, psychologiques et humaines, pour autant qu'elles se distinguent des sciences physiques et biologiques.

Le but du présent article est de suggérer ce point de vue unificateur et de tracer les grandes lignes d'une science de signes. Ceci ne peut être fait que d'une façon fragmentaire, d'une part en raison de l'espace limité dont dispose un article, d'autre part en raison de l'état rudimentaire de cette science, mais surtout en raison de l'objectif qu'une telle étude cherche à atteindre.

Mais si la sémiotique est une science coordonnée aux autres sciences et si elle étudie les choses ou les propriétés des choses dans leur fonctionnement comme signes, elle est aussi l'instrument de toutes les sciences, puisque chaque science se sert de signes. A cause de cela, la métascience (la science de la science) doit utiliser la sémiotique comme son organon. On a noté dans l'essai intitulé L'empirisme scientifique [6, c. 16] qu'il était possible d'englober sans résidu l'étude de la science dans l'étude du langage de la science, puisque l'étude de ce langage implique non seulement l'étude de ses structures formelles mais celle aussi de ses relations aux objets désignés et aux personnes qui s'en servent. De ce point de vue, cet ouvrage au complet, de même qu'il est une étude scientifique de la science, est une étude du langage de la science. Mais puisque rien ne peut être étudié sans les signes qui dénotent les objets du champ d'étude, une étude du langage de la science doit se servir de signes qui se rapportent aux signes, et la sémiotique doit fournir les signes pertinents et les principes nécessaires à la

poursuite de cette étude. La sémiotique fournit un langage général applicable à tout langage ou signe particulier, applicable de même au langage de la science et aux signes caractéristiques utilisés en science.

Dans cet article on est obligé de limiter la présentation de la sémiotique comme science et comme partie de l'unification de la science au projet pratique d'une analyse effectuée dans des limites et dans une direction telles qu'elle fournisse un outil au propos de l'Encyclopédie, c'est-à-dire la construction d'un langage avec lequel on puisse discuter du langage de la science et, ainsi, l'améliorer.

Déterminons la *sémiosis* et la *semiotique* et parlons de *la nature du signe*. Nous pouvons appeler *sémiosis* le processus par lequel quelque chose fonctionne comme signe. Selon une tradition qui remonte aux Grecs, on considère ordinairement que ce processus comporte trois (ou quatre) éléments: ce qui agit comme signe, ce à quoi le signe réfère et l'effet produit sur un certain interprète, effet par lequel la chose en question est un signe pour cet interprète. Ces trois composants de la *sémiosis* peuvent être nommés respectivement le *véhicule du signe*, le *designatum* et l'interprétant; on peut ajouter *l'interprète* comme quatrième élément. Ces termes rendent explicites les facteurs que l'on ne nomme pas lorsque l'on dit simplement qu'un signe fait référence à quelque chose pour quelqu'un.

Un chien répond à un certain son (S) par un type de comportement (I) qu'implique la chasse aux écureuils (D); un voyageur se prépare à se comporter d'une façon appropriée (I) à une certaine région géographique (D) en vertu de la lettre (S) qu'il a reçue d'un ami. Dans des cas semblables, S est le véhicule du signe (et un signe en vertu de son fonctionnement), D est le designatum, et I l'interprétant de l'interprète. La façon la plus sûre de caractériser un signe est la suivante : S est un signe de D pour I dans la mesure où I prend connaissance de D en vertu de la présence de S. Ainsi, dans la *sémiosis*, quelque chose prend connaissance de quelque chose d'autre d'une façon médiate, c'est-à-dire à l'aide d'une deuxième chose. La *sémiosis* est donc une prise de connaissance médiatisée. Les médiateurs sont les *véhicules du signe*; les prises de connaissance sont les *interprétants*; les agents du processus sont les

interprètes; ce dont on prend connaissance, ce sont les *designata*. Cette formulation appelle plusieurs commentaires.

Il doit être clair que les termes "signe", "designatum", "interprétant" et "interprète" se supposent les uns les autres, puisqu'ils ne sont que les moyens de référer à des aspects du processus de la *sémiosis*. Les objets n'ont pas besoin qu'on réfère à eux au moyen de signes, mais il n'y a pas de designatum sans une telle référence; une chose n'est un signe que parce qu'elle est interprétée comme le signe de quelque chose par un interprète; une prise-de-connaissance-de-quelque-chose n'est un interprétant que si elle est évoquée par quelque chose qui fonctionne comme signe; un objet n'est un interprète qu'au moment où il prend connaissance de quelque chose d'une façon médiate. Ces propriétés (être un signe, un designatum, un interprète ou un interprétant) sont des propriétés relationnelles que les choses acquièrent en participant au processus fonctionnel de la *sémiosis*. Par conséquent, la sémiotique ne s'intéresse pas à l'étude d'un type d'objet particulier, elle s'intéresse plutôt à des objets ordinaires dans la mesure (et seulement dans cette mesure) où ils participent à la *sémiosis* [6, c. 17]. On verra se préciser peu à peu l'importance de cette remarque.

Les signes qui font référence au même objet n'ont pas forcément les mêmes designata, puisque ce dont on prend connaissance dans l'objet peut varier selon les interprètes. Le signe d'un objet peut, à l'une de ses extrémités théoriques, tout simplement orienter l'interprète du signe vers l'objet, tandis qu'à l'autre extrémité il permettra à l'interprète de prendre connaissance de toutes les caractéristiques de l'objet en question en l'absence de cet objet. Il y a donc un continuum potentiel de signes qui fait que, pour chaque objet ou situation, tous les degrés de la *sémiosis* peuvent être exprimés: demander ce qu'est le designatum d'un signe dans une situation quelconque, c'est demander quelles sont les caractéristiques de l'objet ou de la situation dont on prend connaissance en raison seulement de la présence du véhicule du signe.

Un signe doit avoir un designatum; il est cependant évident qu'en fait tous les signes ne font pas référence à un objet réel et existant. Les difficultés que ces

affirmations peuvent susciter ne sont qu'apparentes et n'exigent pas qu'on introduise, pour les résoudre, le domaine métaphysique de la "subsistance". Puisque "designatum" est un terme scientifique, il ne peut y avoir de designata sans sémiotique. Le designatum d'un signe est le type d'objet auquel le signe se rapporte, c'est-à-dire les objets possédant les propriétés dont l'interprète prend connaissance par la présence du véhicule du signe. De plus, la prise de connaissance peut se produire même si on ne trouve ni objet ni situation avec les caractéristiques dont on prend connaissance. Ceci est vrai même lorsqu'on montre quelque chose du doigt: on peut, pour certaines raisons, pointer du doigt sans montrer quelque chose. Il n'est pas contradictoire d'affirmer que tout signe possède un designatum, bien que tous les signes ne fassent pas référence à quelque chose qui existe réellement. Lorsque ce à quoi on réfère existe réellement comme désigné dans la référence, l'objet de référence est un *denotatum*. Il apparaît ainsi clairement que, si tout signe possède un designatum, il ne possède pas nécessairement un denotatum. Un designatum n'est pas une chose, mais une catégorie objective, une classe d'objets – et une classe peut avoir plusieurs membres de la classe. Cette distinction permet d'expliquer qu'on puisse chercher dans un réfrigérateur une pomme qui n'y est pas, et se préparer à aller vivre sur une île qui peut n'avoir jamais existé ou avoir disparu sous la mer depuis longtemps [6, c. 18].

Comme dernier commentaire à la définition du signe, on doit remarquer que la théorie générale des signes n'a pas à prendre parti pour une théorie particulière concernant ce qui se passe quand un interprète prend connaissance de quelque chose au moyen d'un signe. En fait, il est tout à fait possible de considérer la "prise de connaissance médiatisée" comme le terme primitif unique dans le développement axiomatique de la sémiotique. Néanmoins, la description que l'on en a donné se prête à un traitement behavioriste, et c'est là le point de vue adopté dans ce qui suit. Cette interprétation de la définition du signe n'est cependant pas nécessaire. Nous l'adopterons ici parce que ce point de vue a commencé à se répandre sous une forme ou une autre parmi les psychologues, et parce que plusieurs des difficultés qui se sont soulevées dans

l'histoire de la sémiotique sont dues au fait que la sémiotique a été associée, au cours de son histoire, à la psychologie des facultés et à la psychologie introspective. Du point de vue behavioriste, prendre connaissance de D par la présence de S revient à réagir à D en vertu d'une réaction à S. Nous précisons plus loin qu'il n'est pas nécessaire de rejeter les "expériences intimes" hors du processus de la sémiotique ou de tout autre processus; il est cependant nécessaire, du point de vue behavioriste, de nier que de telles expériences soient d'une importance fondamentale et de refuser d'admettre que l'existence de ces expériences rende impossible ou même incomplète l'étude de la sémiotique (donc celle du signe, du designatum et de l'interprétant).

Parlons des relations des signes aux objets auxquels ils sont applicables qui s'appellent la *dimension sémantique de la sémiotique*: elle est symbolisée par le signe "Dsem" et l'étude de cette dimension s'appellera la *sémantique*. L'objet d'étude peut aussi être la relation des signes aux interprètes. Cette relation s'appellera la *dimension pragmatique de la sémiotique*: elle est symbolisée par "Dp" et l'étude de cette dimension se nomme la *pragmatique* [6, c. 19].

Il y a une relation importante qui n'a pas encore été présentée: la relation formelle des signes entre eux. Cette relation n'était pas, dans l'exposé qui précède, incorporée explicitement à la définition du "signe", puisque l'usage courant ne semble pas écarter la possibilité de l'application du terme "signe" à quelque chose qui n'est pas un élément d'un système de signes; l'aspect "signe" de la perception ainsi que divers procédés, apparemment isolés, comme la mémoire et la signalisation, nous suggèrent de telles possibilités. Néanmoins, l'interprétation de ces cas n'est pas parfaitement clarifiée et il est très difficile d'être certain que des signes isolés existent. Il est certain que chaque signe a virtuellement, sinon effectivement, des relations aux autres signes, car le signe dispose l'interprète à prendre connaissance de quelque chose qui ne peut être *énoncé* qu'au moyen d'autres signes. Il est vrai que cet énoncé n'est pas obligatoire, mais il est toujours possible en principe, et, lorsqu'il apparaît, il relie le signe en question à d'autres signes. Puisque la plupart des signes sont clairement reliés à d'autres signes, puisque,

dans plusieurs cas, des signes qui semblent isolés se révèlent, à l'analyse, ne pas être et puisque tous les signes sont, sinon effectivement, du moins virtuellement reliés aux autres signes, il est bon d'ajouter une troisième dimension de la sémiotique, coordonnée aux deux autres dimensions déjà signalées. Cette troisième dimension s'appelle la *dimension syntaxique de la sémiotique*: elle est symbolisée par "Dsyn", et l'étude de cette dimension se nomme la *syntactique*.

Il convient d'avoir des termes spéciaux pour désigner quelques-unes des relations des signes aux signes, des signes aux objets et des signes aux interprètes. "Implique" est réservé à Dsyn, "désigne" et "dénote" à Dsem, et "exprime" à Dp. Le mot "table" implique (mais ne désigne pas) "meuble doté d'une surface horizontale sur laquelle on peut poser des objets"; il désigne une certaine catégorie objective; il dénote les objets auxquels on peut l'appliquer; enfin il exprime son interprète. Quel que soit le cas, certaines des dimensions peuvent disparaître réellement ou pratiquement: un signe peut ne pas avoir de relations syntaxiques avec les autres signes, et son implication devient ainsi nulle; ou il peut avoir une implication et pourtant ne dénoter aucun objet; ou encore il peut avoir une implication et aucun interprète (et ainsi aucune expression) – comme c'est le cas pour un mot d'une langue morte. Même dans de tels cas, les termes proposés sont utiles pour indiquer le fait que certaines des relations possibles sont demeurées irréalisables.

Il est très important de distinguer les relations qu'entretient un signe donné et les signes qu'on utilise pour discuter de ces relations, et la conscience claire de ce fait conduit peut-être à la plus importante application générale de la sémiotique. Le fonctionnement des signes est, de façon générale, un moyen par lequel certains existants prennent connaissance d'autres existants par une classe intermédiaire d'existants. Mais on doit distinguer avec soin les niveaux de ce processus, sinon il en résultera une confusion extrême. La sémiotique, en tant que science de la sémiotique, est distincte de la sémiotique de la même façon que toute science est distincte de son objet. Si x fonctionne de telle sorte que y prend connaissance de z au moyen de x on peut alors dire que x est un signe et que x désigne z , etc; mais ici

"signe" et "désigne" sont des signes d'un ordre supérieur de la sémiotique qui se réfèrent au niveau inférieur et premier du processus de la sémiotique. Ce qui est désigné, à ce moment-là, c'est une certaine relation de x et de z , et non seulement z ; x est désigné, z est désigné, et une relation est désignée telle que x devient un signe et z , un designatum. Par conséquent, la désignation peut se produire à différents niveaux, et différents niveaux de designata y correspondent; "désignation" se révèle être un signe intérieur à la sémiotique (et, spécifiquement, intérieur à la sémantique), puisque c'est un signe dont on se sert pour référer aux signes.

La sémiotique, en tant que science, se sert de signes spéciaux pour présenter des faits concernant les signes; c'est un langage fait pour discuter des signes. Les trois disciplines subordonnées de la sémiotique, que sont la syntactique, la sémantique et la pragmatique, traitent respectivement des dimensions syntaxique, sémantique et pragmatique de la sémiotique. Chacune de ces sciences subordonnées a besoin de termes spéciaux; comme on l'a dit plus haut, "implique" est un terme de la syntactique, "désigne" et "dénote" sont des termes de la sémantique, et "exprime" est un terme de la pragmatique. De plus, puisque les dimensions différentes ne sont que des aspects d'un processus unitaire, il y aura des relations entre les termes des différentes disciplines, et des signes particuliers s'avèrent nécessaires afin de caractériser ces relations et le processus de la sémiotique dans son ensemble. Le mot "signe" est strictement un terme sémiotique; il n'est défini ni par la seule syntactique, ni par la sémantique, ni par la pragmatique; ce n'est que dans le sens plus large de "sémiotique" que l'on peut dire que tous les termes de ces disciplines sont des termes sémiotiques [6, c. 20].

Il est possible de tenter de systématiser la série complète des termes et des propositions qui se rapportent aux signes. En principe, on pourrait présenter la sémiotique comme un système déductif avec des termes non définis et des propositions primitives qui permettent de dériver d'autres propositions comme des théorèmes. Pourtant, bien que ce soit là la forme de présentation que tente de réaliser la science et bien que la sémiotique, qui traite exclusivement de relations,

soit particulièrement apte à recevoir un traitement selon la nouvelle logique des relations, il n'est ni opportun ni possible de tenter ce genre d'exposé dans cette étude. Il est vrai que les formalistes, les empiristes et les pragmatistes ont fait beaucoup pour l'analyse générale des relations de signes, mais les résultats auxquels on est arrivé semblent n'être qu'une faible partie de ce qu'on peut espérer; la systématisation préliminaire des champs composants est à peine entamée. C'est pour cela et à cause du rôle introductoire que cette étude qu'il ne semble pas opportun de tenter une formalisation de la sémiotique qui dépasse de beaucoup l'état actuel du sujet, et qui pourrait obscurcir le rôle que la sémiotique est disposée à jouer dans l'édification de la science unifiée.

En conclusion on peut dire qu'un tel développement demeure cependant l'objectif à atteindre. S'il était atteint, serait constituée ce que l'on pourrait appeler la *sémiotique pure*, avec comme disciplines composantes la syntactique pure, la sémantique pure et la pragmatique pure. C'est là qu'on élaborera, systématiquement, le métalangage dans lequel on pourra discuter de toutes les situations de signes. On pourrait appeler *sémiotique descriptive* (ou, selon le cas, syntactique, sémantique ou pragmatique descriptive) l'application de ce langage à des cas concrets. Dans ce sens, cette étude, en autant qu'elle traite du langage de la science, est un exemple particulièrement significatif de la sémiotique descriptive: le traitement de la structure de ce langage fait partie de la syntactique descriptive, le traitement de la relation de ce langage avec des situations existentielles s'inscrit dans la sémantique descriptive, et la réflexion sur la relation de ce langage à ses auteurs et à ses utilisateurs est un exemple de pragmatique descriptive.

Dans la perspective d'autres études seront nécessaires pour montrer d'une manière concrète les résultats de l'analyse du signe appliquée aux sciences particulières et l'importance générale de ce genre d'analyse pour l'unification de la science. Mais même sans une documentation détaillée, il est aujourd'hui devenu évident à beaucoup que l'homme – y compris le chercheur scientifique – doit se libérer de l'enchevêtrement de mots qu'il a tissé, et que le langage – y compris le langage scientifique – a grandement besoin de purification, de simplification et de systématisation. La théorie des signes est un instrument utile à une telle débabélisation.

RÉFÉRENCES

1. Корбозерова Н.М. Проблеми вивчення змісту мовного знака / Н.М. Корбозерова // Науковий Вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного університету. Серія Філологія. Педагогіка. Психологія, 2002. – Вип. 6. – С. 176-181.
2. Кочерган М.П. Загальне мовознавство / М.П. Кочерган. – Київ: Академія, 1999. – 288 с.
3. Barthès R. Recherches sémiologiques/ Barthès R. // Communication. – Paris: Seuil, 1964, №4. – P. 34-46.
4. Gardin J.C. Analyse sémiologique et littérature/ Gardin J.C. // Les analyses de discours. – Paris: Delaschaux et Niestlé, 1974. – P. 61-76.
5. Molino J. Structure et littérature / Molino J. // Archives Européennes de Sociologie, XIV. – Paris, 1973. – P. 106-125.
6. Morris Ch. Foundation of the Theory of Signs. Traduction de l'anglais faite par Guérette V. / Morris Ch. // Langage № 35. – Paris: Dédier-Larousse, 1974. – P. 15-21.
7. Mounin G. Introduction à la sémiologie / Mounin G. – Paris: Minuit, 1970. – 216 p.
8. Nattiez J.-J. Pour une définition de la sémiologie / Nattiez J.-J. // Langage № 35. – Paris: Dédier-Larousse, 1974. – P. 3-14.
9. Veyne P. Comment on écrit l'histoire. – Paris: Seuil, 1971. – 268 p.

© O.I. Davydov, 2010

УДК 81'373.611:81'367.525:81.112.2:81.162.2

СИНТАКСИЧНА ВАЛЕНТНІСТЬ ПОСЕСИВНИХ ПОХІДНИХ КАУЗАТИВНИХ ДІЄСЛІВ У НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

І.В. Ступак, канд. філол. наук (Донецьк)

Стаття присвячена зіставному аналізу семантики посесивних похідних каузативних дієслів у німецькій та українській мовах з урахуванням їх словотворчих і дистрибутивних особливостей. Під посесивними розуміються каузативні дієслова, у семантиці яких позначено майнові відносини.

Ключові слова: валентність, посесивність, похідні каузативні дієслова.

И. В. Ступак. Синтаксическая валентность посесивных производных каузативных глаголов в немецком и украинском языках. Статья посвящена сопоставительному анализу семантики посесивных производных каузативных глаголов в немецком и украинском языках с учетом их словообразовательных и дистрибутивных особенностей. Под посесивными понимаются каузативные глаголы, обозначающие различные имущественные отношения, утраты.

Ключевые слова: валентность, посесивность, производные каузативные глаголы.

I. Stupak. Syntactical valency of possessive derivative causative verbs in German and Ukrainian. The article presents a contrastive analysis of semantics of possessive derivative causative verbs in German and Ukrainian which takes into account the specificity of their word-building structure. The term "possessive" is applied to a wide range of verbs denoting different types of relations between the owner of some property and the property.

Key words: derivative causative verbs, possessive, valency.

1. Вступні зауваження. Категорія посесивності – це одна із семантико-синтаксичних універсальї, яка відображає відношення між двома об'єктами зовнішньої реальності. Інтерес, який виявляється до вивчення категорії посесивності з боку лінгвістів, пояснюється численною і різноманітною семантикою посесивних дієслів, яка має типологічні відповідності в різних мовах [8; 12; 19; 21]. У сучасних дослідженнях посесивність розглядається з позиції реалізації на словотвірному, лексичному рівнях [6; 10; 16; 22; 24] або на рівні предикативних посесивних конструкцій [2; 5; 11; 17]. Наявні в літературі дослідження категорії посесивності розглядають лише часткові фрагменти похідних каузативних дієслів (далі ПКД) із посесивною семантикою. Лексична і синтаксична семантика ПКД із значенням посесивності у зіставному аспекті на матеріалі німецької та української мов, не вивчалися, що зумовлює актуальність даної роботи.

Мета дослідження полягає у встановленні та вивченні семантики похідних посесивних каузативних дієслів у німецькій та українській мовах.

Матеріал дослідження складають речення, що містять похідні каузативні дієслова із значенням посесивності у німецькій та в українській мовах. Суцільна вибірка речень із художніх текстів кінця ХХ – початку ХХІ ст. склала близько шести тисяч прикладів у кожній мові. Група посесивних ПКД становить у німецькій мові 300 одиниць, в українській – 327 одиниць (відповідно 5,0% та 5,5% від загальної кількості ПКД).

Об'єктом дослідження виступають посесивні похідні каузативні дієслова у німецькій та українській мовах.

Предметом дослідження є особливості семантики посесивних похідних каузативних дієслів у німецькій та українській мовах.

Дана стаття присвячена комплексному аналізу лексичної та синтаксичної семантики каузативних посесивних дієслів. Каузативні дієслова (далі КД) – це перехідні дієслова із значенням "переводити в такий стан або спричинювати виконання дії, яка виражається у відповідній дієслівній основі" [4, с.103; 13, с.6]. Посесивні ПКД або так звані орнативні

дієслова [9, с. 11; 26, s. 222], описуються за допомогою загальної ФТ "Sub дією Vcause казує Rec мати Ob_Pos". У роботі до посесивних віднесені похідні КД, які, крім володіння, позначають також придбання й відчуження об'єкта з власності іншої особи [1; 22]. Так, спільною ФТ для ПКД, що позначають володіння, є "Sub дією Vcause казує Rec мати Ob_Pos", де Sub позначає суб'єкт каузації, Vcause – ПКД посесивної семантики, Rec – реципієнт, той хто отримує посесивний об'єкт, Ob_Pos – посесивний об'єкт, тобто об'єкт володіння в ситуації належності. ПКД, що позначають відчуження об'єкта, описуються загальною ФТ "Sub дією Vcause казує Rec не мати Ob_Pos".

В залежності від семантичної функції реципієнта Rec, посесивні ПКД поділяються на власне посесивні, де функцію реципієнта Rec виконує істота (див. речення (2), (7), (12 а), (13)) та квазіпосесивні, де функцію реципієнта Rec виконує не-істота (див. речення (1), (3-6), (11)) [22, s. 146]. Квазіпосесивні ПКД виражають паралельно локативне і посесивне відношення. Відмінність квазіпосесивних і локативних ПКД полягає у мовної репрезентації однакової денотативної ситуації: 1) квазіпосесивні ПКД позначають ситуацію, у межах якої локативне відношення відходить на другий план, а забезпечення одного об'єкта іншим – на перший, наприклад, ПКД *nachfüllen* має значення 'знову наповнити те, що стало пустим; наповнювати' (речення (2)) і *залити* » *наповнювати що-небудь вищерт* (у контексті *залити бочку водою*), тобто казують об'єкт-речовину *Kognak* 'коньяк' (ПКД *nachfüllen*) та *воду* (ПКД *заповнювати*) не лише бути у іншому об'єкті *Glas* 'чарці' (ПКД *nachfüllen*) та бочці, а повністю заповнити цей об'єкт *Glas* 'чарку' і *бочку*. Реалізація за допомогою префікса (*nach-*, *za-*) додаткової ознаки, у даному прикладі 'повністю', яка відсутня у локативних ПКД, виступає на перший план у значенні ПКД *nachfüllen* і відносить його до квазіпосесивних ПКД із значенням 'казувати повністю заповнити порожність реципієнта речовиною'; 2) локативні ПКД описують ситуацію, у межах якої локативні відношення реалізовані 'у чистому вигляді', наприклад, ПКД *gießen* ≈ *eine Flüssigkeit aus einem Gefäß an eine bestimmte*

Stelle, in ein anderes Gefäß fließen lassen (DUW, s. 610) 'лити яку-небудь речовину із однієї посудини до іншої, переливати' та *наливати* » *вливаючи рідину, наповнювати що-небудь*, тобто мають значення 'казувати бути у посудині'. У такому співвідношенні квазіпосесивних і локативних ПКД виявляється активна роль префіксів у зображенні об'єктивної дійсності.

2. Актанти посесивної КС. Значення дієслова може бути охарактеризовано за допомогою учасників ситуації [1; 7, с. 16; 20, s. 131]. На синтаксичному рівні учасники виражаються актантами дієслова. Розрізняють обов'язкові і факультативні актанти [3, с. 272; 15, с. 74; 25, s. 87]. До обов'язкових актантів КД належать Sub та Ob, а також ті, відсутність яких порушує граматичність і комунікативність речення або актуалізується інший лексико-семантичний варіант КД. У роботі з точки зору наявності / відсутності актанту на позначення посесивного об'єкта Ob_Pos виявлені наступні типи посесивних КС (див. п. 2.1, 2.2.).

2.1. Повна посесивна КС. Взагалі до КС входять такі компоненти, як суб'єкт каузації, дія (процес, стан, відношення), що казується, відношення каузації та об'єкт каузації [13, с. 6]. Зазначено, що стан, який казує, виступає проміжним фактором у творенні причинно-наслідкових відношень і рідко реалізується у КК [13, с. 7]. З урахуванням вищезазначеного, а також того, що саме лексична семантика КД визначає кількісний і якісний склад актантів, повна локативна каузативна конструкція, в рамках якої розглядаються ПКД, включає чотири компоненти: суб'єкт (Sub), відношення каузації (Vcause), об'єкт каузації, у даному випадку реципієнт, той, хто отримує посесивний об'єкт (Rec) та об'єкт володіння, тобто посесивний об'єкт (Ob_Pos), напр.:

(1) *Михайло натирав Матронку борсуковим салом* (Магіус 2007, с. 125)

Значення ПКД *натирати* » *тручи, намазувати, покривати чимось* (ВТС, с. 739) вказує на його обов'язкову валентність щодо посесивного об'єкта Ob_Pos, який експліцитно виражено у реченні (1), тобто *борсуковим салом*, і вказує на спосіб дії, за допомогою якого відбувається забезпечення од-

ного об'єкта іншим. Посесивна ситуація речення (1) з ФТ "Sub дією Vcause каузує Res мати на поверхні Ob_Pos" представлена наступними актантами: Sub-особа *Михайло* виконує дію у спосіб Vcause *натирати* і тим самим каузує Res-особу *Матронку* мати на поверхні, тобто тілі Ob_Pos *борсукове сало*. Речення (1) представлено моделлю, яка відбиває наявність чотирьох учасників повної КС: Sub-особа- Vcause- Res-особа- Ob_Pos.

2.2. Еліптична посесивна каузативна конструкція. Якщо один із обов'язкових актантів посесивного ПКД не реалізовано, а саме посесивний об'єкт Ob_Pos, то конструкція вважається семантично еліптичною.

У роботі відмічено речення з опущеним актантом, який можна ідентифікувати на основі попереднього або наступного контексту. Такий актант позначається знаком $\emptyset Ex$ [14, с. 9], напр.:

(2) а) *Ich fülle mir Kognak nach ...* (Becker 1981, s. 23) 'Я доливаю собі коньяку ...'

б) *... ich fülle mein Glas nach ...* (Becker 1981, s. 25) '... я доливаю свою чарку ...'

ПКД *nachfüllen* має значення *etw., was leer geworden ist, wieder füllen* (DUW, s.1051) 'знову наповнити те, що стало пустим' і передбачає валентність актанта на позначення посесивного об'єкту, а додаткова ознака "знову", яка передається префіксом *nach*, передбачає, що посесивний актант вже було названо раніше, що й відображено у реченні (2). ФТ наведеної неповної посесивної КС має наступне вираження "Sub-особа виконує дію Vcause і тим самим каузує заповнити порожність предмету Res знову речовиною Ob_Pos $\emptyset Ex$ ", де Sub-особа *ich 'я'* виконує дію Vcause *nachfüllen* 'знову наповнити те, що стало пустим' і тим самим каузує заповнити порожність Res-предмета *Glas* 'чарку' знову речовиною Ob_Pos $\emptyset Ex$, під якою слід розуміти, згідно змісту речення (2 а), *Kognak* 'коньяк'. Опущення актанта Ob_Pos $\emptyset Ex$, який можна ідентифікувати на основі попереднього контексту, відображено у моделі речення (2 (б)): Sub-особа- Vcause-Res-предмет- Ob_Pos $\emptyset Ex$.

У рамках посесивних КС відмічено ПКД із інкорпорованим [15, с.75; 21, с. 51; 23, с.475] посесивним актантом (див. речення (3)). У таких ви-

падах значення посесивного об'єкта опущено, тому що його вже виражено у лексичному значенні ПКД, а саме за допомогою мотивуючого іменника, від якого утворено ПКД (див. речення (3)). Інкорпорація актанта притаманна німецьким та українським відіменниковим дієсловом [21, с. 109-112]. Такий еліпсис актанта Ob_Pos позначається нульовим знаком Ob_Pos $\emptyset Inc$, напр.:

(3) *... will ich Handwerk treiben und Figuren lackieren* (Hesse 1982, s. 185) '... я хочу займатися ремеслом і покривати лаком фігурки'.

У словниковому значенні ПКД *lackieren* \approx *mit Lack bestreichen* (DUW, s.919) 'покривати лаком, лакувати', утвореного від мотивуючого іменника *Lack* 'лак', названо відповідний посесивний об'єкт Ob_Pos *Lack* 'лак', тобто семантично його реалізовано, а синтаксично (див. речення (3)) його позиція не заповнена, тобто має місце інкорпорація Ob_Pos $\emptyset Inc$. Речення (3) представлено ФТ "Sub дією Vcause каузує Res мати на поверхні Ob_Pos $\emptyset Inc$ ", де Sub-особа *ich 'я'* виконує дію Vcause *lackieren* 'лакувати' і тим самим каузує Res- предмет *Figuren* 'фігурки' мати на поверхні Ob_Pos $\emptyset Inc$ 'лак', на який вказує мотивуючий іменник *Lack* 'лак'. Семантично неповна посесивна КС представлено моделлю Sub-особа- Vcause- Res-предмет – Ob_Pos $\emptyset Inc$.

Дослідження способів репрезентації посесивного актанта у межах КС виявило можливість його імплікованого вираження, що позначається нульовим знаком Ob_Pos $\emptyset Imp$ (див. речення (4)). У таких випадках позиція посесивного актанта у реченні не реалізована, його не можна вивести із попереднього або наступного контексту, як у випадках із еліпсисом Loc $\emptyset Ex$ (див. речення (2)), але він розуміється читачем виходячи із існуючого й відомого для нього положення речей, тобто репрезентується імпліцитно, напр.:

(4) *... er beschloss schon am Abend fahren und packte seinen Koffer ...* (Berger 1982, s. 33) '... він вирішив виїхати вечором і упакував свій чемодан'.

Значення ПКД *packen* \approx *etw. mit etw. füllen, in dem man hineintut, was nötig ist* 'щось заповнювати чимось, класти те, що є необхідним' припус-

кає наявність актанту Ob_Pos, який у реченні (4) експліцитно не реалізовано, але він розуміється читачем виходячи із існуючого й відомого для нього положення речей (якщо чоловік вирішує поїхати куди-небудь, то він звичайно бере з собою необхідні речі), тобто Ob_Pos репрезентується імпліцитно і під ним розуміються 'необхідні речі'. Речення (4) представлено ФТ "Sub-особа виконує дію Vcause і тим самим каузує заповнити порожність Res-предмета деяким Ob_Pos∅Imp",

де Sub-особа *er* 'він' виконує дію Vcause *packen* 'упаковувати' і тим самим каузує заповнити порожність Res-предмета *Koffer* 'чемодан' Ob_Pos∅Imp, під яким розуміються 'необхідні речі'. Імпліковане вираження посесивного об'єкта у реченні (4) відображено у моделі Sub-особа-Vcause-Res-предмет- Ob_Pos∅Imp.

Таким чином, у роботі виявлено 4 способи репрезентації ПКД семантичних валентностей для позиції Ob_Pos (див. таблицю).

Таблиця

Способи вираження посесивного актанта у межах каузативної конструкції

Мови дослідження	Групи посесивних ПКД з ФТ	Способи вираження посесивного актанту				
		Ob_Pos	Ob_Pos∅Ex	Ob_Pos∅Inc	Ob_Pos∅Imp	РАЗОМ
Німецька	"Sub дією Vcause каузує реципієнта Res не мати Ob_Pos"	110 (36,7%)	-	18 (6,0%)	9 (3,0%)	142 (47,2%)
	"Sub дією Vcause каузує реципієнта Res мати Ob_Pos"	59 (19,7%)	-	49 (16,3%)		108 (36,0%)
	"Sub дією Vcause каузує поверхню реципієнта Res мати Ob_Pos"	6 (2,0%)	-	27 (9,0%)	-	33 (11,0%)
	"Sub дією Vcause каузує Ob порожність Res деяким Ob_Pos "	5 (1,7%)	9 (3,0%)	-	3 (1,0%)	17 (5,7%)
	ВСЬОГО	180 (60,0%)	9 (3,0%)	99 (33,0%)	12 (4,0%)	300 (100%)
Українська	"Sub дією Vcause каузує реципієнта Res мати Ob_Pos"	35 (10,8%)	12 (3,7%)	98 (33,3%)	-	145 (44,8%)
	"Sub дією Vcause каузує Res не мати Ob_Pos"	61 (18,8%)	10 (3,1%)	41 (12,7%)	-	112 (34,6%)
	"Sub дією Vcause каузує поверхню реципієнта Res мати Ob_Pos"	9 (2,8%)	-	30 (9,2%)	-	39 (12,0%)
	"Sub дією Vcause каузує Ob порожність Res деяким Ob_Pos "	19 (5,9%)	3 (0,9%)	-	6 (1,8%)	28 (8,6%)
	ВСЬОГО	124 (38,3%)	25 (7,7%)	139 (42,9%)	6 (1,8%)	324 (100%)

3. Семантичні групи і підгрупи посесивних ПКД. Посесивні ПКД виражають дію, яка не тільки переходить на реципієнта, але й примушує останній мати об'єкт володіння, що відображено у ФТ "Sub дією V cause каузує Res мати Ob_Pos".

У межах посесивних ПКД на основі наявності / відсутності додаткових ознак виділено основні групи та підгрупи [8, с. 266].

3.1. Група посесивних ПКД із значенням "каузувати мати / забезпечити" описується за-

гальною ФТ "Sub дією Vcause казує Res мати Ob_Pos". До складу цієї групи входять переважно власне посесивні ПКД: 1) без додаткових ознак, що утворені від: а) іменників безафіксімним способом (у німецькій мові) та за допомогою суфіксів (в обох мовах дослідження); б) дієслів за допомогою префіксів *an-*, *er-* (у німецькій мові) та *о-*, *при-* (в українській); та 2) ПКД з додатковою ознакою 'повторно', які утворені від іменників за допомогою префіксів *im-*, *пере-*. Поодинокі приклади становлять квазіпосесивні ПКД із додатковими ознаками: а) повторно; б) з усіх боків; в) градуальність. ПКД із вищезазначеними додатковими ознаками утворені від дієслів за допомогою префіксів *im-*, *über-*, *пере-*, *до-*, *об-*, *при-*.

У межах цієї групи виділено чотири способу репрезентації посесивного об'єкту Ob_Pos (див. таблицю). Вираження семантичного посесивного актанту на синтаксичному рівні у групі посесивних ПКД із значенням "казувати мати / забезпечити" відмічено у 59 випадках (19,7% від загальної кількості посесивних ПКД) у німецькій мові та у 35 (10,8%) – в українській (див. таблицю):

(5) ..., це краще одягнув її (султанську обраницю) в золоту парчу Сулейман Законодавця (Іваничук 2006, с. 86).

Словникове значення власне посесивного ПКД *одягати* » *забезпечувати кого-небудь чим-небудь з одягу* (ВТС, с. 833) припускає еліпсис актанту на позначення посесивного об'єкта, який має загальний характер, тобто відноситься до будь-якого референта і позначається лексемою $\emptyset Ax$ [14, с. 75], тобто еліптичний актант Ob_Pos $\emptyset Ax$ чим-небудь з одягу відбито у тлумаченні ПКД. Але у реченні (5) посесивний об'єкт має не загальний характер *що-небудь з одягу*, а конкретизується, а саме Ob_Pos – *золота парча*. Речення (5) описується ФТ "Sub дією Vcause казує Res мати Ob_Pos", де Sub-особа *Сулейман Законодавець* дією Vcause *одягати* казує Res-особу її (*султанську обраницю*) мати Ob_Pos *золоту парчу*. Повну посесивну КС речення (5) відбито у моделі Sub-особа- Vcause- Res-особа- Ob_Pos.

Інкорпороване вираження Ob_Pos $\emptyset Inc$ відмічено у 49 випадках (16,3% від загальної кількості посе-

сивних) у німецькій мові та 98 випадках (30,2%) – в українській (див. таблицю). Поширеність такого способу репрезентації актанту на позначення посесивного об'єкта в українській мові, на відміну від німецької, пояснюється інкорпорацією посесивного об'єкта Ob_Posä ü Ü ß ö ≈ $\emptyset Inc$ як у значенні відіменникових ПКД, так і у значенні віддієслівних ПКД. У німецькій мові відмічено лише відіменникові ПКД, які мають інкорпорований актант Ob_Posä ü Ü ß ö ≈ $\emptyset Inc$:

(6) *Der andere Beamte, der die Pässe stempelte, war noch im Zug* (Frisch 1994, s. 10) 'Інший службовець, який штампував паспорти, був ще у вагоні'

У лексичному значенні відіменникового ПКД *stempeln* ≈ *etw. mit einem Stempel versehen* (DUW, s. 1464) 'забезпечувати що-небудь штампом, штампувати' вказано на посесивний об'єкт Ob_Pos $\emptyset Inc$ *Stempel* 'штамп', який є мотивуючим іменником, від якого утворено ПКД *stempeln*. Речення (6) описується ФТ "Sub дією Vcause казує Res мати Ob_Pos $\emptyset Inc$ ", де Sub-особа *Beamte* 'службовець' дією Vcause *stempeln* 'штампувати' казує Res-предмет (множ.) *Pässe* 'паспорти' мати Ob_Pos $\emptyset Inc$, на який вказує мотивуючий іменник *Stempel* 'штамп'. Речення (6) представлено моделлю Sub-особа- Vcause- Res-предмет- Ob_Pos $\emptyset Inc$.

В українській мові, на відміну від німецької, у 12 випадках (3,7% від загальної кількості посесивних ПКД) відмічено опущення актанту на позначення посесивного об'єкту, який ідентифікується із попереднього контексту:

(7) а) *Побалакали вони в той день за землю за обідом ...*

б) – *Як же це? – питає в писаря. – Адже тоді вони присудили нам* (Мирний 2005, с. 140).

Значення ПКД *присуджувати* ≈ *виносити рішення про передачу чого-небудь комусь* (ВТС, с. 1134) припускає наявність валентності на позначення посесивного об'єкту Ob_Pos, якому у реченні (7 а) відповідає лексема *земля*, а у реченні (7 б) його опущено Ob_Pos $\emptyset Ex$. Речення (7 б) описується ФТ "Sub дією Vcause казує Res мати Ob_Pos $\emptyset Ex$ ", де Sub-особа (множ.) *вони* дією Vcause *присуджувати* казує Res-особу (множ.)

нас мати $Ob_Pos \emptyset Ex$ *землю*, який виводиться із попереднього речення (7 а). Опущення посесивного об'єкту відображено у моделі Sub -особа- V_{cause} - Rec -особа- $Ob_Pos \emptyset Ex$.

3.2. Група посесивних ПКД із значенням "каузувати не мати/ позбавити" описується загальною ФТ " Sub дією V_{cause} каузує Rec не мати Ob_Pos ". До складу цієї групи входять: 1) власне посесивні ПКД без додаткових ознак, утворені від іменників за допомогою: а) конверсії (безафіксімним способом); б) префіксів *ent-*, *ab-* (у німецькій мові); в) префіксально-суфіксального способу, а саме комбінацією *обез-...-ува-(-юва)*, *роз- ...-ува-(-юва)*; 2) власне посесивні та квазіпосесивні ПКД з додатковою ознакою – 'спосіб дії', яка у німецькій мові передається префіксами *ent-*, *ab-*, *aus-* (див. речення (8)) та *від-*, *з(а)-*, *по-* (в українській); 3) квазіпосесивні ПКД з додатковою ознакою – 'дистрибутивність', яка відмічена лише в українській мові у віддієслівних ПКД, утворених за допомогою комбінації префіксів *по-* та *з-* [18, с. 282-284].

У межах цієї групи виділено три способи репрезентації посесивного об'єкту Ob_Pos (див. таблицю). У німецькій мові групі ПКД із значенням "каузувати не мати / позбавити" притаманна повна посесивна КС, яка реалізується у 110 випадках (36,7% від загальної кількості посесивних ПКД), в українській мові вона має місце у 61 випадку (18,8%).

(8) *Dazu streifte er die Asche von seiner Zigarre ab* (Frisch, s.15) 'Для цього він стряхнув попіл із сигари'.

Словникове значення квазіпосесивного ПКД *abstreifen* \approx *durch Herunterstreifen von etw. entfernen* 'струшуючи донизу, звільняти від чогось' (DUW, s. 72) припускає його валентність на позначення посесивного актанта Ob_Pos , якому у реченні (8) відповідає лексема *Asche* 'попіл' і вказує на спосіб дії, за допомогою якого відбувається позбавлення від посесивного актанта Ob_Pos . Речення (8) описується ФТ " Sub у спосіб дії V_{cause} каузує Rec не мати Ob_Pos ", де Sub -особа *er* 'він' у спосіб дії V_{cause} *abstreifen* 'струшуючи донизу, звільняти від чогось' каузує Rec -предмет *Zigarre* 'сигару' не мати Ob_Pos *Asche* 'попіл'. Семантич-

на модель посесивної КС речення (8) відбиває усі обов'язкові актанти: Sub -особа- V_{cause} - Rec -предмет- Ob_Pos .

В українській мові, на відміну від німецької, у 10 випадках (3,1% від загальної кількості посесивних ПКД) відмічено речення з опущеним посесивним актантом, який можна ідентифікувати на основі попереднього або наступного контексту (див. таблицю).

У межах цієї групи у мовах дослідження відмічено ПКД із інкорпорованим посесивним актантом, який зустрічається у 32 випадках (10,6% від загальної кількості посесивних ПКД) у німецькій мові та у 41 випадку (12,7%) – в українській (див. таблицю).

(9) ... *wir haben ihn enterbt* (Rinser 1988, s. 73) '...ми його позбавили спадщини'.

У реченні (9) значення посесивного актанта опущено, тому що його вже виражено у лексичному значенні відіменникового ПКД *enterben* \approx *von einem versprochenen od. dem gesetzlichen Erbe ausschließen* (DUW, s. 433) 'позбавляти обіцяної або законної спадщини', а саме за допомогою мотивуючого іменника *Erbe* 'спадщина', від якого утворено ПКД. Речення (9) представлене ФТ " Sub дією V_{cause} каузує Rec не мати $Ob_Pos \emptyset Inc$ ", де Sub -особа *wir* 'ми' дією V_{cause} *enterben* 'позбавляти обіцяної або законної спадщини' каузує Rec -особу *ihn* 'його' не мати $Ob_Pos \emptyset Inc$, на який вказує мотивуючий іменник *Erbe* 'спадщина'.

3.3. Група ПКД із значенням "каузувати покривати поверхню" описується загальною ФТ " Sub дією V_{cause} каузує поверхню реципієнта Rec мати Ob_Pos ". До складу цієї групи входять лише квазіпосесивні ПКД: 1) без додаткових ознак, утворені за допомогою префіксів *ab-*, *ver-*, *auf-* (у німецькій мові) і *на-*, *ви-*, *за-* (в українській); 2) з додатковими ознаками: а) спосіб дії (див. п.2.1. речення (1)); б) повністю (див. речення (10)); в) трохи (тільки в українській мові); г) повторно; д) дистрибутивність (тільки в українській мові).

У межах цієї групи виділені три способи репрезентації посесивного об'єкту Ob_Pos (див. таблицю). Повна модель посесивної КС Sub -особа- V_{cause} - Rec -особа- Ob_Pos (див. речення (1)) не

є поширеною у мовах дослідження, що підтверджують отримані дані: у німецькій мові вона складає 6 випадків (2,0% від загальної кількості посесивних ПКД), в українській – 9 (2,8%).

Еліптична модель посесивної КС з інкорпорацією посесивного об'єкту $Ob_Pos\emptyset Inc$ (див. п. 2.2. речення (3)) має місце у 27 випадках (6,0% від загальної кількості посесивних ПКД) у німецькій мові, у 18 (5,6%) – в українській мові. У німецькій мові, на відміну від української, майже в усіх випадках інкорпорований актант на позначення посесивного об'єкту $Ob_Pos\emptyset Inc$ виражено за допомогою мотивуючого іменника, від якого утворено ПКД (див. п. 2.2. речення (3)), лише в одному випадку відмічено віддієслівний ПКД із інкорпорованим посесивним об'єктом $Ob_Pos\emptyset Inc$. В українській мові у переважній більшості випадках (10 випадках із 18) має місце інкорпорація посесивного об'єкта $Ob_Pos\emptyset Inc$ у значенні відіменникових ПКД, решта (8 випадків) припадає на ПКД, мотивуючою основою яких виступають відіменникові дієслова.

Імпліцитне позначення посесивного об'єкту $Ob_Pos\emptyset Imp$ спостерігається у 9 випадках (3,0% від загальної кількості посесивних ПКД) у німецькій мові та у 12 (3,7%) – в українській.

(10) Вони швидко той палац і обмазали (Мирний 2005, с. 84).

У словниковому значенні ПКД *обмазувати* » *покривати стіни та інші частини будівлі шаром глини* (ВТС, с. 810) актанту Ob_Pos відповідає лексема 'глина', але на синтаксичному рівні його опущено. Речення (10) описується ФТ "Sub дією V_{cause} казує Res мати по всій поверхні $Ob_Pos\emptyset Imp$ ", де Sub-особа вони дією V_{cause} *обмазувати* казує всю поверхню Res-предмет *палац*, на що вказує семантика префікса *об-*, мати $Ob_Pos\emptyset Imp$ *шар глини*, який імпліцитно включає семантику дієслова *обмазувати* і який відбито у його словниковому тлумаченні. Семантична модель речення (10) представлена наступним чином: Sub-особа- V_{cause} - Res-предмет- $Ob_Pos\emptyset Imp$.

3.4. Група посесивних ПКД із значенням "казувати заповнити порожність" описується загальною ФТ "Sub дією V_{cause} казує заповнити порожність Res деяким Ob_Pos ". До складу

цієї групи входять квазіпосесивні ПКД без додаткових ознак, утворені від дієслів за допомогою префіксального способу та ПКД з додатковими ознаками: 1) знову (див. п.2.2. речення (2)); 3) повністю (речення (11)) і 5) дистрибутивність відмічено тільки в українській мові. Квазіпосесивні ПКД з додатковими ознаками утворені від дієслів за допомогою префіксів *nach-*, *an-* та *do-*, *za-*, *no-*... *za-*, *no-*... *na -*.

У німецькій мові повна посесивна КС має місце у 5 випадках (1,7% від загальної кількості посесивних ПКД), в українській мові, навпаки, вона є продуктивною (пор. 19 випадків складають 5,9%) (див. таблицю).

(11) ...Іван заповнив водою всі ведра, баняки і діжки... (Матіос 2007, с. 56).

Значення квазіпосесивного ПКД *заповнювати* » *наливаючи, цілком займати щось* (ВТС, с. 414) припускає валентність на позначення позиції посесивного об'єкта Ob_Pos , який виражено у реченні (11) лексемою *вода*. ФТ наведеної КС може бути представлена наступним чином "Sub-особа виконує дію V_{cause} і тим самим казує повністю заповнити порожність Res-предмет (множ.) деяким Ob_Pos ", де Sub-особа Іван виконує дію V_{cause} і тим самим казує повністю заповнити порожність Res-предмет (множ.) *ведра, баняки і діжки* Ob_Pos водою. Реченню (12) відповідає семантична модель Sub-особа- V_{cause} -Res-предмет(множ.)- Ob_Pos .

Опущення посесивного актанту, який виводиться із контексту $Ob_Pos\emptyset Ex$ (див. п.2.2. речення (2)) у більшій мірі притаманне посесивним ПКД у німецькій мові у порівнянні з українською (3,0% і 0,9% відповідно).

Імліковане вираження $Ob_Pos\emptyset Imp$ відображено у моделі (див. п.2.2. речення (4)) Sub-особа- V_{cause} -Res-предмет- $Ob_Pos\emptyset Imp$. Такий спосіб репрезентації посесивного об'єкту відмічено у 3 випадках (1,0% від загальної кількості посесивних ПКД) у німецькій мові та у 6 випадках (1,8%) – в українській (див. таблицю).

4. Висновки.

4.1. Семантичний аналіз посесивних ПКД виявив 4 типа репрезентації посесивного актанта:

1) експліцитне вираження посесивного актанта Ob_Pos; 2) опущення посесивного актанта, який ідентифікується в рамках контексту Ob_Pos∅Ex; 3) інкорпорація посесивного актанту Ob_Pos∅Inc, який міститься у лексичному значенні відіменникових та віддієслівних ПКД; 4) імпліцитне вираження посесивного актанту Ob_Pos∅Imp (див. таблицю).

4.2. Порівнюючи продуктивність вищезазначених способів репрезентації посесивного об'єкта ПКД у мовах дослідження, можна відмітити, що розбіжність спостерігається між експліцитним вираженням посесивного актанта та його інкорпорацією у значенні ПКД. Так, вираження посесивного актанта окремою лексемою притаманне в більшій мірі німецькій мові, а інкорпорація посесивного об'єкту – українській мові (див. таблицю). Продуктивність інкорпорованого посесивного актанта в українській мові, на відміну від німецької, пояснюється можливістю його включення як у значення відіменникових ПКД, так і у значення ПКД, мотивуючою основою яких виступають відіменникові каузативні дієслова (див. п.3.3.). Що стосується опущення посесивного актанта, який ідентифікується в рамках контексту, та імпліцитного вираження посесивного актанта, вони не є поширеними в обох мовах дослідження (див. таблицю).

4.3. Статистичні дані свідчать про взаємозв'язок між семантичною групою ПКД та способом вираження посесивного актанту:

4.3.1. У межах групи ПКД із значенням "каузувати мати / забезпечити" виділено два спільних для мов дослідження способи репрезентації посесивного об'єкта: 1) експліцитне вираження Ob_Pos (див. речення); 2) інкорпорація Ob_Pos∅Inc. Третій спосіб – опущення, яке виводиться із контексту Ob_Pos∅Ex має місце лише в українській мові (див. таблицю). У німецькій мові продуктивність експліцитного вираження посесивного об'єкта у порівнянні з його інкорпорацією пов'язана з переважною більшістю віддієслівних ПКД, які потребують реалізації посесивного об'єкта окремою лексемою, ніж відіменникових ПКД, у значенні яких інкорпоровано посесивний об'єкт. В українській групі, навпаки, відмічено продуктивність другого способу

репрезентації посесивного актанту, що пов'язано з більшою здатністю відіменникових та віддієслівних ПКД до інкорпорації посесивного актанту (див. п.3.3.).

4.3.2. Група посесивних ПКД із негативним значенням "каузувати не мати/ позбавити" характеризується двома спільними для мов дослідження способами репрезентації посесивного об'єкту: 1) експліцитне вираження Ob_Pos; 2) інкорпорація Ob_Pos∅Inc (див. таблицю). Третій спосіб – опущення, яке виводиться із контексту Ob_Pos∅Ex має місце лише в українській мові (див. таблицю). Продуктивність експліцитного вираження посесивного актанта в обох мовах дослідження пов'язана зі значною кількістю віддієслівних ПКД, значення яких передбачає посесивний актант як елемент обов'язкової валентності.

4.3.3. У групі ПКД із значенням "каузувати покривати поверхню" відмічено два способи репрезентації посесивного актанта – інкорпорація посесивного актанта Ob_Pos∅Inc та його реалізація Ob_Pos (див. таблицю). Перший спосіб вираження посесивного актанта превалює в обох мовах дослідження, що пов'язано з тим, що ця група складається переважно із відіменникових ПКД, у лексичне значення яких вказується на посесивний об'єкт, що співпадає з мотивуючим іменником, від якого утворено ПКД (див. п.2.2. речення (4)).

4.3.4. Актант на позначення посесивного об'єкта у групі ПКД із значенням "каузувати заповнити порожність" репрезентовано 3 способами: 1) експліцитне вираження Ob_Pos; 2) опущення, яке виводиться із контексту Ob_Pos∅Ex; 3) імліковане вираження Ob_Pos∅Imp. У німецькій мові, на відміну від української, є поширеним опущення посесивного актанта, значення якого виводиться із контексту (див. таблицю). Наявна розбіжність у мовах дослідження пояснюється тим, що у німецькій мові у межах групи із значенням "каузувати заповнити порожність" реалізується додаткова ознака "знову" за допомогою префікса nach- (див. п. 2.2. речення (2)). В українській мові, на перший погляд, синонімічний префікс до- має значення не просто "знову, додаткова дія", як у німецькій мові, а позначає 'дію, що відбувається після іншої з метою до-

повнення, збільшення результату'. Відсутність в українській мові префікса, який передає додаткову ознаку "знову" призводить до непоширеності опущення посесивного актанта, значення якого виводиться із контекста. У німецькій мові друге місце за продуктивністю займає експліцитне вираження посесивного об'єкту, в українській мові – перше, що пов'язано з тим, що до складу цієї групи входять переважно віддієслівні ПКД (див. таблицю). Імпліковане вираження посесивного актанту зустрічається в поодиноких прикладах в обох мовах дослідження (див. таблицю).

Подальші перспективи дослідження полягають у зіставному аналізі семантико-синтаксичної відповідності реалізації актантів посесивних ПКД у німецькій та українській мовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Ю. Д. Апресян. – М. : Наука, 1974. – 367 с. 2. Баранник О. Ю. Семантико-синтаксична категорія партитивності в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / О. Ю. Баранник. – Дніпропетровськ, 2004. – 22 с. 3. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець, К. Городенська. – К. : Університетське вид-во "Пulsари", 2004. – 398 с. 4. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с. 5. Данильчук І. Г. Функціонально-семантичне поле посесивності в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 "Українська мова" / І. Г. Данильчук. – Одеса, 1996. – 16 с. 6. Заградская В. П. Производные привативные глаголы в современном немецком языке / В. П. Заградская // Вопросы германской филологии: Учен. зап. МПИИЯ им. Тореца. – Т. 61. – М., 1971. – С. 256-277. 7. Загнітко А. П. Структура та ієрархія валентних значень дієслова / А. П. Загнітко. – К. : НМК ВО, 1990. – 132 с. 8. Калиущенко В. Д. Типология отыменных глаголов / В. Д. Калиущенко. – Донецк : Изд-во Донеччина, 1994. – 423 с. 9. Лагута Т. М. Семантико-типологічна характеристика відсубстантивних дієслів сучасної української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 "Українська мова" / Т. М. Лагута. – Харків, 2003. – 20 с. 10. Мішеніна Т. М. Структурно-семантичні особливості синтаксичних конструкцій посесивності в су-

часній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Т. М. Мішеніна. – К., 2005. – 22 с. 11. Молошная Т. Н. План вираження категорії посесивності / Т. Н. Молошная. // Категорія посесивності в славянських і балканських мовах. – М. : Наука, 1980. – С. 112-215. 12. Неद्याлков В. П. Типологія каузативних конструкцій. Морфологический каузатив / В. П. Неद्याлков, Г. Г. Сильницький. – Л. : Наука, 1969. – 311 с. 13. Падучева Е. В. Проблемы лингвистической типологии и структуры языка / Е. В. Падучева. – Л. : Наука, 1977. – 192 с. 14. Падучева Е. В. Динамические модели в семантике лексики / Е. В. Падучева. – М.: Языки славянской к-ры, 2004. – 607 с. 15. Синкевич Е. Н. Префиксальные и полупрефиксальные десубстантивные глаголы в современном немецком языке: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Сенкевич Е. Н. – М., 1977. – 19 с. 16. Ситар Г. В. Типологія речень із предикатами партитивного відношення в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Г. В. Ситар. – Донецьк, 2004. – 21 с. 17. Ступак І. В. Семантика відіменникових каузативних дієслів в німецькій та українській мовах / І. В. Ступак // Культура народів Причорномор'я : научный журнал. – Крым, 2009. – Т. 2, № 168. – С. 282-284. 18. Чанишева Г. А. Посесивні дієслова в англійській і німецькій мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 "Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство" / Г. А. Чанишева. – Донецьк, 2000. – 20 с. 19. Helbig G. Theoretische und praktische Aspekte eines Valenzmodelle / G. Helbig. – Halle (Saale), 1971. – 278 S. 20. Kaliučsenko V. D. Deutsche denominalen Verben / V. D. Kaliučsenko // Studien zur deutschen Grammatik. – Tübingen : Narr, 1988. – Bd. 30. – 180 S. 21. Kaliučsenko V. D. Typologie denominaler Verben / V. D. Kaliučsenko // Linguistische Arbeiten. – Tübingen : Niemeyer, 2000. – Bd. 419. – 253 S. 22. Kiparsky P. Remarks on Denominal Verbs / P. Kiparsky, A. Alisina, J. Bresnan, P. Sells // Complex Predicates. – Stanford : CLSI Publication, 1997. – P. 473-499. 23. Kühnhold I. Präfixverben / I. Kühnhold // Deutsche Wortbildung. Erster Hauptteil: Das Verb. – Sprache der Gegenwart. – Düsseldorf : Schwann, 1973. – Ed. XXIX. – S. 341-375. 24. Shibatani M. The causative continuum / M. Shibatani, P. Pardeshi // The Grammar of Causation and Interpersonal Manipulation. – Amsterdam : John Benjamins. – 2002. – P. 85-126. 25. Weisgerber L. Grundzüge der inhaltsbezogenen Grammatik / L. Weisgerber. – Dusseldorf : Schwann, 1962. – 431 s.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Іваничук Р. Мальви / Р. Іваничук. – Харків : Фоліо, 2006. – 228 с. 2. Матіос М. Солодка Даруся / М. Матіос. – Львів : ЛА "Піраміда", 2007. – 188 с. 3. Мирний П. Хіба ревуть воли як ясла повні? / П. Мирний. – Харків : Фоліо, 2005. – 350 с. 4. Berger K. H. Geschäftsrisiko / K. H. Berger. – Berlin : Verlag das Neue Berlin, 1982. – 239 S. 5. Becker J. Irreführung der Behörden / J. Becker. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Taschenbuch Verlag, 1981. – 254 s. 6. Frisch M. Stiller / M. Frisch. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Taschenbuch Verlag, 1994. – 438 S. 7. Hesse H. Narziß und Goldmund / H. Hesse. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Taschenbuch Verlag, 1982. – 320 S. 8. Rinser L. Bruder Feuer / L. Rinser. – Frankfurt am Main : Fischer Verlag, 1998. – 121 S.

© І.В. Ступак, 2010

УДК 811.111.1'366

НЕКАТЕГОРІАЛЬНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ ЯК ТИПОВІ І ПРОТОТИПОВІ ЕЛЕМЕНТИ

О.І. Ванівська (Львів)

У статті викладені результати спостережень щодо використання некатегоріальних засобів вираження темпоральності в різних жанрах усного і письмового мовлення. Зроблена спроба диференціювати їх на типові і прототипові елементи характерні різним часовим формам зокрема. Виявлено, наскільки популярними вони є у вжитку для вираження найрізноманітніших темпоральних значень, в тому числі в аспекті використання їх різною віковою аудиторією.

Ключові слова: категоріальні засоби, некатегоріальні засоби, прототипові елементи, темпоральні значення, типові елементи, часові форми.

О.И. Ванивская. Некатегориальные средства выражения темпоральности как типические и прототипические элементы. В статье изложены результаты исследований об использовании некатегориальных средств выражения темпоральности в различных жанрах устной и письменной речи. Сделана попытка дифференциации их на типические и прототипические элементы, свойственные некоторым временным формам. Представлены результаты исследования частотности их использования для выражения разнообразных темпоральных значений, а также обзор их использования различными возрастными группами.

Ключевые слова: категориальные значения, некатегориальные значения, прототипические элементы, темпоральное значение, типические элементы, временные формы.

О.І. Vanivska. Noncategorical means of temporality expression as typical and prototypical elements. The article deals with the investigation of the usage of non-categorical means of temporality expression in various genres of spoken and written speech. They are differentiated as typical and prototypical elements corresponding to some tense forms. Their frequency and popularity in the expression of different temporal meanings are studied. It is also observed how they are used by different age groups.

Key words: categorial means, non-categorial means, prototypical elements, temporal meaning, typical elements, tense forms.

Граматична категорія в морфології – це система протиставлення одна одній ряду морфологічних форм з однорідним значенням [1, с. 182]. Категоріальними в граматиці є значення, що володіють поняттям інваріантного значення, яке властиве граматицим класам і одиницям. Такі значення покладені в основу опозицій граматицим класам і одиницям у замкнених системах. Всі інші значення в грама-

тиці є некатегоріальними. Некатегоріальна семантика представляє собою значення, аналогічні категоріальним граматицим значенням (наприклад, значення модальності, темпоральності, аспектуальності, тощо), але вони залишаються поза розрядами, в яких виражається певний зміст мови [1, с. 183].

Одним із типів вираження категоріальних значень є лексичні засоби, що передають в контексті

ті відношення, які в принципі (в тій чи іншій мові) можуть бути виражені граматичними засобами (експліцитне і імпліцитне вираження). І категоріальні, і некатегоріальні значення мають форми вираження, але різного характеру, різних типів мовних структурних організацій, різного ступеню стабільності, спеціалізації і регулярності [1, с. 186-188]. Категоріальні і некатегоріальні семантичні елементи можуть переплітатися і взаємодіяти в межах складних семантичних комплексів. Категоріальні і некатегоріальні способи вираження граматичних значень є прямими /експліцитними/ і непрямими /імпліцитними/. Вони є взаємодіючими мовними структурами в граматичній системі мови [4, с. 199]. Бондарко О.В. відзначав, що категоріальні і некатегоріальні значення співвідносяться як прямі і непрямі, зазначаючи, що перші завжди експліцитні, а другі – можуть бути як експліцитними, так і імпліцитними. Як писала Мединська Л.В., імпліцитні моделі вираження значень відзначаються більш високою ємкістю змісту, ніж традиційно існуючі конструкції. Імпліцитність в мові може розглядатися як економний спосіб відображення нелінгвістичного змісту (наприклад, вираження темпоральних значень словосполученнями *after the theatre, since the fifth form*, тощо) [6, с. 38-39]. Говорячи про концепцію прихованої граматики, С.Д.Кацнельсон звертає особливу увагу на те, що не кожна граматична категорія отримує пряме і безпосереднє вираження в граматичних формах певної мови [3, с. 73].

Категоріальні значення граматичних форм різних мов не співпадають [1, с. 192]. Так, наприклад, в сучасній англійській мові існують сталі граматичні конструкції вираження темпоральності – різні часові форми англійського дієслова, які відносяться до категоріальних засобів вираження. До некатегоріальних засобів вираження темпоральності можна віднести такі лексичні засоби, як прислівники *never, usually, still, always, currently, at present, often, ever, since*, тощо, які ми пізніше намагались диференціювати як типові і прототипові елементи.

Розглядаючи категоріальні і не категоріальні значення, варто згадати про принципи функціональ-

ної граматики і поняття функціонально-семантичного поля, згідно з якими кожна граматична категорія виступає в ролі ядра (центру), а засоби її вираження (а саме лексичні засоби) – це периферія. Тобто, граматичний устрій мови характеризується структурою, в якій виділяється: 1) центр, де зібрані специфічні ознаки саме граматики, а не лексики, і 2) периферія, де представлені ознаки і граматики, і лексики. Іншими словами, ядро – це основа граматичного устрою, де зібрані найбільш регулярні і узагальнені категорії (наприклад, у нашому випадку, це граматична категорія часу), які широко протиставляються індивідуальним лексичним значенням певних слів, що належать до периферії (наприклад, категоріальні і некатегоріальні засоби вираження категорії часу) [2, с. 4-21].

Поряд з категоріальними і некатегоріальними засобами вираження категоріальних значень, що розглядалися у функціональній граматиці, у корпусній лінгвістиці виникло поняття типових і прототипових елементів, які існують в межах опозиції: “типовий – центральний – прототиповий” [10, с. 42]. Часто терміни “типовий” і “центральний” вживаються як синоніми, хоча інколи варто їх розрізняти для того, щоб описати різні види центральності і типовості. Термін “типовий” може використовуватись для опису найбільш частотних значень чи словосполучень певного окремого слова або фрази [10, с. 42].

Для того, щоб проілюструвати типовість, необхідно розглянути використання певного слова чи словосполучення і визначити в якому значенні воно вживається найчастіше – це значення буде типовим для досліджуваного слова чи словосполучення. Наприклад, якщо розглянути 100 перших прикладів використання словосполучення “*is having*” (із 485 можливих прикладів) в BNC, то типовим значенням цього словосполучення є значення “*have*” (має) у 75 прикладах, а в решті 25 прикладах це словосполучення використовується в значенні “*should*” (слід, має чи мусить зробити), після якого використовується прийменник “*to*”. Наприклад: *We are going over to Trame to see what effect this is having.* *Less delicious is having to hit the thing apart again.* *DENIS Winston Healey is having*

a certain amount of characteristically mischievous fun with journalists at the moment, on the question of whether he will or will not stand at the next election. Behind me Nathan is having problems, his wooden runners sticking in the snow and causing him to go slowly. Chrysler, meanwhile, is having more success with its Cherokee 4wd and Voyager minibus ranges and expects to move 50,000 cars in 1990, followed by a modest increase next year. The last thing he wants to be bothered with is having to deal with complaints from dissatisfied guests.'

Поняття “центральності” застосовується до категорій речей, а не до окремих слів (про що ми згадували в попередньому абзаці) [10, с. 43]. Наприклад, якщо характеризувати часову форму Present Progressive, то відомо, що вона може вказувати на теперішній час (наприклад: *But the big guy is working hard to change people's perceptions*), майбутній час (наприклад: *Tomorrow we are holding a party in our bungalow, which has room for about 60 people, and I imagine about that number may come*) чи не вказувати на якийсь певний період часу взагалі (наприклад: *ROCK star Elton John is starting his own Aids charity*). Але, центральним значенням цієї часової форми залишається значення теперішнього часу і тривалості дії в ньому.

У носіїв мови може бути певна інтуїція щодо типовості, але вона не завжди співпадає із даними частотності вживання тих чи інших слів чи словосполучень. Майкл Барлов і Томас Шортал проводили деякі спостереження і використовували термін “прототиповий”, щоб вказати на використання, яке зазвичай мало б бути типовим, але не завжди чи не обов'язково найбільш часто вживаним. Вони стверджують, що в підручниках для вивчення англійської мови зібраний матеріал сучасного використання, що є саме прототиповими, а не типовим у значенні “найбільш часто вживаних” [8, с. 14]. Прикладом може бути прикметник *each*, який є саме прототиповим некатегоріальним засобом вираження часової форми Present Simple: *But with each week that passes, Mrs Harris says her concern increases for Alex's safety and for the welfare of her two young children. Either the list can be*

presented in random order to each respondent or each interviewer has the list in a different order. A hospital employs two pharmacists who each work a 35 hour week. І, згідно із дослідженням в BNC, із 100 хаотично вибраних прикладів використання слова *each* 36 відображають цю часову форму теперішнього часу.

Аналіз вживання таких некатегоріальних засобів вираження темпоральності у різних жанрах і стилях досі не проводився, тому актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю більш точного і глибокого аналізу таких мовних одиниць і категорій в аспекті співвідношення їх системних і функціональних характеристик на основі даних великого корпусу автентичного мовлення, різних жанрів і регістрів, виявлення динаміки, співвідношення і преференцій у використанні різних мовних засобів.

Переглядаючи граматики різних зарубіжних авторів [7; 9; 11; 12; 13], ми намагалися розглянути некатегоріальні засоби вираження темпоральності, прослідкували їх наявність як в усному, так і в письмовому мовленні та використання їх в різних жанрах різною віковою аудиторією і вивели певну частоту вживання цих засобів, диференціюючи їх на типові і прототипові, що і є метою нашого дослідження.

Об'єктом дослідження є некатегоріальні засоби вираження темпоральності.

Предметом дослідження є статус некатегоріальних засобів вираження різних темпоральних значень як типових і прототипових елементів.

Матеріалом нашого дослідження є Британський національний корпус (BNC), згідно з даними якого ми прослідкували наявність некатегоріальних засобів вираження темпоральності в різних жанрах як письмового, так і усного мовлення.

Некатегоріальними засобами вираження часової форми **Present simple** є наступні прислівники (в основному це прислівники із значенням частотності): *never, usually, sometimes, rarely, seldom, today, always, inevitably, occasionally, often, every, each*, тощо [9, с. 7; 11, с. 334-335]. Отже, для того, щоб визначити які саме з некатегоріальних засобів вираження цієї часової форми є

типовими, а які прототиповими елементами, ми спостерігали за частотою використання цих некатегоріальних засобів в BNC, детально розглядаючи по 100 випадково (хаотично) вибраних прикладів із використанням кожного з засобів зокрема. Таким чином, ті некатегоріальні засоби вираження часової форми **Present Simple**, які зустрічаються не менше як у 50% прикладів, ми вважали типовими для цієї часової форми, а всі решту – прототиповими. Отже, типовими для **Present Simple** є наступні некатегоріальні засоби: *usually* (зустрічається з Present Simple у 70 прикладах зі 100), *sometimes* (у 51 прикладі зі 100), *often* (у 49 зі 100), *rarely* (47 зі 100), а прототиповими – *each* (36 зі 100), *every* (40 зі 100), *today* (39 зі 100), *never* (23 зі 100), *seldom* (27 зі 100), *always* (25 зі 100), *inevitably* (22 зі 100), *occasionally* (22 зі 100). Наприклад: *Trying to feel better by using more never seems to work for long. Students usually find that the first term's work is relatively gentle. Levi can sometimes appear incapable of fiction, but it is no less apparent that everything he wrote*

was fiction. He rarely seizes the imagination by exhibiting the higher excellencies, nor does he captivate us by that originality which attends the Painter who thinks for himself. Their families and friends seldom know how to respond. Our task today is to increase the international pressure on behalf of the thousands of prisoners of conscience all over the world, to make tomorrow the day their freedom is restored. You're always free to say NO! Inevitably this leads to the question of injecting matters of a subjective nature into the account. Museum curators often do not acquire more than one coin of the same type, and may additionally exercise their own judgement about which coins are worth obtaining. Every day more young people are infected with HIV — often completely unaware they have been personally at risk — and risky behaviour is on the increase again.

Загалом такі некатегоріальні засоби вираження темпоральності зустрічаються в усному і письмовому мовленні в Британському національному корпусі з наступною частотою:

Таблиця 1

**Використання некатегоріальних засобів вираження темпоральності в BNC
(загальна кількість прикладів використання та наявність їх
у письмовому і усному мовленні)**

Verb phrase (combination)	Total	Written	Transcribed speech
Today	25813	20634	5179
Often	36779	34957	1820
Every	39064	34306	4757
Each	60345	57213	3125
Sometimes	19924	17876	2048
Usually	18839	17341	1497
Never	53147	45900	7247
Rarely	4109	4017	92
Seldom	1466	1414	52

Очевидно, що серед вище поданих некатегоріальних засобів вираження темпоральності, згідно з частотою їх використання, найбільш типовими і прийнятними для вжитку є такі як *each*, *never*, *every*, *often*, а рідше зустрічаються – *today*, *sometimes*, *usually*, *rarely*, *seldom*. У всіх прикладах частота використання некатегоріальних засобів у письмовому мовленні

значно переважає частоту їх використання в усному мовленні. Адже використання цих некатегоріальних засобів в усному мовленні коливається в межах 2,2%-13,5% прикладів від загальної кількості прикладів усного і письмового мовлення загалом.

Такі некатегоріальні засоби зустрічаються у різних жанрах, а саме:

Таблиця 2

**Використання некатегоріальних засобів вираження темпоральності
в різних жанрах письмового мовлення (за матеріалами BNC)**

Verb phrase (combination)	Academic prose	Fiction and verse	Non-academic prose and bibliography	Newspapers	Other published written material	Unpublished written material	Spoken conversation	Other spoken material
Usually	4 668	1 704	5 364	647	4 379	582	697	800
Sometimes	3 895	3 611	5 601	774	3 564	439	773	1 275
Today	1 611	5 214	3 923	6 014	4 495	2 089	2 419	2 760
Often	9 479	2 968	11 668	1 677	8 056	1 117	396	1 424
Every	3 650	7 793	8 616	3 647	8 828	1 798	1 883	2 974
Each	12 259	7 185	16 667	3 466	13 626	4 010	898	2 227
Never	3 618	18 551	10 056	4 353	7 871	1 486	4 113	3 134
Rarely	1 022	478	1 184	294	952	90	24	68
Seldom	333	222	466	78	277	39	10	42

Якщо підсумувати загальну частоту використання поданих в таблиці некатегоріальних засобів вираження темпоральності, то можна сказати, що найчастіше вони зустрічаються в неакадемічній прозі і бібліографії (63545) та в інших опублікованих матеріалах (52048), менше – в художній літературі і віршах (47726), в академічній прозі (40535) і найменше – в газетах (20950) і в інших неопублі-

кованих матеріалах (11650). А в розмовних матеріалах (у спілкуванні і в інших розмовних ситуаціях) вони зустрічаються в 25917 прикладах.

Слід зазначити, що в усному мовленні некатегоріальні засоби вираження темпоральності найчастіше зустрічаються в розділі вільного часу і в розділі освіти:

Таблиця 3

**Використання некатегоріальних засобів вираження темпоральності
в різних жанрах усного мовлення (за матеріалами BNC)**

Verb phrase (combination)	Educational / Informative	Business	Public / Institutional	Leisure
Usually	326	118	127	229
Sometimes	439	226	230	380
Today	731	478	687	864
Often	565	197	288	374
Every	654	615	679	926
Each	763	522	459	483
Never	629	566	589	1350
Rarely	22	20	10	16
Seldom	12	2	5	23

Отже, найбільше прикладів із використанням таких некатегоріальних засобів вираження темпоральності в розділі освіти (4141) і в розділі вільного часу (3256), і менше – в розділі бізнесу

(2744) і в розділі громадськості (3074).

Що стосується часової форми **Present Continuous/ Progressive**, то в цьому випадку некатегоріальні засоби вираження такі: *still, always,*

currently, at present, at the moment, (right) now, тощо [9, с. 15; 11, с. 40]. І всі вони є лише прототиповими елементами некатегоріальних засобів вираження часової форми **Present Continuous/ Progressive**. Ми дослідили частоту використання кожного з цих засобів в BNC і результат виявився наступним: так, наприклад, серед 100 хаотично вибраних прикладів із вживанням слова *currently* лише у 18 прикладах представлена форма **Present Continuous/ Progressive, still** (у 11 прикладах зі 100), *always* (лише у 2 прикладах зі 100), *at present* (лише у 4 прикладах зі 100), *at the moment* (у 13 прикладах зі 100) та *right now* (лише у 3 прикладах

зі 100). Наприклад: *In addition we **are still receiving** enquiries about prisoners featured in the first two series in 1988 and 1989, and we have recently received a copy of a letter from Alattin Sahin, the Turkish prisoner of conscience in the 1988, which someone has received on his release. ACET is **currently offering** speakers to inform, motivate, train and support. Anne is abroad **at the moment, doing** some research, but she left a message with someone that I'm to give her a ring when she gets back. **Right now I find myself regretting** the fact that we have done very little to replace them.*

Таблиця 4

Використання некатегоріальних засобів вираження темпоральності в BNC (загальна кількість прикладів використання та наявність їх у письмовому і усному мовленні)

Verb phrase (combination)	Total	Written	Transcribed speech
Still	71820	63890	7930
Currently	7031	6748	283
At the moment	5110	2935	2175
Always	44354	38183	6171
At present	2897	2792	105
Right now	1328	957	371

Отже, подані в таблиці некатегоріальні засоби вираження темпоральності зустрічаються в мовленні дуже часто, особливо такі як *still* та *always*. І, очевидно, менш популярними в мовленні є такі як *currently, at the moment, at present, right now*. Звичайно, прикладів використання таких некатегоріальних засобів вираження темпоральності в усному мовленні є значно менше, ніж в письмовому, хоча не слід забувати, що, згідно з процентним відношенням, в корпусі представлено значно менше матеріалів з усного мовлення. Щодо поданих в таблиці некатегоріальних засобів вираження темпоральності, то такі з них як *still, currently, always,*

at present зустрічаються в усному мовленні приблизно у 2%-5% прикладів від загальної кількості прикладів їх використання загалом. А такий некатегоріальний засіб вираження темпоральності як наприклад *right now* зустрічається в усному мовленні у 28% прикладів, а *at the moment* – у 42,5% прикладів. Таким чином, можна припускати, що останні два некатегоріальні засоби вираження темпоральності є особливо типовими і близькими для використання.

Такі некатегоріальні засоби вираження темпоральності зустрічаються у різних жанрах усного і письмового мовлення, а саме:

Таблиця 5

**Використання некатегоріальних засобів вираження темпоральності
в різних жанрах письмового мовлення (за матеріалами BNC)**

Verb phrase (combination)	Academic prose	Fiction and verse	Non-academic prose and bibliography	Newspapers	Other published written material	Unpublished written material	Spoken conversation	Other spoken material
Still	7 263	18 036	15 142	7 522	12 525	3 456	3 524	4 406
Currently	861	103	2 136	924	1 997	743	9	274
At present	585	175	753	310	743	228	6	99
At the moment	179	807	463	561	622	306	636	1 539
Right now	8	528	111	103	169	42	124	247
Always	4 879	10 696	9 800	3 079	8 224	1 536	2 813	3 358

Найбільше таких засобів є в художній літературі і віршах (30345) та в неакадемічній прозі і бібліографії (28405), менше – в інших опублікованих матеріалах (24280) і академічній прозі (13775), і найменше вони зустрічаються в газетах (12499) та інших неопублікованих матеріалах (5311). У роз-

мовних ситуаціях загалом налічується 17035 прикладів із використанням поданих в таблиці некатегоріальних засобів вираження темпоральності.

Досліджуючи частоту використання цих засобів у деяких жанрах усного мовлення, ми можемо представити такі результати:

Таблиця 6

**Використання некатегоріальних засобів вираження темпоральності
в різних жанрах усного мовлення (за матеріалами BNC)**

Verb phrase (combination)	Educational/ Informative	Business	Public/ Institutional	Leisure
Still	1159	883	1151	1213
Currently	27	89	134	24
Always	828	597	610	1323
At present	20	18	45	16
At the moment	383	386	461	309
Right now	108	52	23	64

Найчастіше такі некатегоріальні засоби вираження темпоральності зустрічаються в розділі вільного часу (2949) і в розділі освіти (2525), і рідше – в розділі громадськості (2424) і розділі бізнесу (2025), хоча різниця використання поданих в таблиці засобів у різних жанрах усного мовлення коливається незначно.

Часова форма **Past Simple** характеризується такими некатегоріальними засобами вираження як [7, с. 169; 9, с. 25; 12, с. 23]: прислівникові/приймен-

никові фрази – *at 4 o'clock, on Tuesday, in July*; прислівникові речення (звороти) – *till he arrived, when I was at college*; вирази типу: *as recently as*; часові вирази (time expressions): *ten years ago, by 1930, last week (month, year), in the twentieth century, fifty years (5 months, 6 days, yesterday etc.) ago*, а також, слова *after, before, as soon as*, тощо. Наприклад: *On Monday, the managing director, Jacques Calvet, met the unions for the first time but said there could be no discussion of pay*

until production was resumed. Two sea tests, one in March and one in August, failed. As recently as last year, Anderson was asked by the Ugandan government to advise on the restructuring of the civil service there, following the turmoil of recent years. Last week Alan was not in bed at nine o'clock; he was watching the news with Geraldine. He was supposed to come, yesterday, and never showed up. Fifty years ago they were in closer

touch. Twenty years ago lager accounted for less than 10 per cent of total beer sales.

Але, найбільш типовими некатегоріальними засобами вираження цієї часової форми є прислівники ago (у 64 прикладах зі 100), yesterday (у 50 прикладах зі 100), last year (63 зі 100) або last week, as recently as чи last month, які не менше як у 50% прикладів зустрічаються з часовою формою Past Simple.

Таблиця 7

**Використання некатегоріальних засобів вираження темпоральності в БНС
(загальна кількість прикладів використання
та наявність їх у письмовому і усному мовленні)**

Verb phrase (combination)	Total	Written	Transcribed speech
Yesterday	19341	17508	1833
Ago	19299	16630	2669
Last week	5083	4127	956
Last month	2116	2052	64
Last year	10374	9035	1339
As recently as	152	157	5

Отже, всі подані в таблиці некатегоріальні засоби вираження темпоральності в більшості зустрічаються в письмовому мовленні. А в усному мовленні, наприклад, yesterday зустрічається у 9,5% прикладів, ago – у 13,8% прикладів, last year

– у 12,9%, last week – у 18,9%, as recently as – у 3,3%, а last month – у 3% прикладів.

Представлені нами некатегоріальні засоби вираження темпоральності зустрічаються в жанрах письмового мовлення з такою частотою:

Таблиця 8

**Використання некатегоріальних засобів вираження темпоральності
в різних жанрах письмового мовлення (за матеріалами БНС)**

Verb phrase (combination)	Academic prose	Fiction and verse	Non-academic prose and bibliography	Newspapers	Other published written material	Unpublished written material	Spoken conversation	Other spoken material
Last week	36	328	1 028	1 908	619	214	535	421
Last month	15	62	255	1 078	553	93	20	44
Last year	130	393	1 150	3 712	2 797	861	440	899
Yesterday	96	1 251	405	14 977	467	314	1 162	671
Ago	708	3 510	2 586	4 540	3 900	1 399	979	1 690
As recently as	26	4	49	19	45	4	1	4

Подані в таблиці некатегоріальні засоби вираження темпоральності зустрічаються найчастіше в газетах (26234), в художній літературі і віршах (5548) та в неакадемічній прозі і бібліографії (5473), менше – в інших опублікованих матеріалах (8381) і академічній прозі (1011), і найменше вони зустрічаються в інших неопублікованих матеріалах (2885). У розмовних ситуаціях загалом налічується

6566 прикладів із використанням поданих в таблиці некатегоріальних засобів вираження темпоральності.

Щодо усного контексту, ці некатегоріальні засоби вираження темпоральності (типові для часової форми **Past Simple**) зустрічаються в жанрах усного мовлення з наступною частотою:

Таблиця 9

Використання некатегоріальних засобів вираження темпоральності в різних жанрах усного мовлення (за матеріалами BNC)

Verb phrase (combination)	Educational/ Informative	Business	Public/ Institutional	Leisure
Last week	138	96	111	76
Last month	8	8	18	10
Last year	153	367	217	163
Yesterday	121	210	200	140
Ago	375	292	441	582
As recently as	-	-	3	1

Отже, ці некатегоріальні засоби вираження темпоральності, на відміну від попередніх, найчастіше зустрічаються в розділі громадськості (990), в розділі бізнесу (973) та в розділі вільного часу (972), а дещо рідше – в розділі освіти (795).

Щодо некатегоріальних засобів вираження часової форми **Past Continuous/ Progressive** [9, с. 41; 11, с. 340], ми розглядали лексичний засіб *while* (для опису двох подій, що відбувалися в один час у минулому), який є прототиповим засобом вираження цієї часової форми, оскільки, досліджуючи частоту використання слова *while* для вираження **Past Continuous/ Progressive**, ми з'ясували, що таких прикладів є лише 4 зі 100 хаотично вибраних. Наприклад: *While I was sitting waiting for Jenny, a number of well-dressed women of about my age filed past me, some of them evidently wearied by their afternoon of serious picture-*

watching. Також ми розглядали прислівники, які використовуються з часовою формою минулого часу *at this time last month (year, century, hour, day)*, але прикладів використання цих некатегоріальних засобів для вираження часової форми **Past Continuous/ Progressive** в BNC немає взагалі. В цілому, прикладів із використанням некатегоріальних засобів вираження темпоральності і часової форми **Past Continuous** дуже мало. Хоча, з іншого боку, якщо кількість прикладів із часовою формою **Past Continuous** обмежена, то вищезгадану слово-зв'язку *while* як некатегоріальний засіб може вважатися цілком типовим для вираження темпорального значення **Past Continuous/ Progressive**.

Якщо характеризувати загальну кількість використання некатегоріального засобу вираження темпоральності *while*, то це слово-зв'язку зустрічається з наступною частотою:

Таблиця 10

**Використання некатегоріальних засобів вираження темпоральності в BNC
(загальна кількість прикладів використання та наявність їх
у письмовому і усному мовленні)**

Verb phrase (combination)	Total	Written	Transcribed speech
While	54 689	52 194	2 495

Отже, загалом, слово-зв'язка *while* зустрічається в мовленні дуже часто, в основному в письмовому мовленні, а частота використання *while* в усному мовленні становить 4,6%.

У письмовому мовленні *while* зустрічається в різних жанрах: найчастіше – в неакадемічній прозі і бібліографії (14055), менше – в художній літера-

турі і віршах (10325) та в інших опублікованих матеріалах. І значно рідше ця слово-зв'язка зустрічається в академічній прозі (8781) і в газетах (6676). В розмовних матеріалах прикладів із використанням некатегоріального засобу вираження темпоральності *while* є 2495.

Таблиця 11

**Використання некатегоріальних засобів вираження темпоральності
в різних жанрах письмового мовлення (за матеріалами BNC)**

Verb phrase (combination)	Academic prose	Fiction and verse	Non-academic prose and bibliography	Newspapers	Other published written material	Unpublished written material	Spoken conversation	Other spoken material
While	8 781	10 325	14 055	6 676	10 450	1 962	1 093	1 402

В жанрах усного мовлення слово-зв'язка *while* зустрічається найчастіше в розділі вільного часу

(466), рідше – в розділі освіти (326) та в розділі громадськості (345), і найменше – в розділі бізнесу (265):

Таблиця 12

**Використання некатегоріальних засобів вираження темпоральності
в різних жанрах усного мовлення (за матеріалами BNC)**

Verb phrase (combination)	Educational / Informative	Business	Public / Institutional	Leisure
While	326	265	345	466

Некатегоріальними засобами вираження часової форми **Present Perfect** є [7, с. 172-173]: прислівникові звороти, що вказують чи позначають поняття часу близького до теперішнього “up to the present” – *before (now), it's the first time..., so far, so far this morning, up till now, up to the present*; прислівники типу *ever* та *not ever* або *never* зазвичай також (але не винятково) використовуються з часовою формою *present perfect*. З цією часовою формою часто вико-

ристовуються *since* і *for*. А також прислівники *already, just, yet, recently, lately, over/during* (вказує на період, коли щось тривало) [9, с. 51, с. 55; 11, с. 336; 12, с. 23], які ми теж включаємо до некатегоріальних засобів вираження цієї часової форми, наприклад: *I have before noticed that what are commonly called warm colours are not necessary to produce the impression of warmth in landscape; and this picture affords, to me, the strongest possible*

proof of the truth of this. *So far* we **have visited** over 100 schools and **talked** to more than 50,000 pupils. *Since* launching our UK service we **have received** over 1,200 requests for practical help. We **have already looked** at writing in catalogues, and can now turn our attention to the critical responses which appear in articles. *I have just received* David Bull's appeal for funds, with the short version of Amnesty's report on Human Rights Violations in Iraqi Occupied Kuwait (since August 1990) enclosed. **Recently** I **have experienced** serious and potentially fatal fevers. *I've been lucky* to make that much myself **lately**, he said.

Отже, ми дослідили частоту використання таких некатегоріальних засобів вираження часової форми **Present Perfect** як *recently*, *lately*, *since*,

so far і виявили, що їх можна вважати лише прототиповими елементами некатегоріальних засобів вираження цієї часової форми, адже при перегляді 100 хаотично вибраних прикладів із використанням кожного із згаданих засобів, ми з'ясували, що всі вони зустрічаються не більше як у 30 випадках зі 100: *recently* (у 18 прикладах зі 100), *lately* (у 30 зі 100), *since* (у 15 зі 100), *so far* (у 20 зі 100).

Recently, *lately*, *since*, *so far* також широко використовуються для вираження інших темпоральних значень, тому, слід зауважити, що нижче представлена частота загального використання їх в Британському національному корпусі як некатегоріальних засобів вираження темпоральності (як і при описі попередніх некатегоріальних засобів вираження різних темпоральних значень).

Таблиця 13

**Використання некатегоріальних засобів вираження темпоральності в БНС
(загальна кількість прикладів використання та наявність їх
у письмовому і усному мовленні)**

Verb phrase (combination)	Total	Written	Transcribed speech
So far	8 594	7 944	650
Since	48 949	46 909	2 040
Recently	12 166	11 551	615
Lately	814	693	121

Отже, такі некатегоріальні засоби вираження темпоральності також зустрічаються в письмовому мовленні частіше, ніж в усному. Так, використання *so far* в усному мовленні становить 7,6% від загальної кількості прикладів із цим засобом;

since – у 4,2% прикладів; *recently* – у 5% прикладів; *lately* – у 14,9% прикладів.

Ці некатегоріальні засоби зустрічаються в жанрах письмового мовлення з наступною частотою:

Таблиця 14

**Використання некатегоріальних засобів вираження темпоральності
в різних жанрах письмового мовлення (за матеріалами БНС)**

Verb phrase (combination)	Academic prose	Fiction and verse	Non-academic prose and bibliography	Newspapers	Other published written material	Unpublished written material	Spoken conversation	Other spoken material
So far	2 059	1 107	2 045	973	1 340	425	126	524
Since	9 935	6 246	13 575	5 858	9 069	2 244	687	1 353
Recently	1 875	740	2 975	1 504	3 667	800	103	512
Lately	41	302	127	76	134	13	80	41

У письмовому мовленні подані в таблиці засоби зустрічаються в різних жанрах: найчастіше – в неакадемічній прозі і бібліографії (18722), менше – в художній літературі і віршах (8395) та в інших опублікованих матеріалах (14210). І значно рідше

в академічній прозі (13910) і в газетах (8411). В розмовних матеріалах прикладів із використанням цих некатегоріальних засобів вираження темпоральності налічується 3426.

Таблиця 15

Використання некатегоріальних засобів вираження темпоральності в різних жанрах усного мовлення (за матеріалами BNC)

Verb phrase (combination)	Educational/ Informative	Business	Public/ Institutional	Leisure
So far	170	117	147	90
Since	296	267	406	384
Recently	138	96	168	110
Lately	8	8	12	13

У розділах усного мовлення вони вживаються з такою частотою: найчастіше – в розділі громадськості (733), менше – в розділі освіти (612) та в розділі вільного часу (597), і найрідше такі некатегоріальні засоби вираження темпоральності зустрічаються в розділі бізнесу (488).

Present Perfect Continuous/ Progressive характеризується такими некатегоріальними засобами вираження [11, с. 338] як *for, since, how long*, які, на нашу думку, можна вважати лише прототиповими елементами, оскільки вони широко використовуються не тільки для вираження значення часової форми **Present Perfect Continuous/ Progressive**, а для вираження різних темпоральних значень. Приклади використання таких некатегоріальних засобів для вираження саме часової форми **Present Perfect Continuous/ Progressive** зустрічаються кожен не більше як у 30 зі 100 хаотично вибраних. Наприклад: *Members of my church have been working with ACET since it started 3 years ago. How long have you been looking for work?* Ця часова форма не є дуже популярною у використанні.

Некатегоріальними засобами вираження часової форми **Past Perfect** є такі словосполучення з прислівниками *by, after, before*, а також *already* [11, с. 71], які можна вважати прототиповими елементами некатегоріальних засобів вираження цієї часової форми (розподіл використання цих засобів у різних жанрах усного і письмового мовлення ми

представляємо нижче, разом із іншими найбільш типовими засобами вираження темпоральності). Наприклад: *Between 1984 and 1986, those with AIDS died on average some ten months after diagnosis, but by 1987 to 1989, the survival period had already doubled to twenty months. Luckily the flies had gone by now. Henry had already discovered that he was a solicitor and his wife a...*

До некатегоріальних засобів вираження часових форм **Future Perfect** та **Future Perfect Continuous/ Progressive** належать: *by this time next week, by tomorrow, by the year 2010, until next Friday*, тощо [7, с. 181], наприклад: *'She's just an old windbag, she'll have forgotten by tomorrow. By Monday, Rosyth will have updated its bid to upgrade the docks for the nuclear refit work with a fixed-price bid, which is unlikely to differ greatly from the £147 million indicative price submitted in December.* Є випадки, коли автор дозволяє собі опускає дієслово *have* у сполученнях такої часової форми: *Certainly, it'll be done by tomorrow morning.* І, отже, такі словосполучення як *by this time next week, by tomorrow, by the year 2010, until next Friday* є прототиповими елементами некатегоріальних засобів вираження цих часових форм, оскільки частота їх використання для вираження часових форм **Future Perfect** та **Future Perfect Continuous/ Progressive** є незначною, а саме: *by tomorrow* – лише у 13 прикладах з 88; *by Monday* – у 2 прикладах з 52; *by the year + year numbers* –

у 2 зі 100 хаотично вибраних; *by this time next year* – жодного прикладу із вираженням темпорального значення вище згаданих часових форм (цей некатегоріальних засіб вираження темпоральності є типовим для часових форм Future Simple (4 приклади з 12) та Present Simple (4 приклади з 12), і, можливо, прототиповим для Future Continuous

(2 з 12) та Present Perfect (1 з 12); те саме відбувається і з рештою некатегоріальних засобів, поданих у таблиці, тобто вони широко застосовуються для вираження інших форм темпоральності).

Загалом, такі некатегоріальні засоби вираження темпоральності зустрічаються в мовленні з наступною частотою:

Таблиця 16

Використання некатегоріальних засобів вираження темпоральності в BNC (загальна кількість прикладів використання та наявність їх у письмовому і усному мовленні)

Verb phrase (combination)	Total	Written	Transcribed speech
By tomorrow	88	63	25
By Monday	52	37	15
By this time next year	12	10	2
By the year + year numbers	519	488	31
Until next (week, season, month, year, April, etc.)	229	184	45

Подані в таблиці некатегоріальні засоби вираження темпоральності зустрічаються в мовленні рідше, ніж попередні проаналізовані нами, але все ж таки їх вживають. В письмовому мовленні їх налічується більше, ніж в усному. Якщо визначити

процентне відношення, то усне мовлення становить 6-28% від загального використання.

Такі некатегоріальні засоби зустрічаються в жанрах письмового мовлення з наступною частотою:

Таблиця 17

Використання некатегоріальних засобів вираження темпоральності в різних жанрах письмового мовлення (за матеріалами BNC)

Verb phrase (combination)	Academic prose	Fiction and verse	Non-academic prose and bibliography	Newspapers	Other published written material	Unpublished written material	Spoken conversation	Other spoken material
By tomorrow	-	36	4	134	5	5	12	13
By Monday	-	8	12	6	7	4	5	10
By this time next year	-	-	5	2	1	2	2	-
By the year + year numbers	46	1	181	41	183	36	3	28
Until next (week, season, month, year, April, etc.)	-	20	31	88	26	19	11	34

Найчастіше такі некатегоріальні засоби вираження темпоральності зустрічаються в газетах (271), в неакадемічній прозі і бібліографії (233) та в інших опублікованих матеріалах (222), і значно менше – в інших неопублікованих матеріалах (66), в

художній літературі і віршах (65) та в академічній прозі (46). У розмовних ситуаціях вони вживаються у 118 прикладах.

У розділах усного мовлення вони вживаються з такою частотою:

Таблиця 18

Використання некатегоріальних засобів вираження темпоральності в різних жанрах усного мовлення (за матеріалами BNC)

Verb phrase (combination)	Educational / Informative	Business	Public / Institutional	Leisure
By tomorrow	1	6	6	-
By Monday	3	4	-	3
By this time next year	-	-	1	1
By the year + year numbers	5	9	7	7
Until next (week, season, month, year, April, etc.)	25	1	4	4

найчастіше – в розділі освіти (34), менше – в розділі бізнесу (20) та в розділі громадськості (18) і найменше – в розділі вільного часу (15).

Отже, категоріальні і некатегоріальні засоби вираження темпоральності тісно переплітаються, дуже часто зустрічаючись у парі одні з одними. Практично всі некатегоріальні засоби вираження темпоральності як типові і прототипові елементи можуть використовуватися для вираження різних часових форм одночасно, тобто підходять для вираження різних темпоральних значень, особливо якщо класифікувати лише за принципом теперішнього, минулого чи майбутнього часу в цілому. Але, як ми їх і представили вище, деякі некатегоріальні засоби більш вдало використовуються для підсилення чи уточнення необхідної думки, що стосується поняття ітеративності, прогресивності, миттєвості чи однократності дії, тощо різних конкретних часових форм. Іншими словами, вони є більш типовими чи прототиповими для певної часової форми зокрема і для вираження особливого темпорального значення. Часто, спираючись на граматичні правила, здавалось, що деякі некатегоріальні

засоби вираження темпоральності мали б бути типовими для них, але, як показують результати досліджень, багато з перелічених і проаналізованих нами некатегоріальних засобів вираження темпоральності і окремих темпоральних значень є прототиповими для тих чи інших часових форм. Слід зауважити, що після проведеного дослідження одразу видно, що некатегоріальні засоби вираження темпоральності зустрічаються в мовленні дуже часто, тісно співпрацюючи з категоріальними засобами, що становить не менше 90-95% прикладів BNC. А що стосується прикладів, де б лексичні некатегоріальні засоби вираження цілком самостійно заміняли ту чи іншу часову форму, то їх в корпусі налічується не більше 5%. Наприклад: *'No, not at the moment. 'My flat, Luke, at the moment. Yeah, yeah, recently. 'Not lately. Was she still ? No.*

Серед найбільш типових засобів вираження темпоральності (різних часових форм) загалом згідно з частотою їх використання є наступні:

Таблиця 19

**Використання некатегоріальних засобів вираження темпоральності в ВНС
(загальна кількість прикладів використання та наявність їх
у письмовому і усному мовленні)**

Verb phrase (combination)	Total	Written	Transcribed speech
Never	53147	45900	7247
Always	44354	38183	6171
Often	36779	34957	1820
Every	39064	34306	4757
Each	60345	57213	3125
Still	71820	63890	7930
After	113767	106759	7008
Before	84865	76934	7931
During	43465	41885	1577
While	54689	52194	2495
Since	48949	46909	2040
Already	33223	30487	2736
Just	126237	86152	40085
Yet	33862	30635	3227

Звичайно, як ми бачимо в таблиці, у всіх випадках письмове мовлення переважає, а усному мовленню належить від 3,6 до 31% прикладів. Найчастіше в усному мовленні зустрічається лексичний некатегоріальний засіб *just* (31% від загальної кількості прикладів з його використанням), а

також *never* (13,6%) та *always* (13,9%).

Якщо розглядати використання цих некатегоріальних засобів вираження темпоральності в різних жанрах письмового мовлення, то вони зустрічаються в них з наступною частотою:

Таблиця 20

**Використання некатегоріальних засобів вираження темпоральності
в різних жанрах письмового мовлення (за матеріалами ВНС)**

Verb phrase (combination)	Academic prose	Fiction and verse	Non-academic prose and bibliography	Newspapers	Other published written material	Unpublished written material	Spoken conversation	Other spoken material
Never	3618	18551	10056	4353	7871	1486	4113	3134
Always	4879	10696	9800	3079	8224	1536	2813	3358
Often	9479	2968	11668	1677	8056	1117	396	1424
Every	3650	7793	8616	3647	8828	1798	1883	2974
Each	12259	7185	16667	3466	13626	4010	898	2227
Still	7263	18036	15142	7522	12525	3456	3524	4406
After	13556	19646	26277	22334	19153	5832	2494	4514
Before	10281	20435	17985	9561	15174	3538	3101	4830
During	8104	2557	15237	4541	9124	2329	226	1351
While	8781	10325	14055	6676	10450	1962	1093	1402

Продовження табл. 20

Since	9935	6246	13575	5858	9069	2244	687	1353
Already	4692	6044	8237	3868	5677	1985	796	1940
Just	6469	29979	15405	10702	18854	4839	19693	20392
Yet	5076	7556	8088	3057	5825	1069	1710	1517

Як ми бачимо, усі подані в таблиці некатегоріальні засоби вираження темпоральності часто зустрічаються в різних жанрах письмового мовлення, але найчастіше, мабуть, в неакадемічній

прозі і бібліографії та в художній літературі і віршах.

У розділах усного мовлення вони вживаються також дуже часто:

Таблиця 21

**Використання некатегоріальних засобів вираження темпоральності
в різних жанрах усного мовлення (за матеріалами BNC)**

Verb phrase (combination)	Educational / Informative	Business	Public / Institutional	Leisure
Never	629	566	589	1 350
Always	828	597	610	1 323
Every	654	615	679	926
Each	763	522	459	483
Still	1 159	883	1 151	1 213
After	1 128	684	875	1 827
Before	1 099	1 048	1 390	1 293
During	286	238	359	468
While	326	265	345	466
Already	413	510	763	254
Just	5 786	4 571	4 853	5 182
Yet	403	320	457	337
Since	296	267	406	384
Often	565	197	288	374

Подані в таблиці некатегоріальні засоби вираження темпоральності зустрічаються в кожному з розділів усного мовлення, різко чи особливо не виділяючись у конкретному з них. Можна лише зауважити, що більше їх є у розділі освіти, вільного часу і громадськості, а дещо менше – в розділі бізнесу.

Ми спостерігали не лише за самим використанням цих засобів у різних жанрах усного і письмового мовлення, а й розглядали якій віковій аудиторії належить таке використання. Отже, в наступній таблиці ми представляємо використання найбільш типових некатегоріальних засобів вираження темпоральності різною віковою аудиторією:

**Використання некатегоріальних засобів
вираження темпоральності різною віковою аудиторією**

Verb phrase (combination)	Child audience	Teenager audience	Adult audience	Any audience
Never	943	1 645	42 123	1 224
Every	481	993	31 646	1 212
Each	704	1 285	54 066	1 168
Still	904	1 772	58 776	2 492
After	1 065	2 120	95 688	7 925
Before	965	1 848	70 769	3 392
During	132	534	39 563	1 663
While	519	1 236	47 986	2 508
Already	256	591	28 280	1 376
Just	1 710	2 550	78 596	3 392
Yet	257	749	28 731	934
Since	267	687	43 991	1 982
Often	183	788	33 461	533
Always	553	1 143	35 582	936

Результати спостережень щодо використання некатегоріальних засобів вираження темпоральності (різних часових форм) різною віковою аудиторією і, зокрема, найбільш типових, які подані у таблиці, показали, що основною віковою аудиторією, яка вживає різноманітні некатегоріальні засоби вираження темпоральності є дорослі (у 92% прикладів). Що стосується підлітків, то їм належить лише 2,4% прикладів, а дітям – всього 1,2%. Ірешта 4,2% прикладів класифікуються в корпусі як такі, що використовуються будь-якою віковою аудиторією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарко О.В. Категориальные и некатегориальные значения в грамматике / О.В. Бондарко // Принципы и методы семантических исследований. – М., 1976. – С. 180-202. 2. Бондарко О.В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / О.В. Бондарко. – Ленинград: Наука, 1983. – 207с. 3. Кацнельсон С.Д. О грамматической семантике / С.Д. Кацнельсон // Всесоюзная научная конференция по теоретическим вопросам языкознания [11-16 ноября 1974г.]. Тезисы, доклад и сообщение пленарных заседаний. – М., 1974. – С. 73. 4. Леч Р. Неканонические средства выражения пассивности: гла-

гольно-именные конструкции типа *находит/найти применение, быть, являются, становится предметом рассмотрения* / Р. Леч // Теория функциональной грамматики. Персональность. Залоговость. – С.-Петербург, 1991. – С. 199. 5. Медведева Л.М. Части речи и залог / Л.М. Медведева. – Киев: Вицшкола, 1983. – 142 с. 6. Медынская В.Л. Об имплицитных структурах, выражающих некоторые синтаксические категории в русском языке / В.Л. Медынская // Филологические науки. – 1971. – № 3. – С. 38-45. 7. Alexander L.G. Longman English Grammar / L.G. Alexander; consultant: R.A. Close, CBE. – England: Pearson Education Limited [twenty-fourth impression], 2007. – 374 p. 8. Barlow M. Corpora for theory and practice / Michael Barlow. – International journal of corpus linguistics. – № 1. – 1996. – P. 1-37. 9. Fuchs M., Bonner M., Bourke K. Grammar Express [for self study or the classroom] / Marjorie Fuchs & Margaret Bonner with Kenna Bourke. – England: Pearson Education Limited [fourth impression], 2007. – 418 p. 10. Hunston S. Corpora in Applied Linguistics / Susan Hunston. – Cambridge. – 2002. – 254 p. 11. Maclin A. Reference Guide to English: A Handbook of English as a Second Language / Alice Maclin. – Washington, 1996. – 405p. 12. Powell D., Walker E., Elsworth S. Grammar Practice [for Upper Intermediate Students] / Debra Powell with Alaine Walker and Steve Elsworth. – England: Pearson Education Limited, 2008. – 224 p. 13. Prodromou L.

Grammar and Vocabulary for First Certificate [with key] / Luke Prodromou. – England: Pearson Education Limited [fourteenth impression], 2009. – 319 p. 14. Shortall T.

Protogrammar, frequency, and the acquisition of structure / Thomas Shortall. – Workshop given at the 25th JALT conference. – Japan: Maebashi. – 1999.

© О.І. Ванівська 2010

УДК 811.111'366.574

КАТЕГОРІЯ ЗВОРОТНОГО СТАНУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

О.В. Гурин (Житомир)

У статті розглядаються морфологічний і синтаксичний аспекти англійських зворотних займенників у структурі [Vtrns + Pronoun reflexive]. Стверджується, що в сучасній англійській мові категорії зворотного стану не існує. Натомість зворотний займенник або виконує у реченні функцію прямого або прийменникового додатка, або виступає із попереднім дієсловом як лексикалізована одиниця.

Ключові слова: аналітична форма дієслова, граматикалізація, лексикалізація, зворотний займенник, зворотний стан, прямий додаток.

О. В. Гурин. Категория возвратного залога в современном английском языке. В статье рассматриваются морфологический и семантический аспекты английских возвратных местоимений в структуре [Vtrns + Pronoun reflexive]. Делается вывод, что в современном английском языке категории возвратного залога не существует, а возвратные местоимения в предложении либо функционируют как прямое или предложное дополнение, либо с предыдущим глаголом они сливаются лексически.

Ключевые слова: Аналитическая форма глагола, возвратное местоимение, возвратный залог, грамматикализация, лексикализация, прямое дополнение.

O. V. Huryn. The Category of Reflexive Voice in the Present-Day English. The paper deals with the morphological and syntactic aspect of English reflexive pronouns in the [Vtrns + Pronoun reflexive] structure. It is argued that there is no reflexive voice category in English. Instead, reflexive pronouns either perform the function of a direct or a prepositional complement in a sentence or are lexicalized with the preceding verb.

Key words: analytical form of the verb, direct object, grammaticalization, lexicalization, reflexive pronoun, reflexive voice.

Як відомо, дієслівна категорія стану актуалізує відношення дії до її суб'єкта. Граматична теорія сучасної англійської мови, як правило, постулює активний і пасивний стани дієслова [18, с. 159]. Водночас існують контрверсійні точки зору щодо зворотного стану, який є об'єктом нашого дослідження, а саме щодо засобів його реалізації – [V + Pronoun reflexive] або й самої можливості його виокремлення на граматичних засадах, що є предметом нашого дослідження.

Вважають, що активний стан виражає відношення, при якому підмет і семантичний суб'єкт (або джерело дії) збігаються, а пасивний стан виражає відношення, при якому підмет не збігається із семантикою суб'єкта [8, с. 278].

Зауважимо, що дослідження категорії зворотності передбачає роботу з більшістю основних ас-

пектів вивчення мови в їхньому взаємозв'язку: морфологією, синтаксисом, семантикою, словотвором, лексикологією та фразеологією, що в свою чергу обумовлює актуальність її дослідження. Актуальність дослідження також визначається відсутністю у вітчизняній лінгвістиці розвідок, у яких розглядаються проблеми, пов'язані зі зворотними займенниками та конструкціями, складовою частиною яких вони є.

Категорія зворотності у контексті її зв'язку з категорією стану, перехідності/неперехідності, засобів їх вираження привертає увагу фахівців здебільшого в області типологічного вивчення мов: Е. Генюшене [2], К. Майтинської [6], В. Храковського [9], а також лінгвістів у межах функціональної граматики: А. Бондарка [1], М. Шелякіна [10]. Зворотні конструкції отримали висвітлення на ма-

теріалі багатьох мов, у тому числі англійської, німецької, італійської, російської, болгарської, чеської, латинської, литовської та ін. У фокусі уваги таких студій, здійснюваних у напрямі від форми до змісту, знаходиться семантика зворотних конструкцій, в основному зворотних дієслів. Натомість граматична реалізація категорії зворотності й досі є предметом дискусій у вітчизняній лінгвістичній літературі. Розбіжності в її трактуванні пов'язані з тим, що сполучення [Vtrns + Pronoun reflexive] не відповідає критеріям, на підставі яких виділяють вищо-часові форми активного й пасивного стану.

Отже, метою статті є довести, що зворотного стану в сучасній англійській мові не існує, натомість зворотні займенники виконують роль додатків у реченні або утворюють єдине смислове ціле з дієсловом, яке вони позначають.

Матеріалом дослідження слугують речення зі зворотними конструкціями [Vtrns + Pronoun reflexive]

Принагідно нагадаємо, що існують два підходи до визначення категорії зворотності: семантичний, відповідно до якого зворотність інтерпретують як спрямованість дії на саму діючу особу – агенса, що є одночасно суб'єктом і об'єктом цієї дії (М. Гухман [3], Й. Буша [12], Г. Хельбіг [13], Г. Штьоцель [20]), і формальний, що вимагає наявності відповідного показника зворотності (Н. Янко-Триницька [11], В. Шмідт [19]).

Отже, при виокремленні граматичної категорії зворотного стану в сучасній англійській мові дискусійними залишаються питання щодо статусу зворотного займенника, а саме, чи слугує він допоміжним словом у сполученні [Vtrns + Pronoun reflexive] для утворення зворотної аналітичної форми дієслова. Ця проблема вимагає розв'язання у морфологічній площині. З погляду синтаксису дискусійним видається питання щодо функції зворотного займенника в реченні. Це питання в англістиці представлено як опозиція точок зору, з одного боку, про те, чи зворотний займенник у сполученні [Vtrns + Pronoun reflexive] завжди виступає окремим членом речення, здебільшого прямим додатком (Objective Complement [21, с. 95], або прямим компонентом [16, с. 57]). З іншого боку, дослід-

ники дотримуються погляду, що зворотний займенник є складовою тієї ж частини речення, якою виступає це дієслово (найчастіше це – присудок).

У вітчизняній граматичній літературі деякі лінгвісти (Л. Іванова [5]; О. Попова [7]), визнаючи існування зворотного стану в англійській мові, звертають увагу на те, що зворотні займенники в незворотних конструкціях можуть функціонувати й як додатки. При цьому перед лінгвістом, на їх думку, стоїть завдання розмежувати аналітичне утворення і вільне синтаксичне сполучення перехідного дієслова з безприйменниковим додатком, вираженим зворотним займенником. Таке розмежування може здійснюватися через з'ясування ступеня реальності об'єкта дії, актуалізованого зворотним займенником. У випадках, коли зворотний займенник вживається не на позначення реального об'єкта дії, слід говорити про його граматикалізацію [7, с. 168]. Такий підхід дозволяє дослідникам виділити два типи зворотних конструкцій: із власне зворотним та середньозворотним значенням. Власне зворотне значення визнають у тих випадках, коли дієслово виражає конкретну дію, яку суб'єкт виконує, маючи своїм об'єктом самого себе (*warm oneself, hurt oneself*). У таких конструкціях об'єкт дії є реальним, тому зворотний займенник виконує роль прямого додатка і не є граматикалізованим показником зворотності. Реалізація середньозворотного значення конструкцією [Vtrns + Pronoun reflexive] відбувається тоді, коли дія не переходить на зовнішній об'єкт, а замикається в самому суб'єкті. У межах середньозворотного значення, яке визначають як зворотний стан, виділяють два різновиди, в межах яких (і) дія зосереджена у сфері суб'єкта й зводиться до вираження зовнішніх фізичних змін у стані суб'єкта, його переміщенні в просторі (*to speed oneself, to stir oneself, to stretch oneself*); (ii) форми зворотного стану виражають внутрішній стан суб'єкта (*to enjoy oneself*) [5, с. 139; 7, с. 167-168].

У зарубіжній лінгвістиці зворотний стан не знаходить визнання. Однак деякі представники традиційної граматики, зокрема Г. Поутсма [17] порушують питання його існування, вважаючи, що зворотні займенники, хоч і виконують функцію додат-

ка, але все-таки позбавлені семантичної значущості. Відзначають, що перехідні дієслова можуть утворити зі зворотним займенником вільне сполучення – перехідно-зворотні, а станові – неперехідно-зворотні (терміни Поутсма). О. Єсперсен у контексті виділення категорії зворотного стану звертався до поняття валентності дієслова, зазначаючи зокрема, що про зворотні дієслова йдеться лише тоді, коли вони ідіоматично не можуть поєднуватися з будь-яким іншим додатком крім зворотного займенника (напр.: *to pride oneself*) [4, с. 231].

На наш погляд, виділення зворотного стану в традиційній граматиці було здійснено за принципом аналогії подібного явища в інших європейських мовах. У подальшому було виявлено, що певні підстави для цього дійсно можна знайти: семантика зворотних утворень, особливе співвідношення дієслова зі зворотним займенником, з одного боку, і з підметом – з іншого. Так, зворотний займенник може функціонувати як прямий додаток, поряд з іншими додатками, але в інших випадках він або замикає дію на його джерелі, або змінює значення дієслова.

Ми стверджуємо, що в сучасній англійській мові зворотного стану не існує, а сполучення дієслова зі зворотним займенником не є частиною аналітичної парадигми. Можна визнати лише ті аналітичні форми, які закріплені в парадигматичних рядах. Однак сполучення [Vtrns + Pronoun reflexive] не дає такого ряду, оскільки його неможливо протиставити активному стану як у структурному, так і в семантичному плані. Послідовне розміщення [Vtrns + Pronoun reflexive + *and/or/not* + NP] слугує доказом на підтвердження того, що зворотний займенник виконує функцію додатка так само як і іменники або інші займенники. Так, граматично правильним є речення *Next week I expect myself and my wife to get promoted*, в якому послідовність зворотного та незворотного додатків демонструють повне лексичне значення *myself*, що свідчить про форму активного стану присудка та про повне лексичне значення зворотного займенника

Отже, з погляду синтаксису зворотні займенники у постпозиції до дієслова є або окремим членом речення – прямим або прийменниковим додатком

(комплементом), – або частиною складного додатка (Objective with the infinitive).

З морфолого-семантичного погляду функцію вираження об'єкта дії (патієнса) зворотним займенником не завжди можна прослідкувати на поверхневому рівні, оскільки деякі дієслова у відповідному контексті здатні реалізовувати рефлексивну семантику за відсутності зворотного займенника (напр.: *dress, wash* тощо). Разом з тим слід зазначити, що імпліцитно-рефлексивні конструкції є малопоширеними в сучасній англійській мові [21, с. 95]. У сучасній англійській мові існує також група фразових дієслів, що позначають час та простір, з якими для позначення тотожності суб'єкта та об'єкта вживається особовий займенник, напр.: *She wrapped the coat around her*.

З іншого боку, формально рефлексивна конструкція [Vtrns + Pronoun reflexive] може не мати значення зворотності. Так, сполучення типу *to enjoy oneself, to find oneself, to help oneself*, демонструють лексичне злиття елементів. Твердження деяких лінгвістів [5, с. 139; 7. 172]) про граматиалізацію зворотного займенника та граматичне злиття елементів у таких сполученнях видається хибним, оскільки граматиалізований зворотний займенник мав би додавати до семантики дієслова значення зворотності, яке в цих конструкціях відсутнє. У випадку лексикалізації, елементи створюють нову мовну одиницю, яку неможливо розкласти на безпосередні складники, у той час як граматиалізований елемент використовується у новому статусі з низкою одиниць [14, с. 36], що в англійській мові не спостерігається, адже зворотні займенники вживаються не з усіма дієсловами і навіть не з усіма перехідними дієсловами. Тому, на наш погляд, в англійських лексичних одиницях зазначеного типу спостерігається саме лексикалізація.

Окрім того, якщо порівняти кількість таких слів із лексикалізованим зворотним займенником у англійській та в інших європейських мовах, зокрема німецькій, то в останній їх нараховується значно більше (напр.: *sich beeilen, sich wundern, sich schamen, sich ereignen*, тощо). Оскільки англійські зворотні займенники є значно “молодшими” за свої німецькі відповідники (зворотний займенник німець-

кої мови є рефлексом спільногерманського *sih*, натомість англійські зворотні займенники утворилися не більше десяти століть тому), то останні, на нашу думку, мали більше часу для лексикалізації. Така різниця свідчить про наявність в англійських зворотних займенників повного семантичного значення [15, с. 231], що, на нашу думку, на сучасному етапі розвитку англійської мови унеможливило їх граматикуалізацію. Отже, зворотні займенники не слугують допоміжними словами для створення форми зворотного стану в англійській мові, натомість вони є повнозначними словами в зворотних конструкціях [Vtrns + Pronoun reflexive]

Визнання аналітичними формами дієслова сполучень [Vtrns + Pronoun reflexive] є неможливим також через неоднорідність їхньої комплементарної здатності. У деяких випадках зворотний займенник у постпозиції до дієслова, особливо до так званих дитранзитивних дієслів, позначає не об'єкт, а адресата дії, тобто виконує синтаксичну функцію непрямого додатка. Такі конструкції О. Д. Попова пропонує визначати як комодалні [7, с. 164]. Напр.: *She made herself some coffee*. Така диференціація слугує додатковим свідченням недостатньої граматикуалізації сполучення [V + Pronoun reflexive].

Якщо припустити можливість семантичного збліднення та граматикуалізацію зворотних займенників у рефлексивних конструкціях, то в аналітичній формі дієслова зворотного стану *helps himself* з'являється іменна граматична категорія статі та семантична – особи/неособи, а також категорія особи та числа отримує нову експлікацію, що спростовує усталені погляди на категоріальну систему дієслова.

Визнання рефлексивним станом сполучення перехідного дієслова з прямим додатком, у цьому випадку зворотним займенником, спонукає визнати такий стан і стосовно синонімічних дієслів із неперехідним дієсловом та прийменниковим зворотним додатком, напр.: *to tell oneself – to say to oneself*. Однак назвати такі конструкції аналітичними формами видається неможливим.

Отже, усе сказане вище вказує на особливий характер сполучення дієслова зі зворотним займен-

ником, проте ми не знаходимо достатньо аргументів для підтвердження існування аналітичної форми дієслова для позначення рефлексивності дії. У реченнях на зразок «*She expressed herself*» дієслово експліковане формою активного стану, а зворотний займенник виконує функцію прямого додатка. У тих випадках, коли сполучення [Vtrns + Pronoun reflexive] характеризується певною ідіоматичністю (напр.: *to find oneself, to help oneself, to enjoy oneself*), можна говорити про лексичне, а не граматичне злиття елементів.

Разом з тим, зазначені вище розходження всередині сполучень такого типу а також здатність зворотних займенників бути об'єктом рефлексивізації не лише дієслів, які за своїм семантичним наповненням легко набувають зворотного значення, але й тих, яким воно є невластивим (напр.: *to argue with oneself*) дозволяють поглянути на цю проблему під іншим кутом зору: чи виступають ці сполучення не як особливий стан, а як підтип зворотних дієслів, що по-різному співвідносяться зі зворотним займенником. Тоді зворотні дієслова займуть певне місце у польовій структурі дієслова, тобто являтимуть собою їхні зворотні варіанти. Такий підхід до цього питання з семантичної точки зору пропонує широкі перспективи для подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарко А.В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / А.В. Бондарко. – СПб. : ЛКИ, 2007. – 208 с.
2. Генюшене Э.Ш. Рефлексивные глаголы в балтийских языках и типология рефлексивов : [учеб. пособ.] / Э.Ш. Генюшене. – Вильнюс : Вильнюсский гос. ун-т им. В. Капсукаса, 1983. – 168 с.
3. Гухман М.М. О происхождении возвратных конструкций / М.М. Гухман // Язык и мышление. – М.; Л., 1948. – С. 104-133.
4. Есперсен О. Философия грамматики. Пер. с англ. В.В. Парсека, С.П. Сафроновой / предисл. Б.А. Ильиша / О. Есперсен. – М. : Изд-во иностр. лит., 1958. – 404 с.
5. Иванова И.П. Современный английский язык / В.Н. Жигadlo, И.П. Иванова, Л.Л. Иофик. – М. : Высш.шк., 1956. – 230 с.
6. Майтинская К.Е. Местоимения в языках разных систем / К.Е. Майтинская. – М. : Наука, 1969.
7. Попова О.Д. Возвратная конструкция в среднеанглийском. / О.Д. Попова // Исследования по английской филологии. Сборник IV. – Л. :

- Изд-во Ленинград. ун-та, 1965. – С. 162-178. 8. Холодович А.А. Проблемы грамматической теории / А.А. Холодович. – Л. : Наука, 1979. – 304 с. 9. Храковский В.С. Залог и рефлексив / В.С. Храковский // Проблемы теории грамматического залога. – М. : Наука, 1978. – С. 50-61. 10. Шелякин М.А. Русские возвратные глаголы в общей системе отношений залоговости / М.А. Шелякин // Теория функциональной грамматики. Персональность. Залоговость. – СПб. : Наука, 1991. – С. 312-327. 11. Янко-Триницкая Н.А. Возвратные глаголы в современном русском языке. / Н.А. Янко-Триницкая. – М. : Изд-во АН СССР, 1962. – с. 12. Buscha J. Reflexive Formen, reflexive Konstruktionen, reflexive Verben / J. Buscha // Deutsch als Fremdsprache. – 1982. – №2. – S. 167-174. 13. Helbig G. Probleme der Reflexiva im Deutschen (in der Sicht der gegenwärtigen Forschung) / G. Helbig // Deutsch als Fremdsprache. – 1984. – №2. – S. 78-89. 14. Himmelmann N.P. What makes grammaticalization? A look from its fringes. / W. Bisang, N. P. Himmelmann, B. Wiemer. – Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2004. – 354 p. 15. König, E. Reflexive pronouns and other uses of self-forms in English / E. König, Gast V. // Reflexives and Intensifiers – the Use of Self-forms in English. Special Issue of Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik 50,3. – Tübingen: Stauffenburg, 2002. – P. 225-238. 16. Lifari V. Modalitățile lexico-gramaticale de exprimare a categoriei de diateză în limba engleză: Teză de doctor în științe filologice: 10.02.04 / V. Lifari – Chișinău: 2007. – 201 p. 17. Poutsma H. A Grammar of Late Modern English, Part II / H. Poutsma. – Groningen: Noordhoff, 1926. – 891 p. 18. Greenbaum S. A Comprehensive Grammar of the English Language / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik. – London-New York: Longman, 1985 – 1779 p. 19. Schmidt W. Grundfragen der deutschen Grammatik / W. Schmidt. – Berlin: Volk und Wissen, 1967. 20. Stötzel G. Ausdrucksseite und Inhaltsseite der Sprache. Methodenkritische Studien am Beispiel der deutschen Reflexivverben / G. Stötzel. – München: Max Hueber Verlag, 1970. – 231 s. 21. Valeika L., J. An Introductory Course in Theoretical English Grammar / L. Valeika, J. Buitkienė. – Vilnius: Vilnius Pedagogical University, 2003. – 136 p.

© О.В.Гирин, 2010

УДК 811.111'373

СЕМАНТИЧНА КОМПОЗИЦІЯ – ОДИН ІЗ ШЛЯХІВ ВЕРБОКРЕАТИВНОЇ ДЕРИВАЦІЇ

Л.М. Дембовська (Київ)

У цій статті розглядається проблема поповнення словникового складу англійської мови за рахунок семантичної деривації як способу створення складно-структурних лексем непрямої номінації. Досліджуються чинники та механізми виникнення композитної полісемії як одного з важливих засобів вербалізації метафоричних концептів на основі різноманітних асоціацій у свідомості мовця. Певна увага приділяється емотивно-оцінній експресивності складних лексем непрямої номінації.

Ключові слова: композит, метафоричний концепт, непряма номінація, семантична деривація.

Л.М. Дембовская. Семантическая композиция – один из путей вербокреативной деривации. В этой статье рассматривается проблема пополнения словарного состава английского языка за счет семантической деривации как способа образования сложно-структурных лексем косвенной номинации. Исследуются причины и механизмы возникновения композитной полисемии как одного из важнейших средств вербаллизации метафорических концептов на основе разнообразных ассоциаций в сознании говорящего. Определенное внимание уделяется эмотивно-оценочной экспрессивности сложных лексем косвенной номинации в художественном дискурсе.

Ключевые слова: композита, косвенная номинация, метафорический концепт, семантическая деривация.

L.M. Dembovska. Semantic composition as a vehicle of verbocreative derivation. The article focuses on highlighting the problem of the composite lexical units: entry to the common English language due to semantic derivation which accounts for coining a considerable group of compounds bearing indirect meaning that has

originated from the metaphoric reinterpretation of a free word-combination or a compound deprived of connotative supplementary component which serves as a link between the base and the figurative sense. Certain attention is attached to the manifestation of emotional-evaluative charge of the compound lexemes of secondary nomination.

Key words: a compound, indirect nomination, metaphoric concept, semantic derivation.

При розгляді проблематики розвитку семантичної структури композитів і парасинтетичних лексем не завжди приділяється достатня увага аналізу внутрішніх факторів, а саме полісемії та композитної омонімії. Певне освітлення ці питання отримали, починаючи з 80х років минулого століття [1; 4; 6; 12]. Проте механізми утворення та функціонування складно-структурних лексем непрямої номінації у різних типах дискурсу і, зокрема, художнього, залишаються ще недостатньо дослідженими, в чому і полягає актуальність обраної теми. Полісемія – один з найважливіших факторів еволюції лексичного складу мови на базі її так званих внутрішніх ресурсів, хоча цей фактор не є лише внутрішнім, оскільки залежить і від екстралінгвістичних умов, від дії тих та інших факторів і їх конкретного переплетіння. Метою цього дослідження є встановлення механізмів утворення композитної полісемії та закономірностей функціонування в текстах художньої прози метафоричних складно-структурних лексем, що належать до різних ономаціологічних груп. Предметом дослідження є метафоризація як вид семантичної деривації композитних лексем, об'єктом – механізми створення та функціонування структурно складних слів вторинної (непрямої) номінації в художньому дискурсі. Матеріалом даного дослідження послужили структурно складні полісемантичні лексеми, вилучені методом суцільної вибірки з творів художньої прози Джерома К. Джерома та Хелен Філдінг.

З точки зору дискурсивного підходу полісемія структурно складної лексеми в системі композитології англійської мови є функцією формально-семантичного інваріанту багатозначного слова, а в мовленні – функцією умов комунікації, контексту, оскільки теорія значення повинна враховувати не лише процеси в свідомості адресанта, але й проблему розуміння реципієнтом.

Як зазначає М.В.Нікітін, ономаціологічні (номінативні) системи природних мов мають дворівне-

ву будову: рівень прямих значень, які є безпосередньою, первинною семіотичною функцією десигнаторів, і рівень переносних, похідних від прямих, позначень, що виступають як вторинна функція вже зайнятих десигнаторів і компенсують ономаціологічну недостатність системи прямих позначень [5, с.100]. Вторинні переносні значення мотивовані різноманітними асоціативними зв'язками первинних значень. Між двома рівнями немає чіткої межі. Пам'ять закріплює вторинні значення безпосередньо за словом, минаючи правила семантизації з контексту і просуває значення в узус, а вживання стабілізує і фіксує ці значення.

Важливою умовою саморозвитку системи, в тому числі мовної, є її неврівноважений стан. Врівноваженою була б така ідеалізована мова, в якій усі імена і предикати мали б чітко обмежені і незмінні семантичні поля. У природній мові рівновага постійно порушується шляхом метафоризації, поляризації різноманітних змістів одного й того ж самого імені [8, с.36]. Це – спосіб виразити і позначити те, для чого в нормі нема прямого позначення, причому виразити і позначити, не збільшуючи словник одиниць вираження та їх синтаксичну складність.

З процесом полісемії і створення складно-структурних полісемантичних слів пов'язана метафоризація як засіб розширення змістового об'єму складної лексеми за рахунок виникнення у нього переносних значень і посилення експресивних властивостей.

Словоскладання як вид вторинної номінації виступає одним із важливих засобів вербалізації метафоричних концептів, утворення слів з оцінною, емотивною та стилістичною семантикою. Складні слова наділені внутрішньою формою, яка забезпечує “образно-мотивований зв'язок між денотацією і тими елементами конотації, які створюють емотивний та стилістичний ефект, життєдайну основу, що пов'язує об'єктивне і суб'єктивне в семантиці слова” [12, с.90]. Асоціативні зв'язки, що реалізуються в про-

цесі номінації, носять індивідуальний і практично нічим необмежений характер, оскільки словотворчий акт, як правило, індивідуальний, а у виборі ознаки мовець може керуватися несуттєвими або прихованими зв'язками між об'єктами дійсності.

Композити володіють особливими експресивними можливостями завдяки своїй здатності створювати яскраві образи, порівняння, поєднувати в одному слові на перший погляд не поєднувані поняття, що все ж таки передбачає наявність певних асоціативних зв'язків між конститuantами композита, чи концептуальними структурами, які вони представляють.

Як справедливо зазначає Л.Ф.Омельченко, в семантичній структурі композитних дериватів вторинної номінації, що належать до різних лексикограматичних класів і побудовані за різними словотвірними моделями, на перший план виступає конотація, яка включає емоційні, експресивно-стилістичні та інші інгредієнти, котрі накладаються на денотативне значення, створюючи потрібний за умовами комунікації прагматичний ефект [7, с.93].

Переосмислення, в тому числі й метафоричне, є одним із способів номінації. Значення передбачає залежність концептів, таку, що один концепт (і відповідний об'єкт) актуалізує в свідомості інший концепт, інформаційно важливіший, і налаштовує свідомість на цей останній (і на відповідний об'єкт). Зв'язок концептів при цьому носить імплікаційний характер чи характер конвенціональний (як у знакових ситуаціях). В найзагальнішому вигляді значення можна визначити як інформацію, що актуалізується при імплікаційній і конвенціональній залежності концептів [5, с.92].

Сучасна теорія метафори базується на когнітивній концепції метафори Дж. Лакоффа, ключовим положенням якої є твердження про те, що більша частина звичайної поняттєвої системи людини структурована за допомогою метафор, тобто більшість понять розуміється за допомогою тих чи інших частин інших понять [3, с.93]. Основа метафоричного осмислення дійсності полягає в кореляціях між сутностями у нашому досвіді, у взаємодії двох структур знання на основі подібності їхніх окремих характеристик.

Метафора передбачає певну подібність між властивостями її референтів і водночас неподібність, оскільки метафоричні концепти повинні творити новий зміст і не можуть розумітися буквально, оскільки обов'язково містять частини, що не використовуються для осмислення найменованих ними явищ [9, с.61]. В номінативній метафорі асоціація часто буває предметно орієнтованою, зумовленою позамовною стороною допоміжної сутності [2, с.194]. У такій метафорі в ролі позначуваного і образного засобу виступають конкретні предмети. В основі метафори лежить мисленнєва операція порівняння, а сама метафора – приховане порівняння. Відсутність одного з об'єктів дає привід для віднесення певного порівняння до поля метафори, оскільки різниця не є категоріальною рисою, а є рисою функціональною [10, с.235].

Метафора виконує в мові концептуальну функцію, яка ґрунтується на її здатності формувати нові концепти, виходячи з уже наявних понять. Як правило, концептуальна метафора використовується в тих випадках, коли існує необхідність позначити непередметні сутності. Наприклад: *dead – end* – тупик, *purse – proud* – пихатий (багатий), *catchword* – 1) модне словечко; 2) слово чи фраза, що використовується як лозунг, *pooh – pooh* – ставитися з презирством, *scallywags* – нероба, ледащо, *blackmail* – шантажувати, та інші.

Спрямованість на формування концептів пов'язана з суміщенням у метафорах, що позначають непередметні сутності, двох функцій: номінативної і концептуальної. При позначенні непередметних сутностей прийом переносу імені служить для вербалізації поняття, матеріалізації у мовному значенні властивостей об'єкта.

Словоскладання як вид вторинної номінації виступає одним з важливих засобів вербалізації метафоричних концептів, утворення слів з емотивною, оцінною та стилістичною семантикою.

У багатьох композитах, що містять метафори, збережені особливості національного сприйняття світу. Переосмислення одного з компонентів чи всієї структури зумовлене знаковою сутністю позначуваних ними об'єктів, їхньою етноспецифічною символічною значимістю: *fireside* – 1) місце біля ка-

міну, 2) перен. домашнє вогнище; *asbestos – widow* – азбестова вдова (пор. рос. “*соломенная вдова*”). Представлення фрагментів дійсності за допомогою таких символів потребує їхньої інтерпретації на основі кодів національної культури. Л.Ф.Омельченко зазначає, що навіть у складнопохідних прикметниках, значення яких виводиться на основі метафоричної взаємодії значень їх компонентів, усвідомлюється предметне значення частин, тобто семантична структура цих лексем є метафорично мотивованою [1, с.138]: *crestfallen* – пригнічений, засмучений; *heartfelt* – щирий; *heartbroken* – убитий горем, з розбитим серцем; *fatheaded* – тупий, впертий та ін..

В екстралінгвістичному плані виділення і перенесення окремих ознак, властивостей та якостей об'єктів позначення ґрунтується на здатності людини до асоціативного мислення, що відображає реальну залежність явищ і предметів оточення. За допомогою словоскладання як лінгвістичного новоутворення може здійснюватись метафоричне перенесення, той “семантичний скачок”, який відбувається при переході від словосполучення до ад'єктивного номінативу [там само].

Процес метафоризації сприяє розвиткові багатозначності складнопохідних лексем, зокрема типу бахуврихі, яким в літературі вже приділялась певна увага [1; 6; та ін.]. Дослідження вказаних композитів проводилось в основному на матеріалах лексикографічних джерел та публіцистичних текстів, проте вважаємо, що стиль художньої прози надає найбільш широкого простору для виникнення та функціонування ад'єктивних та субстантивних композитів вторинної номінації. В досліджуваному корпусі композитів 125 є узуальними складно-структурними утвореннями непрямої номінації, серед яких 68 – ад'єктивні та субстантивні композити типу бахуврихі, інші структурно складні лексеми належать до різних ономазіологічних груп, проте також утворені шляхом метафоризації. Наприклад: *hang – ups (pl)* – емоційний розлад, пригніченість; *heaven – sent* – благословенний; *blood – curdling* – жажливий; *pooh – pooh* – ставитися з презирством, зневажати; нехтувати, та ін..

Ступінь залучення слів зі спільним компонен-

том у дериваційний процес свідчить про реалізацію їх словотвірного потенціалу та активності: *shamefaced a* – 1) несміливий, сором'язливий; 2) той, хто соромиться (чогось); 3) поет. скромний, непомітний; *shamefacedly adv* – 1) несміливо, сором'язливо; 2) соромлячись (чогось); 3) поет. скромно, непомітно; *light – hearted a* – безтурботний, веселий; *lightheartedly adv* – безтурботно, весело; *lightheartedness n* – безтурботність.

“*Not being a natural liar , I ended up mumbling shamefacedly to Geoffrey , ‘ Fine ’.*” (H. Fielding)

“... *but they have come to regard this proceeding as a mere expression of lightheartedness on my part...*” (J.K.Jerome)

Переносне вживання слова призводить до появи у нього похідних значень і навіть до зміни його значення: *even – handed* – справедливий, неупереджений; *hardheaded* – 1) практичний, тверезий; 2) впертий; *shock – headed* – 1) з густим волоссям; 2) тупий, впертий; *falsehearted* – віроломний.

“*He said that if we were mean and cowardly and falsehearted enough to sloop to such a shabby trick...*” (J.K.Jerome)

За допомогою словоскладання може здійснюватись і метонімічне перенесення (як окремий випадок метафоризації). Метонімія – той випадок імплікаційного суміщення понять в слові, коли вираження даного поняття усвідомлюється як вторинна ономазіологічна функція слова, вже „зайнятого” якимось іншим поняттям. Іншими словами, метонімія – це вираження поняття словом (словосполученням), за яким у первинному розподілі номінацій закріплено вираження іншого поняття, пов'язаного з першим імплікаційною залежністю [5, с.95].

Прикладами такого перенесення можуть бути названі ад'єктивні утворення *lightheaded* – легковажний, *bold-faced* – нахабний, зухвалий; субстантивні *ill-luck* – невдаха, *blind-eye* – сліпий, сліпечь.

“*Love is blind-eye to our faults.*” (J.K.Jerome)

За допомогою метафоричного перенесення можуть бути утворені композитні слова на базі прецедентних феноменів [9, с.63]. Прецедентні феномени – це „добре відомі усім представникам національно-лінгвокультурної спільноти, актуальні в когнітив-

ному (пізнавальному та емоційному) плані феномени: прецедентні висловлювання, ситуації, факти” [11, с. 129]. Під композитами, утвореними на базі прецедентних феноменів, маються на увазі складні слова, пов’язані асоціативним зв’язком з певними ситуаціями чи текстами, що входять до когнітивної бази представників лінгвокультурної спільноти: *king-maker* – людина, від якої залежать призначення на високі пости в державі; *stirrup-cup* – 1) остання чарка на дорогу (пор. укр. „на коня”), 2) іст. прощальний кубок; *dog-days* – жаркі літні дні.

“*Warwick, the king-maker, rests there, careless now about such things as earthly kings and earthly kingdoms; ...*” (J.K.Jerome)

“*He would take bronchitis in the dog-days, and have hay-fever at Christmas.*” (J.K.Jerome)

“*A campaign cannot be all drum and fife and stirrup-cup.*” (J.K.Jerome)

Характерною особливістю складно-похідних прикметників є те, що вони за своєю природою мають більшу експресивність, ніж прості прикметники, порівняємо: *fat-headed* – *fool*, *crack-jawed* – *difficult*, *blood-curdling* – *horrible*, etc. Як видно з наведених прикладів, на перший план в парасинтетичних прикметниках виступає емоційно-оцінний компонент значення. Причинами його виникнення можна назвати а) незвичайність сполучення основних компонентів (мова йде про структурну, структурно-семантичну, власне семантичну та стилістичну несумісність компонентів); б) okazionalnість системних утворень [1, с. 143]. Суб’єктивні асоціації, пов’язані з якимись словами, створюють у окремих носіїв мови певний емоційний ореол навколо слова, визначаючи його сприйняття тим чи іншим носієм мови. Сміливі метафори художнього тексту мають на меті представити предмет у новому, неочікуваному освітленні, привернути увагу читача яскравістю образу, тобто використовуються в метасеміотичному плані.

“*There are a certain number of riverside roughs who make quite an income during the summer, by slouching about the banks and blackmailing weak-minded noodles in this way.*” (J.K.Jerome)

“*Fate is so terribly even-handed. As she gives she ever takes away.*” (J.K.Jerome)

Чимало метафоричних композитів утворюються за аналогією. Яскравим прикладом є лексико-семантичне гніздо з компонентом *-head (-headed)*. Першим аналогом послужив зареєстрований в літературі більше чотирьохсот років тому іменник *blockhead*, у якого значення ‘бовдур’ виникло на основі метафоричного переносу з вихідного значення ‘болванка для головних уборів і париків’. Цей зразок виявився дуже стійким. Лише в досліджуваному корпусі складно-структурних лексем наявний цілий ряд композитів (переважно з пейоративним забарвленням), утворених за аналогією до ‘*blockhead*’: *chucklehead*, *fat-headed*, *hardheaded*, *dense-headed*, *dunder-headed*, *shock-headed*, *addle-headed*, *pig-headed*.

Ступінь продуктивності окремих компонентів у процесі створення семантичного поля ‘дурень, дурний’ зумовлена валентнісними характеристиками ітеративних морфем, що утворюють лексико-семантичні ряди структурно складних одиниць, представлених полівалентними компонентами *-head*, *-headed*, *-wit*, *-witted*, *-minded*. Під тиском створеної цими компонентами парасинтетичної одиниці чи композита мікроконтексту складно-структурна лексема втрачає своє денотативне значення і отримує чисто емоційний зміст, притаманний елементам експресивного просторіччя з їх принизливо-презирливою чи жартівливо-іронічною конотацією. Емоційно забарвлені варіанти входять до семантичної структури складного утворення лише у випадку вживання їх в переносному значенні чи повної десемантизації.

В ономазіологічному аспекті найхарактернішою рисою цих структурно складних одиниць розмовної номінації є непряма мотивація, при якій у виборі ознаки, що лежить в основі номінації, вирішальну роль відіграє суб’єктивний фактор. Образність при цьому досягається завдяки метафорі (метонімії).

Розвиток переносних значень на основі метафоричного вживання (вторинної номінації) є одним з найважливіших засобів збагачення словникового складу, оскільки мова не може обійтися без метафоричної номінації. Метафоризація стимулює розвиток семантичної системи мови і системи її номінативних засобів.

Механізм лексичної полісемії (семантичної деривації) є настільки ж важливим і поширеним при формуванні похідних слів, як і непохідних. Проте для похідних (складно-похідних) слів характерна така специфічна особливість, як здатність прирошувати зміст, що виходить за рамки значення даної формальної структури слова. Саме в цій специфіці надзвичайно яскраво проявляється неповторність семантики складно-похідного слова як мовного феномену, відсутнього в сфері граматики та нерелевантного в сфері лексичних значень простих слів.

Складні слова-метафори ілюструють ті випадки, коли обидва члени метафори (антецедент і носій метафори) наявні в контексті, в рамках одного слова. Таким чином окреме слово перетворюється на мікроконтекст, в якому реалізуються всі умови метафоризації: подвійна співвіднесеність, порушення звичних валентних зв'язків між денотатами і виникнення нових зв'язків – спільної ланки, що поєднує далекі одне від одного поняття, створення нового цілого, силою слова покликано виконувати функцію номінації, а крім того, функцію образно-естетичну [1, с.157-160].

Таким чином, можна виділити два шляхи утворення вторинної номінації: 1) мотивованість складно-структурного слова метафоричним значенням словосполучення та 2) переосмислення одного із значень вже наявного складного слова під впливом контексту.

Актуалізація вторинної (непрямої) номінації в системі композитології зумовлена тенденціями до експресивності і безперервного варіювання лексичного матеріалу для реалізації експресивно-прагматичного компонента плану змісту даних лексем у соціально орієнтованому спілкуванні. Виникаючи в результаті пошуків яскравіших конотацій, переносні значення складно-структурних лексем відображають діалектичну єдність конотативних та денотативних функцій, поповнюючи таким чином словниковий склад мови. Вважаємо перспективними подальші дослідження конотативних змістів, що розвиваються у полісемантичних лексем, утворених

шляхом актуалізації метафоричних концептів у контекстах різних функціональних стилів та умов і шляхів узуалізації оказіональних парасинтетичних лексем, створених авторами художніх текстів зі стилістичною метою. Заслужують також на увагу дослідників функціонально-стилістичні особливості лексикалізованих синтаксичних структур (універбатів) у художніх та публіцистичних текстах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Высочинский Ю.И. Лексикология современного английского языка. Ч.1 / Ю.И. Высочинский, Л.Ф. Омельченко. – К.: КПИ, 1999. – 263 с.
2. Коринь С.Н. К вопросу о функциях метафоры / С.Н. Коринь // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2005. – № 667 – С. 194–196.
3. Лаккофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лаккофф, М. Джонсон : [Пер. с англ. / Под ред. А.Н. Баранова]. – М.: Эдиториал УРСС, 2004. – 256 с.
4. Мешков О.Д. Семантические аспекты словосложения английского языка / О.Д. Мешков. – М.: Наука, 1986. – 208 с.
5. Никитин М.В. О семантике метафоры / Никитин М.В. // Вопросы языкознания. – 1979. – № 1. – С. 91–102.
6. Омельченко Л.Ф. Английская композита: структура и семантика: дисс... д-ра филол. наук: 10.02.04. – К., 1989. – 493 с.
7. Омельченко Л.Ф. Типы лексических значений композитных производных слов / Омельченко Л.Ф. // Филологические науки. – 1992. – № 1 – С. 86–93.
8. Пихтовникова Л.С. Языковые фильтры: неравновесное состояние и развитие языка / Л.С. Пихтовникова // Нова Філологія. – № 1 (12). – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – С. 34–38.
9. Рись Л.Ф. Словоскладання як засіб вербалізації метафоричних концептів / Л.Ф. Рись // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2007. – № 773. – С. 61–65.
10. Сасіна В.П. Functional Macrofield of Likening in Modern English / Сасіна В.П. // Вісник Житомир. держ. ун-ту імені Івана Франка. – Випуск 17. – Житомир: ред.-вид. відділ ЖДУ імені Івана Франка. – 2004. – С. 71–72.
11. Серажим К.С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність [на матеріалі сучасної газетної публіцистики] / Катерина Степанівна Серажим. – К., 2002. – 392 с.
12. Телия В. Н. Конотативный аспект семантики номинативных единиц / Телия Виктория Николаевна. – М.: Наука, 1986. – 144с.

© Л.М. Дембовська, 2010

УДК 811.111'371'42

ФУНКЦІОНАЛЬНА ТИПОЛОГІЯ АНГЛОМОВНИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ – НАЗВ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДИНИ

Я.Ю. Манжос (Харків)

Стаття присвячена класифікації англomовних юридичних термінів – назв злочинів проти особи з точки зору фіксації їх дефініцій. Класифікація представлена для кожної лексико-семантичної групи.

Ключові слова: консубстанціональний термін, лексико-семантична група, спеціальний юридичний термін, технічний термін.

Манжос Я.Ю. Функциональная типология англоязычных юридических терминов – названий преступлений против человека. Статья посвящена классификации англоязычных юридических терминов – названий преступлений против человека с точки зрения фиксации их дефиниций. Классификация представлена для каждой лексико-семантической группы.

Ключевые слова: консубстанциональный термин, лексико-семантическая группа, специальный юридический термин, технический термин.

Ya.Yu. Manzhos. Functional classification of English language juridical terms – names of crimes against person. The article focuses on English language juridical terms – names of crimes against person classification based on the criterion of their definition fixation. The classification is presented for each lexico-semantic group.

Key words: consubstantial term, lexico-semantic group, special juridical term, technical term.

Дослідження термінології як напрям лінгвістичних студій, що не втрачає актуальності у сьогоденні, активно інтегрує набуття нового досвіду, зокрема використовує функціональний підхід до аналізу терміну.

З погляду цього підходу увага мовознавців прикута до:

- наявності двох сфер існування терміну – сфери фіксації та сфери реалізації (спеціальна література різних жанрів) [3];
- здатність терміну функціонувати лише у межах професійного спілкування або також і поза цими межами [2; 11];
- належність терміну до однієї або більше терміносистеми [5; 12].

Застосовуючи перелічені положення до об'єкту нашого дослідження – англomовних юридичних термінів на позначення злочинів проти людини – ми урахували особливості їх семантичної організації [7; 8; 9; 10].

Метою цієї статті є розробка функціональної типології досліджуваних юридичних термінів та встановлення корелятивних зв'язків між їхніми семантичними та функціональними параметрами,

зокрема наявністю / відсутністю дефініцій терміна у словнику певного типу, що визначає сферу його реалізації.

У сфері фіксації та сфері функціонування юридичних термінів, що позначають злочини проти людини, виявляється певна невідповідність: в узусі зареєстровано більше термінів ніж у лексикографічних джерелах. Виходячи з цього, усі зареєстровані одиниці поділяємо услід за Л.А. Важевою на *визначені* та *невизначені* [1]. Частина з проаналізованих 236 термінів, а саме 52 терміни (22%), є *невизначеними*, їх дефініції не зафіксовані у лексикографічних джерелах.

Аналіз значення таких термінів базувався на поясненнях, поданих у юридичних джерелах різних жанрів:

- у науково-навчальних виданнях [14; 17; 21; 29; 32; 36; 35];
- наукових статтях [13; 15; 16; 18; 19; 22; 23; 24; 25; 28; 31; 34; 37];
- урядових документах [33].

Аналіз значення двох термінів (*spousal homicide, multiple arson*) базувався на прозорості семантичної структури.

Решта з проаналізованих термінів, а саме 184 (78%), є **визначеними**, тобто їх дефініції зафіксовані у лексикографічних та довідкових джерелах. Тип лексикографічного джерела, де зафіксовано термін, вказує на можливості його використання: наявність дефініцій у лексикографічних та довідкових джерелах загальнонавчальної лексики свідчить про можливість використання терміну поза межами мови права, фіксація лише у юридичних словниках та довідкових джерелах – на можливість його функціонування лише у мові права. На цій підставі визначені терміни поділяємо на *консубстанціональні та галузеві*. Консубстанціональні терміни – це лексичні одиниці, “що зустрічаються як у повсякденному так і професійному мовленні” [2, с. 27], галузеві терміни – терміни, властиві певній галузі знання [6, с. 6].

Фіксація галузевих термінів не лише у юридичних словниках, а й у словниках інших наукових галузей, свідчить про можливість використання терміну не лише у юридичній, а й у інших терміносистемах, на основі такої фіксації відбувається поділ галузевих термінів. Так, серед термінів, що формують терміносистеми певної науки, виділяють міжгалузеві терміни та терміни вузькоспеціальні [5]. Проте, терміни “міжгалузеві” та “вузькоспеціальні” є неприйнятними під час аналізу саме юридичної підмови, оскільки термін “вузькоспеціальні” часто використовується на позначення одиниць, що функціонують лише у якійсь одній галузі права (наприклад, у трудовому праві): “вузькоспеціальні терміни – це терміни, що мають значення, характерні для якої-небудь спеціальності певної галузі” [6, с. 6]. Термін “міжгалузеві”, у свою чергу, використовується на позначення одиниць, що водночас функціонують у різних галузях права, наприклад, у нормативних документах трудового права та кримінального права: “міжгалузєва термінологія має значення для декількох галузей права” [12, с. 16-17]. Тому серед галузевих термінів виділяємо услід за А.П.Чирковим *спеціальні юридичні та технічні*. Спеціальні юридичні – це терміни, що функціонують лише у юридичній підмові, про це свідчить їх фіксація лише у юридичних словниках, а технічні терміни – терміни, що функціонують водночас у

юридичній підмові та у підмовах інших галузей науки / техніки, на що вказує їх фіксація не лише у юридичних словниках, а й у словниках інших галузей науки / техніки (“під технічними термінами розуміються терміни, що використовуються також в галузі культури, мистецтва, медицини та т.д.” [12, с. 16-17]).

Таким чином, дефініції консубстанціональних термінів зафіксовані у лексикографічних та довідкових джерелах загальнонавчальної лексики (словниках, енциклопедіях), дефініції спеціальних юридичних термінів зафіксовані лише у юридичних словниках та енциклопедіях, дефініції технічних термінів зафіксовані водночас у юридичних та економічних або комп’ютерних словниках та енциклопедіях. Дослідження юридичних термінів були проведені у значній кількості робіт ([4; 12]), але зважаючи на значний обсяг та розгалуженість юридичної терміносистеми, вважаємо необхідним дослідження окремих груп термінів у її межах. Детальний аналіз окремо по кожній лексико-семантичній групі термінів був проведений за допомогою бази даних електронних словників OneLook Dictionary Search [26].

У групі термінів на позначення **вбивства** (*homicide*) 46 термінів більшість (40) є визначеними, з них 37 функціонують за межами терміносистеми, отже є консубстанціональними (*homicide, murder, assassination, regicide, tyrannicide, parricide, avunculicide, nepoticide, sororicide, mariticide, uxoricide, filicide, prolicide, neonaticide, maternal filicide, paternal filicide, matricide, patricide, fratricide, infanticide, child murder, manslaughter1, manslaughter2, involuntary manslaughter, mass murder, double murder, democide, genocide, voluntary manslaughter, vehicular manslaughter, contract killing, ritual murder, lust murder, torture murder, gendercide, femicide, viricide*). Решта визначених термінів (3) є галузевими (*constructive manslaughter, unlawful act manslaughter, criminally negligent manslaughter*), при чому усі вони є спеціальними юридичними, адже їх дефініції містяться лише у юридичних словниках та довідкових джерелах, або мають позначки у лексико-

графічних та довідкових джерелах загальноживаної лексики, що вказують на їх віднесення саме до мови права. Технічні терміни у цій групі не зафіксовані.

Решта термінів групи *homicide* (6) є невизначеними, до них відносяться: *multiple murder, serial murder, spree murder, spousal homicide, revenge homicide, confrontational homicide*. Аналіз значення цих термінів базувався на поясненнях, поданих у юридичних працях (*multiple murder, serial murder, spree murder, revenge homicide, confrontational homicide*) або на прозорості семантичної структури (*spousal homicide*). Визначені терміни складають 87% термінів цієї групи, невизначені – 13%.

У другій групі термінів, що позначають **прояви насильства** (напади, погане поводження та переслідування – *assault, abuse, harassment*) більшість з 47 одиниць складають визначені терміни (40). Консубстанціональними з них є 38: *abuse, abduction, kidnapping, child abduction, resisting arrest, acquaintance rape, aggravated assault, aggravated battery, assault, battery, child abuse, child molestation, child neglect, common assault, date rape, elder abuse, gang rape, gay bashing, granny-bashing, granny dumping, marital rape, mayhem, rape, sexual assault, spousal abuse, statutory rape, stranger rape, verbal assault, domestic violence, false imprisonment, sexual abuse1, sexual abuse2, harassment, racial harassment, religious harassment, sexual harassment, stalking, cyberstalking*. Решта визначених термінів (2) є галузевими (*parental kidnapping, physical assault*), при чому обидва терміни відносяться до спеціальних юридичних, їх дефініції містяться лише у юридичних словниках та довідкових джерелах. Технічні терміни серед термінів цієї групи не зафіксовані.

Решта термінів цієї групи (7) є невизначеними, до них відносяться: *husband battering, King Lear syndrome, male battering, rape by instrumentation, domestic battery, female battering, wife battering*. Аналіз значення цих термінів базувався на поясненнях, поданих у юридичній літературі (*female battering, rape by instrumentation, King Lear syndrome*) або у наукових юридичних статтях

(*husband battering, male battering, wife battering, domestic battery*). Визначені терміни складають 85% термінів цієї групи, невизначені – 15%.

У групі термінів на позначення **нанесення шкоди майну** (*criminal damage*), з 13 термінів майже усі, окрім одного (*multiple arson*), є визначеними (*criminal damage, vandalism, arson, revenge-motivated arson, vandalism-motivated arson, crime-concealment arson, excitement-motivated arson, extremist-motivated arson, profit motivated arson, serial arson, mass arson, spree arson*). Консубстанціональними з них є лише два (*vandalism, arson*), їх дефініції представлені не лише у юридичних словниках, а й у словниках загальноживаної лексики. Решта системних термінів (10) є галузевими (*criminal damage, revenge-motivated arson, vandalism-motivated arson, crime-concealment arson, excitement-motivated arson, extremist-motivated arson, profit motivated arson, serial arson, mass arson, spree arson*), при чому більшість з них (9) є спеціальними юридичними, їх дефініції містяться лише у юридичній енциклопедії. До спеціально юридичних термінів відносяться: *revenge-motivated arson, vandalism-motivated arson, crime-concealment arson, excitement-motivated arson, extremist-motivated arson, profit motivated arson, serial arson, mass arson, spree arson*. Термін *criminal damage* є технічним, оскільки його дефініції містяться окрім юридичних джерел також у економічних словниках та довідкових джерелах.

Серед термінів цієї групи невизначеним є лише один – *multiple arson*, його визначення у лексикографічних джерелах не зафіксоване, аналіз терміну базувався на прозорості семантичної структури. Отже, визначені терміни складають 92% термінів цієї групи, невизначені – 8%.

Серед термінів, що позначають **порушення володіння** (*Trespass*), з 7 лише два (*trespass та burglary*) є визначеними, при чому обидва вони є консубстанціональними. Галузеві терміни серед термінів цього мікрополя незафіксовані.

Решта термінів цієї групи (5) є невизначеними (*commercial burglary, household burglary, residential burglary, aggravated burglary, distraction burglary*), їх дефініції у лексико-гра-

фічних джерелах не зафіксовані, пояснення отримані з науково-популярних статей (*commercial burglary, residential burglary, distraction burglary*), з навчальної юридичної літератури (*household burglary*) або з актів британського парламенту (*aggravated burglary*). Визначені терміни складають 29% термінів цієї групи, невизначені – 71%.

У групі термінів на позначення **крадіжки** (*theft*) з наявних 80 термінів переважна більшість (59) є визначеними (*theft, larceny, shoplifting, mixed larceny, simple larceny, petty larceny, grand larceny, joyriding, art theft, metal theft, street sign theft, data theft, medal theft, podslurping, bluebugging, bluesnarfing, pocket picking (pickpocketing), pilferage, fraud, internet fraud, credit card fraud, mail fraud, wire fraud, check fraud, computer fraud, identity fraud, telemarketing fraud, check kiting, pharming, phishing, data diddling, the salami technique, forgery, counterfeiting, fraudulent reporting, price fixing, product fraud, false advertising, employment fraud, intellectual property theft, supply and equipment pilferage, embezzlement, accounting embezzlement, white-collar crime, securities fraud, insider trading, stock manipulation, boiler rooms, churning, insurance fraud, extortion, blackmail, money laundering, corruption, bribery, theft of services, film piracy, commercial bribery, compound larceny, telemarketing fraud*). З них 51 є консубстанціональним (*theft, larceny, shoplifting, mixed larceny, simple larceny, petty larceny, grand larceny, joyriding, art theft, metal theft, street sign theft, data theft, medal theft, pocket picking (pickpocketing), pilferage, fraud, internet fraud, credit card fraud, mail fraud, wire fraud, check fraud, computer fraud, identity fraud, telemarketing fraud, check kiting, pharming, phishing, data diddling, the salami technique, forgery, counterfeiting, price fixing, false advertising, employment fraud, embezzlement, white-collar crime, securities fraud, insider trading, stock manipulation, boiler rooms, churning, insurance fraud, extortion, blackmail, money laundering, corruption, bribery, theft of services, film piracy, commercial bribery, compound larceny, telemarketing fraud*). Решта визначених термінів

(8) є галузевими (*podslurping, bluebugging, bluesnarfing, fraudulent reporting, product fraud, intellectual property theft, supply and equipment pilferage, accounting embezzlement*), при чому усі вони відносяться до технічних термінів, їх дефініції та пояснення містяться окрім юридичних джерел також у економічних довідкових джерелах (*fraudulent reporting, product fraud, intellectual property theft, supply and equipment pilferage, accounting embezzlement*) та у комп'ютерних (*podslurping, bluebugging, bluesnarfing*). Спеціальних юридичних термінів у цій групі незафіксовано.

Решта (21) термінів цієї групи є невизначеними: *hard insurance fraud, soft insurance fraud, health care fraud, bankruptcy fraud, check forgery, business fraud, data leakage, household theft, personal theft, bicycle theft, motor vehicle theft, theft from vehicle, film piracy, worker's compensation fraud, health care insurance fraud, life insurance fraud, home insurance fraud, auto insurance fraud, valuation fraud, mortgage fraud, mass marketing fraud*. Аналіз значення цих термінів базувався на поясненнях, поданих у: юридичній науково-навчальній літературі (*data leakage, motor vehicle theft*); юридичних наукових статтях (*hard insurance fraud, soft insurance fraud, health care fraud, bankruptcy fraud, check forgery, business fraud, household theft, personal theft, bicycle theft, theft from vehicle, film piracy, worker's compensation fraud, health care insurance fraud, life insurance fraud, home insurance fraud, auto insurance fraud, valuation fraud, mortgage fraud, mass marketing fraud*). Визначені терміни складають 74% термінів цієї групи, а невизначені, відповідно, – 26%.

У зоні перетину *Property crime* та *Violent crime*, а саме у групах *robbery* та *terrorism* більшість з 41 терміну є визначеними (29). З них 28 є консубстанціональними, вони можуть функціонувати і за межами терміносистеми (*robbery, bank robbery, train robbery, highway robbery, carjacking, bikejacking, hijacking, skyjacking, aggravated robbery, armed robbery, terrorism, political terrorism, nationalist terrorism, left wing terrorism,*

right wing terrorism, non-political terrorism, psychic terrorism, ethnic terrorism, religious terrorism, international terrorism, domestic terrorism, nuclear terrorism, bioterrorism, chemical terrorism, ecoterrorism2, cyberterrorism, narcoterrorism, ecoterrorism1). Лише один з визначених термінів є галузевим (*simple robbery*); цей термін відноситься до спеціальних юридичних, його дефініції містяться лише у юридичних словниках та довідкових джерелах.

Решта термінів цієї групи (12) є невизначеними. Аналіз їх значення базувався на поясненнях, поданих у юридичній науково-навчальній літературі (*criminal terrorism, electromagnetic terrorism, gang-related robbery*), або на поясненнях, поданих у наукових юридичних статтях (*commercial robbery, store robbery, street robbery, ATM robbery, domestic robbery, acquaintance robbery, homeless robbery, strong-arm robbery*).

Визначені терміни складають 71% термінів цієї групи, невизначені – 29%.

Викладене свідчить, що значення терміну як властивість мовної системи і реалізація значення у спілкуванні мають певні корелятивні зв'язки. Результати дослідження дають підстави дійти висновку, що юридичні терміни на позначення злочинів проти людини можуть вживатися не лише у фаховому спілкуванні юристів (неконсубстанціональні галузеві), а також у фаховому спілкуванні представників інших спеціальностей (неконсубстанціональні технічні) та у нефаховому спілкуванні (консубстанціональні).

Перспективою роботи є аналіз функціонування юридичних термінів на позначення злочинів проти людини у різних типах англійського дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Важева Л.А. Некоторые принципы систематизации терминов и понятий (на материале социологии) / Л.А. Важева // Место терминологии в системе современных наук (Тезисы докладов и сообщений). – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1970. – С. 71-75. 2. Гринев С.В. Введение в терминоведение / С.В. Гринев. М.: Москов. лицей, 1993. – 309 с. 3. Даниленко В.П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания / В.П. Даниленко. – М.: Наука, 1977. – 244 с. 4. Дердя Е.Т. Словотвірні та структурно-семантичні

характеристики англійських юридичних термінів. – Київ: КНУ, 2003. – 284 с. 5. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура / В.М. Лейчик. – М.: Изд-во ЛКИ, 2007. – 256 с. 6. Макеева М.Н. Технический перевод в повседневной жизни: учеб. пособие для студентов инженер.-тех. спец. / М.Н. Макеева, С.В. Начерная, О.В. Чуксина. – Тамбов: Изд-во Тамб. гос. тех. ун-та, 2004. – 160 с. 7. Манжос Я.Ю. Макрополе PROPERTY DAMAGE у семантичному просторі CRIME / Я.Ю. Манжос // Матеріали VIII Всеукраїнської наукової конференції: Каразинські читання: Людина. Мова. Комунікація. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – С. 180-181. 8. Манжос Я.Ю. Мікрополе ASSAULT у семантичному просторі CRIME / Я.Ю. Манжос // Нова філологія: зб. наук. праць. – Запоріжжя: ЗНУ, 2009. – № 34. – С. 89-94. 9. Манжос Я.Ю. Макрополе HOMICIDE у семантичному просторі CRIME / Я.Ю. Манжос // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. Випуск 56. – № 837. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – С. 144-149. 10. Манжос Я.Ю. Макрополе THEFT у семантичному просторі CRIME / Я.Ю. Манжос // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – № 47 – С. 207-211. 11. Моисеев А.И. О языковой природе термина / А.И. Моисеев // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии: сб. статей / Коллект. автор. – М.: Наука, 1970. – 231 с. 12. Чирков А.П. Грамматическое толкование норм уголовного закона / А.П. Чирков // Уголовное и уголовно-процессуальное законодательство: Проблемы эффективности и практика применения: сб. науч. тр. – Калининград: Калининград. гос. ун-т, 1996. – 97 с. – Режим доступа: http://www.chibl.ru/lib/study/pravo/EHffektivnost'_zak-dat-va.html 13. Bankruptcy Fraud. Режим доступа: http://www.joffelaw.com/bankruptcy_fraud.asp 14. Brookman Fiona. Understanding homicide / Fiona Brookman. London: Sage, 2005. – 355 pp. 15. Check forgery (internet crime; the simple truth). – Режим доступа: <http://www.sheriffleefl.org/prevention/economiccrime/CheckForgery.pdf> 16. Crime in England and Wales 2006/07. Режим доступа: http://www.homeoffice.gov.uk/rds/crimeew0607_tables_bvv.html 17. Croall Hazel. Crime and society in Britain / Hazel Croall. Addison Wesley Longman Limited, 1998. – 359 pp. 18. Film piracy (the film piracy problem) Режим доступа: http://www.storyofmovies.org/pdfs/film_piracy_teachers_guide.pdf; 1. Fort Sam Houston. News Leader: incident reporting guide. Режим доступа: <http://www.chicagofop.org/exams/Other%20References/>

- IR_Guide.pdf 19. Fraud. – Режим доступу: <http://www.criminalattorney.com/pages/crimes/fraud.htm>
20. High-Impact Terrorism: Proceedings of a Russian-American Workshop. – Режим доступу: http://www.nap.edu/catalog.php?record_id=10301
21. Identity theft\fraud. – Режим доступу: http://www.londonderrynh.org/policedept/police_023.htm
22. Insurance Fraud. – Режим доступу: <http://www.gmacinsurance.com/learning-center/insurance-basics/insurance-fraud.asp>
23. Matthews Roger. Armed robbery: two police responses / Roger Matthews. – Режим доступу: <http://www.homeoffice.gov.uk/rds/prgpdfs/fcdps78.pdf>
24. MEN'S ISSUES LIBRARY. – Режим доступу: <http://mensightmagazine.com/Library/husbatter.htm>
25. OneLook Dictionary Search. – Режим доступу: <http://www.onelook.com/>
26. Portsmouthpolice.Definitions. – Режим доступу: <http://www.portsmouthva.gov/ppd/ArrestIncidents/definitions.pdf>
27. PRNewswire. – Режим доступу: <http://www.prnewswire.co.uk/cgi/news/release?id=119357>)
28. Reid Sue Titus. Crime and criminology / Sue Titus Reid. The McGraw-Hill Companies, Inc., 2000. – 540 pp.
29. Robbery. – Режим доступу: http://www.cambridgema.gov/CityOfCambridge_Content/documents/3%20Backup%20Robbery.pdf
30. SCOTTISH CRIME SURVEY 2003. – Режим доступу: <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2004/12/20379/48112>
31. Sourcebook of criminal justice statistics. – Режим доступу: <http://www.albany.edu/sourcebook/app8.html>
32. Theft Act 1968; Penal Code section 1170.95(h). – Режим доступу: http://info.sen.ca.gov/pub/93-94/bill/asm/ab_0101-0150/ab_112_cfa_930226_164448_asm_comm
33. Uniform crime reporting handbook. – Режим доступу: <http://www.justia.com/criminal/docs/uniform-crime-reporting-handbook/larceny-theft.htm>
34. W. Derrick. Gang Investigations: A Street Cop's Guide / Derrick Watkins, Richard Ashby. California: American Society of Law Enforcement Trainers, 2007. – 150 pp.
35. W. Grant. Political terrorism: Theory, Tactics and Counter-Measures / Grant Wardlaw. Cambridge: Cambridge University Press, 1989. – 248 pp.
36. Why Do Terrorists Choose Radiological Terrorism? – Режим доступу: http://www.nti.org/h_learnmore/radtutorial/chapter04_01.html

© Я.Ю. Манжос, 2010

УДК: 811.111'42

**ЗОБРАЖЕННЯ ПЕРСОНАЖНОГО ДИСКУРСУ
ЯК ЖАНРОВО ДЕТЕРМІНОВАНИЙ ВИЯВ
КОМУНІКАТИВНОЇ ВТОРИННОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ**

І.М. Колегаєва, докт. філол. наук (Одеса)

Статтю присвячено феномену комунікативної вторинності, проаналізованого на матеріалі зображеного спілкування персонажів англійських науково-фантастичних текстів. Різновиди зображення персонажного дискурсу витлумачено як засіб створення жанрово-специфікованої художньої прози.

Ключові слова: художня комунікація, зображений дискурс, наукова фантастика.

И.М. Колегаева. Изображение персонажного дискурса как жанрово детерминированное проявление коммуникативной вторичности в художественном тексте. Статья посвящена феномену коммуникативной вторичности, который исследуется на материале изображенного общения персонажей англоязычных научно-фантастических текстов. Разновидности изображения персонажного дискурса трактуются как способ создания жанрово специфицированной художественной прозы.

Ключевые слова: художественная коммуникация, изображенный дискурс, научная фантастика.

I.M. Kolegayeva. Representation of personages' discourse as a genre determined display of second-hand (reproduced) communication in belles-lettres text. The article deals with the phenomenon of second-hand (reproduced) communication which is researched on the material of represented communication of personages in English science-fiction texts. Types of representing personages' discourse are treated as a means of creating a genre specified fiction.

Key words: artistic communication, represented discourse, science fiction.

Пропонована наукова розвідка продовжує низку попередніх авторських публікацій, що містять спостереження і міркування стосовно феномену комунікативної вторинності та вторинного семіозису [див.: 4; 5; 6; 7]. Нагадаємо, що **комунікативну вторинність** ми витлумачуємо як відтворення у вербальному чи іконічному повідомленні (тексті, живописному полотні, кінофільмі) такого референта, який вже сам собою становить комунікативний феномен (текст, персонажне мовлення, картина, кінофільм). Відповідний об'єкт зображення, тобто те, що підлягає вторинному відтворенню, позначаємо терміном **прото-повідомлення**. Результат зображення, тобто продукт відтворення, дефінуємо як **комунікативно-вторинне повідомлення**. Учасників зображуваної комунікації називаємо **прото-комунікантами**, а їхнє спілкування – **прото-комунікацією**.

Звертаємо увагу на те, що вторинна комунікація може бути *кодово гомогенною* та *кодово негомогенною*.

Так, якщо кодові системи, задіяні для позначення прото-повідомлення і вторинного повідомлення, є ідентичними, то спостерігаємо *кодово гомогенну комунікативну вторинність*. Наприклад, це вербальне відтворення (цитування, переклад тощо) власне вербального прото-повідомлення або іконічне відтворення власне іконічного прото-повідомлення: картина, яка містить зображення іншого живописного твору.

Якщо ж кодові системи прото-повідомлення і вторинного повідомлення різні, то перед нами зразок *кодово-негомогенної комунікативної вторинності*. Прикладом може слугувати текстовий, а отже, вербальний опис живописного полотна (стикаються іконічний код прото-повідомлення та вер-

бальний код вторинного) чи словесний “переказ” жестового спілкування: прото-комунікація, що послугоувалася соматичними кінемами (пластичний код), відтворюється вербалізованими кінемами (вербальний код). Про англомовні вербалізовані кінеми див.: [10]. Менш поширеним варіантом кодової негомогенності є відтворення вербального прото-повідомлення засобами іконічного, пластичного та інших кодів. Наприклад, герой кінофільму читає лист, щоденник тощо, а зміст цього вербального прото-повідомлення “переказується” глядачеві мовою кіно (іконічно-пластичним кодом) у вигляді сюжетних подій.

Ще однією площиною, в якій можна розглядати співвідношення прото-повідомлення і вторинного повідомлення, виступає реальність/ірреальність їх існування в комунікативному просторі. Для нехудожньої комунікації (наприклад, наукової, офіційно-ділової, юридичної та ін.) статус реальності прото-повідомлення є стрижневим. Цитувати і посилатися можна тільки на ті тексти, документи, що дійсно існують/існували в комунікативному континуумі людства. В художній комунікації ситуація зовсім інша. За словами С. Бондаренко, “одним із найяскравіших прикладів відбивання *необ’єктивної* реальності в об’єктивних формах є художній текст, який є зображенням... *віртуальної* реальності” [3, с. 41] (курсив наш – І.К.). За неписаними законами мистецтва, все, що говорять/пишуть і відповідно чують/читають персонажі, отримує статус “реального” існування в зображеному світі художнього твору. Назвемо таку діяльність персонажів *персонажним дискурсом*, залучаючи термін *дискурс* у тлумаченні, запропонованому І. Шевченко та О. Морозовою: “...інтегральний феномен, мисленево-комунікативна діяльність, яка є сукупністю процесу і результату і включає як позалінгвальний, так і власне лінгвальний аспект” [14, с. 38].

В цій статті нас передусім цікавить особливість зображення персонажного дискурсу і його функціонування як комунікативно вторинного феномену в межах художнього тексту певного жанру, а саме наукової фантастики, адже “окремі жанри можуть вважатися ‘більш суб’єктивними’, ніж інші: утопії, фентезі, фантастика” [3, с. 41]. Відповідно й аналіз

такого (фантазійного) дискурсу “сфокусується на комплексі лінгвальних і позалінгвальних чинників комунікативної діяльності, на предметній та комунікативній ситуації, когнітивних характеристиках спілкування, його соціально-культурній складовій” [13, с. 108], а всі ці чинники в науково-фантастичному творі є, безумовно, абсолютно специфічними.

Вивчаючи проблеми літературної генології, Ф.С. Бацевич згадує точку зору С. Гайди стосовно того, що жанр – це “горизонт очікування для читачів і модель творення для мовців” [1, с. 43]. В такому сенсі наукова фантастика (НФ) для читачів – це очікування захоплюючого сюжету, що стрімко розвивається в чужинному світі між дивними персонажами. Для авторів НФ тексту (мовців – у термінології С. Гайди) – це модель творення “можливого світу” [11, с. 260] зі специфічною “парадигматикою наративу”, де останню, слідом за структуралістами, витлумачуємо як “набір персонажів та обставин” [про це див.: 12, с. 536].

Парадигматика наративу в науковій фантастиці виступає чи не найяскравішим виявом жанру. Обставини (час і місце), в яких діють персонажі НФ, є чужими і загадовими (віддалене майбутнє/минуле, віддалені світи). Персонажі НФ є істотами не обов’язково з тілом людини, але обов’язково зі свідомістю. У реальному світі “свідомість”, згідно з дефініцією О. Кубрякової, “це відмітна характеристика людини як розумної істоти, здатної не лише відчувати й міркувати, але і говорити про свої думки, оперувати інформацією в процесі вербальної діяльності” [8, с. 175]. В зображеному світі НФ свідомість, а відтак і здатність до вербальної, тобто комунікативної діяльності перестає бути “відмітною характеристикою людини” і приписується персонажу з будь-якою тілесною оболонкою, це може бути людина, гуманоїд, антропоморфний чи не-антропоморфний персонаж або навіть актант, який не має жодних аналогів у людській класифікації істот. В такому випадку персонаж – це насамперед “текстуальна позиція, незважаючи на те чи мала вона свого прототипа, чи цілковито витворена митцем” [9, с. 533].

Спрямувавши наше дослідження комунікативної вторинності у річище жанрології, звернімо ува-

гу передусім на зображення контрфактичного, ірреального дискурсу персонажів як одного з чинників творення ірреального світу наукової фантастики. Переважно це дискурс, у якому беруть участь персонаж-людина і персонаж-не-людина.

Така прото-комунікація не є прерогативою виключно НФ літератури. Згадаємо героїв казок, які спілкуються із звірями, птахами, рибами, рослинами й артефактами (пічка, дзеркало, сокира). Згадаємо теперішній рекламний дискурс, що рясніє зразками спілкування людини-споживача з рекламним продуктом (пральним порошком, лікарським засобом, автомобілем). Відмінність наукової фантастики від подібних відтворених форм ірреальної прото-комунікації полягає в тому, що НФ тексти, по-перше, піддають рефлексії ненормативність, неординарність спілкування людини з не-людиною, а по-друге, вони обов'язково містять "аргументоване" пояснення можливості такого дискурсу. Здебільшого аргументи є псевдонауковими: завдяки "новітнім технологіям" істоти з різних світів і цивілізацій зустрічаються одна з одною і вступають у взаємодію, комунікативну в тому числі. Подорожі в часі також уможливають взаємодію людей із своїми пращурами або нащадками. Отже, прото-комуніканти, чию діяльність зображено у НФ, це нерідко мешканці різних світів і часових шарів, представники різних цивілізацій.

Прото-комунікація, зображувана у НФ, – це дуже часто т. зв. "міжцивілізаційна комунікація", яку вважаємо фантазійним екстремальним варіантом міжкультурної комунікації. Останню дефінують як "спілкування носіїв різних культур ..., що послугуються різними мовами" [2, с. 26, 255]. Легко передбачити, що сфантазовані "мови" міжцивілізаційного спілкування незрозумілі людині і кодові системи, якими послугуються НФ прото-комуніканти, не збігаються з вербальним англійським кодом, засобами якого відповідна прото-комунікація зображується в тексті НФ жанру. Попри всі ці "технічні" труднощі, "горизонт читацьких очікувань" має бути реалізованим і автор НФ тексту повинен у той чи інший спосіб поінформувати читача про міжцивілізаційне спілкування персонажів.

За нашими спостереженнями, способи зобра-

ження іншоцивілізаційного спілкування у НФ можуть бути двох різновидів: *відтворення* чи *переклад* прото-повідомлення, можлива також комбінація цих різновидів.

У випадку *відтворення* читачеві англійського тексту пред'являють фрагмент, що містить повідомлення, начебто ідентичне тому, яке фігурує у прото-комунікації. Наприклад, за сюжетом роману М. Крічтона "Sphere" американські вчені опускаються на дно океану у батискафі, щоб дослідити затонулий космічний корабель, який помилково залетів із майбутнього у минуле і тепер лежить, занурений у пісок. В кораблі вчені знаходять загадковий об'єкт – величезну металеву сферу, її призначення зрозуміти неможливо. Через негоду батискаф втрачає будь-який зв'язок із базою й опиняється в повній ізоляції. Раптом один із моніторів вмикається сам собою і на ньому з'являються цифри: "*One of the monitors turned itself on, the screen rapidly filled with numbers*" (17, с. 141). Далі в тексті роману наводиться фрагмент обсягом 15 рядків, суцільно заповнених цифрами. Вчені розгублені: що позначають ці цифри, чи можна їх тлумачити як повідомлення? Вони вважають, що не можна, адже комп'ютери батискафу не підключені до жодних мереж зв'язку. Через чотири сторінки в тексті знов з'являються ті ж самі 15 рядків цифр, але вже розташованих групами з пробілами між ними. Вчені продовжують ламати голову над розшифровкою цих послань, що періодично надходять на екран монітора у різних форматах: у вигляді рядків цифр, розташованих спіраллю, яку слід "читати" від центру назовні, спіраль має спочатку квадратну, потім круглу форму. Десятичний цифровий код замінюється двоїчним і т. ін. Вчені здогадуються, що це послання від сфери: вищий Розум, уміщений у ній, намагається вступити в контакт із людьми. Цифровий код замінюється літерним і, кінець кінцем, розпочинається вербальна комп'ютерно опосередкована комунікація між вищим Розумом, що мешкає у сфері, і людьми, що знаходяться у батискафі. На 40 сторінках цієї частини роману читачеві пропонують 11 текстових фрагментів, які *відтворюють* ("цитують") прото-повідомлення у їх первісному – цифровому вигляді. Ці повідомлення є загадковими і незрозумілими як для

персонажів, так і для читачів. Такий вид комунікативної вторинності – цитування прото-повідомлення у його первісному вигляді – спонукає читача повірити у правдоподібність контрфактичного персонажного дискурсу. Загадковість і незрозумілість прото-повідомлення (його нульова інформативність) підсилює його естетичне навантаження, насамперед ефект автентичності зображуваного дискурсу.

Розбіжність у кодах, використуваних протокомунікантами (персонажі) та реальними комунікантами (автор-читачі), створює джерело наративного напруження в НФ текстах, адже засобами англомовного вербального коду автор має зобразити іноді вкрай екзотичне спілкування персонажів. Так, в оповіданні Ф. Брауна “Arena” людина далекого майбутнього змушена вступити у двобій з іншопланетянином. Їхнє спілкування відбувається в телепатичний спосіб. Думки іншопланетянина, адресовані людині, настільки жакливі й ворожі, що для них бракує позначень у людській мові. “*The impact of its (the alien’s) thoughts upon his (the man’s) mind was soul-shattering. He felt sheer horror at the utter alianness, the difference of thoughts. Things that he (the man) felt but could never express, because no terrestrial language had words, no terrestrial mind had images to fit them*” (16, с. 247). Принципова неперекладність протоповідомлення людською мовою “пояснює” відсутність експозиції самого повідомлення в тексті оповідання. Проте Боб Карсон (персонаж-людина) зрозумів зміст думок свого “співрозмовника”: “*He understood now that the universe was not a place that could hold them both, there could never be even a balance between them*” (16, с. 247). Таким чином, неперекладність протоповідомлення залишається такою лише для читача. Комунікативна вторинність відповідного фрагменту виявляється найслабкішою, оскільки прото-комунікацію зображено виключно через рефлексію персонажа, який, телепатично спілкуючись з іншим персонажем, зрозумів нездоланну прірву між двома світами, до яких належить кожен із них.

Іншим принциповим різновидом зображення екзотичної прото-комунікації персонажів НФ тексту є її “переклад” зрозумілою читачеві мовою (в

нашому випадку – англійською). Наприклад, герої фантастичного роману Ф. Герберта “Children of Dune” близнюки королівського походження Літо і Ганіма володіють паранорамальними здібностями. Зокрема, вони знають кілька прадавніх мов, якими послуговуються у своєму спілкуванні для того, щоб їхні вороги не підслухали, а головне – не зрозуміли їхніх розмов. Автор так зображує комунікацію між цими персонажами:

*Ghanima correctly interpreted his argument. “Mohw’pwium d’mi hish pash mohanika” she intoned. **The capture of my soul is the capture of a thousand souls.***

*“Much more than that” he countered. “Wabun ’k wabunet!” he said. **Rising thow risest!*** (18, с. 70).

Репліки, подані в лапках, – це начебто вимовлені персонажем фрази. Виділені жирним шрифтом фрагменти є англомовним “перекладом” того, що було сказано якоюсь прадавньою (вигаданою) мовою. Комбінація експозитивного відтворення протоповідомлення і його перекладу досягає ефекту автентичності зображеної комунікації, не поступаючись при цьому її інформативною складовою: читачеві надається можливість “почути” загадкові репліки діалогу і водночас зрозуміти його втаємничений зміст.

Відтворення “істинного” вигляду екзотичного протоповідомлення паралельно із збереженням його інформаційного потенціалу становить нелегке завдання для письменника-фантаста. Своєрідно із цим завданням упорався американський письменник Р. Бредбері в оповіданні “A Sound of Thunder”. Протоповідомлення, яке ми аналізуватимемо, експозитивно відтворене в тексті оповідання двічі. Це рекламний текст про надання послуг в організації сафарі на будь-якого звіра у будь-якому часі. Перший абзац оповідання містить наступне повідомлення:

TIME SAFARI, INC.
SAFARIS TO ANY YEAR IN THE PAST.
YOU NAME THE ANIMAL.
WE TAKE YOU THERE.
YOU SHOOT IT (15, с. 68).

Герой обирає полювання на динозавра і, перемістившись на 60 млн. років у минуле, бере участь

у такому дивовижному сафарі. Випадково він полишає спеціальну антигравітаційну доріжку і, ступивши на землю, ненавмисно розчавлює метелика. Коли герой повертається у фабульний теперішній час (2055 р.), він бачить ту саму рекламу, текст якої цього разу має такий вигляд:

TYME SEFARI INC.

SEFARIS TU ANY YEER EN THE PAST.

YU NAIM THE ANIMALL.

WEE TAEK YU THAIR.

YU SHOOT ITT (15, с. 78).

Виявляється, що випадкові дії персонажа в далекому минулому спричинили грандіозні наслідки через 60 млн. років. Цивілізація стала розвиватися по-іншому. Сполучені Штати Америки на середину XXI ст. виявилися не демократичною, а тоталітарною державою, і навіть англійська мова (її орфографія) ідентичного англомовного тексту (реклама сафарі) сигналізує про інакшість зміненої реальності, до якої повертається персонаж. Подвійне відтворення ідентичного за змістом прото-повідомлення (до і після подорожі героя в часі) слугує рамковим елементом композиції оповідання. При цьому ініціальний варіант рекламного оголошення є “перекладом” фінального. А той, у свою чергу, маркує кардинальність змін, що відбулись у зображуваному світі НФ твору.

Досить поширеним варіантом зображення екзотичної прото-комунікації у НФ є надання виключно “перекладеної” версії прото-повідомлення. В такому випадку бажання зберегти правдоподібність ірреального спілкування фантастичних персонажів із персонажами-людьми змушує автора НФ тексту пояснювати, яким чином відбувається така контрфактична комунікація.

Найчастіше персонажі-люди використовують спеціальні технічні пристрої, які уможливають їхнє спілкування з чужинцями. В оповіданні К. Саймака “Beachhead” йдеться про експедицію землян на віддалену планету, мешканці якої – гуманоїди – спілкуються лише телепатично. Для міжцивілізаційної комунікації персонажі-люди і персонажі-гуманоїди використовують спеціальний пристрій *mentograph*. Надівши навушники, землянин на ім’я Декер та гуманоїд ведуть ментальний діалог. Чи-

тачеві він подається у вигляді повноформлених англомовних реплік персонажів, що супроводжуються фантастично забарвленими інтродуктивними ремарками “він силувався думати”, “відповіла думка гуманоїда”:

“We are friendly” Decker forced himself to think.

“You should not have come” said the thought of the humanoid.

“We will not harm you” Decker thought.

“You should not have come here, you can never leave. You will die here” said the humanoid’s thought (20, с. 188–189).

У НФ прозі факт використання певного вигаданого пристрою, по-перше, слугує аргументом можливості спілкування цивілізаційних чужинців між собою, а по-друге, дає змогу автору НФ тексту “перекладати” контрфактичну прото-комунікацію звичайною англійською мовою й у такий спосіб робити комунікативно вторинне повідомлення зрозумілим читачеві.

Наприклад, герої оповідання М. Лейнстера “First Contact” – це люди віддаленого майбутнього, які під час міжгалактичної подорожі зустрічаються з космічним кораблем іншої цивілізації. Спроби встановити контакт ускладнюються тим, що чужинці не користуються звуковим каналом зв’язку, послуговуючись для комунікації мікрохвильовим діапазоном. Для подолання цієї перешкоди земляни виготовляють спеціальний апарат *mechanical translator, coding machine*, який перекладає повідомлення кожної сторони на зрозумілу для неї “мову”. В тексті оповідання це прото-спілкування зображено у вигляді обміну англомовними повідомленнями на дисплеї декодера:

The decoder presented a message in the message frame.

You are a good guy. It’s too bad we have to kill each other.

Tommy tapped off the rueful reply.

We can’t see any way out of it. Can you?

There was a pause and the message frame filled up again.

If we could believe each other, yes (19, с. 266).

Вважаємо, що, вдаючись до виключно пере-

кладацького варіанту зображення контрфактичної прото-комунікації, автор НФ твору насамперед має на меті зображення інформативного потенціалу прото-повідомлень.

Узагальнюючи, відзначимо, що проблема різнокодності прото-повідомлення і вторинного зображуваного повідомлення розв'язується авторами НФ творів у різні способи. За ступенем зменшення імітативного потенціалу комунікативно вторинного фрагменту тексту розрізняємо: (а) цитування незрозумілого прото-повідомлення без його перекладу, (б) цитування, дубльоване перекладом, (в) виключно переклад і, насамкінець, (г) рефлексію прото-комуніканта (адресанта-людини) щодо змісту отриманого від чужинця прото-повідомлення.

Завершуючи, окреслимо подальші можливі напрями до слідження. Так, не залишаючи сфери НФ, варто детальніше проаналізувати суго мовні (лексичні, синтаксичні тощо) вияви контрфактичного прото-спілкування, вербальне перекодування жестово-мімічного коду, використовуваного контрфактичними персонажами, а також звернути увагу на опис каналів зв'язку та знаконосібів прото-повідомлень як засіб створення контрфактичного світу, зображеного в англійській художній прозі певного жанру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Лінгвістична генеалогія: проблеми і перспективи монографія. – Львів : ПАШС, 2005. – 264 с. 2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. – К. : Академія, 2004. – 344 с. 3. Бондаренко Є.В. Картина світу і дискурс: реалізація дуальної природи людини // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / Під заг. ред. Шевченко І.С. : монографія. – Харків : Константа, 2005. – С. 36–64. 4. Колегаєва І.М. Нарис про комунікативну вторинність // Записки з романо-германсь-

кої філології. – Одеса : Латстар, 2005. – № 13. – С. 85–96. 5. Колегаєва І.М. Перепорученне повествование как проявление коммуникативной вторичности в художественной прозе / Мат. доповідей і повідомлень всеукр. наук.-практ. конф. – Київ-Херсон, 1996. – С. 34–35. 6. Колегаєва І.М. Текст как единица научной и художественной коммуникации. – Одеса : РИООУП, 1991. – С. 106–108. 7. Колегаєва І.М., Попік І.П. Нарис про комунікативну вторинність і вторинний семіозис // Записки з романо-германської філології. – Одеса : Фенікс, 2005. – С. 78–86. 8. Краткий словарь когнитивных терминов / [Сост. Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина]. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – 245 с. 9. Літературознавчий словник-довідник / Під ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. – К. : Академія, 2007. – 752 с. 10. Попік І.П. Лексико-семантичне поле “жестикуляція” в мові та мовленні (на матеріалі англійських словників і текстів): Дис... канд. філол. наук: 10.02.04. – Одеса, 2004. – 204 с. 11. Руднев В.П. Словарь культуры XX века. – М. : Аграф, 1997. – 384 с. 12. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. – Полтава-Київ : Довкілля, 2008. – 712 с. 13. Шевченко І.С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / Під заг. ред. Шевченко І.С. : монографія. – Харків : Константа, 2005. – С. 105–117. 14. Шевченко І.С., Морозова Е.И. Дискурс как мыслекоммуникативное образование // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2003. – № 568. – С. 33–38. 15. Bradbury R. A Sound of Thunder // Science Fiction: English and American Short Stories. – Moscow : Progress Publishers, 1979. – P. 68–79. 16. Brown F. Arena // Science Fiction Hall of Fame. – N.-Y. : Doubleday and Company, Inc., 1970. – P. 225–249. 17. Crichton M. Sphere. – N.-Y. : Ballantine Books, 1988. – 371 p. 18. Herbert F. Children of Dune. – N.-Y. : Berkley Publishing Corporation, 1977. – 408 p. 19. Leinster M. First Contact // Science Fiction Hall of Fame. – N.-Y. : Doubleday and Company, Inc., 1970. – P. 250–278. 20. Simak C. Beachhead // Science Fiction: English and American Short Stories. – Moscow: Progress Publishers, 1979. – P. 180–198.

© І.М. Колегаєва, 2010

УДК 81'42+808.51=112.2

ЗНАЧИМОЕ ВАРЬИРОВАНИЕ КАТЕГОРИИ СУБЪЕКТА В НЕМЕЦКОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ВЫСТУПЛЕНИИ

М.С. Дорофеева, канд. филол. наук (Киев)

Статтю присвячено значущому варіюванню плану вираження категорії суб'єкта. Категорія суб'єкта розглядається як інструмент досягнення перлокутивного ефекту в політичній промові. На матеріалі німецьких політичних промов у статті аналізуються варіативні мовні засоби вираження аспектних значень категорії суб'єкта.

Ключові слова: аспектне значення, значуще варіювання, категорія суб'єкта, політична промова.

М.С. Дорофеева. Значимое варьирование категории субъекта в немецком политическом выступлении. Статья посвящена значимому варьированию плана выражения категории субъекта. Категория субъекта рассматривается как инструмент достижения перлокутивного эффекта в политическом выступлении. На материале немецких политических речей в статье анализируются вариативные языковые средства выражения аспектных значений категории субъекта.

Ключевые слова: аспектное значение, значимое варьирование, категория субъекта, политическое выступление.

M.S. Dorofeeva. Significant Variation of the Category of Subject in German Political Speech. The article focuses on significant variation in the plane of expression of the category of the subject. The subject category is considered as an instrument to achieve a perlocutionary effect in the political speech. A variety of linguistic means expressing aspectual meanings of the subject's category is analyzed in the article on material of German political speeches.

Key words: aspectual meaning, category of the subject, significant variation, political speech.

Категория субъекта в языковой системе характеризуется четырьмя основными аспектными значениями: синтаксическим, семантическим, логическим и коммуникативным. Таким образом, субъект может выполнять функции подлежащего, одушевленного лица носителя действия, предмета суждения, либо темы в рамках коммуникативной перспективы предложения [см. напр., 2; 3, с. 277]. Однако применительно к речевой деятельности категория субъекта приобретает и прагматические признаки, то есть субъект может обозначать как говорящего, так и предмет его сообщения, оба из которых имеют дополнительное прагматическое значение в дискурсе.

Актуальность предлагаемого исследования определяется необходимостью выявления изменений в плане содержания категории субъекта, обусловленных варьированием его плана выражения на разных уровнях языковой системы. Целью статьи является рассмотрение возможностей значимого варьирования категории субъекта

как средства достижения перлокутивного эффекта в политической речи. Объектом исследования являются вариативные языковые средства выражения аспектных значений категории субъекта. Предметом изучения стали семантические изменения категории субъекта, обозначающей один и тот же объект внеязыковой действительности, в результате варьирования его формы в микро- и макроконтексте политического выступления.

К кругу задач данной статьи относятся: анализ языковых средств значимого варьирования разного уровня, выражающих категорию субъекта; выяснение интра- и экстралингвистических условий применения значимого варьирования; иллюстрация изменений семантического содержания категории субъекта в результате варьирования его формы. Рассмотрение языковых средств значимого варьирования категории субъекта проводилось на материале фрагментов торжественных обращений К. Аденауэра, А. Гитлера, а также фрагментов пра-

вительственного заявления Г. Шрёдера и выступления Э. Бульман.

Категорию субъекта как средство достижения перлокутивного эффекта, на наш взгляд, целесообразно рассмотреть с позиций теории воздействия. Это междисциплинарное научное направление исследует “когнитивные, психологические, социальные и языковые механизмы вариативной интерпретации действительности, позволяющие влиять на сознание и процесс принятия человеком тех или иных решений” [1, с. 213].

Согласно положениям теории воздействия, существуют некоторые языковые механизмы вариативной интерпретации действительности. Они позволяют вызывать у получателей сообщений прогнозируемые интерпретации фактического положения дел, которое описывается в пропозиции высказывания. Сама сущность языка как единого когнитивного механизма восприятия и осмысления мира предусматривает существование альтернативных средств отображения действительности. Используя разные языковые средства и “коммуникативные упаковки” (термин У. Чейфа) [3, с. 317] для выражения одного и того же содержания, мы получаем вариативное описание определенной внеязыковой ситуации и, как следствие, ее альтернативную интерпретацию.

Все языковые средства воздействия на сознание можно систематизировать путем описания механизмов вариативной интерпретации действительности на основе уровневой модели языка. В таком описании выделяются единицы фонетико-фонологического, лексического, синтаксического и текстового (макроструктурного) уровней. На сегодняшний день наиболее исследованными являются средства вариативной интерпретации действительности лексического уровня. Так, в анализе французского и советского политического дискурса особое внимание уделялось *значимому варьированию*, то есть альтернативной замене определенных лексических единиц текста. В частности, исследовалось значимое варьирование стилистически окрашенной лексики, а также терминов-идеологем, которые использовались оппозиционными политическими блоками и системами [1, с. 11].

Предметом исследования чаще всего становились семантические либо аксиологические изменения в плане содержания логического субъекта, вызванные варьированием его плана выражения в определенном контексте. Так, варьирование формы некоторых идеологем возможно внутри оппозиционных дискурсов:

(1) *[Ich] kann mich nicht entfernen von der Liebe zu [...] meinem Volk und hege felsenfest die Überzeugung, daß eben doch einmal die Stunde kommt, in der die Millionen [...] hinter uns stehen und mit uns begrüßen werden dann das gemeinsam geschaffene, mühsam erkämpfte, bitter erworbene neue Deutsche Reich der Größe und der Ehre und der Kraft und der Herrlichkeit und der Gerechtigkeit* (Hitler, 10.02.33) [цит. по 4, с. 54].

Данный отрывок из текстового жанра “торжественное обращение” относится к политическому дискурсу Германии 1933 года, связанного с победой национал-социалистов на выборах, захватом власти и назначением А.Гитлера на пост рейхсканцлера.

(2) *Niemand kann bei uns, wie das im nationalsozialistischen Reich der Fall war und wie es jetzt noch in weiten Teilen Deutschlands [...] zu unserem Bedauern der Fall ist [...] der Freiheit und des Lebens beraubt werden* (Adenauer 20.09.1949).

Приведенный фрагмент из текстового жанра “торжественное обращение” был провозглашен в контексте первого выступления новоизбранного федерального канцлера К.Аденауэра перед правительством в условиях политического кризиса послевоенного периода 1949 года.

Оба коррелята *das Deutsche Reich – das nationalsozialistische Reich* имеют референцию к одному и тому же объекту, то есть немецкому государству, однако их семантическое наполнение в разных дискурсах становится диаметрально противоположным.

Наряду с альтернативными интерпретациями действительности, вызванными варьированием единиц на лексическом уровне, большой потенциал воздействия на сознание имеет значимое варь-

ирование на синтаксическом уровне. Синтаксические преобразования одного и того же фрагмента реальности позволяют сфокусировать внимание адресата именно на тех компонентах высказывания, восприятие которых вызывает прогнозируемую реакцию, то есть необходимую автору интерпретацию фактов объективной действительности. Эффект концентрации внимания адресатов достигается за счет определенных синтаксических трансформаций, которые приводят к перераспределению ролей прототипной падежно-ролевой рамки предложения. Коммуникативно выделяются те синтаксические роли, которые являются наиболее важными для автора с точки зрения его прагматических намерений.

Так, одно и то же положение дел может накладываться на разные падежно-ролевые рамки, а роль коммуникативного субъекта наряду с агенсом могут выполнять пациент, инструмент, бенефициант. Как подлежащее поверхностной синтаксической структуры, так и семантический субъект могут изыматься с целью привлечения либо отвлечения внимания по отношению к значимым сегментам высказывания.

Наиболее исследованными и популярными синтаксическими средствами вариативной интерпретации действительности являются *пассивизация* и *номинализация*, которые позволяют незаметно выводить из поля зрения важных участников внеязыковой ситуации, снимая с них, таким образом, ответственность за фактическое положение дел.

Приведем примеры из правительственного заявления федерального канцлера ФРГ Герхарда Шрёдера по результатам заседания Совета Европы в Ницце.

Внеязыковая ситуация: необходимость расширения круга стран – членов Европейского союза, связанные с этим проблемы для Германии и пути их решения.

(3) *Übrigens freue ich mich, dass in dieser Frage [der Kompetenzabgrenzung auf europäischer und deutscher Ebene] sehr weitgehend Übereinstimmung zwischen der Bundesregierung und den Ländern besteht, und zwar unabhängig*

von der Frage, wie sie, parteipolitisch gesehen, regiert werden (Schröder 19.01.01).

Данное высказывание можно считать поверхностной синтаксической структурой нескольких фокусов плана содержания, которые, с одной стороны, характеризуют “нейтральное” положение дел, с другой стороны, высвечивают скрытые прагматические намерения говорящего.

Прототипная пропозиция (“нейтральное” положение дел): *die Bundesregierung mit dem Bundeskanzler an der Spitze und die Länder stimmen in der Frage der Kompetenzabgrenzung zwischen Europa und Deutschland überein.*

Эксплицитный фокус a: *der Bundeskanzler freut sich über die Einigkeit von Bund und Ländern in dieser Frage.*

Имплицитный фокус b: *Vertreter verschiedener politischer Parteien (darunter Opposition zu der herrschenden SPD) regieren einzelne Bundesländer.*

Имплицитный фокус c: *Die Opposition unterstützt den Kanzler bei solchen globalen Aufgaben, wie Ausgestaltung der Europäischen Union, ungeachtet vieler Missverständnisse und Auseinandersetzungen in anderen wichtigen Fragen.*

Глубинная семантическая структура (прагматическое намерение говорящего).

фокус d: *Die Opposition folgt wenigstens den internationalen Richtlinien der Bundesregierung (mit den dominierenden SPD- Vertretern), was für die weitere Machthaltung und Legitimität eigener Handlungen vor der Weltöffentlichkeit besonders wichtig ist.*

В прототипной пропозиции и *эксплицитном фокусе a* мы наблюдаем коммуникативное выделение позитивного аспекта политических отношений между правительством Германии и руководством отдельных федеральных земель в вопросе распределения заданий внутри Европейского сообщества. Вместе с тем благодаря *пассивизации* скрываются конфликтные отношения и определенные расхождения во взглядах представителей доминирующего и оппозиционного партийных блоков.

Метатекстовые *фокусы b* и *c* демонстрируют те уровни высказывания, которые содержат скры-

тые пресуппозиции. Синтаксическая операция перевода предиката в пассивный залог позволяет исключить активный субъект действия и фактически вывести его из игры, не концентрируя на нем внимания. За счет подобной элиминации одного из важнейших участников дискурса на первое место выходит идея единства партии и ее оппонентов. В свою очередь, эта мысль вызывает позитивные ассоциации у широкого круга адресатов – представителей разных партий и закономерно повышает имидж главы государства и правительства. Данная задача и есть конечной целью / прагматическим намерением автора вышеприведенного высказывания.

Интересным при исследовании механизмов вариативной интерпретации действительности является их частое использование в комплексе для наибольшего воздействия на сознание аудитории, называния большего количества моделей мира и свободного оперирования ими.

Недостаточно исследованными остаются возможности значимого варьирования единиц макроструктурного уровня в рамках текста и дискурса. На данном этапе развития языкознания четко не определены макроструктурные модели текста, которые организуют его каркас и являются непосредственными инструментами воздействия на адресата. В качестве примера, иллюстрирующего средства влияния макроструктурного уровня, можно назвать *грамматику сюжетов*, которая считается наиболее разработанным подходом к варьированию сверхфразовых единств [1, с. 223-224].

Грамматика сюжетов оперирует такими понятиями нарративного дискурса, как *экспозиция, события, эпизоды, сюжетные ходы*. Специфика использования подобных макроструктурных моделей состоит в их порядковом распределении и перераспределении, а также выпущении либо добавлении некоторых прагматических составляющих.

Так, широко известные “лирические отвлечения от темы”, “воспоминания” или “сравнения” внутри четко структурированного политического выступления используются с целью расслабить слушателя, подготовить его к восприятию значимых смысловых отрезков речи. Конечной целью

говорящего является формирование необходимой картины мира у адресатов, то есть прогнозируемой интерпретации объективного положения дел.

Фактически одним из самых популярных и успешных риторических приемов можно назвать апелляцию к внутреннему миру, эмоционально-приватной сфере аудитории, которая базируется на контрасте с официальной основной частью выступления говорящего. Чаще всего подобная апелляция используется в самом начале выступления в *экспозиции*, с целью привлечения внимания адресатов, поддержания их заинтересованности и “деморализации” оппонентов перед психологической атакой.

Сравним центральные сюжетные ходы *экспозиции, основной части и заключения*, взятые из выступления бывшего федерального министра образования и науки Эдельгард Бульман (правительство Г. Шредера 1998-2002), в честь открытия третьего международного форума, посвященного культуре обучения.

(4) Экспозиция:

a) *Noch vor 20 Jahren hätte man mir als Thema für die Rede vorgeschlagen: “Lernen und Arbeiten als politische Gestaltungsaufgabe” und dabei an Lehrberufe, Ausbildungsordnungen und Meisterprüfungen gedacht.*

b) *Heute dagegen heißt es “Arbeiten und Lernen” und nur Ältere stützen vielleicht angesichts dieser Reihenfolge, weil für sie noch das alte Nacheinander verschiedener Aufgaben normal war. Für die 30-, 40- und 50-Jährigen, erst recht für die 20-Jährigen, ist eine andere Anordnung längst gewohnte Realität: das Nebeneinander von Arbeiten, Weiterbildung, Freizeit und / oder Engagement.*

c) *Wir wollen möglichst viele Menschen am Erwerbsleben beteiligen, und wir wollen eine wettbewerbsfähige und zugleich humane Arbeitswelt gestalten.*

(5) Основная часть:

a) *Die Neugestaltung des Verhältnisses von Arbeiten und Lernen ist der Dreh- und Angelpunkt: Wir müssen beides miteinander verschmelzen, und wir müssen dafür sorgen, dass die Menschen von diesem Prozess profitieren. Das*

BMBF startet vor diesem Hintergrund zwei neue Programme: "Lernkultur Kompetenzentwicklung" und "Innovative Arbeitsgestaltung – Zukunft der Arbeit". Beide Programme sollen sich intensiv austauschen, um so Synergieeffekte zwischen Arbeitswissenschaft und Weiterbildungsforschung zu erreichen.

(6) Заключение:

a) Ich hoffe, dass die Zusammenarbeit zwischen beiden Wissenschaften auch dazu führt, sich der Sprache der Menschen wieder anzunähern, um deren Wohl es hier geht. Denn die Modelle, die wir entwickeln, haben nur Erfolg, wenn Arbeitgeber und Arbeitnehmer, Weiterbildungsinstitute und Freiberufler sie faszinierend finden und aufgreifen wollen. Erst dann können wir am Ende sagen: Wir hatten Erfolg (Bulmahn, 31.01.01).

Министр образования ФРГ Эдельгард Бульман начала свое выступление с лаконичной интердискурсивной отсылки к ситуации на рынке образования и труда Германии двадцатитилетней

давности в сравнении с теперешней картиной (а). В следующем абзаце автор непосредственно касается центральной темы выступления – необходимости дальнейшего обучения и повышения квалификации на рабочем месте на протяжении всей жизни (б). Далее высказывается намерение правительства решить политическую задачу, связанную с привлечением граждан любого возраста к профессиональной деятельности (с).

В основной части выступления делается акцент на необходимости конкретных действий в заданном направлении и очерчиваются пути решения поставленной задачи. В заключительной части речи госпожа Бульман выражает надежду на успех кооперации между институтами трудоустройства и повышения квалификации, стратегия которой была заложена в программе федерального правительства Г. Шрёдера.

Логическую последовательность отдельных компонентов выступления Э. Бульман с позиций грамматики сюжетов иллюстрирует следующая модель:

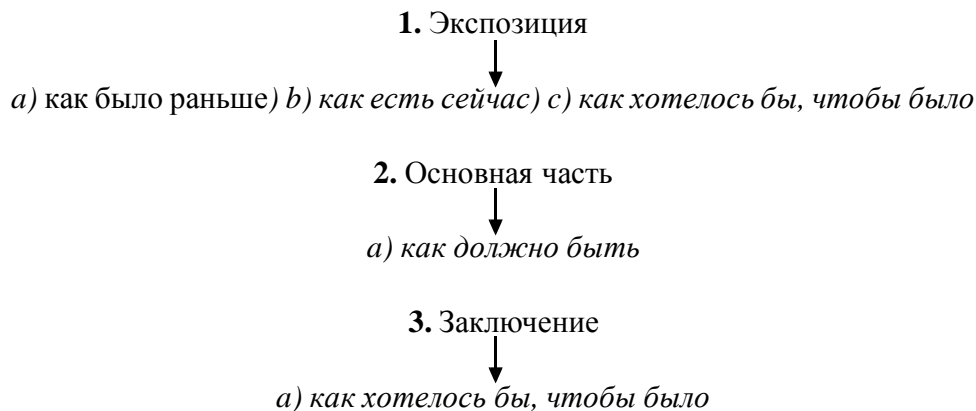

Рис. Макроструктурная модель политического выступления Э. Бульман

Как показано на схеме, каждый вектор макроструктурной модели (1, 2, 3) имеет минимум один сюжетный ход (в экспозиции их три – а, в и с, в основной части и в заключении по одному), а также соответствует последовательности абзацев приведенного фрагмента речи Э.Бульман. Риторическая сила воздействия данного выступления на сознание аудитории зависит, на наш взгляд, от двух факторов. С одной стороны, имеет место

четко выстроенная последовательность подачи отдельных сюжетных ходов внутри сюжетов, то есть в рамках экспозиции, основной части и заключения. С другой стороны, в речи используется значимое варьирование сюжетов на текстовом уровне. В данном выступлении в содержании и порядке подачи сюжетов варьируется главная тема “возможность одновременной работы и обучения”.

Если сравнить сюжетные ходы выступления с прототипной внеязыковой ситуацией, которую призван отображать текст, можно отметить некоторые расхождения в порядке следования сюжетов модели один за другим.

Фреймовая модель нейтрального положения дел (внеязыковой ситуации) на рынке образования и труда Германии: *так было раньше*) *так должно быть*, то есть так ситуация должна измениться с точки зрения правительства Г. Шрёдера и согласно его программе.

Глядя на сюжетные ходы макроструктурной модели выступления Э. Бульман, мы можем констатировать различия в их количестве и содержании по отношению к фреймовой модели внеязыковой ситуации. Так, в экспозиции речи Э. Бульман в отличие от прототипа фигурируют дополнительные сюжетные ходы *как есть сейчас* (см. рис. 1b) и *хотелось бы, чтобы так было* (1c). Сюжетный ход *хотелось бы, чтобы так было* используется дважды: в начале и в заключении (см. рис. 1c=3a). Подобная тактика в начале речи является оправданной в плане подготовки слушателя к восприятию сюжетного хода основной части выступления *как должно быть* (2a). В заключении автор с помощью сюжетного хода (3a) оставляет себе путь к отступлению, используя, таким образом, тактику “*Hintertür*” – по терминологии Й. Кляйна, запасной выход [5, с. 14].

Экспозиционный сюжетный ход (1b) *как есть сейчас* содержит субъективное видение автором прототипной ситуации. Здесь применяется прием фиктивного тождества между теми идеями, которые предлагаются правительством Г. Шрёдера в лице министра образования и науки Э. Бульман и тем положением дел, которое существует в действительности.

Основным ядром каждого сюжетного хода выступления становится логический субъект, выраженный именем существительным в разных (чаще всего пассивных) синтаксических ролях. В данном случае имеет место варьирование синтаксических средств выражения категории субъекта, причем существует определенное разделение. Семантический субъект (агенс), выраженный личными ме-

стоимениями, выполняет, как правило, функцию подлежащего в именительном падеже. Имена существительные – логические субъекты, образующие центральный коммуникативно-прагматический фокус высказывания, чаще всего выполняют функции дополнения в косвенных падежах либо предикатива.

В большинстве случаев наблюдается также совпадение грамматического и семантического субъектов, и в то же время отсутствие корреляции между грамматическим и логическим субъектами высказывания, например: (7) *Wir wollen möglichst viele Menschen am Erwerbsleben beteiligen* (Bulmahn, 31.01.01).

Данный факт может объясняться желанием политика имплицитно привлечь к себе внимание, занимая место грамматического субъекта (подлежащего *wir*) и автоматически получая статус активного инициатора действия по отношению к логическому субъекту в пассивной синтаксической роли (дополнение *Menschen*).

Глубина скрытого прагматического намерения политика проявляется также при варьировании субъекта на лексическом уровне. Используя определенный порядок перечисления однородных субстантивированных глаголов, говорящий реализует языковой потенциал воздействия на адресата. Сравним использование ключевых слов – логических субъектов в начале *экспозиции* (сюжетные ходы *a* и *b*): (4a) Lernen und Arbeiten als politische Gestaltungsaufgabe; (4b) Heute dagegen heißt es “Arbeiten und Lernen”; das Nebeneinander von Arbeiten, Weiterbildung, Freizeit und / oder Engagement.

Сюжетный ход *основной части*: (5a) Die Neugestaltung des Verhältnisses von Arbeiten und Lernen; Synergieeffekte zwischen Arbeitswissenschaft und Weiterbildungsforschung.

Как свидетельствуют примеры, правительственная концепция дальнейшего образования и повышения квалификации без отрыва от профессиональной деятельности (*Arbeiten und Lernen*) в отличие от прошлой практики работы во время учебы (*Lernen und Arbeiten*) нашли свое отображение в порядке расположения однородных субстантивированных глаголов.

Учитывая рассмотренные языковые примеры значимого варьирования средств выражения категории субъекта, можно сделать следующие выводы. Содержание и последовательность размещения лексических единиц, синтаксических конструкций, а также сюжетов макроструктурной модели политической речи зависит от глубинных прагматических намерений автора выступления. Конечной целью говорящего является введение определенной ситуативной картины в модель мира адресата. Политик получает, таким образом, прогнозируемые интерпретации действительности со стороны адресатов, а вместе с ними возможности управления и регулирования сознанием аудитории.

Перспективой дальнейших исследований является рассмотрение значимого варьирования средств выражения категории субъекта на интра- и интердискурсивном уровнях.

ЛИТЕРАТУРА

1. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику / А.Н. Баранов. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 360 с.
2. Субъект. – Режим доступа: <http://www.krugosvet.ru/articles/92>
3. Чейф У. Данное, контрастивность, определенность, подлежащее, топики и точка зрения /

У. Чейф // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1981. – Вып. XI. – С. 277-317.
4. Das dritte Reich. Deutsche Geschichte 1933 – 1945. Eine Dokumentation. – Bonn : Inter Nationes, 1995. – 250 S.
5. Klein J. Dialogblockaden. Dysfunktionale Wirkungen von Sprachstrategien auf dem Markt der politischen Kommunikation / J. Klein // Sprachstrategien und Dialogblockaden. Linguistische und politikwissenschaftliche Studien zur politischen Kommunikation. – Berlin-New York : de Gruyter, 1996. – S. 3-29.

ИСТОЧНИКИ

ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

1. Adenauer Konrad. Regierungserklärung vom 20.09.1949 / K.Stüwe // Die großen Regierungserklärungen der deutschen Bundeskanzler von Adenauer bis Schröder. – Opladen: Leske + Budrich, 2002. – S. 33-46.
2. Regierungserklärung von Bundeskanzler Gerhard Schröder zu den Ergebnissen des Europäischen Rates in Nizza vor dem Deutschen Bundestag am 19. Januar 2001 in Berlin. – Режим доступа: <http://www.bundesregierung.de/Reden>
3. Rede der Bundesministerin für Bildung und Forschung, Edelgard Bulmahn, auf dem dritten Zukunftsforum "Arbeiten und Lernen – Lernkultur, Kompetenzentwicklung und innovative Arbeitsgestaltung" am 31. Januar 2001 in Berlin. – Режим доступа: <http://www.bundesregierung.de/Reden>

© М.С. Дорофеева, 2010

УДК 811.111'42

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРПЕРСОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ В РЕЖИМІ SMS-ПОВІДОМЛЕНЬ

О.В. Ємельянова, канд. філол. наук (Суми)

Стаття присвячена дослідженню особливостей текстів SMS-повідомлень, продукованих комунікантами в процесі міжособистісного спілкування. Увагу зосереджено на вивченні структурно-семантичних, комунікативно-прагматичних та соціолінгвістичних особливостей даного типу спілкування. З'ясовано, що творці текстів SMS-повідомлень свідомо чи підсвідомо керуються принципом найменшого зусилля, тобто законом економії мовленнєвих засобів, який полягає у забезпеченні передачі максимальної кількості інформації за одиницю часу, у підвищенні комунікативної функції мови, що обумовлює появу та активне використання розмовних та сленгових новоутворень, різноманітних скорочень.

Ключові слова: інтерперсональна комунікація, скорочення, тексти SMS-повідомлень.

О.В. Ємельянова. Особенности интерперсонального общения в режиме SMS-сообщений. Статья посвящена исследованию особенностей текстов SMS-сообщений, продуцируемых коммуникантами в процессе межличностного общения. Внимание сосредоточено на изучении структурно-семантических, коммуникативно-прагматических и социолингвистических особенностей данного типа общения. Выяснено, что продуценты текстов SMS-сообщений сознательно или подсознательно руководствуются принципом наименьше-

го усилия, то есть законом экономии речевых средств, который заключается в обеспечении передачи максимального количества информации за единицу времени, в повышении коммуникативной функции языка, что обуславливает появление и активное использование разговорных и сленговых новообразований, разнообразных сокращений.

Ключевые слова: интерперсональная коммуникация, сокращения, тексты SMS-сообщений.

O.V. Yemelyanova. The peculiarities of interpersonal SMS text messaging. The article deals with the peculiarities of SMS texting. Structural and semantic, communicative and pragmatic, sociolinguistic peculiarities of such communication. The research shows that producers of SMS text are considered consciously or subconsciously use the principle of the least effort, that is the economize speech means. It lies in transferring the maximum volume of information per time unit, in increasing the communicative function of the language. That causes the formation and active use of different abbreviations, new words characteristic of colloquial speech and slang.

Key words: abbreviation, interpersonal communication, SMS texting.

Складний комплекс проблем, що неминуче постають перед науковцями в процесі вивчення мови як засобу спілкування, мислення, знаряддя пізнання, визначає пріоритетність досліджень, зорієнтованих на комунікативний аспект мови.

Враховуючи сучасний стан суспільства, що переживає етап глобалізації, потреба у спілкуванні є очевидною. Стрімкий розвиток комп'ютерних та телекомунікаційних технологій здійснює значний вплив на сучасну вербальну комунікацію.

У руслі сьогодення науковці зосереджують свою увагу на вивченні особливостей функціонування мови в Інтернеті [3], спілкування за допомогою електронної пошти, чат-комунікації [2]. В той же час інтеракція в режимі SMS-повідомлень не знаходить активного висвітлення у наукових доробках фахівців, що і обумовлює актуальність даної роботи.

Об'єктом дослідження є тексти SMS-повідомлень, продуковані комунікантами в процесі міжособистісного спілкування. Предметом даної статті виступають структурно-семантичні, комунікативно-прагматичні та соціолінгвістичні особливості інтерперсонального спілкування в режимі SMS-повідомлень. Матеріалом дослідження послугували аутентичні тексти SMS-повідомлень, представлені в мережі Інтернет (орфографічні та пунктуаційні особливості текстів збережено).

Спілкування – складне та багатогранне явище. В руслі типологічної представленості [1, с. 33-37; 4, с. 14-21] спілкування в режимі SMS-повідомлень

за допомогою телекомунікаційних технологій належить до:

- дистантного (співрозмовники розділені простором / часом);
- опосередкованого;
- писемного;
- діалогічного;
- міжособистісного;
- приватного;
- творчого (вибір тем та мовних засобів організації дискурсів / текстів необмежений);
- кооперативного / конфліктного (в залежності від особистісних відносин та оцінок під час збереження чи порушення соціальної рівноваги);
- інформативного (повідомлення адресату фактів, нових знань) / фатичного (встановлення контакту, підтримання мовленнєвих та соціальних відносин, їх регулювання).

Аналіз інтерперсональної комунікації в режимі SMS-повідомлень з точки зору функцій спілкування свідчить, що вісім основних з них: контактна, інформаційна, спонукальна, координаційна, пізнавальна, емотивна, налагодження стосунків, впливова [1, с. 28] тісно взаємодіють та проявляються досить чітко протягом даного опосередкованого спілкування.

Пор.: *(студенти обговорюють результати роботи над проектом)*

- *Do ü all wan 2 meet up n combine all the parts? How's da rest of da project going?*
- *I'm doing da intro covers energy trends n pros n cons... Brief description of nuclear fusion n oso*

- brief history of inter n jet got abt 7 n half pages...*
- *Yup i shd haf ard 10 pages if i add figures... ü all got how many pages?*
 - *That's y we haf to combine n c how lor.*
 - *Then i thk shd b enuff... Still got conclusion n contents pg n references... I'll b doing da contents pg n cover pg...*

Традиційно вважають, що писемний текст характеризується більш складними мовними формами та є віддзеркаленням складних форм мислення [4, с. 15]. Але сучасний світ стиснутий у часовому просторі, а це, в свою чергу, потребує економії мовних засобів, інформаційної компресії мовленнєвих потоків. Тексти SMS-повідомлень виступають яскравим прикладом даної соціальної тенденції та характеризуються певними особливостями.

Структурна організація текстів SMS-повідомлень не є стандартною. Як правило, вступна частина, а саме: вітання адресата, представлення адресанта відсутні, хоча зазначені елементи вважаються обов'язковими в руслі традиційної етикетної кореспонденції.

Пор.: *Wat time r ü going to Xin's hostel?*

Дану тенденцію можна пояснити як прагненням комунікантів до економії часу, що витрачається на написання SMS-повідомлень, так і розвитком сучасних телекомунікаційних технологій (автоматичне визначення адресанта та адресата, якщо їх номери внесені до телефонної книги).

Превалювання розмовного мовлення, що характеризується:

- (1) невеликими за обсягом фразами;
- (2) еліптичними реченнями;
- (3) уживанням редукованих конструкцій;
- (4) порушенням граматичних правил.

Пор.:

- *Ü thk of wat to eat tonight.*
- *Can...I'm free.*
- *Ok.*
- *Anything lor. Jus both of us lor.*
- *Ok c ü then.*

Упереджено недбале ставлення до норм орфографії.

Спостерігається велика кількість розмовних та сленгових новоутворень, неологізмів, різноманітних

скорочень. Аналіз матеріалу з точки зору ужитих під час написання SMS-повідомлень скорочень дозволив виокремити їх у наступні підгрупи:

Графічні аббревіатури, що представляють собою скорочення слів чи стійких словосполучень лише на письмі. У мовленні вони реалізуються за допомогою повних нескорочених слів.

Пор.: *ATM – At The Moment*
BBR – Burnt Beyond Repair
Co – Company.

Лексичні скорочення – скорочення слів чи сталих словосполучень як на письмі, так і у мовленні, що утворюються у наслідок втрати частини первинної продукуючої одиниці.

Пор.: *exhib – exhibition*
intro – introduction
num – number
exam – examination

Латинізми – аббревіатури, запозичені з латинської мови.

Пор.: *am – ante meridiem – morning*
pm – post meridiem – afternoon.

Комбіновані скорочення – різноманітні комбінації літер, цифр, знаків, символів.

Пор.: *E-mail – electronic mail*
@ – at

Скорочення словосполучень, яке уможливорює шифрування цілої фрази за допомогою літерних символів.

Пор.: *FYI – For Your Information*
AKA – Also Known As
BTW – By The Way
ASAP – As Soon As Possible
LOL – Laughing Out Loud
NVM – Never Mind

Оказіональні скорочення, які в свою чергу можна розподілити на :

а) оказіональні скорочення, що утворюються шляхом випущення літер.

Пор.:

Short form	Long form	Short form	Long form
<i>abt</i>	<i>about</i>	<i>hw</i>	<i>how</i>
<i>fren</i>	<i>friend</i>	<i>im</i>	<i>immediately</i>
<i>frm</i>	<i>from</i>	<i>lk</i>	<i>like</i>
<i>gd</i>	<i>good</i>	<i>n</i>	<i>and</i>

<i>pg</i>	<i>page</i>	<i>v</i>	<i>very</i>
<i>ppl</i>	<i>people</i>	<i>wat</i>	<i>what</i>
<i>r</i>	<i>are</i>	<i>wk</i>	<i>week</i>
<i>shd</i>	<i>should</i>	<i>yr</i>	<i>your</i>

б) випущення останньої літери у слові.

Пор.:

Short form	<i>b</i>	<i>wan</i>	<i>ar</i>	<i>jus</i>	<i>bac</i>	<i>goin</i>
Long form	<i>be</i>	<i>want</i>	<i>are</i>	<i>just</i>	<i>back</i>	<i>going</i>

в) фонетична субституція.

Пор.:

Short form	<i>u</i>	<i>Y</i>	<i>haf</i>	<i>4</i>	<i>dat</i>	<i>den</i>	<i>no</i>	<i>c</i>	<i>enuff</i>
Long form	<i>you</i>	<i>why</i>	<i>have</i>	<i>for</i>	<i>that</i>	<i>then</i>	<i>know</i>	<i>see</i>	<i>enough</i>

г) okazіональні комбіновані скорочення.

Пор.:

Short form	<i>B4</i>	<i>L8</i>	<i>L8R</i>	<i>2day</i>	<i>B4N</i>	<i>2nite</i>	<i>2moro</i>	<i>W8</i>
Long form	<i>before</i>	<i>late</i>	<i>later</i>	<i>today</i>	<i>bye for now</i>	<i>tonight</i>	<i>tomorrow</i>	<i>wait</i>

Корпус досліджуваного матеріалу свідчить, що поява okazіональних скорочень та їх активне використання в текстах SMS-повідомлень визначається прагматичними причинами. Адресант повідомлення обирає саме те скорочення, яке найбільш вдало віддзеркалює його думки та почуття відповідно до комунікативного наміру та ситуації спілкування.

Емоції є невід'ємним компонентом процесу комунікації. Спілкування в режимі SMS-повідомлень не є виключенням. У той же час слід звернути увагу на особливості вираження позитивних чи негативних переживань комунікантів. Якщо, наприклад, протягом телефонної розмови інтерактанти мають змогу "зчитувати" емоційний настрій співрозмовника, керуючись інтонаційним оформленням висловлювань, враховуючи темп мовлення, паузацію, спираючись на вербалізоване (і навіть гіперболічне) представлення жестів типу "Цілую", "Обіймаю", спілкування в режимі текстових SMS-повідомлень передбачає кодування емоцій за допомогою літерних знаків, представлених на клавіатурі мобільного телефону.

Пор.:

<i>HA</i>	<i>Ha!</i>
<i>HAHA</i>	<i>Ha! Ha!</i>
<i>LOL</i>	<i>Laughing Out Loud</i>
<i>LMAO</i>	<i>Laughing My A** Off</i>
<i>EG</i>	<i>Evil Grin</i>
<i>OIC</i>	<i>Oh, I See</i>
<i>TC</i>	<i>Take Care</i>
<i>XOXO</i>	<i>Kisses and Hugs</i>
<i>SOS</i>	<i>Help!</i>

Оскільки сприйняття тексту SMS-повідомлень відбувається через читання, високій рівень емоційності адресант може передати за допомогою:

а) шрифту, а саме, використовуючи великі літери;

б) повтору.

Пор.:

CAN I PLEASE COME UP NOW IM IN TOWN.DONT MATTER IF UR GOIN OUT L8R,JUST REALLY NEED 2DO CD.PLEASE DONT PLEASE DONT IGNORE MY CALLS,U NO THE CD IS V.IMPORTANT TO ME 4 2MORO

У руслі аналізу особливостей інтерперсонального спілкування в режимі SMS-повідомлень слід також звернути увагу на актуалізацію категорії ввічливості, що віддзеркалює ставлення мовця до партнера [4, с. 186]. Дана категорія знаходить своє відбиття у текстах SMS-повідомлень, але, знову таки, на перше місце виступає потреба у інформаційній компресії мовленнєвих потоків. Корпус досліджуваного матеріалу дозволив виокремити:

а) скорочення, що передають ритуалізовані фрази розмикання контакту:

Пор.: *CYA* – *See Ya*

CU – *See You*

TTFN – *Ta Ta For Now*

TTYL – *Talk To You Later*

BYE – *Good Bye*

б) скорочення традиційних слів прохання, подяки:

Пор.: *PLZ – Please*
THX – Thanks

Проведений аналіз свідчить, що уживання зазначених скорочень не є досить поширеним, а їх відсутність у тексті повідомлення, як правило, не викликає у адресата негативних емоцій.

Результати дослідження дозволяють зробити висновок, що творці текстів SMS-повідомлень свідомо чи підсвідомо керуються принципом найменшого зусилля, тобто законом економії мовленнєвих засобів, який полягає у забезпеченні передачі максимальної кількості інформації за одиницю часу, у підвищенні комунікативної функції мови. Скорочення, представлені в текстах SMS-повідомлень, являють собою продукт діяльності мовної свідомості у термінах відхилення від норми та характеризуються певною комунікативною атракцією. Перспективним вважаємо дослідження

текстів SMS-повідомлень з урахуванням гендерних особливостей спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2004. – 344 с.
2. Волкова Н. В. Чат-комунікація: сучасні напрямки реалізації словотвірних можливостей питомих та запозичених слів / Н.В. Волкова // Культура народів Причорномор'я : Научн. журн., 2009. – Т. 1, № 68. – С. 128-130.
3. Компанцева Л. Ф. Інтернет-комунікація: когнітивно-прагматичний та лінгвокультурологічний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.02 “Російська мова” / Л.Ф. Компанцева. – К., 2007. – 36 с.
4. Формановская Н. И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический поход / Наталья Ивановна Формановская. – М. : Рус. яз., 2002. – 216 с.
5. SMS text messages. – Режим доступу : <http://www.comp.nus.edu.sg/~rpnlpir/>

© О.В. Ємельянова, 2010

УДК81'37=111:81'367

РОЛЬ ПРИСЛІВНИКІВ І АДВЕРБІАЛЬНИХ ФРАЗ СПОСОБУ ДІЇ В ЕКСПЛІКАЦІЇ МОВЛЕННЄВИХ ТАКТИК (на матеріалі англomовного діалогічного дискурсу)

Л.Я. Жук, канд. філол. наук (Харків)

В статті представлено аналіз ролі прислівників і адвербіальних фраз у формуванні провідних мовленнєвих тактик в діалогічному дискурсі, які експлікують дві основні форми комунікації – толерантну і агресивну. Виявлено, що прислівники і адвербіальні фрази виступають яскравим джерелом експресії і володіють прагматичною силою; розкривають емоційний та фізичний стан адресанта.

Ключові слова: адресант, адресат, дві форми спілкування – толерантна і агресивна, діалогічний дискурс, мовленнєві тактики, прислівники і адвербіальні фрази.

Л.Я. Жук. Роль наречий и адвербиальных фраз способа действия в экспликации речевых тактик (на материале англоязычного диалогического дискурса). В статье представлено анализ наречий и адвербиальных фраз в формировании речевых тактик, которые эксплицируют две основные формы коммуникации – толерантную и агрессивную. Определено, что наречия и адвербиальные фразы выступают ярким источником экспрессии и владеют прагматической силой; раскрывают эмоциональное и физическое состояние адресанта.

Ключевые слова: адресант, адресат, две формы коммуникации – толерантная и агрессивная, диалогический дискурс, наречия и адвербиальные фразы, речевые тактики.

L Zhuk. The Role of Adverbs and Adverbial Phrases in Explication of Speech Tactics (based on the English dialogue discourse). The analysis of adverbs and adverbial phrases role in the formation of speech tactics which explicate two main forms of communication – tolerant and aggressive is presented in the paper. Adverbs and adverbial phrases appear to be expressive means of the language in dialogue discourse and have pragmatic power; they reveal emotional and physical status of addresser.

Key words: addressee, addresser, adverbs and adverbial phrases, dialogue discourse, speech tactics, two forms of communication – tolerant and aggressive.

Незважаючи на вагомі досягнення сучасної лінгвістики та стилістики в галузі вивчення прислівників англійської мови, багато проблем, пов'язаних з ними, залишаються невирішеними. Загальних досліджень стилістичних і прагматичних функцій прислівників замало [1, с. 214], зустрічаються окремі спостереження [7, с. 97-106].

Актуальність дослідження ролі прислівників і адвербіальних фраз способу дії у формуванні мовленнєвих тактик підтверджується великою частотністю їх вживання в діалогічному дискурсі. Об'єктом даного дослідження є англійський діалогічний дискурс, предметом є особливості функціонування прислівників способу дії і адвербіальних фраз – їх роль у формуванні мовленнєвих тактик. У фокусі аналізу є прислівники способу дії і адвербіальні фрази, які вживаються після дієслова дії „говорити”, поряд з яким в англійському дискурсі вживається міріада синонімів: *added, snap, snarl, growl, drawl, mutter, moan, hiss, retort* та інші. Мета полягає у з'ясуванні адресатно-адресантних відношень у міжсуб'єктній інтеракції, які зумовлюють вибір адресантом відповідних стратегій і тактик. Матеріалом дослідження слугували понад 380 прислівників і адвербіальних фраз способу дії, які відібрано методом суцільної вибірки з британських романів.

Багато досліджень присвячено вивченню діалогу [4; 5; 7; 8; 10; 11], що свідчить про складність та багатогранність цього явища, оскільки діалог виступає як конкретне втілення мови в її специфічних засобах, як форма мовленнєвого спілкування, сфера прояву мовленнєвої діяльності індивідуума і ширше – як форма існування мови. Мовлення завжди орієнтоване на співрозмовника і діалогічність будь-якого розуміння чужого висловлення. „Будь-яка взаємодія людей є саме взаємодією: вона по суті намагається уникнути односторонності, хоче бути двохсторонньою і діалогічною” [9, с. 32]. Явище діалогу виявляється імпліцитно включеним у розуміння про комунікативну сутність мови як суцільного явища, і важливість такого його представлення для теорії діалогу очевидна. За М.М. Бахтіним, свідомість і саме людське життя має діалогічну природу. Єдиною адекватною формою словес-

ного вираження істинного людського життя є незавершений діалог. Життя за своєю природою діалогічне. Жити – означає брати участь в діалозі: запитувати, дослухатися, брати на себе відповідальність, погоджуватися [3, с. 337].

Діалог є найбільш уживаною формою соціально-мовленнєвого спілкування. В.І. Карасик зазначає, що „природним вихідним типом спілкування, яке засвоюється в онтогенезі і як тип дискурсу розвивається на протязі всього життя людини, є побутове мовлення” (Цит. за: Солощук: 8, с. 77). Цей тип дискурсу характеризується спонтанністю, ситуативною залежністю, відносною суб'єктивністю і, як результат, порушенням логіки, вільним оперуванням структурними, лексико-граматичними та стилістичними засобами оформлення висловлювань та високою концентрацією невербальних комунікативних компонентів у мовленні [8, с. 77].

Вираження в повному обсязі почуттів комунікантів, їх емоційного та фізичного стану у писемному діалогічному дискурсі має свою специфіку у порівнянні з усним мовленням, де все зазначене експлікується тоном, інтонацією, поглядами, мімікою, жестами, дистанцією між комунікантами. В писемному дискурсі всього цього немає, є лише мовні засоби, які за умов успішного вживання автором, можуть бути вірно прочитані адресатом.

Аналіз досліджуваного матеріалу дозволяє стверджувати, що в писемному діалогічному дискурсі неможливо недооцінювати функції прислівників і адвербіальних фраз способу дії, які саме допомагають адресату уявити, правильно зрозуміти інтенції, емоції, переживання, настрої комунікантів, умови комунікації. Саме даний клас прислівників володіє прагматичною силою і найбільшою стилістичною активністю, в самій їх природі закладена образність, оскільки вони визначають якісні ознаки дій, станів, властивостей. Показовим є той факт, що сама можливість утворити прислівник від прикметника свідчить про розвиток у ньому якісних значень. Цей клас прислівників преважує над іншими в кількісному відношенні і займає домінуючу роль з точки зору стилістичного забарвлення, тому у мові вони виступають як

яскраве джерело експресії. Вони компенсують відсутність невербальних засобів у мовленні.

Стилістична функція даних прислівників подібна стилістичній функції прикметників лише з тією різницею, що прислівники визначають не іменники, а предикати – дієслова. Прислівники беруть участь в предметно-образній конкретизації опису у поєднанні з іншими частинами мови і активно доповнюють палітру мовних засобів. Виявлено, що саме вони більш яскраво і детально конкретизують ставлення адресанта до адресата, передають емоційний та фізичний стан мовця, сприяють формуванню певних тактик адресантом і забезпечують адекватність їх сприйняття адресатом.

Аналіз діалогічного дискурсу дозволив виділити основні тактики і визначити роль прислівників і адвербіальних фраз на їх формування. Слідом за В.Г. Байковим [2, с. 4-24], який виділяє дві техніки як дві основні форми спілкування – толерантну або агресивну, розглянемо спочатку групи прислівників і адвербіальних фраз способу дії, які експлікують тактики, що можна віднести до толерантної техніки.

Наступні групи прислівників і адвербіальних фраз способу дії експлікують тактики:

* ніжного ставлення адресанта до адресата: *softly, sweetly, blandly, gently, mildly, silkily, smilingly, soothingly, with silky reason, in a softer voice, injecting an adding note into his voice; her accent giving the words a delightful intonation, heartily, with equal candor, his soft voice as soothing velvet, warmly:*

This, for starters, he said calmly and kissed her hard and passionately. And this for the main course, he said in a softer voice ... (Gordon, 140); Emotional blackmail, the oldest trick in the world, Robyn agreed softly (Brooks, 140).

* співчуття до адресата: *with a sympathetic smile, with generous sympathy, reassuringly, ruefully, with an answering smile:*

- And if it isn't?

- It will be a cause for relief all round, she told him with a sympathetic smile (Gordon, 101).

* доброзичливості адресанта: *hopefully, blandly, smilingly, laughingly, mildly, tactfully, with equal candour, with equal friendliness, in a milder tone,*

obligingly, smilingly, with a trace of a smile, with an answering smile, with satisfied smile, heatedly, artlessly, consideringly, definitely, his tone conciliatory, honestly, invitingly, steadily, easily, politely, half-heartedly:

Rachel stepped back. You'd better come inside, she said half-heartedly, ... (Gordon, 133).

Останній прислівник *half-heartedly* можна віднести і до кількісних, а в основі експресії кількісних прислівників, у тому числі і прислівників міри і ступеня, лежить не образність, а динамізм дії, інтенсивність прояву якості. Стилістичну функцію кількісних прислівників можна порівняти з естетичним значенням відтінків кольорів у живопису. Якщо вилучити такі прислівники, зміст залишиться, але зникне напівтон, який надає мовленню особливого художнього значення, додаткові асоціації: *a little stiffly, almost bitterly, almost involuntary, almost without thinking, completely absorbed in what he was saying, less emotively, his tone crisping a little, his voice harshened, her voice grew defensive, rather tactlessly, sounded too vehement, with total banality, with equal frost, with equal friendliness:*

"You are looking at one very happy lady," she said in her slightly husky and sexy voice (Lee, 203); "No, Nathan," she said shakily but with a surprising amount of resolve (Lee, 200).

* Виділено значну кількість адвербіальних фраз міри, які розкривають емоційний стан адресанта, його інтенції, і / або – навпаки, показують його бажання не зовсім розкривати свої почуття, бажання щось приховати: *shakily but with a surprising amount of resolve, with a certain bitterness in her voice, in her slightly husky and sexy voice, with a trace of a smile, trying not to sound as hurt as she felt.*

* Тактика ввічливості, беземоційності: *dryly, smoothly, levelly, evenly, soberly, quietly, calmly, tonelessly, non-chalantly, simply, unconvincingly, slowly:*

"Yes, she told me," she said levelly, "and needless to say, she's very happy to be going home, but she is concerned about her job here at the practice – thinks that she might lose it to Felice" (Gordon, 122).

* Розважливого ставлення до адресата: *carefully, guardedly, in the same controlled voice, soberly, thoughtfully:*

- *A patient! She exclaimed. And here am I thinking that he's invincible.*

- *None of us are that, Rachel, he said soberly, Nick Page included (Gordon, 127).*

* Байдужості: *tonelessly, casually, coolly, listlessly, with a false show of nonchalance, with an elaborate sort of casualness, non-committally, non-chalantly, in a voice that was just the least bit slurred:*

How did you know that I've been transferred to Springfield? she asked him listlessly (Gordon, 178).

Окремо можна виділити групу прислівників і адвербіальних фраз, що розкривають емоційний та фізичний стан адресанта. Вони більше характеризують мовця, його зосередженість на своїх проблемах; підкреслюють, що відповідно до ситуації, адресант не завжди дбає про адресата, він зосереджений на своїх переживаннях, почуттях.

* Печаль, зажуреність: *glumly, sadly, with gruff anxiety, with a rueful smile, with tears, worriedly, her frustration acute, with a certain bitterness in her, distractedly:*

*You mean I'm going to the hospital?" he said with gruff anxiety (Gordon, 144); *Because I didn't know myself until yesterday, he said with a rueful smile (Gordon, 139); "I thought you liked the fact that I was young and inexperienced," she argued, her frustration acute (Lee, 65).**

* Тривогу/ схвильованість: *agitatedly, anxiously, shakily, heatedly, with gruff anxiety:*

Byron didn't tell me your full name, she said agitatedly (Lee, 31).

* Сором'язливість мовця: *cooly, awkwardly:*

"Only a small helping for me, please, Melanie," Ava said, smiling cooly (Lee, 51); "I-I – you are embarrassing me," she said awkwardly, and he gave her a cynical look (Mather, 141).

* Покірність обставинам, безвихідь із ситуації, відчай: *meekly, desperately, contritely, weakly, resignedly, trying not to sound as hurt as she felt:*

It must be agonizing, she said contritely (Gordon, 78); Thank you, she murmured weakly, as she told herself that this was the way with forceful people (Gordon, 14).

* Фізичний стан мовця: *huskily, wearily, faintly, in a low voice, stupidly, thickly, tightly:*

As she eyed him mutely he opened his mouth to speak again, but she forestalled him by saying wearily, "I'm tired." (Gordon, 176).

Наступну групу прислівників і адвербіальних виразів можна позначити як такі, що ілюструють риси характеру мовця, його вдачу, темперамент, соціальний статус. Окрім того вони характеризують стиль мовлення адресанта і разом з тим володіють прагматичним ефектом.

* Рішучість: *flatly, swiftly, confidently, crisply, with the same crispness that he applied to every word, decisively, immediately, steadily, with a sort of authority, in his usual brisk manner, too quickly, with a brisk nod, with obvious alacrity, quickly, firmly, abruptly:*

"Maybe with Leonore but not with me," she stated firmly (Lee, 65); Hello there, Dr Maddox, he said crisply (Gordon, 89).

* Стислість, виразність мовлення: *tersely, laconically, with similar brevity:*

Well, I've never thought I'd live to hear you defending one of the Webbs, replied Mrs Redfern tersely (Gordon, 15).

* Пихатість: *stiffly, stiltedly, with stilted gratitude, with a sort of authority:*

You look as if you don't eat enough, he commented, with the sort of authority that immediately made her hackles rise (Gordon, 28).

* Запопадливість: *humbly, contritely, meekly, with a servile curtsy:*

And would you be wantin' yer breakfast? Gabriella asked with a servile curtsy (Gordon, 178).

На нашу думку, останні прислівники експлікують різновид маніпулятивної стратегії, яка порушує найголовніший принцип вербальної комунікації – принцип щирості, оскільки завдання маніпулятора полягає в тому, щоб своєрідно вплинути на співрозмовника, не давши йому розгадати свої комунікативні

наміри. Пряма маніпуляція знаходить своє вираження у вигляді компліментів, лестощів, ласкавих прохань, скарг тощо.

На нашу думку, можна виділити ще дві інші тактики мовлення за параметром – усвідомлення дії/не усвідомлення дії, які визначаються за допомогою прислівників і адвербіальних фраз способу дії.

* Усвідомлення дії: *contritely, with a false show of nonchalance, reluctantly, with a marked lack of expression, with false sweetness:*

Er...yes...we are, she said reluctantly, aware that she was becoming embroiled in the affairs of the family at the hall again (Gordon, 31); “No, I’m afraid not,” Rachel told her with a false show of nonchalance. “The yearnings are all coming from my direction” (Gordon, 178).

* Не усвідомлення дії: *stupidly, awkwardly, fatuously, with unconscious wistfulness, musingly, automatically, with mock temerity, artlessly, with the madness still in her:*

As the two men shook hands Rob said fatuously, “Neighbour? There isn’t another house for miles!” (Gordon, 132); You might be going to, but I doubt if I’ll get the chance, she said with unconscious wistfulness, and it was there that the discussion ended as the first patients were in the waiting-room and another session of health care was about to begin (Gordon, 144).

Наступні прислівники і адвербіальні фрази експлікують агресивну тактику спілкування. Серед таких виокремлено тактики, що виражають:

* Непривітне ставлення до співрозмовника: *coolly, dryly, coldly, morosely, somberly, stonily, sulkily, tightly, tonelessly, with equal frost, with acerbic comment, icily, with cold politeness:*

With a finality that got through to Nicholas far more clearly than if she’d continued to struggle, she eased herself out of his hold and told him stonily, “and this is for dessert. Goodbye, Nicholas!” (Gordon, 141).

* Безцеремонне ставлення мовця до співрозмовника: *raggedly, recklessly, sulkily, touchily, unrelentingly, lightly, offhandedly, grimly, abruptly, bluntly, with acerbic comment, with pert defensiveness, with a tartness, with a dangerous*

light in his eyes, cynically, sounded skeptical, recklessly, his words brusque, harshly:

- Get out, she said wearily. He shrugged. – Sure... if that’s what you want.

- It is, she said grimly... (Gordon, 126);

“I’ll take it, he said at last”, his words brusque (Lee, 79).

* Іронію, сарказм: *acidly, tauntingly, waspily, with a touch of sarcasm, with caustic remark, wryly, nastily, with a catch in her voice, with ironic chuckle, cynically, skeptically:*

So he’d already got her labeled as a cold fish. “Not always, I’m afraid, she told him with a catch in her voice. There are times when...” (Gordon, 35).

* Роздратування: *in the same irritated voice, with a peeved note in his voice, irritably, snappily:*

“You mean you and this Page fellow?” he said with a peeved note in his voice (Gordon, 134)

* Гнів: *with a ragged sigh, with coldly controlled menace; in a low, but clearly furious voice; angrily, peevishly, through gritted teeth, with a dangerous light in his eyes, with a peeved note in his voice, darkly, crossly, fiercely under her breath, in a raw whisper:*

“Over my dead body,” she muttered angrily (Lee, 51); “What you deserve, Celeste,” he said darkly, “is not for the ears of the ladies present.” (Lee, 190); Cassie, NO! Robyn interrupted vehemently (Brooks, 6).

Автор вкраплює прислівники і адвербіальні вирази з певними цілями – за допомогою додаткової інформації підвищити інформативність, доступність та експресивність тексту, показати адресатно-адресантні відношення у міжсуб’єктній комунікації. Добір стилістичних засобів детермінований моделлю адресата та її типологічними властивостями. Оскільки адресати в даному дискурсі неоднорідні (вони відрізняються за своїми соціальними, психологічними, демографічними характеристиками, життєвим досвідом та поглядами, обсягом певного тезаурусу), то і ставлення адресанта до адресата як комунікативного партнера зовсім різне.

Перспективою подальшого дослідження є аналіз синонімів дієслова *say*, які мають не менш

яскраве стилістичне забарвлення ніж прислівники і несуть додаткові конотації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык : учебник для вузов / Арнольд И.В. – 5-е изд., испр. и доп. – М. : Флинта : Наука, 2002. – 384 с. 2. Байков В.Г. Антропоцентризм языка и поэтики: точки зрения / Байков В.Г. // Общая стилистика: Теоретические и прикладные аспекты. – Калинин : Калинин. гос. ун-т, 1990. – С. 4-24. 3. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / Бахтин М.М. – М.: Искусство, 1989. – 424 с. 4. Вишпольська В.Ф. Психолінгвістичні та лінгвістичні особливості діалогічного мовлення / Вишпольська В.Ф. // Іноземна філологія на межі тисячоліть / Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. № 471. – Харків : Константа, 2000. – С. 38-40. 5. Ковтун Л.В. Проблемы диалогической и монологической речи в трудах филологов XX века / Ковтун Л.В. // “Функциональная лингвистика: итоги и перспективы” : материалы IX Международной конференции. – Ялта, 2002. – С. 100-103. 6. Мураш М.В. Семантичні функції прислівників у науково-технічному тексті англійської мови / Мураш М.В. // Наук. вісник Чернівець. ун-ту. Вип. 68. Германська філологія. – Чернівці : Рута, 1999. –

С. 97-105. 7. Славгородская Л.В. Научный диалог (лингвистические проблемы) / Славгородская Л.В. – Л. : Наука, 1986. – 167 с. 8. Солощук Л.В. Функціонування невербальних компонентів комунікації у кооперативно-спрямованому парентальному діалогічному дискурсі / Солощук Л.В. // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – Харків : Константа, 2006 – С. 77-82. 9. Якубинский Л.П. Избранные работы: Язык и его функционирование / Якубинский Л.П.; отв. ред. А. А. Леонтьев. – М. : Наука, 1986. – 207 с. 10. Pearce W.B. Nonverbal Vocalic Communication and Perception of a Speaker / W.B. Pearce, F. Conklin // Speech Monographs. – 1971, № 38. – P. 235-241. 11. Pearson J.C. Understanding & Sharing: An Introduction to Speech Communication / J.C. Pearson, P.E. Nelson. – 6th ed. – Dubuque: Wm. C. Brown Communications, Inc., 1994. – 474 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Brooks H. Sleeping Partners / Brooks H. – London : Mills & Boon, 2003. – 186 p. 2. Gordon Abigail. Outlook-Promising (Medical Romance) / Gordon Abigail. – London : Mills & Boon, 1999. – 188 p. 3. Lee Miranda. Passion and the Past: Secrets & Sins / Lee Miranda. – London : Mills & Boon, 2001. – 221 p. 4. Matter Anne. A Rich Man's Touch / Matter Anne. – Great Britain: Mills & Boon, 2005. – 186 p.

© Л.Я. Жук, 2010

УДК 811.111 + 81'42

МОВНІ ЗАСОБИ ЕКСПРЕСІВНОСТІ В НАУКОВИХ ТЕКСТАХ АГРАРНОЇ ТЕМАТИКИ

Н.М. Пільгуй (Колесник) (Харків)

У статті розглянуто категорія експресивності, образність як її конститuent, а також систематизовано та проаналізовано лексичні та синтаксичні засоби експресивності, які мають місце в науковій літературі аграрної тематики. Виявлено, що текстам аграрної тематики притаманний особливий вид експресивності, а саме логічна експресивність, яка реалізується за допомогою різноманітних стилістичних прийомів, приклади яких наведено у статті.

Ключові слова: науковий стиль, експресивність, образність, мовні засоби.

Н.Н. Пильгуй (Колесник). Языковые средства экспрессивности в научных текстах аграрной тематики. В статье рассматривается категория экспрессивности, образность как ее конститuent, а также были систематизированы и проанализированы лексические и синтаксические средства экспрессивности, которые имеют место в научной литературе аграрной тематики. Обнаружено, что для текстов аграрной тематики характерен особый вид экспрессивности, а именно логическая экспрессивность, которая реализуется с помощью разнообразных стилистических приемов, примеры которых приведены в статье.

Ключевые слова: научный стиль, экспрессивность, образность, языковые средства.

N.N. Pilgui (Kolesnyk). Linguistic means of expressivity in scientific agrarian texts. This article considers the category of expressivity and figurativeness as its constituent; it also systematizes and analyses lexical and syntactical means of expressivity, which take place in scientific agrarian texts. It was found out that agrarian texts are characterized by the specific type of expressivity, namely the logic expressivity realized by means of various stylistic devices. The examples are given in the article.

Key words: academic voice, expressivity, figurativeness, linguistic means.

У наш час вивченню проблеми експресивності як у вітчизняному, так і зарубіжному мовознавстві надається пильна увага. Експресивність як лінгвістична категорія продовжує залишатися однією з центральних в таких напрямках лінгвістики, як лінгвостилістика, лексикографія, семасіологія, поетика та інших, вже протягом декількох десятиріч років, основне питання про сутність категорії експресивності та її зв'язку із суміжними поняттями емоційності, образності, інтенсивності дотепер не має однозначної відповіді.

Загальна спрямованість лінгвістичних досліджень на вивчення комунікативно-функціональної сторони мови невід'ємна від людського фактора, що відображає нерозривний зв'язок мовної форми з розумовою і емоційно-психічною діяльністю людини, яка і зумовила поворот в дослідженні змістовного потенціалу мовних одиниць: від логіко-предметного до емотивно-оцінного аспекту [2, с. 96-97; 15, с. 32-34].

Об'єктом дослідження слугували англійські тексти аграрної тематики.

Предмет дослідження – мовні засоби експресивності англійських наукових текстів аграрної тематики.

Мета – на основі вивчення текстів аграрної тематики дослідити можливі мовні засоби експресивності в текстах цієї сфери.

Матеріал дослідження - сучасні англійські журнали, підручники, статті, а також матеріали англійських веб-сайтів з сільськогосподарських наук загальним обсягом 5000 сторінок. Дані журналів, підручників та веб-сайтів відображають новітні

явища, що виникають та закріплюються в сучасній мові сільськогосподарської науки і техніки.

Актуальність дослідження обумовлена важливістю комплексного аналізу стилістичних особливостей, зокрема мовних засобів експресивності текстів аграрної тематики в умовах науково-технічної революції, коли стрімко зростає поява нових понять, термінів, предметів та явищ, а також обмін інформацією між зарубіжними та вітчизняними вченими.

Сьогодні немає чітких понять і термінів, що дозволяють описувати експресивну лексику. Багато суперечностей в і самому визначенні експресивності: її пов'язують і з функціональною стороною мови, і з семантикою слів, описують в термінах лінгвостилістики і лексикології. Неоднозначно розуміється сутність експресивної функції.

І.В. Арнольд під експресивністю розуміє «таку властивість тексту або частини тексту, яка передає значення із збільшеною інтенсивністю, яка виражає внутрішній стан говорячого і має своїм результатом емоційне або логічне підсилення, яке може бути, а може і не бути, образним» [1, с. 51]. Ми погоджуємось з визначенням І.В. Арнольд, саме воно найбільш чітко характеризує експресивність текстів аграрної тематики.

Т.І. Манякіна вважає, що експресивність реалізується через конституенти: провідні – оригінальність та образність; факультативний – емоційність [11, с. 98]. Співвідношення експресивності, її конституентів та мовних засобів і прийомів її реалізації може бути представлена наступною схемою [11, с. 103]:

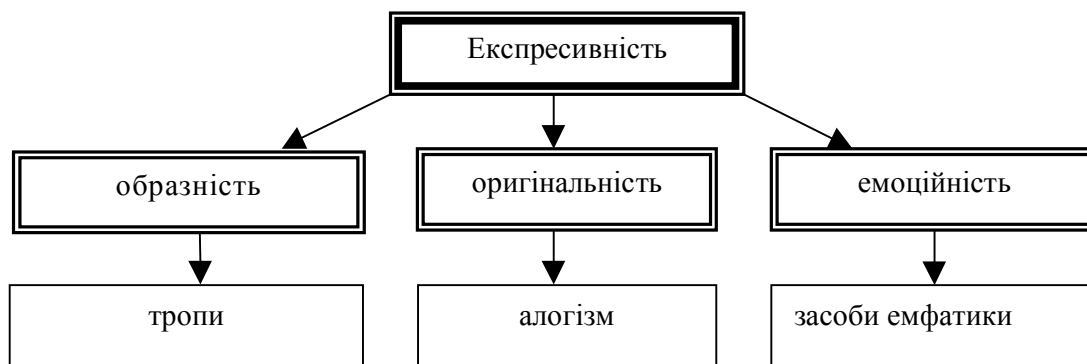

Рис. 1 Співвідношення експресивності та її конститuentів

Вагомий внесок в розуміння категорії експресивності був зроблений Є.М. Галкіною-Федорук, яка не тільки вперше звернула увагу на необхідність розрізнення експресивного і емоційного в мові, але і на практиці (на прикладі суфіксів російської мови) довела автономність функціонування експресивних і емоційних елементів. Виходячи з різних задач категорій емоційності і експресивності (першої – висловити відношення до якого-небудь факту або явища, другий – посилити виразність, глибоко вразити), Є.М. Галкіна-Федорук приходять до висновку, що “експресивність набагато ширше за емоційність в мові” і визначає експресію як “посилення виразності, образотворчої, збільшення впливаючої сили сказаного” [5, с. 107]. Висновки Є.М. Галкіної-Федорук актуальні для сучасної лінгвістики, оскільки дозволяють трактувати експресію в широкому значенні як виразність.

Експресивність властива не тільки емоційній сфері мовлення, але й суто інтелектуальній. Однак в “чистому” вигляді “інтелектуальна” (або “логічна”) та “емоційна” експресія зустрічаються дуже рідко. Вони виступають, як правило, у взаємодії, можна лише стверджувати про перевагу елементів емоційної та логічної експресії в тому чи іншому повідомленні [11, с. 35-36]. Саме тому, небезпідставно будемо застосовувати поняття “логічної” або “інтелектуальної” експресивності, яка є характерною для наукових текстів аграрної тематики.

Саме інтелектуальна експресія є тією глибинною, змістовною ланкою, що об’єднує в єдиний

потік увесь рух знань; об’єднання окремих зображень виявляються вербально помітними, яскравими, композиційно та структурно рельєфними, а тому – зрозумілими. Реалізація інтелектуальної експресії на поверхневому рівні сприяє підвищенню ефективності звернення, рішенню його головного завдання – вираженню та верифікації нового наукового знання в доступній (а частково, красивій, витонченій) формі [8, с. 301].

Мова науки і техніки, зокрема текстів аграрної тематики, має досить низьку експресивність. Проте, це не означає, що в наукових творах взагалі не зустрічається образна мова. Наявність емоційної оцінки дає інформацію про предмет, що вивчається, явище, факти, оскільки подібна оцінка вказує на здатність предмету викликати у людини певну реакцію. У свою чергу, характер такої реакції говорить про внутрішні властивості самого предмету. В науковій літературі аграрної тематики функція мови пов’язана з логічністю і точністю викладу, а не із засобами емоційної і естетичної дії на читача. У зв’язку з цим, сучасна наукова проза, підкоряючись принципу логічного розгортання думки, не вдається часто до використання слів, що мають відтінки емоційного значення.

М.П. Брандес вважає, що наука і техніка – це не тільки логіка, але також джерело складних емоцій. Останнє мотивує використання образної лексики і експресивних конструкцій. Це визначається значною мірою сферою знання, мовним жанром, а також авторською індивідуальністю [3, с. 61]. На думку М.Н. Кожіної, образні засоби в науковій мові набувають однозначності, мають контекстне зна-

чення і характеризується відсутністю системного характеру, а функція образних засобів в науковому тексті – перш за все, пояснення [10, с. 167]. Для наукового викладу залишається законом узагальненість і абстрагованість, що знаходить повне віддзеркалення в особливостях мови. Все це характерно також і для наукових текстів аграрного профілю.

Аналіз текстів аграрної тематики привів нас до висновку, що тропи також характерні для текстів цієї сфери, проте вони відносяться до “інтелектуальної” (логічної) експресії, яка переважає над емоційною. Троп – мовний зворот, у якому слово або словосполучення вжиті в переносному значенні і служать засобом досягнення естетичного ефекту виразності в мові художньої літератури, в публіцистиці, в ораторському стилі тощо [7, с. 313].

Найчисленнішим серед стилістичних прийомів, що використовуються в науковій літературі, є порівняння. Порівняння слугує автору для наочного і детального опису об’єкту дослідження, а також для виділення в об’єкті однієї характерної особливості, специфіку якої автор хоче показати або поглибити. Останнє досягається завдяки тому, що порівняння, як стилістичний прийом, засновано на виокремленні схожості певної ознаки, яка притаманна порівнюваним предметам (явищ) при повній розбіжності інших рис [9, с. 97].

Не кожне порівняння є стилістичним засобом. В англійській мові для стилістичного порівняння є особливий термін simile на відміну від логічного порівняння comparison, позбавленого образності. Проте, при всій своїй незвичайності другого компонента в індивідуальному порівнянні письменник намагається зробити образне порівняння доступним розумінню читача [13, с. 113].

Так, порівняння цього типу можна спостерігати і в наукових текстах аграрної тематики. Воно наділяє наукову прозу колоритом, дає повне уявлення про описуваний предмет чи явище:

(1) Ripping in sandy or loamy soil with little hardpan is akin to a hot knife through butter, while backhoeing in clay rich soils may unfortunately produce a restrictive root environment (Almond facts, 2008, P. 34)

(2) The idea that thousands of tiny sensors could be scattered like invisible eyes, ears and noses across farm fields and battlefields sounds like science fiction (Reymond Page, Down on the farm, 2004, P. 17).

Таким чином, у всіх випадках вживання порівнянь автор проявляє своє емоційне відношення до описуваного, бо образ володіє емоційними відтінками: він діє на читача (слухача) через свою чутливість і конкретність; він живо представляється уяві і зачіпає відчуття саме тому, що діє на уяву.

Епітет – один з основних тропів, художнє, образне означення, що підкреслює характерну рису, визначальну якість явища, предмета, поняття, дії [7, с. 76].

І.Р. Гальперин характеризує епітет як виразний засіб, заснований на виділенні якості, ознаки описуваного явища, що оформлюється у вигляді атрибутивних слів або словосполучень, характеризуючи явище з погляду індивідуального сприйняття цього явища. Епітет завжди суб’єктивний, він завжди має емоційне значення або емоційне забарвлення. Емоційне значення в епітеті може супроводжувати наочно-логічне значення, або існувати як єдине значення в слові. За допомогою епітета досягається бажана реакція на вислів з боку читача [6, с. 138]. Про наявність епітетів в науковій прозі аграрної тематики свідчать наступні приклади:

(3) With its delicate, slightly sweet taste and pleasingly crunchy texture, the humble crisphead – as it is also known – is perfect to toss with other leafy greens for a refreshing salad (Wood, Agricultural Research, 2007, P. 18).

(4) This explosive interest in walnuts has caused even more plantings on less than optimal ground, which also requires greater investment in inputs (Almond Facts, 2008, P. 32).

Феномен метафори вивчається з часів античності, але й на сьогодні проблема виникнення та функціонування метафоричних перенесень не втратила актуальності. Термін „метафора” вперше використав Ізократ, але теорія метафори, як відомо, закладена Аристотелем. Цицерон указував на те, що метафора – це винахід, у якому не було необ-

хідності і який виник „під тиском убогості і злиденності словника” [14, с. 235].

Метафора – вид тропа, що побудований на основі вживання слів або виразів у переносному значенні за подібністю, аналогією тощо і служить одним із засобів посилення образності й виразності мови [7, с. 125].

В науково-популярній літературі метафора слугує засобом наглядної і запам’ятовуючої популяризації. Ілюстративна роль метафори притаманна і талановито написаному науковому тексту [13, с. 112]. Аналізуючи англійські тексти аграрної тематики, можна зробити висновок, що метафори використовуються в текстах цієї сфери. Про це свідчать наступні приклади:

(5) *The proposed drop system must not conflict with the growers desired cultural practices (Successful Row Crop Drip Irrigation Systems, 2004, P. 3).*

(6) *...Check the operation of backflush valves, pressure differential switches and controller. Make sure you clean the command filter... (Drip System Operation & Maintenance, 2009, P. 9).*

Отже, традиційний характер метафори науково-го стилю на прикладі текстів аграрної тематики пов’язаний з відсутністю індивідуально-оцінного моменту та робить подібну метафору прийнятним мовним матеріалом для вираження логічно послідовної думки, аргументування і т.д. Крім того, такі метафори не відволікають увагу читача від ланцюжка логічних міркувань; вони не викликають додаткових асоціацій, не вносять елемента суб’єктивної оцінки, характерної для метафори оригінальної.

Персоніфікація – є різновидом метафори. Сутність персоніфікації полягає у вираженні перенесення характеристики живої істоти (насамперед людини) на неживий предмет [4, с. 371]. Проілюструємо приклади персоніфікації в текстах аграрної тематики:

(7) *However, weather doesn't always behave normally, as we saw in 2003, and growers cannot always be certain of the harvest date, as processors' schedules are continually being modified (Lauren Thompson, The Tomato Vine, 2003, P. 26).*

(8) *The crop do not seem to suffer too much from insect damage, so Finken rarely applies insecticides (Berton, The New American Farmer, 2005, P. 29).*

Гіпербола – стилістичний прийом, що виражає навмисне збільшення особливостей предмета чи явища, нерідко в такій мірі, в якій вони реально ними не володіють. Таке перебільшення підвищує емоційність вислову [4, с. 368].

(9) *Farmers are also in a perpetual struggle to maintain a decent standard of living (Fred Magdoff, Building Soils for Better Crops, 2000, P. 8).*

Серед синтаксичних засобів експресивності, насамперед, виділимо риторичне питання, паралельні та емоційні конструкції.

Риторичне питання – це особливий стилістичний прийом, сутність якого полягає в переосмисленні граматичного значення питальної форми. Іншими словами, речення, яке за своїм змістом є твердженням, прийняло питально форму [6, с. 215-216]. Риторичні питання – питання, відповідь на які вже закладено в самому питанні, і відповідь на них не потрібна. Риторичне питання може завершувати опис якоїсь ситуації чи, навпаки, передувати цьому опису:

(10) *As plants are rooted literally to the spot, how do seeds move away from the parent plant? Seeds are contained within a fruit, either succulent or dry. Succulent fruits are fleshy and often brightly coloured, making them attractive to animals and birds which eat them. The seeds pass through the digestive tract, their viability unaffected... (Gardiner, Propagation from seeds, 1997, P. 7)*

Паралелізми або паралельні конструкції є такою композицією вислову, в якій окремі частини побудовані однотипно. Іншими словами, структура одного речення (або його частини) повторюється в іншому реченні у складі вислову (речення, складного синтаксичного цілого або абзацу) [6, с. 233].

Загальна система синтаксису наукової прози, зведення у відповідну систему декількох речень як граматично самостійних одиниць, здатність автономної актуалізації, логічна спаяність синтакти-

ко-семантичних елементів – усі ці риси є найхарактернішими для ієрархічної прози й отримують чітке вираження в синтаксичній організації паралелізму [12, с. 135]. Аналіз англійських наукових текстів аграрної тематики дає підставу говорити про наявність паралельних конструкцій в текстах даної сфери:

(11) *Many alpine seeds are too coarse to be surface sown, yet too fine to be covered with grit (Gardiner, *Propagation from seeds*, 1997, P. 37)*

(12) *The more a soil is disturbed by tillage practices, the greater the potential breakdown of organic matter by soil organisms (Fred Magdoff, *Building Soils for Better Crops*, 2000, P. 36).*

Емоційна забарвленість та експресивність текстів створюється різними емфатичними засобами. Емфатичні конструкції є спеціальною синтаксичною фігурою. В англійській мові існує велика різноманітність емфатичних конструкцій: *hardly... when...; no sooner... then...; зворот it is (was, will be)... who (that, when, etc.); not till/until; підсилювальний прислівник too; сполучення as many as, as much as, as long as та інші.*

(13) *Not sure which covers did best? Whatever you found, don't be satisfied with only a single year's results. Weather and management will vary over time (Andy Clark, *Managing Cover Crops Profitably*, 2007, P. 190).*

(14) *If a soil is too wet – whether it has poor internal drainage or it receives too much water – some remedies are needed to grow high yielding and healthy crops (Fred Magdoff, *Building Soils**

for Better Crops, 2000, P. 75).

У наукових текстах аграрної тематики окремою, досить поширеною стилістичною фігурою, виступає приклад – інтерпретації чужого мовлення, характеризується новим рівнем зв'язності, тобто інтегративністю та інтертекстуальністю, що виражається єдністю двох (чи більше) контекстів: чужого (вилученого автором фрагменту), і власне авторського. Саме на перетинанні цих контекстів відбувається приростання смислу, що складає “інформативно-комунікативну сутність наукового тексту” [10, с. 15-34]. Приклад може виражатися словом, частиною речення, реченням і короткою розповіддю.

(15) *... Yet plants as well as animals face the dilemma of the Ancient Mariner, who was adrift at sea without fresh water: “Water, water, everywhere nor any drop to drink.” (Fred Magdoff, *Building Soils for Better Crops*, 2000, P. 15).*

Аналізуючи літературу цієї сфери, ми зустріли багато прикладів у вигляді немовного матеріалу, а саме графіки, рисунки, таблиці тощо.

Отже, досліджуючи стилістику текстів аграрної тематики, можна схематично зобразити основні мовні засоби, які реалізуються в текстах наукового функціонального стилю аграрної тематики, надаючи йому більшу виразність і своєрідність.

Перспективою подальшого дослідження є вивчення прагматичних функцій наукових текстів аграрного профілю та аналіз прагматики речень. Було б цікавим прослідити наявність/відсутність когнітивного поля текстів цієї сфери та функціонування концептуальної метафори у ній.

Рис. 2. Стилістика текстів аграрної тематики

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Стилистика: Современный английский язык: учебник для вузов / Арнольд И.В. – 5-е изд., испр. и доп. - М.: Флинта: Наука, 2002 – 384 с. 2. Ахманова Г.И. Теория и практика английской научной речи / Г.И. Ахманова, О.И. Богомолова, Е.В. Брагина // Под ред. М.М. Глушко. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1987. – 240 с. 3. Брандес М.П. Предпереводческий анализ текста (для ин-тов и факультетов иностр. яз.): учеб. пособие / М.П. Брандес, В.И. Проворотов. – 3-е изд., стереотип. – М.: НВИ – Тезаурус, 2001. – 224 с. 4. Брандес М.П. Стилистика текста. Теоретический курс: учебник / М.П. Брандес. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Прогресс-Традиция; ИНФРА-М, 2004. – 416 с. 5. Галкина-Федорук Е.М. Об экспрессивности и эмоциональности в языке / Галкина-Федорук Е.М. // Сборник статей по языкознанию, посв. проф. МГУ акад. Виноградову В.В. – Изд-во МГУ, 1958. – С. 103-124. 6. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка / Гальперин И.Р. – М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1958. – 460 с. 7. Ганич Д.І. Словник лінгвістичних термінів / Д.І. Ганич, І.С. Олійник. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с. 8. Данилевская Н.В. Диалогичность знания как норма культурного текстообразования в научном стиле / Данилевская Н.В. // Университетское образование и регионы: тезисы докладов Международной научно-методической конференции (Пермь, Перм. ун-т, 16-19 октября 2001) // – Пермь, 2001. – С. 300-302. 9. Климзо Б.Н. Ремесло технического переводчика. Об английском языке, переводе и переводчиках научно-технической лите-

ратуры / Климзо Б.Н. – М.: “Р. Валент”, 2003. – 288 с. 10. Кожина М.Н. Стилистика русского языка / Кожина М.Н.; изд. 2-е перераб., доп. – М.: Просвещение, 1983. – 223 с. 11. Манякина Т.И. Языково-стилистическая характеристика жанра афоризмов (на материале немецкого языка): дис. канд. филол. наук: 10.02.04 / Днепропетровский Ордена Трудового Красного Знамени государственный ун-т. – Днепропетровск, 1980. – 205 с. 12. Разинкина Н.М. Развитие английской научной литературы: Лингвистическое исследование / Разинкина Н.М. – М.: Наука, 1978. – 210 с. 13. Рецкер Я.И. Пособие по переводу с английского языка на русский язык / Рецкер Я.И. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1982. – 159 с. 14. Цицерон М.Т. Об ораторе / Цицерон М.Т. // Три трактата об ораторском искусстве. – М.: Ладомир, 1994. – С. 75–252. 15. Шаховский В.И. Эмотивная семантика слова как коммуникативная сущность / Шаховский В.И. // Коммуникативные аспекты значения. – Волгоград, 1990 – С. 29-39.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ**ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ**

1. Agricultural Research. – Beltsville: U.S. Department of Agriculture, February 2007. – 23 p. 2. Almond Facts // by Doug Youngdahl – Sacramento, USA: Blue Diamond Growers, September-October 2008. – 40 p. 3. Andy Clark. Managing Cover Crops Profitably. Third Edition // Handbook Series Book 9 – Beltsville, MD: Sustainable Agriculture Network, 2007. – 246 p. 4. Drip System Operation & Maintenance. – Fresno, CA: Netafilm USA, January, 2009 – 16 p. 5. Fred Magdoff,

Harold van Es. Building Soils for Better Crops. Second Edition. – Beltsville: U.S. Department of Agriculture: Sustainable Agriculture Network, 2000. – 240 p. 6. Jim Gardiner. Propagation from seeds. – Cassell: The Royal Horticultural Society, 1997. – 64 p. 7. Reymond Page. Down on the farm. The Impact of Nano-Scale Technologies on Food and Agriculture. – Ottawa, ON,

Canada: ETC Group, November 2004 – 69 p. 8. Successful Row Crop Drip Irrigation Systems. Planning, Installation and Maintenance Consideration. – Fresno, CA: Netafilm USA, January, 2004 – 8 p. 10. The New American Farmer // Profiles of Agricultural Innovation. 2nd edition. – Beltsville, MD: the Sustainable Agriculture Network, 2005. – 198 p.

© Н.М. Пільгуй (Колесник), 2010

УДК 659.118:811.111'367.4

ЕТИКЕТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НОМІНАТИВНИХ ГРУП У АНГЛОМОВНИХ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТАХ

С.К. Топачевський (Житомир)

У статті розглядаються номінативні групи як засіб етикетизації рекламного дискурсу. Етикетний потенціал номінативних груп проявляється у скороченні плану вираження при збереженні плану змісту, що спрощує подання рекламної інформації і полегшує для адресата сприйняття повідомлення. Номінативні групи розглядаються як семантично ємні синтаксичні побудови, які взаємодіють з вербальними і невербальними елементами рекламного повідомлення.

Ключові слова: етикетизація, компресованість, номінативна група, рекламне повідомлення.

С. К. Топачевский. Этикетный потенциал номинативных групп в англоязычных рекламных текстах. В статье рассматриваются номинативные группы как средство этикетизации рекламного дискурса. Этикетный потенциал номинативных групп проявляется в сокращении плана выражения при сохранении плана значения, что упрощает подачу рекламной информации и облегчает для адресата восприятие сообщения. Номинативные группы рассматриваются как семантически емкие синтаксические построения, которые взаимодействуют с вербальными и невербальными элементами рекламного сообщения.

Ключевые слова: компрессируемость, номинативная группа, рекламное сообщение, этикетизация.

S. K. Topachevskyj. Etiquette Potential of Noun Phrases In English Advertising Texts. The article investigates noun phrases from the perspective of advertising discourse etiquetization. Etiquette potential of noun phrases reveals itself in simple information organization by means of reducing the formal structure and retaining the meaning of a message. Noun phrases are viewed as semantically capacious syntactic groups, which interact with verbal and non-verbal elements of advertisement.

Key words: advertising message, compression, etiquetization, noun phrase.

У дослідженнях рекламного дискурсу стислість рекламного повідомлення стверджується як одна з провідних ознак реклами [12, с. 128-129; 22, с. 6; 13, с. 16; 14, с. 146; 5, с. 109; 6, с. 49 та ін.]. Вимога економії у рекламних повідомленнях викликана об'єктивними факторами рекламування як виду діяльності (часово-просторовий розрив комунікантів і масовий характер адресата реклами, висока вартість рекламного простору і часу, обмеженість пізнавальних процесів людини (переважно мимовільна увага при сприйнятті реклами, особли-

вості виникнення інтересу, залучення короткочасної і довготривалої пам'яті). Економія мовних засобів у рекламних повідомленнях прямо пов'язується з її ефективністю.

Ефективність комунікації забезпечується реалізацією категорії етикетизації, яка розглядається як функціонально-комунікативна категорія, що характеризує специфіку реалізації персуазивної інтенції адресанта в плані поліпшення ефективності комунікації у різних типах дискурсу [цит. за 8, с. 3]. У нашому дослідженні етикетизацію розуміємо як

категорію, що зумовлює відбір таких засобів організації дискурсу (лінгвальних і екстралінгвальних), які б сприяли передачі повідомлення. Ефективність реалізації категорії базується на врахуванні фактору адресата.

Синтаксична будова рекламних текстів відіграє важливу роль у реалізації основних функцій реклами [10]: привернення і утримання уваги у агресивному комунікативному середовищі і вплив на адресата. Тенденція до простоти у синтаксичній організації рекламних текстів [22, с. 8], яка зумовлена необхідністю економії мовних засобів, сприяє утриманню уваги і економії зусиль адресата при сприйнятті інформації за допомогою ергономічної організації тексту рекламного повідомлення. Тому актуальність дослідження полягає у розгляді синтаксичної організації рекламних повідомлень як прояву етикетизації реклами.

Об'єктом дослідження статті є етикетна компресованість рекламного тексту. Предметом є номінативні групи як реалізація компресованості рекламного тексту.

Метою статті є дослідження прояву категорії етикетизації англомовного рекламного дискурсу через використання номінативних груп у рекламних повідомленнях. Матеріалом дослідження є тексти англомовної реклами у пресі, на телебаченні англомовних країн (Великобританія, США), а також у мережі Інтернет.

Номінативні групи (номінативи) розуміємо як синтаксичні побудови основою яких є один ядерний компонент, виражений іменником, субстантивованою частиною мови або кількісно-іменним словосполученням [11, с. 8]. Такі синтаксичні побудови отримують різне тлумачення у науковій літературі і розглядаються як: односкладові номінативні речення [19, с. 208-210; 7, с. 250-251], номінативні конструкції [2, с. 276-277] або парадигматично відновлювані еліптичні речення [1, с. 184-185].

Простота номінативних груп зумовлює їх часте використання у рекламних текстах. Так, дослідження англомовного рекламного дискурсу демонструє, що номінативні групи є конструкцією експресивного синтаксису, яка використовується найчастіше, при чому частота використання обернено пропор-

ційна величині об'єму текстової частини рекламного повідомлення [11, с. 8]. Номінативні групи досліджувалися зі структурної точки зору у заголовках російськомовних і англомовних рекламних текстів [10], рекламних слоганах [9, с. 6-7].

З точки зору структури в рекламних текстах зустрічаються непоширені номінативні групи – такі, що складаються тільки з іменника або субстантивованої частини мови, – наприклад: *AGNONA* (*Vogue January 2008, 56-57*); *SALE* (www.saksfifthavenue.com) і поширені, які складаються з іменного ядерного елемента і модифікуючих елементів, наприклад: *Book & Souvenir Shop* (*In Britain April/May 2007, 33*); *V Guitar Lessons* (www.ultimatoguitar.com); *TWO MP3 WALKING TOURS OF THE CITY FOR JUST £5* (www.canterbury.co.uk); *A unique cultural event* (CNN).

Загальна етикетність номінативної групи полягає у позначенні об'єктів рекламування, їх ознак, переваг найпростішим чином. Основне значення номінативних груп є ствердження існування чогось (замість екзистенційного речення типу *there is/ it is*).

Розглядаючи номінативні групи, що позначають у рекламних текстах адресанта і об'єкт рекламування (*Spice Island. (What's On December 2006, 111)*; *MARC JACOBS (Vogue January 2008, 10-11)*; *Netflix* (www.themoviebox.com); *The sleek 28mm Wide Angle Lens Camera (Panasonic, What's On December 2006, 52)*; *Personal Trainer (Men's Health, www.menshealth.com)*; *Planet in Peril* (назва програми на каналі CNN)), вважаємо, що вони не тільки називають, а й презентують їх, що може бути передано реченнями типу *this is / here is*. Таке розуміння пов'язано з поглядом на будь-яке рекламне повідомлення як каузативне за своєю природою [16, с. 130; 21, с. 6 та ін.], всі компоненти якого слугують меті спонукання адресата до скористання рекламною пропозицією. Номінативні групи з презентаційною функцією у тексті є «ідентифікаторами авторства» [18, с. 320] (назви фірм, брендів, компаній, товарів і логотипи) і заголовками рекламних текстів, в яких об'єкт рекламування презентується вперше.

Окрім значень адресанта і об'єкта реклами, номінативні групи можуть передавати інші аспек-

ти повідомлення [11, с. 8-9]: а) характеристики об'єкта рекламування: *BrightCapture Technology/ Large 2.5 inch LCD/3x Optical Zoom/Slim & Stylish Metal Body/All-new range of exciting colours (Olympus, What's On, December 2006, 7)*; б) відчуття, емоції, що виникають при використанні об'єкта рекламування (скористанні рекламною пропозицією): *Confidence for both of you (DUO, What's On December 2006, 4)*; в) результат використання об'єкта рекламування (скористання рекламною пропозицією): *Picture-perfect skin in any light, from every angle. (Photogenic Sheer Loose Powder; www.lancome-usa.com)*. Згідно попередніх спостережень, найчастіше з перелічених аспектів за допомогою номінативних груп виражаються характеристики об'єкта рекламування. Номінативи у рекламних повідомленнях також можуть позначати потенційних адресатів і суб'єктів, що використовують об'єкт рекламування, проблему, вирішення якої пропонується у рекламному повідомленні, місце розташування адресанта, можуть заперечувати неприємні дії і відчуття при використанні об'єкта реклами. Перелічені аспекти, реалізуючись у номінативних групах, отримують значення у своєму зв'язку з іншими елементами рекламного повідомлення, і, на відміну від значень адресанта і об'єкта реклами, які є відносно незалежними, не мають функції презентації.

Номінативні групи розглядаємо як дієвий синтаксичний засіб, етикетність якого полягає у компактному поданні інформації і проявляється на рівні номінативної групи і на вищому синтаксичному рівні – у її взаємодії з іншими номінативними групами, частинами рекламного тексту і рекламного повідомлення взагалі. Це дозволяє умовно виділити відповідно «внутрішню» і «зовнішню» етикетність номінативних груп. Етикетність номінативних груп у обох випадках реалізується спрощенням плану вираження при збереженні плану змісту.

З точки зору синтаксису вживання номінативних груп розглядаємо як прояв компресованості (редукція вихідної моделі), метою якої є спрощення форми подачі інформації і забезпечення зручності її сприйняття. Спрощення форми подачі матеріалу

проявляється у наданні переваги номінативним групам замість повного екзистенційного речення (або речення типу *this is / here is*). Відсутність формальних маркерів зв'язності тексту, що може спостерігатися при використанні номінативних груп, не впливає на цілісність сприйняття рекламного повідомлення, яке сприймається комплексно. Відновлення адресатом імпліцитних значень досягається за допомогою активізації пресупозиційних знань (прагматичні, екзистенціальні і лінгвістичні пресупозиції [12, с. 111]) з опорою на експліцитний вербальний план рекламного повідомлення. Беручи до уваги, що відновлення імплікації не становить труднощів для адресата, розглядаємо вживання номінативних конструкцій як реалізацію категорії етикетизації у рекламному дискурсі.

Відношення між головним і залежними елементами у номінативних групах традиційно розглядаються як атрибутивні незалежно від значень, які передають залежні елементи, і їх позиції щодо головного члена: *OUR NEW LOOK (In Britain, In Britain April/May 2007, 19)*; *The Power of Dreams (Honda, www.honda.com)*; *four good reasons to celebrate (Millenium Airport Hotel, What's On December 2006, 81)*; *AN EXCLUSIVE INSIDER'S LOOK AT UPCOMING PROJECTS FROM FOX (DVD "Men On Fire")*; *2 Year Global Warranty (Asus, www.asus.com)*; *Finally, the secret to anti-wrinkle, blemish-free skin for women of colour! (Adure, Clear Essence, CNN)*.

Внутрішня етикетність номінативних груп з точки зору синтаксису проявляється у використанні предикативних одиниць у напівпредикативних позиціях, тобто атрибут розглядається як згорнутий предикат у пре-позиції до ядерного компонента [4]. Атрибутивний зв'язок визнається більш тісним за первинний предикативний і проявляється у простішій для сприйняття поверхневій будові у порівнянні з потенційним повним реченням, наприклад: *The Complete One-day London sightseen experience. (The Big Bus Company, In Britain April/May 2007, 18)*; *Liquid crystal display (Citizen, What's On December 2006, 43)*; *12 FREE video guitar lessons (www.Vguitarlessons.com, www.ultimateguitar.com)*; *2 Year Global Warranty (Asus, www.asus.com)*.

Особливо яскраво напівпредикативність проявляється у регресивних номінативних групах з дієприкметниками I і II, які передають відповідно активний і пасивний характер дії: *Skin-Tone Perfecting Moisturizers (Estee Lauder, Vogue January 2008, 0-1)*; *An exciting array of Pacific Rim snacks and equally tantalizing delicious cocktail menu (RENAISSANCE Dubai Hotel, Tiki Bar, What's On December 2006, 111)*; *Well stocked Plant & Gift Centre and Art & Craft studios (not NT). (Bodnant Garden, In Britain April/May 2007, 33)*; *flame grilled chicken (Nando's What's On December 2006, 83)*.

Використання дієприкметників I і II у постпозиції щодо іменного елемента розглядаємо як дієвий етикетний синтаксичний засіб, проте відносимо такі випадки до еліптичних конструкцій з пропущеною частиною присудка, зважаючи на той факт, що такі речення можуть розглядатись і як двоскладові бездієслівні: *Tea-room serving a wide range of home-prepared fayre (Bodnant Garden, In Britain April/May 2007, 33)*; *Our 1st Lip Gelee Enriched with Royal Jelly. (L'Oreal, Cosmopolitan September 2009, 22)*.

Семантика елементів у пре-позиції і у пост-позиції до іменного елемента формує структури, які імплікують різні типи відношень між елементами, утворює складні значеннєві комплекси. Зручність використання номінативних груп полягає в тому, що за допомогою формально атрибутивних відношень між елементами можливо передати різні значення, як наприклад:

а) часу: *Docurama's Documentary of the Month (A Crude Awakening (книга), www.amazon.com)*; *Father's Day Sale (www.amazon.com)*; *New Year's Eve Dinner Buffet Dhs 300 per person (Eat & Drink) (Cactus Jacks, What's On December 2006, 81)*;

б) місця: *An international restaurant with six live cooking stations and nine cuisines from around the globe. (Spice Island, What's On December 2006, 111)*; *Rear Spoiler (Toyota, What's On December 2006, 1)*; *80 acres of magnificent garden in the beautiful Conwy Valley, North Wales. (Bodnant Garden, In Britain April/May 2007, 33)*;

в) призначення речі, вираженої номінативом: *SD Card Slot (Hitachi, What's On December 2006, 10)*; *Living Room Sets, Dining Room Sets, Bedroom Sets /.../ (Marina, What's On December 2006, 5)*; *Exotic Home Interiors (Marina, What's On December 2006, 5)*;

г) адресата (потенційного споживача рекламної пропозиції): *Instruments for professionals (Breitling, What's On, December 2006, 8)*; *Confidence for both of you. (DUO, What's On December 2006, 4)*; *New Fragrances For Her For Him (JOOP!, Cosmopolitan September 2009, 87)*;

д) результату від скористання рекламною пропозицією: *New Dentyl Ultra Cleanse for a deep clean feeling (Dentyl, Cosmopolitan September 2009, 91)* тощо.

Номінативні речення можуть містити декілька номінативних фраз, поєднаних між собою сурядним або підрядним зв'язком: *FREE Two-Day Shipping with a free three-month trial of Amazon Pride™ (Amazon Pride, www.amazon.com)*. Зустрічаються складнопідрядні речення з номінативним реченням як головним: *A fascinating Castle visit with stunning exhibitions that will captivate all ages... (Pembroke Castle, In Britain April/May 2007, 33)*; *17th Century House where Jane Austen lived from 1806 to 1817. (Jane Austen's House, In Britain April/May 2007, 33)*.

Зважаючи на різноманітність семантики іменних елементів, номінативні групи вважаємо семантично ємними, здатними стисло передавати складні відношення між елементами, без зниження якості сприйняття інформації, що і охоплює семантико-синтаксичний аспект їх внутрішньої етикетності.

Зовнішня етикетність номінативних груп проявляється на рівні всього рекламного повідомлення – у взаємодії з невербальними елементами і, вужче, на рівні рекламного тексту – у взаємодії з вербальними елементами рекламного повідомлення.

Номінативи взаємодіють з невербальними компонентами рекламного повідомлення (демонструють синсемантичні зв'язки між вербальною і невербальною частинами рекламного повідомлення [15, с. 7]) з метою ствердження того, що товар на

ілюстрації є продуктом певної фірми, з метою ідентифікації послуги, що пропонується. Згідно проф. А.І. Смирницького предикація в таких випадках не виражена мовними засобами, а тільки підказується ситуацією [20]. Етикетність вибору номінативних речень полягає у комплексному сприйнятті адресатом рекламного повідомлення, завдяки чому адресат безпомилково пов'язує значення вербальних і невербальних складових, хоча зв'язок між ними не виражений експліцитно. Таке використання характерно для друкованих рекламних повідомлень, малих за об'ємом тексту, але з досить великою невербальною частиною, як от: *Calvin Klein (Harper's Bazaar October 2008, 16-19)*, *Valentino (Vogue January 2007, 39-44)*, в яких на декілька сторінок ілюстрацій тільки один раз зустрічається вербальний елемент, що ідентифікує адресанта повідомлення. У телерекламі номінативні речення ідентифікують невербальні елементи, представлені у відеоряді: *TURKISH AIRLINES (CNN)* – назва авіакомпанії, літаки якої демонструються у відеоряді; *YEMEN (CNN)* – назва країни, подорожі в яку пропонує туристична фірма; *WEEK OF DESIGN & FASHION (CNN)* – ідентифікація події, що відбудеться. Типовим це є і для банерної реклами, в якій текстова складова зазвичай мала за об'ємом: *Swimsuits (www.divavillage.com)* – номінативне речення ідентифікує товар, що пропонується на банері із зображенням жінки на пляжі; *NEW YAHOO! TRAVEL GUIDES (answers.yahoo.com)* – банер містить зображення людей, міст, природи у різний час дня і різних частинах планети, які об'єднуються за смыслом тільки номінативним реченням; *Anderson Cooper AC 360° (www.cnn.com)* – назва телепередачі, яка рекламується банером із зображенням ведучого цієї передачі.

Типовим для номінативних речень є взаємозв'язок з іншими вербальними елементами рекламного повідомлення, що розглядаємо як прояв зовнішньої етикетності номінативних речень. Зовнішня етикетність не характерна для номінативних речень, що ідентифікують автора рекламного повідомлення, і заголовків, виражених номінативами, в яких об'єкт рекламування представляється вперше, адже можливе їх самостійне використання у

рекламному повідомленні. Розуміння зовнішньої етикетності базується на тому, що номінативні речення (фрази) у рекламних текстах часто сприймаються як частини синтаксичного утворення вищого рівня, наприклад: *A trendy Polynesian night spot full of energy with live Cuban music. (Tiki Bar, What's On December 2006, 111)* – номінатив мислиться як предикатив до об'єкта рекламування (Tiki Bar), який виражений заголовком рекламного тексту.

Зовнішня етикетність проявляється, зазвичай, в основному рекламному тексті, хоч часто спостерігається між різними структурно-композиційними елементами рекламного повідомлення (заголовком і підзаголовком, бренд і слоган).

Взаємозв'язок номінативних речень між собою і іншими частинами рекламного тексту передає значення, які у формальній поверхневій будові характерні для предикатива і прямого додатку.

1) значення *предикатива* виникає у зв'язку між:

а) назвою товару (бренду) і слоганом: *Raymond / The Complete Man (What's On December 2006, 6)*; *DUKASCOPY / Swiss Forex Marketplace (Financial Times, Companies & Markets July 9, 2007, 18)*; *Santander / Value From Ideas (Financial Times, Companies & Markets July 9, 2007, 15)* – слогани виражені номінативними групами розглядаються виключно як такі, що належать до бренда як іменна частина складеного іменного присудка до підмета, адже, як правило, вони є конкретизацією бренда і формують у споживача продукції певні асоціації, пов'язані з товаром [9, с. 7];

б) заголовком і підзаголовком: *SAILS / Mediterranean Restaurant (What's On December 2006, 111)*; *NEW REENERGIE MICROLIFT R.A.R.E / SUPERIOR LIFTING CREAM SPF 15 (LANCOME, Vogue January 2008, 8-9)*;

в) назвою об'єкту рекламування (вираженим у заголовку або підзаголовку) і основним текстом: *Spice Island / An international restaurant with six live cooking stations and nine cuisines from around the globe. (What's On December 2006, 111)*; *BoardingSchoolsUSA.com / A site for students (www.studyusa.com)*; *IMDb Summer Movie Guide /*

Your headquarters for summer movie blockbusters
(www.amazon.com);

Такі приклади можуть розумітися як сегментовані конструкції, в яких перший елемент розглядається тільки у поєднанні з другим, який розкриває його значення [5].

2) значення *прямого додатку* виявляється при експлікації предиката *has/offers/gives/provides*; виконавцем дії є адресант або об'єкт рекламування; номінативи з таким значенням виявлені у таких структурно-композиційних елементах рекламного тексту:

а) заголовок або підзаголовок: *Performance. Prestige. Passion for innovation. (Breitling, What's On December 2006, 8); Historic Castle / Deer Park / Walled Gardens (Raby Castle, In Britain April/May 2007, 18);*

в) основний текст: *Fully furnished, spacious & stylish serviced residences / Studios, 1 & 2 bedroom apartments / All the conveniences of a hotel with the privacy and comforts of your home /.../ (Somerset, What's On December 2006, 105); 3.31 Megapixel / Built in Flash / AV Line in Record / SD Card Slot / USB 2.0 (HITACHI DZ-6X 3300, What's On December 2006, 10) – якісні параметри відеокамери; One Point Spreads on Rolling Spots and Futures for FTSE, CAC, DAX and EURO/\$ (Worldspreads, Financial Times, Companies & Markets July 9, 2007, 18).*

Зустрічаються поєднання значень, характерних для предикатива і прямого додатка, у рекламних текстах, що містять номінативи у вигляді одного списку, як у рекламному повідомленні об'єктом якого є автомобіль: *4 Door Sedan / 1.3 Litre Engine / Keyless Entry / Driver and Passenger Airbags /.../ (Toyota, What's On December 2006, 1)*. Перша номінативна фраза (*4 Door Sedan*) належить до об'єкта реклами (*Toyota*) як іменна частина складеного іменного присудка, а всі інші перераховують характеристики, що має автомобіль (*the car has...*). Такий самий розподіл значень характерний для реклами готелю *The Old Bell Hotel*, в якій у списку з п'яти пунктів перший пункт співвідноситься з об'єктом рекламування як предикатив з підметом, останній розглядається як прямий дода-

ток до предиката *provides/offers*, а три інші є еліптичними реченнями з пропущеними підметом і присудком (частиною присудка):

England's oldest hotel built in 1220

In the Cotswolds in England's first capital!

Picturesquely set next to Malmesbury's medieval Abbey

Beautifully refurbished and quintessentially English

The best food and service for 150 miles (The Old Bell Hotel, In Britain April/May 2007, 18).

Така текстова організація значно спрощує подання інформації, зберігаючи необхідний зміст при скороченні плану вираження. Номінативні речення є зручним засобом, що ефективно комбінується з іншими проявами компресованості рекламного тексту (еліптичними конструкціями).

Відсутність структурної неповноти у номінативних групах відрізняє їх від еліптичних побудов [17, с. 171]. Подібність до еліптичних речень спостерігається, якщо розглядати рекламні повідомлення з номінативами з точки зору актуального членування речення: як і еліптичні конструкції, номінативні фрази (речення) є ремами у рекламних повідомленнях, а тема представлена імпліцитно. Використання номінативних речень можна назвати „еліптичністю рекламного тексту”, зважаючи на той факт, що адресант рекламного повідомлення *обов'язково* має бути представлений у ньому, хоч іноді непрямим способом (електронна адреса, назва сайту, телефон або невербальні елементи (ілюстрація)) і тому може бути невиражений у основному рекламному тексті.

Отже, номінативні групи є дієвим синтаксичним засобом лаконічного подання інформації, що зумовлює їх частотність у англійських рекламних текстах. Етикетність номінативних груп проявляється у їх будові, що зумовлює їх семантичну смність (внутрішня етикетність), і у взаємодії з вербальними і невербальними елементами рекламного повідомлення (зовнішня етикетність). Відсутність засобів когезії при використанні номінативних груп компенсується здатністю адресата залучати пресупозиційні знання і спиратися на когерентність тексту (семантичну єдність) при сприйнятті рекламного повідомлення. П е р с п е к т и в н и м в в а-

жаємо дослідження номінативних груп, а також інших характерних для реклами синтаксичних побудов, з точки зору їх семантики, зокрема поліпропозитивності і семантичної ускладненості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л.С. Структура простого предложения современного английского языка / Л.С. Бархударов. – М.: Высш. шк., 1966. – 200 с. 2. Блох М.Я. Теоретическая грамматика английского языка / М.Я. Блох. – М.: Высш. шк., 1983. – 383 с. 3. Валгина Н.С. Активные процессы в современном русском языке : учебное пособие / Н.С. Валгина. – Режим доступа : <http://evartist.narod.ru/text14/34.htm> 4. Заботкина В.И. Новая лексика современного английского языка / В.И. Заботкина. – Режим доступа : <http://www.classes.ru/grammar/138.Zabotkina/worddocuments/7.htm> 5. Зимица Л.О. Принцип экономии в современной рекламе: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 „Русский язык” / Л.О. Зимица. – Томск, 2007. – 27 с. 6. Зирка В.В. Языковая парадигма манипулятивной игры в рекламе: дисс. ... доктора филол. наук: 10.02.02. / В.В. Зирка. – Днепропетровск, 2005. – 461с. 7. Ильиш Б.А. Строй современного английского языка / Б.А. Ильиш. – Ленинград : Просвещение, 1971. – 366 с. 8. Ильченко О.М. Етикетизація англо-американського наукового дискурсу: автореф. дис. ... доктора филол. наук: спец. 10.02.04 „Германські мови” / О.М. Ильченко. – К., 2002. – 33 с. 9. Коваленко Н.Л. Лінгвістична позначеність слогана в структурі рекламного тексту: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.02 „Російська мова” / Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ 2006. – 17 с. 10. Козина Т.А. Синтаксис рекламного объявления как средство реализации основных функций рекламы: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19 „Теория языка” / Т.А. Козина. – Саратов, 2008. – Режим доступа : http://www.sgu.ru/files/nodes/22495/_news_695.doc 11. Коралева Е.А. Экспрессивные синтаксические средства создания рекламного текста (на английском языке): автореф. дисс. ... на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 „Германские языки” / Е.А. Коралева. – М., 2008. – 24 с. – Режим доступа : <http://www.philol.msu.ru/~ref/korableva.pdf> 12. Лившиц Т.Н. Реклама в прагмалингвистическом аспекте / Т.Н. Лившиц. – Таганрог, 1999. – 214 с. 13. Лысенко Н.А. Сжатие как один из приемов создания печатной рекламы (на материале зарубежных изданий) / Н.А. Лысенко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2007. – № 772. – С. 109-111. 14. Малишенко А.О. Гендерный аспект стилистики рекламных текстов / А.О. Малишенко // Вісник Харків. держ. ун-ту імені В. Н. Каразіна. – 2006. – №725. – С. 146-149. 15. Мойсеєнко І.П. Прагмалингвістична організація рекламного тексту: макро- і мікроаналіз (на матеріалі англомовної побутової реклами): автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 „Германські мови” / І.П. Мойсеєнко. – К., 1996. – 24 с. 16. Охріменко В.І. Рекламний текст як вид глобальної каузації / В.І. Охріменко // Проблеми семантики слова речення та тексту : зб. наук. ст. – Вип. 4. – К. : Вид. центр КДЛУ, 2001. – С. 129-138 17. Почепцов Г.Г. Конструктивный анализ структуры предложения / Г.Г. Почепцов. – К.: Вищ. шк., 1971. – 191 с. 18. Раду А.І. Жанровий контекст рекламного дискурсу / А.І. Раду // Дискурс іноземномовної комунікації (колективна монографія). – Львів: Вид-во Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2001. – С. 316-338 19. Раевская Н.Н. Теоретическая грамматика современного английского языка / Н.Н. Раевская. – К. : Вищ. шк., 1976. – 304 с. 20. Смирницкий А.И. Синтаксис английского языка / А.И. Смирницкий. – Режим доступа: http://www.classes.ru/grammar/38.Sintaksis_angliyskogo_yazyka/html/1_9.html 21. Ткачук-Мірошніченко О.Є. Імплікація в рекламному дискурсі (на матеріалі англомовної комерційної реклами): автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 „Германські мови” / О.Є. Ткачук-Мірошніченко. – К., 2001. – 18 с. 22. Федорова М.А. Функции парцелированных конструкций в рекламе / М.А. Федорова, С.Н. Замятина. – Режим доступа : <http://frgf.utmn.ru/last/No11/text10.htm>

© С.К. Топачевський, 2010

УДК 821.111(73):81'42

СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РИТМІКО-СИНТАКСИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕКСТІВ СУЧАСНОЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Н.В. Шевельова-Гаркуша (Херсон)

У статті систематизовано науково-лінгвістичні підходи вітчизняних та закордонних вчених щодо вивчення семантичних та функціональних особливостей ритміко-синтаксичної організації текстів сучасної американської поезії, окреслено перспективи подальших лінгвістичних досліджень.

Ключові слова: формальна, структурна, семиотична поетики, лінгвопоетика, рядок, поетичний ритм, рима, метр, ритміко-синтаксичне словосполучення, ритмічна константна одиниця, анжамбеман.

Н.В. Шевелева-Гаркуша. Семантические и функциональные особенности ритмико-синтаксической организации текстов современной американской поэзии. В статье систематизированы научно-лингвистические подходы отечественных и зарубежных ученых по проблеме изучения организации текстов современной американской поэзии, очерчено перспективы дальнейших лингвистических исследований.

Ключевые слова: формальная, структурная, семиотическая поэтики, лингвопоэтика, строка, поэтический ритм, рифма, метр, ритмико-синтаксическое словосочетание, ритмическая константная единица, анжамбеман.

N.V. Sheveleva-Garkusha. Semantic and functional peculiarities of rhythmic-syntactic organisation of modern American poetic texts. The article presents an overview of the scientific approaches, focuses on semantic and functional peculiarities of the rhythmico-syntactic organization of the modern American poetic texts. The further perspectives of linguistic research are outlined.

Key words: formal, structural, semiotic poetics, linguopoetics, a line, poetic rhythm, rhyme, meter, rhythmico-syntactic word combination, the rhythmic constant unit, enjambment.

Для розкриття ритміко-синтаксичних особливостей віршованого мовлення нами здійснено огляд наукового доробку, визначено підходи різних шкіл та течій щодо проблеми ритміко-синтаксичної організації, до якої зверталися на початку ХІХ століття поети-символісти (А. Білий, В.Я. Брюсов, С.С. Бобров), представники формальної поетики (Б.В. Томашевський, Ю.М. Тинянов, В.М. Жирмунський, О.М. Пешковський, В.Б. Шкловський, В.Б. Холшевников, Р.О. Якобсон, О.М. Брік, Б.І. Ярхо, Б.М. Ейхенбаум тощо), структурно-семиотичної поетики (Ф. де Сосюр, А. Сеше, Ю.М. Лотман, Р.О. Якобсон, М.О. Краснопорова, А.М. Колмагоров, К.Ф. Тарановський, Б.М. Ейхенбаум, Г.О. Вінокур, Ю.М. Тинянов, О.Н. Грінбаум, І.Р. Гальперін), лінгвопоетики (Г.М. Поспелов, М.Г. Тарлінська, Н.П. Неборсіна, Т.В. Скулачова, М.Л. Гаспаров, Л.І. Белехова).

Отже, об'єкт статті – ритміко-синтаксична організація текстів сучасної американської поезії.

Предметом дослідження є семантичні та функціональні особливості організації віршованого мовлення.

Мета роботи – визначити одиниці ритміко-синтаксичної упорядкованості поетичних текстів сучасної американської поезії шляхом критичного аналізу наукового доробку з проблеми синтаксису поетичного мовлення.

Актуальність теми статті зумовлена загальною спрямованістю сучасних досліджень на визначення семантичних та функціональних особливостей мовних фактів у тому числі і ритміко-синтаксичної організації поетичних текстів та необхідністю висвітлення проблеми з позицій когнітивної поетики.

В лінгвопоетиці виділяють такі види творів: *прозовий, поетичний* і як окремі підвиди *дольнику/тонічного віршу ритмічну прозу, вільний та білий вірші* [9, с. 27; 15, с. 198].

Англійське віршоване мовлення як і будь-яке інше виникло з *пісні* [7, с. 264]. Сучасний вірш є

самостійною поетичною системою, попередньо відділившись від музичного супроводження в пісні. Із часів античності проблема композиційної побудови віршованих текстів як таких, що наспівуються, цікавила багатьох поетів та теоретиків (Аристотеля, Гесіода, Сапфо тощо), які спиралися на описові методи дослідження та методи синхронного аналізу текстів [7, с. 265].

Віршознавство як наукова доктрина почала розвиватися лише в XVIII-XIX століттях, коли своєї популярності набувала класична силабо-тонічна система віршування [7, с. 265]. З усіх галузей літературознавства саме віршознавство вважається найбільш *формалізованою наукою* з точними методами дослідження.

На початку XX століття над “спеціально-метричними штудіями” [14, с. 382] працювали вчені-символісти А. Білий, В.Я. Брюсов, С.С. Бобров, В.О. Чудовський, К.В. Мочульський тощо. Їхня теорія *ритмічної прози* і графічні методи підрахунку “*ритмічних відступів*” в 20-і роки XX століття піддалися критиці з боку вчених Московської фортунатівської школи.

Для того, щоб визначити способи та засоби організації вірша, представники формальної та структурної поетик серед *одиниць* віршованого тексту вказують такі: склад, стопа, рядок і строфа. *Склад* як найкоротша одиниця є складовою ритмічних рядів. Проте слід зазначити, що для англійської мови, яка має довгі та короткі голосні, склади не виступають ритмічною одиницею, оскільки вони вимовляються з різною швидкістю [8, с. 14; 13, с. 87]. *Стопа* як ритміко-мелодична одиниця другого рівня утворюється за наявності декількох складів, на один з яких робиться ритмічний акцент. Але не стопа є визначальним диференційним фактором при розмежуванні поетичних та прозових творів. *Рядок / “a line” (або ритміко-синтаксичне словосполучення)* як найбільш важлива ритмічна одиниця третього рівня утворюється за допомогою декількох стоп та являє собою закінчену ритміко-мелодичну фразу [16, с. 1138]. Рядок має більш самостійне значення за попередні одиниці. Він характеризується певною метричною схемою/“ритмічним імпульсом/профілем” [8,

с. 14; 4, с. 15]. *Строфа* як основна композиційна одиниця четвертого рівня складається з декількох рядків, об’єднаних між собою в цикл. Найчастіше строфа як структурна динамічна єдність складається з чотирьох рядків. Вона реалізується в історичному русі певного жанру.

Слідом за формалістами (зокрема, за Ю.М. Тиняновим, О.М. Бріком) та структуралістами, ми дотримуємося тієї думки, що основною ритміко-синтаксичною одиницею віршованого мовлення є *рядок*.

Рядок як *ритміко-синтаксичне словосполучення* відрізняється від *простого рядка* тим, що слова включаються в певну ритмічну одиницю; від *чисто ритмічного сполучення* він відрізняється тим, що слова поєднуються не тільки за *фонетичною* ознакою, але й за *семантичною*. Рядок – це *певна ритмічна константна (рівностопна) одиниця* [4, с. 26].

Віршований рядок має три параметри:

- *метр/внутрішню структуру* (наголос, склад);
- *метричну композицію* (спосіб розташування рядків у тексті);
- *довжину*.

Узагальнюючи дослідження вчених формального та структурного підходів, доходимо висновків, що рядок як критерій ритміко-синтаксичної організації вірша виконує такі *функції*:

- *смыслеутворюючу/інформативну/естетичну* – створює образність, тобто художнє значення, ідею твору, його загальну евокативність (*семантичне навантаження*);
- *тактотворчу* – задає ритмічно упорядковану систему звуків;
- *композиційну* – відтворює певну організаційну структуру вірша;
- *динамічну* – задає ритмічний рух членуванням на стопи, рядки, періоди, строфи (*функція прискорення або уповільнення темпу*);
- *жанровизначальну* – виокремлює особливості одного жанру від інших: так, *вільний вірш* (вірш, в якому рядки нерідко збігаються з синтаксичним рядом) є віршованим (а не прозовим) явищем саме тому, що в ньому є первинний ритм;

- *стилістичну* – емпатизація повідомлення, збільшення метричної чіткості;
- *експресивну, емоційно-оцінну* – виражає певні відчуття автора;
- *тональну* – відтворює інтонаційний малюнок;
- *графічно-зображувальну* – фіксація поетом строф у певному графічному порядку задля більшої виразності повідомлення.

Отже, першим способом організації віршованого мовлення є *графічне членування на рядки*. *Графічне/композиційне членування* віршованого тексту на ритмічні одиниці виражається в тому, що кожний віршований рядок починається з окремого рядка.

Основними *принципами графічного членування* є [1, с. 103]:

- *принцип “золотого перетину”* (розподіл на дві, чотири частини);
- *принцип симетрії/дихотомії/статички/вірогідності* [8, с. 13]. Формалісти інтерпретували симетрію, як принцип закономірної організації поетичного тексту. Вірш не існує у вигляді ізольованого рядка: відчуття його виникає лише з ритмічної інерції, тобто при повторенні двох або трьох рядків. Але рядок існує лише у складі строфи / строфоїда [1, с. 105].

Однією з умов створення поетичного тексту є *ритмічна організація рядків*.

Віршований ізометризм підпорядковується закономірному чергуванню сильних та слабких складів, які об’єднуються в фонетичні ряди / віршовані рядки, що повторюються з певною періодичністю. Закон чергування виражається в певній метричній (ідеальній) схемі, яка видозмінюється в реальний ритм вірша (“рух” / “ритмічний імпульс” [4, с. 16]).

Ритм як конструктивна основа вірша є пріоритетним фактором для формалістів на відміну від символістів, для яких важливою була метрична система наголошеності та ненаголошеності. Для формальної школи необхідною умовою створення поезії є те, що віршоване мовлення не підпорядковується ідеальній схемі (метриці), а створює певні ритмічні відхилення.

Структуралісти підкреслювали, що *ритм* – це не порушення метричної схеми (як вважала більшість формалістів), що форма не є просторовим, а є тимчасовим виміром поетичного тексту, і тому принцип оформлення не є статичним [8, с. 15].

Загальне поняття віршованого ритму М.Л. Гаспаров, слідом за Б. Томашевським, поділяє на два види: *первинний* і *вторинний*. Первинний ритм виникає тому, що віршований потік завдяки основним віршованим паузам поділяється на *рядки* (рос. – *стихи/строки*), які і виступають одиницями первинного ритму. Первинний ритм, який утворюється чергуванням рядків, – основа віршованого ритму [1, с. 102].

Структуралісти критикували формалістів за те, що останні зосереджували свою увагу окремо на метрі, ритмі, рими та строфіці, забуваючи про те, що вони існують у *художній єдності цілого* [6, с. 28].

Разом з фонетичною композицією в межах метричної організації діє *закон словесної інструментовки / організації*. Ритм є організуючим принципом по відношенню до словесного матеріалу вірша. Однією з характеристик ритму є принцип повторюваності, в основі реалізації якого лежить ритм, рима, лексико-синтаксичні повтори, паралелізми, алітерації, асонанси [9, с. 49].

Повтор як різновид паралелізму (*анафоричний, епіфоричний, епанастрофічний, епаналепсичний*), на думку постструктуралістів 90-х рр. ХХ ст. (М.Л. Гаспарова, Ю.М. Лотмана, М.О. Краснопорова, О.Н. Гринбаума, Т.В. Скулачової, Н.П. Неборсіної, К.Ф. Тарановського, Т.М. Шишкіної, Ю.І. Левіна та деяких інших), є одним з основних засобів членування.

До комбінаційних *повторів словесно-звукового матеріалу* належать повтори: аналогічних/тотожних складових груп (тонічний ритм); рим; схожих звуків на рівних композиційних місцях усередині рядка (внутрішня рима); римованих закінчень, які чергуються; паузи в кінці кожного рядка; цезур [4, с. 94].

Закон синтаксичної організації (поетичний синтаксис) впливає на композиційне членування рядків: ритміко-синтаксичний період або кінець

речення збігається із кінцем рядка в синтаксичному та семантичному відношеннях.

У кінці кожного рядка стоїть віршована пауза. Вона позначається *однією косою лінією* (/ – великі ритмічні групи, які поділяються на рядки за допомогою синтаксичного членування) та *двома косими* (// – метричне членування періоду / двох рядків). Таке членування можна простежити у наступному вірші, де перша частина періоду при аналізі відділяється однією косою, а інша заключена частина – двома .

*We were very tired, we were very merry — /
We had gone back and forth all night on
the ferry. //*

(E.S.-V. Millay “Recuerdo”).

Повтори як різновид паралелізму зустрічаються також на синтаксичному рівні. Серед основних зазначають *повтори віршованих рядків однакової довжини, паралельних синтаксичних конструкцій в межах декількох співвіднесених один з одним рядків, композиційного розподілу віршованого твору на строфи (строфічний ритм). Синтаксичні форми, які повторюються або різні випадки ритміко-синтаксичного паралелізму формалісти (зокрема, О.М. Брік [4, с. 27]) називають ритміко-синтаксичними фігурами (анафора, хіазм/обернений паралелізм, повтори синтаксичних елементів).*

Варто розрізнити два *типи паралелізму* як основи строфічного членування на синтагматичному рівні: синтаксичний та ритмічний. *Синтаксичний паралелізм* відрізняється від *ритмічного* тим, що перший з них указує на синтаксичну організацію рядка, а другий – на синтаксично паралельні слова, які знаходяться на ритмічно паралельних місцях. Ритміко-синтаксичний паралелізм зв'язаних між собою рядків утворює більшу одиницю – *ритміко-синтаксичний період*.

У річищі структурного підходу, зокрема *теорії вірогідності*, вченими розглядається питання про *статичну незалежність ритмічних форм* одного рядка від форм інших рядків строфи. В.Б. Шкловський, Ю.М. Тинянов, К.Ф. Тарановський заперечували незалежність рядків як таку, яка концептуально не відповідає природі вірша (“*строфа як ритмічна єдність*”) [8, с. 19].

У сучасній англійській поезії часто простежується протиріччя між *метричним* та *синтаксичним членуванням*, коли *метрична одиниця* (рядок) не збігається із *синтаксичною* (реченням) / коли речення закінчується або починається з середини рядка. Це стилістичне явище має назву “*анжамбеман*” (*enjambement*), яке при аналізі художнього поетичного твору позначається трьома косими лініями (///) [4, с. 25]. Указане стилістичне явище особливо помітне на фоні збігання *синтаксичної групи* (речення) з *ритмічною* (рядком). Це свідчить про звукову самостійність і незалежність основної віршованої паузи від інтонації, про її звукову автономність. При віршованому перенесенні потрібно підвищити голос, щоб було зрозуміло, що далі йтиме продовження.

Перенесення рядку в *пісенній ліриці* не було як такого. Цей стилістичний прийом одними з перших використали французькі романтики в двовіршах (класичний олександрійський вірш) та англійські сентименталісти (Томсон та інші) у вільних віршах. Це явище можна простежити у фрагменті з вірша Томаса С. Еліота “Пустир” (“The Wasteland”), в якому автор розриває синтаксичний зв'язок дієслова з додатком, переносючи останній член речення на інший рядок:

*April is the cruelest month, breeding ///
Lilacs out of the dead land, mixing ///
Memory and desire, stirring ///
Dull roots with spring rain. //*

(T.S. Eliot “The Wasteland”)

Отже, основними *функціями перенесення* є: емоційне забарвлення та напруження, ефект здивованості; мелодичне підвищення слова, яке є перенесеним; зближення з нормами розмовного стилю [3, с. 24].

Постструктуралістами виділено такі *види синтаксичних зв'язків* у результаті *анжамбеман / перенесення рядку*: предикативний зв'язок; зв'язок прямого/прийменикового об'єкта; обставинний зв'язок; атрибутивний зв'язок; зв'язок із доповненням [10, с. 128]. Такі порушення є типовими для постмодерної поезії.

Закон тематичної організації віршованого мовлення є не менш важливим за попередні. У рит-

мічному мовленні обов'язково реалізується потік поетичних думок. Поняття форми, змісту та їх співвідношення розглядалися в різні часи по-різному. У традиційному віршознавстві (до 1910-х рр.) вивчалася естетично значуща, художня, якісна сторона вірша (*семантичне навантаження*). У річищі формального та структурного підходів акцент робився на *формальні*, текстові, кількісні характеристики вірша. Постструктуралісти, на відміну від попередніх вчених, свою увагу приділяють рівною мірою як *естетичній/семантичній*, так і *формальній стороні*. Естетико-формальне віршознавство розкриває “формулу” вірша, яка передбачає урахування ритмічного, формального та змістовного компонентів поетичного мовлення [6, с. 28].

Отже, оскільки рядок характеризується *трьома чинниками*: *метром, ритмом, римою*, а також оскільки фонетичні закономірності простежуються на *трьох рівнях мови*: *звуковому, словесному та образному*, структуралісти слідом за формалістами (зокрема, Б.І. Ярхо), розглядають три рівні (звуковий, словесний, образний/семантичний) і шість підрівнів (фоніка/звукопис, метрика; граматики: морфологія та синтаксис; стилістика: тропи та фігури), а відтак вісім співвідношень між віршовими та іншими рівнями: *ритм і граматики, рима і граматики; ритм і семантика, рима і семантика; ритм і фоніка, рима і фоніка; метр і стилістика, метр і семантика* [6, с. 29-32]. Зазначені співвідношення відображені графічно в такій таблиці:

Таблиця 1

Види співвідношень між віршовими та мовними рівнями

Рівні:	Звуковий		Словесний			Образний
Підрівні:	Фоніка (звукозапис)	Метрика	Граматики		Стилiстика (тропи, фігури)	Семантика
			Морфологія	Синтаксис		
Метр					+	+
Ритм	+			+		+
Рима	+			+		+

Співвідношення *ритм-морфологія-синтаксис* на матеріалі англійської поезії досліджували М.Г. Тарлінська, Т.В. Скулачова. Виділяючи деякі особливості англійського віршового мовлення, вони дійшли висновку, що синтаксичні зв'язки розподіляються в рядку нерівномірно: щільніші зосереджуються вкінці, особливо, означувальні (for instance, “*my heart break*”, E.S-V. Millay “Departure”), а слабкіші пересуваються на початок (for example, “*into the darkness they go*”, E.S-V. Millay “Dirge Without Music”). Так в реченні “*Love has gone and left me*” (E.S-V. Millay “Ashes of life”) зв'язок такий: *сильний – слабкий – сильний*, а у фразі “*With never the rut of a road in sight*” (E.S-V. Millay “Departure”): *слабкий – сильний – сильний*. Зміну сильних та слабких позицій учені пояснюють *законом альтернуючої сили словорозділу* від кінця до початку рядка: *плавність/відривність*

рядків визначається ритміко-синтаксичною закономірністю сильних і слабких позицій (*синтаксичний відрив*).

Вчені формальної поетики встановили чітку взаємозалежність синтаксичних та ритмічних законів. Ця закономірність викликала протиріччя між дослідниками з приводу прямої *залежності ритму від синтаксису*. Але більшість з формалістів та структуралістів дійшли висновку, що така думка є безпідставною. *Ритм* – це явище фонетичне (закономірне чергування сильних та слабких складів). Певний зв'язок між ними простежується, але ритм не може пояснюватися виключно законами синтаксису. Ці два закони підпорядковуються вищому з них – художньому впорядкуванню словесного матеріалу, його композиційній побудові. Композиційні форми ліричного віршу визначаються конкретним застосуванням цього закону.

Отже, проаналізувавши дослідження вітчизняних та зарубіжних учених в парадигмі традиційної, формальної, структурно-семіотичної поетик, а також лінгвопоетики щодо проблем ритміко-синтаксичної організації віршованого мовлення, ми дійшли висновків, що вченими-формалістами та структуралістами виділяються *чотири одиниці вірша*: склад, стопа, рядок та строфа, серед яких основною є рядок як найбільш важлива ритмічна одиниця.

Послідовники формального та структурного методів виділили основні параметри рядку як певної ритмічної константної одиниці, а саме: *метр/внутрішню структуру* (наголос, склад), *метричну композицію* (спосіб розташування рядків у тексті) та *довжину*.

Важливими функціями рядку вони вважають смислоутворюючу, тактотворчу, композиційну, динамічну, жанровизначальну, стилістичну, експресивну, тональну та графіко-зображувальну.

Дослідники формальної та структурної поетик виділяють наступні способи організації рядків:

- *графічне членування рядків*, основними принципами якого є принцип “золотого перетину” та принцип симетрії;

- *поетичний синтаксис* впливає на композиційне членування рядків, головною умовою якого є збіг ритміко-синтаксичного періоду (кінця речення) з кінцем рядка. Але на сучасному етапі розвитку поетичного мовлення спостерігається порушення зазначеного правила, *анжамбеман*, яке використовується для ускладнення стилю, для стилістично-емоційного виділення, для зближення з розмовним стилем;

- *ритмізація рядків*, яка досягається за допомогою тісноти ряду [11, с. 149] (тісний зв’язок слів всередині віршованого рядку) (Тинянов Ю.М.) та віршованого ізометризму (закономірного членування сильних та слабких складів). Це сприяє “ритмічному імпульсу”/руху. Ритмізація рядку досягається також за допомогою принципу повторюваності, в основі якого лежать ритм, рима, алітерації, асонанси, лексико-синтаксичні повтори та паралелізми.

Серед усіх зазначених законів основним конструктивним, структурно-динамічним законом віршо-

ваного мовлення є *ритм* (постструктурна естетико-формальна теорія), яке символісти не відділяють від поняття *метр*, і яке розглядається структуралістами як “*порушення метричної схеми*” (вірогідно-статистичний/морфологічний підхід).

Вище зазначені фактори віршованого мовлення, серед яких *метр, ритм, рима*, та три рівні мови (звуковий, словесний та образний) показали тісний взаємозв’язок один з одним. Першочерговими композиційними закономірностями віршованого мовлення є *ритмічна та синтаксична організації*. Графічний спосіб побудови віршованих текстів є вторинним.

Перспективою подальших досліджень є порівняння особливостей ритміко-синтаксичної організації поетичних текстів різних авторів та літературно-стильових напрямів сучасної американської поезії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Томашевский Б.В. Теория литературы. Поэтика : учеб. пособие. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 334 с.
2. Виноградов В.В. Из истории изучения поэтики (20-е годы) // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – М., 1975. – № 3. – С. 259-272.
3. Белехова Л.І. Синтаксична організація текстів сучасної американської поезії: когнітивно-семіотичний та лінгво-синергетичний аспекти. // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Харків: Вид-во ХНУ, 2009. – Вип. 57, № 838. – С. 20-28.
4. Брик О.М. Ритм и синтаксис // Новый Лэф. – М. : Госиздат, 1927. – № 3-6. – С. 15-37.
5. Гаспаров М.Л. Глагольная рифма и синтаксис стихотворной строки // Русский язык в научном освещении. – М., 2001. – № 1. – С. 148-160.
6. Гаспаров М.Л. Лингвистика стиха // Известия РАН. Серия литературы и языка. – М., 1994. – Т. 53, № 6. – С. 28-35.
7. Гаспаров М.Л. Оппозиция “стих-проза” и становление русского литературного стиха. // Русское стихосложение: Традиции и проблемы развития. – М., 1985. – С. 264-277.
8. Колмогоров А.Н. Строка, строфа и стих как ритмическая система // Гринбаум О.Н. Материалы XXXI Всерос. науч.-метод. конф. препод. и аспирантов филол. ф-та СПбГУ. – СПбГУ, 2002. – Вип. 4, ч. 2. – С. 12-28.
9. Лотман М.Ю. Анализ поэтического текста. Структура стиха // Лотман Ю.М. О поэтах и поэзии. – СПб. : Изд-во СПб, 1999. – С. 18-253.
10. Неборсина Н.П. Синтаксис стихотворной речи как предмет лингвопоэтического исследования (на ма-

териале английской и американской поэзии XVI–XX вв.): Дис... д-ра филол. наук: 10.02.04 / Московский гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. Филологический факультет. Кафедра английского языкознания. – М., 1997. – 356 с. 11. Скулачева Т.В. К вопросу о взаимодействии ритма и синтаксиса в стихотворной строке (английский и русский четырехстопный ямб) // Известия РАН. Серия литературы и языка. – М., 1989. – Т. 48., № 2. – С. 156-165. 12. Тынянов Ю.Н. Литературный факт. / Сост. О.И. Новиковой. – М.: Высшая

школа, 1993. – С. 23-121. 13. Тынянов Ю.Н. Проблема стихотворного языка // Вавилон: Вестник молодой литературы. – М. : АРГО-РИСК, 1993. – Вып. 2 (18). – С. 86-90. 14. Эйхенбаум Б.М. Теория “Формального метода” // О литературе. – М. : Сов. писатель, 1987. – С. 375-408. 15. Якобсон Р.О. Лингвистика и поэтика // Структурализм: “за” и “против”: сб. переводных ст. – М. : Прогресс, 1975. – С. 193-230. 16. Rosenthal M.L. Poetry in English. An Anthology. – Oxford. Oxford Univ. Press, 1987. General Editor. – P. 1138-1178.

© Н.В. Шевельова-Гаркуша, 2010

УДК 800.2:801.5

ENGLISH SOCIAL DIALECTS AND THEIR SIGNATURES

R. Kritsberg, Ph.D. (Krivi Rig)

Language variations and actual speech forms reflect a complex combination of socioeconomic factors: education, class, ethnicity, gender, etc. Social dialects do not have tany unique features but rather differ in the inventory of those and quantitative data. Sociodialects have a very high mobility and tend to move towards prestigious language forms. Slang, as a case in point, reveals the trend of moving towards the standard variety – originating as low language due to popular religious movements in the 11-13th cc., it is regarded now more favorably in social aspect.

Key words: popular religious movements, slang, social dialects, socioeconomic factors, standard variety.

Р.Я. Крицберг. Соціальні діалекти англійської мови та їх відмінності. Варіативність мови та форми мовлення відображають складне сполучення соціоекономічних факторів: освіта, клас, етнічність, стать тощо. Соціальні діалекти не мають властивих лише їм характеристик, відрізняючись їх набором та кількісними показниками. Соціолекти є досить мобільними та виявляють тенденцію руху до літературних форм мови. Сленг, який виник як форма мови декласованих елементів в результаті релігійних рухів мас у 11-13 ст., має тепер більш престижну оцінку в соціальному плані.

Ключові слова: релігійні рухи мас, сленг, соціальні діалекти, соціоекономічні фактори, літературна форма мови.

Р.Я. Крицберг. Социальные диалекты английского языка и их особенности. Вариативность языка и формы речи отражают сложное сочетание социоекономических факторов: образование, класс, этничность, пол и пр. Социальные диалекты не обладают особыми характеристиками, отличаясь своим инвентарем и количественными показателями. Социолекты весьма мобильны и проявляют тенденцию по направлению к литературным формам языка. Сленг, возникший как форма языка деклассированных элементов в результате религиозных движений масс в 11-13 вв., сейчас рассматривается как более престижная форма в социальном плане.

Ключевые слова: религиозные движения масс, сленг, социальные диалекты, социоекономические факторы, литературная форма языка.

Social dialects or sociolects in Modern English are considered in isolation, per se, as correlation and expression of socioeconomic characteristics: class, income, education, gender, ethnicity, profession, etc. Meanwhile, the traditional approach to social status differences and their reflection in the language with the above-mentioned socioeconomic scale and its hi-

erarchy, as in the works of R. Fasold [6], R. Lakoff [8], has been subject to close scrutiny, as W. Wolfram put it [16], and reevaluation in modern sociolinguistics.

The object of the present paper is social variation of the English language viewed both in synchrony and diachrony. Its subject includes lexical and gram-

matical markers of socially disfavored language forms. The aim of this paper is to highlight a topical approach to considering social dialects of English as result of interaction of various socioeconomic factors. Markers of social dialects in lexis, morphology, and syntax, along with literary specimens of G. Chaucer [3], W. Langland [9], and W. Shakespeare [12] serve as material for this paper. Its significance lies in elaboration on various constituents that bring about the complexity of language variation.

Indeed, social, regional and other variations of language are closely connected due to interaction of territorial, socioeconomic, gender, ethnical and other etc factors. A good case on point is Norman French that from a pure territorial dialect of Old French had changed into a social dialect, Anglo-French, since the Norman Conquest through the end of the 13th c., spoken by the court and nobles. Anglo-French underwent double influence of French and English, according to M.A. Borodina [1, p. 82-89]. It goes without saying that there were some changes of the word-forms in the process of the transplant, mainly due to dynamic English stress [ibid], e.g. aphaeresis (*deservir* > *servir* “to serve”), syncope (*vesteur* > *vesture*), assimilation (*prevost* > *provost*). Or, changes conditioned by two-fold influence, English and French, as diphthong ‘au’ before nasal consonants: *acrodaunt* “according”, *plesaunt* “pleasant”, *repentaunt* “repentant”, *aqueuntaunce* “acquaintance”, etc. Still, the double nature of Anglo-French along with its shift of status from regional to social dialect cannot be denied.

Another example of that kind is social-ethnic dialect African American Vernacular English (AAVE). Despite numerous migration of American black population, as the mass exodus to the North in the beginning of 20th c., still, its sociolinguistic roots and “catchment area” are in the South.

The territorial dialect of Pittsburgh, Pennsylvania, although traditionally referred to the Midland group, still has signatures of its own and retained its own speech patterns: diphthong ‘ow’ is pronounced as ‘ah’, ‘l’ is dropped at the end of the word (*radial* sounds as *radio*, *downtown* as *dahntahn*), *cot* coincides with *caught*, *don* – with *down*, *to redd up* is “to clean up”, *yinz* is “y’all”. Pittsburgh dialect has high prestige

among all social groups in this area. It means that a local variety cuts across social positions of community of its speakers.

In dialects of the American South, the following speech patterns are idiosyncratic: *y’all* = *you all*, *to be fixing to* = *to be going to*, and so called ‘double modals’ – *might would*, *might would*, *might can*, *might should*, *may can*, *may will* to minimize the use of the utterance. According to The American Heritage Dictionary [14, p. 113], such modes of speech “carry little if any social stigma within the South and are used by speakers of all social classes and educational levels – even in formal instances”. Their use is due probably to the fact that first settlers in this area were Scottish-Irish whose language is rich in such double modals [ibid]. In this case, it is a clear-cut connection among regional, social, and ethnical factors.

As for the sociolinguistic prospect, social factors and sociolects as indicators of those should, as well, be considered in complex along with regional dialects. Ethnical dialect Jewish English, e.g., is closely associated with the New York City English (ethnic and urban factors), AAEV is a marker of a certain, low social status of its speakers (social and ethnic factors), and dialect Chicano English spoken by young descendents from Latin America is used among the urban population of the American Southwest (regional, urban, and ethnic factors), according to W. Wolfram [16, p. 165].

There have been numerous attempts to specify the unique features of some dialects that were not successful, so far. R. Fasold, for example, suggested 8 signatures of AAVE, among those are: devoicing of voiced stops in stressed syllables, as /t?k/ for *tag*; third person –s absence in Present Tense; plural –s absence of noun plural; copula and auxiliary absence; the use of habitual *be*, etc. [6, p. 171]. Still, those features are current in other American and British dialects, and differences among those, as A.D. Shveytser put it, are rather quantitative than qualitative, with dialect differences not in their unique features but in their sets [2, p. 158].

R. Lakoff, in her turn, singles out 10 characteristics of women speech. Among them are: ‘hedges’ that mitigate the effect of the utterance (*a bit*, *to seem*, *don’t you*, *perhaps*) and ‘boosters’ that make the statement stronger (*really*), rising (question) intonation in

statements, reduced or 'weak' directives (*would you mind...?*), etc. [8]. Still, some research, especially the recent one on the comparative material of English and Farsi languages [10], has not supported so called 'female deficit theory', the lower social status of women in a society: the language signatures of gender differences have not been found [ibid]. It does not mean that such differences are non-existing. D. Tannen, e.g., suggests six 'dimensions' where male and female speeches differ: status/support, independence/intimacy, advice/understanding, information/emotion, orders/suggestions, conflict/compromise [13]. However, the language characteristics of those 'dimensions' are not elaborated on. Moreover, one can argue that those 'dimensions' are rather conditioned by more important social factors, such as class, education level, etc.

One more problem in sociolinguistics deals with the relation of vernacular dialects, both social and regional, to standard or socially prestigious varieties. Often, the rating of standardness is a subjective characteristic, dependent on regional, areal, and social backgrounds. Thus, for British English (BE) speakers American Standard English (AE) with its signatures in phonology, lexis, spelling, and grammar will definitely appear as 'non-standard', and vice versa. E.g., *bomb* in BE means "success" while in AE it is "failure". Even within the same regional variety, frames of reference may differ. Boston English, for example, is a non-mainstream dialect in AE (*'pahk the cah in Hahvard yahd'* = *'park the car in Harvard yard'*), while in Massachusetts, it enjoys high social prestige. Speakers of American South are regarded as non-standard in American North, etc.

Social dialects are extremely mobile, both in respect of each other and their standard variety. Thus, Estuary English, regional dialect of south-eastern England (Kent, Essex, Sussex, Surrey), has recently made tremendous impact on BBC English. As D. Crystal put it "*Estuary English may therefore be the result of a confluence of two trends: an up-market movement of originally Cockney speakers, and a down-market trend towards 'ordinary' (as opposed to 'posh') speech by the middle class*" [4, p. 327].

Slang in the English language is a good case in point. Its problems, especially the vagueness of this umbrella

term, its attributes, relations among American, British, Australian, etc. slang, and those between general and special slang, etc. have been the subject of heated debates in linguistics. One issue stands apart in particular: the position of slang in relation to standard languages. One can compare the definitions of slang diachronically. In 1756, Oxford English Dictionary (OED) defined slang as "*the special vocabulary used by any set of persons of a low or disreputable character, language of low and vulgar type*" [15, p. 1787]. In 1801, another sense appeared with the edge blunted: "*the special vocabulary or phraseology of a particular calling or profession; the cant or jargon of certain class or period*" to end in 1818 as "*language of a highly colloquial type, considered as below the level of standard educated speech*" [ibid]. It is worth mentioning that modern sources often avoid reference to standard speech, as Oxford American Dictionary: "words, phrases, or particular meaning of these that are used very informally for vividness, or novelty, or to avoid being conventional" [11, p. 639]. Despite all surrounding controversy, it is clear that general slang is on its way towards Informal Standard English, especially in the USA, positioning itself on the frontier between standard and non-standard vocabulary.

From this standpoint, it is important to shed light on historical development of slang. Religious beliefs in the medieval Europe from 11th to the 13th centuries were going through the big changes. The spirit of Christian cut across people's social rank, degree and position in society: town-people and villagers, nobility and peasants, intellectuals and common priests. The idea that true faith's vestiges were not pompous monastic rituals but humble and virtuous life in poverty took root among believers: "*seized by the spirit, laymen and monks turned itinerant preachers proclaiming a Christ who came not with a sword and power but in poverty*" [7, p. 198]. The Mendicant Orders and small groups of "*poor men of Christ*" spread like a wildfire. Popular religious movements ranged from left to right, from orthodox to heretical reflected disenchantment with the hypocrisy of the Roman church, on the one hand, on the other, expressed the nascent Renaissance awareness of one's inward freedom, liberation and human values.

Europe in that time abounded with itinerant preachers, wandering monks, self-proclaimed prophets and hermits, foot-loose and fancy-free vagabonds of all kinds who took a leap on earning their living: “*the driving force behind all these manifestations of religious fervour was the urge to lead the apostolic*

life in imitation of the poverty and humility of Christ” [ibid, p. 203]. The idea for people who hit the road was to earn their daily bread by preaching, begging or laboring. W. Langland in his “The Vision of Piers Plowman” [9] gave a visible picture of that “begging” time:

*“Bidders and beggeres faste aboute yede
[Til] hire bely and hire bagge [were] bredful ycrammed;
Faiteden for hire foode, foughten at the ale.
In glotonye, God woot, go thei to bedde,
And risen with ribaudie, tho Roberdes knaves;
Sleep and sory sleuthe seweth hem evere.
Pilgrymes and palmers plighen hem togidere
To seken Seint Jame and seintes in Rome;
Wenten forth in hire wey with many wise tales,
And hadden leve to lyen al hire lif after.
I seigh somme that seiden thei hadde ysought seintes:
To ech a tale that thei tolde hire tonge was tempred to lye...” (Prologue. 40-51).*

*“Beggars both professional and amateur went around fast
Till their bellies and bags were filled;
Begged falsely for their food and fought at the ale-house.
God knows that they go to bed in gluttony,
And rise with obscenities, those vagabonds;
Sleep and wretched sloth follow them everywhere.
Pilgrims and palmers pledged together
To visit St James and saints in Rome;
And they went forth their way with many wise speeches,
And had permission to tell lies for the rest of their live.
I saw some who said they had visited saints:
But each tale they told with their tongue was tuned to lie...”*

As it is seen, this preaching and migration had degenerated quickly into free lifestyle and promoted coming into life new vernacular forms of speech that might have laid foundation for slang.

The very words *beggar*, *to beg* presumably have their source in popular religious movement of *Beguines*. The first Beguinage, a feminine community was founded at Liege about 1170-1180 dedicated to spiritual life along weaving, spinning and similar crafts [15, p. 234]. Then, the movements spread to Germany, France, and other countries, and a male branch was formed. Beguines were persecuted as heretics and had

to seek the protection of Dominicans. The obscure original senses in the words *bribe*, *bribery* reflect the begging practice of that and other vagabond order. According to the OED, the semantic development in the word *bribe* presumably would appear in the following way: from the Old French sense “a piece of bread given to a beggar” to English “alms”, “living upon alms”, “professional begging”, “theft, plunder”, “black-mail, baksheesh exacted by authorities who abused their positions” and finally “gift itself” [ibid, p. 173]. *Bribe* and derivative words often appear in G. Chaucer’s works in the last sense:

“*This somnour...
Feynyng a cause, for he wolde **brybe**”.* (The Friar’s Tale. 1376. 1378).
“*This summoner...
Inventing a charge, because he wanted **to rob her**”.*

“*Certeyn he knew of **briberyes mo**
Than possible is to telle in yeres two*”. (ibid. 1367-1368).

“*Certainly he knew more methods of **stealing money**
Than it is possible to tell in two years*”.

Slang and colloquialisms are abundantly used in the works of G. Chaucer and W. Shakespeare. G. Chaucer uses a lot of low expletives, as: *by my croun* (The Reeve’s Tale. 4041) “by my crown”, “*By armes, and by blood and bones*” (The Miller’s Prologue. 3125) “By Christ’s arms” (ibid), etc.

The G. Chaucer’s works are full of colloquial words and phrases, e.g. *Stynt thy clappe* (ibid. 3144) “stop your brawl”, *popelote* (The Miller’s Tale, 3254) “young girl”, *blowe the bukkes horn* (ibid. 3387) “to blow the buck’s horn=to work without reward”, *clom!* (ibid. 3639) “mum, be quiet!”, *he hadde moore tow on his distaf* (ibid. 3774) “he had other business on hand”, *jape* (ibid. 3841) “joke”, *swyve* (ibid. 3850) “to copulate”, *daf* “sissy”, *cokenay* “fool” (The Reeve’s Tale. 4208), etc.

A considerable number of items that refer to parts of human body are found in W. Shakespeare works, as *mazard* (jocular, arch.) “the head” (Hamlet. Vi.94)

“*...the age is grown so picked that the toe of the peasant comes so near the heel of the courtier, he **galls his kibe***”. (ibid 150-2).

Intimate sphere of human relationship in G. Chaucer and W. Shakespeare’s works is reflected quite significantly. The examples below show the whole gamut of

“*Ham. I could interpret between you and your love,
if I could see the puppets [=genitals] dallying.
Oph. You are keen [= insolent], my lord, you are keen.
Ham. It would cost you a groaning to take off my edge.
Oph. Still better, and worse*”. (ibid. III. ii. 260-265).

The “underground bawdy” [5, p. 106] or double entendre was conspicuous for the Renaissance period, at a time when a liberated language was challenging old taboos although facing new repressions from the

from the original sense “drinking bowl, cup”; *pate* “the head, the skull” (from possible association with *plate* or *shining, bald head*) (ibid. 114); *sconce* (jocular, slang, arch.) “the head” (possible derivation from homonym “a kind of candle with a screen to protect the light from the wind”) (ibid. 108);

A lot of lexical items of that kind describe negative characteristics of human beings, as it is proper to slang and colloquial vocabulary: *sheep and calves* “fools, gullible people” (ibid 124), *knave*, as a general term of opprobrium, is very current in the material (ibid 147), along with *rogue* (ibid. 196), one of the cant words introduced in the 16th c., according to OED [15, p. 1606] that originally referred to a beggar or vagabond

There are numerous set phrases, as *not a jot* “not in the least” (ibid. 121), *to gall one’s kibe* “to irritate, vex, annoys” (from the original sense of *to gall* “chafing of a yoke”), as in the following:

the writers’ ingenuity when it comes to one of the most powerful human drives. Thus, *Hamlet* while observing the play speaks to *Ophelia*:

Puritans and Quakers. In the following dialog between *Hamlet* and *Ophelia* (Hamlet. II. ii. 120-129), the prince’s pun has an improper sense:

“*Ham. Lady shall I lie in your lap?*
Oph. No, my lord.
Ham. I mean, my head upon your lap?
Oph. Ay, my lord.
Ham. Do you think I meant country matters?
Oph. I think nothing, my lord.
Ham. Tha’s a fair thought to lie between maids’ legs.
Oph. What is, my lord?
Ham. Nothing”.

In another scene (IV. v.) mad *Ophelia* peppers her speech with rather indecent oaths:

“*By Gis [Jesus] and by Saint Charity,*
Alack, and fie for shame!
Young men will do’t, if they come to ‘t;
By Cock they are to blame.
Quoth she, before you tumbled [have sex] me...” (59-63).

Nonny was another word, which had indecent allusion (presumably to women’s genitals), as in *Hamlet* (IV. v. 164.).

Another reference to licentiousness is made by *Queen* in IV. vii. 169-172:

“*Of crow flowers, nettles, daisies, and long purples,*
That liberal shepherds give a grosser name,
But our cold maids do dead men’s fingers call them”.

One more lexical layer that is associated with professional spheres is prolific in the works of two writers. E.g.: *come in, tailor; here you may roast your goose* = “a tailor’s smoothing iron” from the resemblance of its handle to the goose neck (*Macbeth. II. iii. 17*); “*What should be spoken Here where our fate is fate, hid in the auger-hole*” (a carpenter’s tool) (*ibid. II. iii. 128-129*); “*...The source of this our watch and the chief head Of this post-haste and romage in the land*”. (*Hamlet. I. i. 106-107*). According to OED

[15, p. 1398], the origin of this item came from the old directions on letters “*Haste, post, haste!*, where *post* stands for “courier”; *Hamlet* calls the *Ghost* of his father “*A worthy pioner!*” (*ibid. v. 163*) comparing his moving beneath the earth to the work of a miner, digger.

Another old saying of that kind is *cut and long tail* “all sorts of people (from the literal sense “horses and dogs with long and cut tails”)” is used by W. Shakespeare in the modern meaning *come rain or sunshine, come hell or high water*, etc. E.g.:

“*Shal. He will maintain you like a gentlewoman.*
Slen. Ay, that I will, come cut or long-tail, under the degree of a squire”. (*ibid. III. iv. 45-48*).

The obsolete proverb *still swine eats all the draff*, very popular in the 16-17th centuries, is an

analog to the modern one: *actions speak louder than words*, e.g.:

“*Wives may be merry, and yet honest too:*
We do not act often jest and laugh;
‘Tis old but true, ‘Still swine eats all the draff’”. (*ibid. IV. ii. 110-112*).

Now dialectal saying *to make a shift* “to do one’s best” sounds very much alike as modern *to pull out all the stops*, as “...*he took up my legs sometime, yet I made a shift to cast him*”. (*Macbeth. II.iii. 47*).

Summing up, it is worth stressing that the speech form people use is a combination of different language variations: regional, social, gender, ethnic, etc. Those, in their turn, reflect corresponding socioeconomic factors. Social dialects, as a rule, do not possess unique features of their own, but rather differ in inventory of those along with quantitative data. Sociolects are extremely mobile on a scale facing standard variety, due to down-market trend towards ‘ordinary’ speech. Social evaluation of slang that presumably originated in the time of popular religious movements in the 11-13th cc., changed from language of low and vulgar type of disreputable characters to that of highly colloquial which nowadays may position itself as a borderline case between standard and non-standard varieties.

The prospects of this study lie in further evaluation of hierarchy of socioeconomic factors and the ways they are reflected in language variations. Complex analysis of various discourses in respect to different regional varieties is to be carried out on comparative material.

REFERENCES

1. Бородин М.А. Еще раз об англо-нормандском / М.А. Бородин // *Philologica*. – М.: Наука, 1973. – С. 82-89. 2. Швейцер А.Д. Социальная дифференциация английского языка в США / А.Д. Швейцер. –

М.: Наука, 1983. – 206 с. 3. Chaucer G. *The Canterbury Tales* / G. Chaucer. – NY: Alfred A. Knopf, 1992. – 607 p. 4. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language* / D. Crystal. – Cambridge Univ. Press, 1995. – 482 p. 5. Drake N. *Shakespeare and his times* / N. Drake. – NY: Burt Franklin, 1969. – 659 p. 6. Fasold R. *The relation between black and white speech in the South* / R. Fasold // *American Speech*, 56, 1981. – P. 163-89. 7. Heer F. *The Medieval World* / F. Heer. – NY: New American Library, 1962. – 431 p. 8. Lakoff R. *Language and women’s place* / R. Lakoff. – New York: Harper and Row, 1975. – 328 p. 9. Langland W. *The Vision of Piers Plowman* / W. Langland. – London: Orion House, 1995. – 644 p. 10. Nemati A. *Gender differences in the use of linguistic forms in the speech of men and women: comparative study of Persian and English* / A. Nemati // *Glossa*. Volume 3, Number 1, Dec. 2007. – Publicada por la Escuela de Ciencias Sociales y Humanas por la Universidad de Turbado, 2007. – pp. 185-201. 11. *Oxford American Dictionary* / E. Ehrlich, S. Flexner, G. Carruth, J. Hawkins. – NY-Oxford: Oxford Univ. Press, 1980. – 816 p. 12. *Shakespeare W. The Complete Works of William Shakespeare* / W. Shakespeare. – London: Henry Pordes, 1993. – 1264 p. 13. Tannen D. *You just don’t understand: women and men in conversation* / D. Tannen. – HarperCollins, 2001. – 230 p. 14. *The American Heritage Dictionary of the English Language* / J. Pickett (ed.). – Boston-NY: Houghton Mifflin Company, 2000. – 2068 p. 15. *The Compact Oxford English Dictionary* / J. Simpson, T. Weiner (eds.). – Oxford: Clarendon Press, 1994. – 2371 p. 16. *Wolfram W., Schilling-Estes N. American English: Dialects and Variation* W. Wolfram, N. Schilling-Estes. – Oxford: Blackwell Publishers, 1998. – 397 p.

© R. Kritsberg, 2010

О. М. ФІНКЕЛЬ ЯК ТЕОРЕТИК ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Л.В. Коломієць, докт. філол. наук (Київ)

У статті аналізується концепція художнього перекладу, викладена О.М. Фінкелем у монографії “Теорія й практика перекладу” (1929), зокрема, питання культурно-історичної, соціальної та художньо-літературної ваги перекладів, методології перекладацької праці, тематики та стилістики.

Ключові слова: точність перекладу, тематика, стилістика, літературна школа, дилема Гумбольдта.

Лада Коломиєць. А.М. Финкель как теоретик переводоведения. В статье анализируется концепция художественного перевода, изложенная А.М. Финкелем в монографии “Теория и практика перевода” (1929), в частности, вопросы культурно-исторического, социального и художественно-литературного значения переводов, методологии переводческой деятельности, тематики и стилистики.

Ключевые слова: точность перевода, тематика, стилистика, литературная школа, дилемма Гумбольдта.

Lada Kolomiyets. Alexander Finkel, a Translation Studies Theoretician. The article deals with the view of literary translation developed by Alexander Finkel in his monograph “Theory and Practice of Translation” (1929). It elucidates such issues as cultural, historical, social and artistic significance of translations, methodology of translator’s work, subjects and stylistics.

Key words: accuracy of translation, subjects, stylistics, literary school, the dilemma of Humboldt.

Пам’ять про Олександра Мойсейовича Фінкеля (1899-1968), талановитого філолога, теоретика перекладу і перекладача, поволі відроджується. 2007 року вийшла друком збірка вибраних праць Фінкеля під назвою “О.М. Фінкель – забутий теоретик українського перекладознавства” (за редакцією Л.М. Черноватого та В.І. Карабана, автор передмови В.Д. Радчук), яка включає найпомітніші, на думку упорядників, наукові дослідження Фінкеля, такі як частина кандидатської дисертації “Г.Ф. Квітка – перекладач власних творів” (1928), монографія “Теорія й практика перекладу” (1929), істотно перероблена російськомовна версія першої монографії “О некоторых вопросах перевода” (1939), “Об автопереводе” (1962), статті “Іван Франко – перекладач Некрасова” (1956), «Ночная песня странника» Гете в русских переводах” (1966), “66-й сонет в русских переводах” (1968), “Лермонтов и другие переводчики “Еврейской мелодии” Байрона” (1970), «Заповіт» Т.Г. Шевченка в російських перекладах” (1975). Вказана збірка також містить біографічні та бібліографічні дані про

О.М. Фінкеля, сім сонетів В. Шекспіра в перекладах Фінкеля у супроводі коротких, але містких передмов авторитетних шекспірознавців Л.Г. Фрізмана та А. Анікста, передрукованих з видання повної збірки перекладів Фінкелем усіх 154 сонетів Шекспіра [2].

На часі серйозна дискусія стосовно вагомих Фінкелевих концепцій, яка б ввела його основні ідеї в сьогочасний науковий дискурс. Чимало цікавих і актуальних тверджень Фінкеля, вельми сучасних, добре обґрунтованих концепцій містяться у його монографії “Теорія й практика перекладу” (1929) – першій в колишньому СРСР вагомій книжці з перекладознавства. Жанр цієї книжки обумовлений її метою: “...дати перекладачеві опорні приклади в його праці, а не рецепти для перекладу всіляких можливих випадків” [1, с. 50]. Як бачимо, автор доволі недвозначно відмежовується від прескриптивного перекладознавства (хоч тоді ще не існувало такого терміна). У своєму “Передньому слові” до монографії він попереджає читачів про свободу власних теоретизувань від шкільного догматизму

й підручничкової дидактичності: “Ця книжка не є ані підручник, ані катехізис” [1, с. 50]. Вказана монографія О.М. Фінкеля складається з чотирьох розділів. Перший – теоретичний, другий – присвячений прозовому нехудожньому перекладу, третій – прозовому художньому перекладу, четвертий – віршованому перекладу.

Зосередимось на проблематиці теоретичного розділу, оскільки в ньому автор торкається вузлових питань перекладознавчої думки і дає на декотрі з них нові для свого часу, обгрунтовані, фахові відповіді, спираючись на свою широку філологічну ерудицію. Почнемо з розуміння О.М. Фінкелем суті перекладу і, відповідно, з його вимог до самої науки про переклад як міждисциплінарного осмислення місця і ролі перекладу в історії європейських націй, адже, за Фінкелем, “у перекладі, як у фокусі, сходяться багато різноманітних інтересів – літературних, мовних, громадських” [1, с. 55].

На свої власні прями питання – в чому полягає суть перекладу і яким вимогам він мусить задовольняти? – О.М. Фінкель відповідає з позицій, значно ближчих до романтиків, ніж до класицистів. Більш того, увесь теоретичний розділ його монографії перейнятий не тільки безумовним пієтетом до енської школи романтиків, а й самим стилем сміливого вільнодумства, характерним для романтичної теорії перекладу. І це “вільнодумство”, звичайно ж, не лишилося непоміченим недремним оком тогочасних партійних цензорів, які не забарилися “попрацювати” з надто оригінальним і самостійним теоретиком, свідченням чого стала перероблена російськомовна версія першої монографії “О некоторых вопросах перевода” (1939), позначена вже цілком типовим для сталінської епохи тоном категоричних імперативів.

Своє перше в СРСР монографічне дослідження з перекладу О.М. Фінкель присвятив Яремі Айзенштокові, Володимирі Державіну, Ісаку Кагановичу та Олександрі Розенбергові. Наскільки широко була ця присвята – нині судити важко. Принаймні, з Айзенштоком його єднало багатолітнє приятельське знайомство, а з Державіним у своїй “Теорії й практиці перекладу” він розгорнув широку заочну дискусію.

Дискусійність – важлива складова наукової аргументації Фінкеля, який, відштовхуючись від більш чи менш популярних теорій, викладає власні концепції. Для літературного перекладознавства, на мій погляд, цінною є Фінкелева концепція залежності перекладацького методу (“перекладницької методи” – як тоді було прийнято казати) від певної літературної школи, до якої належить перекладач. У своїх доказах Фінкель відштовхується від статті Ф.Д. Батюшкова “Задачи художественных переводов” у збірнику “Принципы художественного перевода” (1920). У своїй статті Ф.Д. Батюшков систематизував доволі популістські уявлення про залежність перекладацького методу від рівня цільової культури. Схема Батюшкова в переказі Фінкеля полягає в наступному: а) коли перекладач належить до нації, яка вважає себе за вищу в художньому розвитку, *неточність перекладу ставить за принцип*; б) коли перекладач належить до (літературно) нижчої нації – спостерігаємо *рабську залежність перекладу від мови першотвору*; в) при рівному ступені духовного розвитку двох народів – *прагнення до адекватності тематичної та морфологічної* (курсив О.М. Фінкеля. – Л.К.) [1, с. 60]. При всій принадності запропонованої Батюшковим схеми і правдивості наведених ним культурно-історичних фактів – зауважує Фінкель, – можна знайти багато прикладів, які не підпадають під цю схему. Чому саме трапляються різні перекладацькі методи в рамках однієї нації в один і той самий історичний період? – це питання ставить перед собою і відповідає на нього О.М. Фінкель. У своїй аргументації він спирається на дослідження літературних шкіл класицизму і романтизму одним з найкращих фахівців з російської класичної поезії Г. Гуковським; зокрема, на висловлені Гуковським міркування про принцип абсолютної цінності мистецтва як підпору естетичного мислення середини XVIII ст., з яким (цим принципом) Фінкель пов’язує специфічну техніку перекладів у XVIII ст. З наведеної Фінкелем довгої цитати з Г. Гуковського процитуємо тут лише той фрагмент, у якому безпосередньо йдеться про специфічну техніку перекладів, характерну для літературного мислення XVIII ст.: “Перекладачі і віршів

і прози, цілковито визнаючи відповідальність за свою працю і за методи своєї роботи, підчищали та виправляли перекладний текст згідно з своїми поглядами про естетично-належне, прекрасне... Навпаки, коли текст здавався перекладачеві абсолютно-цілковитим, що досягнув ступеня єдиного прекрасного розв'язання певного естетичного завдання, – перекладач ставився до нього з найвищою обережністю...” [цит. за: 1, с. 63].

Метою О.М. Фінкеля є показати зв'язок перекладацького методу із загальним поетичним світоглядом певної літературної школи, зокрема зі світоглядом класицистів і окремо – зі світоглядом романтиків, щоб довести, що метод перекладу залежить не від нижчого чи вищого культурного статусу цільової літератури по відношенню до вихідної, а від літературної школи самого перекладача. Так, приналежністю до літературної школи класицистів з її критеріями прекрасного Фінкель пояснював ставлення російських класиків XVIII ст. (Жуковського, Сумарокова, Хераскова) до обов'язку перекладача (“... Ми бачимо, що Сумароков, перекладаючи Расінову “Андромаху” (уривок), ніби розподілив його на дві частини: першу (53 вірш.) перекладено приблизно, вільно; другу (9 вірш.) цілком досконально” [1, с. 61]). Адже переклад крізь призму класицистської естетики розглядався як наближення до абсолютної цінності, і якщо “автор оригіналу не досягнув мети, а лише наблизився до неї, треба відходячи від того, що він досягнув, і користуючись досягненнями поетів, що прийшли після нього, додати до його стійностей ще й нові...” (цитата з Г. Жуковського в перекладі О. Фінкеля. – *Л.К.*)” [цит. за: 1, с. 63]. Тож лише класицистським світоглядом Сумарокова і можна пояснити, чому він “так нарізно ставився до Расінової “Андромахи”, неоднаково перекладаючи різні її рядки” [1, с. 63]. А з приходом романтиків, – розвиває свою концепцію О.М. Фінкель, – “одразу і цілком змінюється ставлення перекладачів до своїх завдань. [...] Енська школа романтиків, яка взагалі визначила світогляд романтизму, дала багатьох теоретиків та практиків перекладу, як бр. А.В. та Фр. Шлегель (Schlegel), Тік (Tieck), Гумбольдт (Humboldt), Шляермахер (Schleiermacher)... <...>

Тут вже нема ідеально-прекрасного, до якого треба прагнути... Є конкретний твір і конкретний автор, індивідуальність якого треба зберегти навіть з усіма його помилками та вадами. Принцип точності перекладу, різні тлумачення цього терміна, визначення межі точності, співвідношення різних національних мов та наслідки цього для можливості та якості перекладу – всі ці питання гостро зацікавили теоретиків романтизму...” [1, с. 63-64]. Відтак висновок О.М. Фінкеля щодо внеску романтиків у перекладознавство – це висока оцінка їхніх досягнень у теорії та практиці художнього перекладу в єдності, невідривності одного від іншого. Адже свою філософію перекладу в широкому сенсі німецькі романтики випробовували власними перекладами. І це особливо імпонувало Фінкелю, який, певно, керуючись їхнім натхненням, у власній перекладацькій творчості не відступав від того, що декларував як правильне чи бажане у своїх теоретичних працях.

Залюбленість О.М. Фінкеля у школу романтиків, відверте захоплення їхніми культурно-історичними досягненнями і пафос, з яким він говорить про їхній внесок у науку про переклад, – уся ця щира емоційність не просто насичує його монографію чуттєвою авторською індивідуальністю, а й дивує якоюсь беззастережною сміливістю як на те ідеологічне середовище, в якому писалася ця книжка, – з його неприйняттям ідеалізму всякого сорту, крім ідеалізму більшовицького закрою. Ось почуймо, як дисонують інколи оцінні судження О.М. Фінкеля не те що з радянськими самохвальними гаслами, а й зі стереотипами новітнього, пострадянського перекладознавства, яке було сформоване канонами реалізму й неохоче приймає нереалістичні концепції перекладу: “...Такої епохальної діяльності як за їх (романтиків – *Л.К.*) часів (кінець XVIII і початок XIX ст.) вже більше не було. На великий шлях науки теорія перекладу після них більше не виходила, обмежуючись окремими технічними питаннями та випадковими зауваженнями. [...] *Нових принципових позицій після романтизму висунуто не було* (курсив мій. – *Л.К.*)” [1, с. 64].

Крізь усю свою наукову і творчу діяльність О.М. Фінкель проніс високу вимогу точності пере-

кладу, очевидно, закладену в його ціннісну систему як вченого-перекладознавця і поета-перекладача улюбленою ним школою німецьких романтиків. Точність, яку, за Фінкелем, слід зберігати “якомога дбайливіше”, є осердям його концепції художнього перекладу. Значною мірою завдяки пріоритету точності над проминальними вартостями “художності”, залежної від естетичних канонів свого часу, і “суспільного значення”, залежного від етичних норм певного суспільства, ціннісна парадигма художнього перекладу, викладена Фінкелем, не втратила актуальності й для сучасного перекладознавства. Окремі висловлювання О.М. Фінкеля в зазначеній монографії, що стосуються вимоги точності, – цілком суголосні з духом і стилем німецьких романтиків, зокрема, такий: “Парафрази та переспіви існували за всі доби, але найліпший парафраз завжди гірший від найпоганішого перекладу з погляду характеристики оригіналу” [1, с. 66].

Подібні твердження мали сприйматися вже як надто радикальні наприкінці 20-их років ХХ ст., коли активно формувалася протилежна, так би мовити, “догідницька” позиція, популярно викладена поетом, перекладачем, літературним критиком Іваном Куликом у передмові до укладеної ним “Антології американської поезії”: “...Ми, маючи на увазі не етнографічне, а суспільно-художнє (почасти ж і політичне) значіння перекладу, дозволяли собі часом змінювати розмір оригіналу, ритм його (напр., у метр привносити елементи верлібру й т.п.), а часом і образи оригіналу замінити однорідними, але все таки іншими, зрозумілішими нашому сучасному читачеві” (Кулик І. Ю. Антологія американської поезії. – ДВУ, 1928. – С. 36-37) [цит. за: 1, с. 65]. Фінкель полемізує з Куликом, який виправдовує “навмисні спроби пристосувати переклади до розуміння й сприймання їх тією аудиторією, що для неї призначено книжку” [цит. за: 1, с. 65]. Він рішуче протистоїть такій, сказати б, “процензурницькій”, бажаній для політичної влади позиції догоджання смакам і запитам умовного “сучасного читача”.

Але чи можна назвати проромантичним бачення Фінкелем завдань художнього перекладу?

Короткий екскурс в історію теорії перекладу дозволяє Фінкелю зробити висновок, що “погляди

Шляермахера, Гумбольдта та їхніх прихильників не перемогли. Надалі ми бачимо або крайній песимізм, – неможливість перекладів взагалі, – або нахил до збереження особливостей своєї мови, т. т. мови перекладу, та своєї культури. Лише зрідка ми бачимо вороття до принципів Гумбольдтових. Дещо намагався зробити в цьому напрямку і В. Брюсов (Брюсов В. О переводе Энеиды русскими стихами // Гермес. – 1914. – №9 (135). – С. 259), до перекладу якого можна прикласти Гаймові (R. Naum) зауваження з приводу Гумбольдтових перекладів” [1, с. 70]. (“Він (переклад) є такий точний, що стає дерев’яним та неясним” [цит. за: 1, с. 70]).

У контексті вищенаведеного висновку виникає питання: до чийого “табору” зараховував себе О.М. Фінкель? Не будучи “крайнім песимістом”, він не належав і до оптимістів-адапаторів. Його погляди, все ж таки, явно тяжіють до романтиків, а не класицистів, і характеризують його як неглибокого песиміста, або ж дуже обережного оптиміста. І це при фактичній вже неможливості відвертого, вільного бодай від самоцензури, вислову власних переконань.

“Оптимізму” Фінкелевим поглядам додавало і небажання виходити за рамки мейнстріму, носити на собі ярлик ідеаліста, бути відлученим від творення суспільних ідеалів і позбавленим центральних ролей у формуванні засад нової науки – перекладознавства. Звідси, можливо, компромісність і поміркованість запропонованого ним описового визначення перекладу: “перекладом треба назвати лише той випадок, коли збереження чужої стилістики не йде коштом тематики й навпаки. Домогтися в цьому рівноваги оригіналу є мета кожного перекладача; але вкласти це наперед у постійну та непорушну формулу, на жаль, неможливо” [1, с. 77].

Одночасне дотримання етичних (тематика) та естетичних (стилістика) зобов’язань по відношенню до оригіналу – ось головна ідея О.М. Фінкеля. Причому, це не трафаретне декларування єдності змісту і форми, а справді оригінальне визначення, що спирається на Фінкелеве тлумачення т.зв. “дилеми Гумбольдта”. Суть її полягає в наступному:

у листі до А.В. Шлегеля від 23 липня 1796 р. В. фон Гумбольдт висловив міркування про суперечність становища перекладача, яке пізніше одержало назву “дилема Гумбольдта”. Ось цей фрагмент з Гумбольдтового листа в перекладі О.М. Фінкеля: “Кожний переклад рішуче мені здається спробою розв’язування нерозв’язного завдання; кожний бо перекладач неминуче має потрощитися об один з двох клипенів: чи то за рахунок смаку й мови свого народу, надто наближаючись до оригіналу, чи то за рахунок оригіналу, за надто вже зберігаючи особливості свого народу” [1, с. 68]. Фінкель уточнює, що цю дилему слід розглядати не у площині “стилістика чи тематика”, не для встановлення примату одного над іншим, а “виключно в галузі тільки стилістики”, зводячи дилему винятково до питання про межі та можливості відтворення стилістики оригіналу. За О.М. Фінкелем, “по суті все питання зводиться ось до чого: стилістика художнього твору є нерозривно зв’язана не тільки з особливостями мови, якою цей твір писано (що відбивається на його лексичному складі, синтаксі, метриці), але й культурою певного народу (загальна поетика, конкретний зміст тропіки, ідіотизми)” [1, с. 68]. І далі: “Ріжниця між мовою (з культурою укупі) оригіналу та мовою перекладу іноді може бути незначною (зовсім зникнути вона не може), але іноді вона досягає величезних розмірів. Розв’язання цієї дилеми й є найсерйозніша та найґрунтовніша проблема перекладу, і навколо неї крутяться всі спори та незгоди” [1, с. 69]. Наприкінці 1920-х майже дослівно дилему Гумбольдта висловив А.В. Федоров, цитату з якого Фінкель також наводить у власному перекладі: “Перекладачеві залишається користуватися або *аналогами на своєму мовному ґрунті*, або *утворювати чужу, незвичну словесну форму* – такі є два можливі для перекладача уставлення” (Федоров А. Проблема стихотворного переклада / Поетика II. – 1927. – С. 117)” [цит. за: 1, с. 68].

Отже, “домогтися рівноваги оригіналу” О.М. Фінкель пропонує через розв’язання дилеми Гумбольдта, як він її розуміє, а саме: завдяки досягненню рівноваги стилістичних засобів; рівнова-

ги між аналогами на своєму мовному ґрунті й утворюванням чужих, незвичних словесних форм.

При цьому етичний аспект перекладу (якомога точніше відтворення тематики оригіналу) не відділяється від естетичного аспекту (якомога точнішого відтворення мовних особливостей першотвору) й жоден з цих аспектів не вивищується над іншим.

Доводячи справедливість своїх вимог до перекладу, О.М. Фінкель полемізує з окремими твердженнями В.М. Державіна, який висуває концепцію і дає визначення перекладу-стилізації. Згідно з Державіним (у викладі Фінкеля), художня цінність будь-якого речення, слова, граматичної та фонетичної структури оригіналу повинна, по можливості, “знайти собі відображення в стилі перекладу”. Такий переклад буде виглядати надто “екзотичним” і навіть близьким до пародії, однак, за Державіним, “адекватний переклад екзотичного тексту... уникнути стилістичної екзотики... не може” (Державін В. Проблема віршованого перекладу // Плужанин. – 1927. – №9-10. – С. 50-51) [цит. за: 1, с. 72]. Фінкель категорично відмовляє концепції Державіна в обґрунтованості, стверджуючи, що “визначення художнього перекладу як перекладу-стилізації, якого вимагає В. Державін, крутиться в зачарованому колі” й пояснюючи, що “стилізація є явище можливе лише в межах однієї національної мови. <...> Але ніяк не можна стилізувати українську мову... навіть під російську або польську: наслідком цього буде незграбна зросійщена або зпольщена мова” [1, с. 73]. А звідси і висновок Фінкеля, що “стилізації під чужомовних авторів є по суті стилізації під переклади з цих авторів. Отже переклад-стилізація є стилізація під переклад. Тому що часова першість тут завжди належить перекладу, він ще не може бути стилізацією” [1, с. 73]. За О.М. Фінкелем, переклад-стилізація у Державінському розумінні хвибує на нехтування тематики твору та соціально-культурного значення стилістичних елементів. На думку Фінкеля, тематика першотвору “вимагає від перекладача для свого збереження більш-менш значних стилістичних офір, через що *повної та цілковитої адекватності не можна досягнути аж ніяк* (курсив мій. – Л.К.)” [1, с. 74].

Про які саме “стилістичні офіри” йдеться? О.М. Фінкель і тут надає роз’яснення: “... треба наперед визначити, – радить він, – в якій мірі кожний стилістичний елемент піддається перекладу; при цьому треба мати на увазі реальні можливості певної мови та специфічне її відношення до мови оригіналу. Так, для визначення якості точності та ступеня художності перекладу українською мовою не може бути байдужим, з якої мови зроблено переклад: з російської чи з санскриту”. Окрім того, “зразки різних літературних шкіл нарізно відбиваються на можливостях перекладу” [1, с. 77].

Цікавим є спостереження О.М. Фінкеля щодо перекладів з близькоспоріднених мов. Учений помітив, що “тут є якийсь край, якась критична точка близькості. При дуже споріднених мовах настає розрив й найбільша близькість мов не гарантує близькості перекладу” [1, с. 75]. Фінкель посилається на пояснення цього факту, зокрема, Г. Майфетом (Майфет Г. З уваг до теорії перекладу // Критика. – 1928. – №3. – С. 92).

Полемізує О.М. Фінкель і з дуалістичною вимогою “офірувати точністю для збереження духу цілого твору. Перекладач, мовляв, – скептично зауважує Фінкель, – заслуговує на похвалу через те, що він, не намагаючись передати деталі, зберіг дух поета. [...] Але що це за дух – ніхто точно не визначив. Як повсюди, і тут цей дух є невпійманий” [1, с. 77-78]. За Фінкелем, було зроблено багато “перекладницьких зловживань”, виправдовуваних цим “духом”. Замість “духу” О.М. Фінкель радить краще досліджувати стилістику творів, рішуче відкидаючи погляд, нібито точність перешкоджає художності: “... що більше стилістичних компонентів твору відтворить перекладач, дбаючи звичайно не тільки про їх передачу у розпорошеному вигляді, а також і про зв’язок їх з загальною авторовою поетикою (цебто відтворюючи їх не тільки як окремі факти, а ще як члени якоїсь системи із їхніми зв’язками та відношеннями до цілого), то більше художності матиме такий переклад. А дух прийде сам. Тому треба не офірувати точність, а, навпаки, зберегти її якомога дбайливіше (курсив мій. – Л.К.)” [1, с. 78].

Працю перекладача О.М. Фінкель прирівнює до праці вченого-герменевта, тобто перекладач має проробити всі етапи герменевтичної праці: словесну інтерпретацію, історичну інтерпретацію та технічну. Перекладача, який прагне досягнути досконалості й майстерності у своєму мистецтві, О.М. Фінкель зобов’язує проштудіювати курс герменевтики і (літературної) критики. Але й цього ще замало. “Далі на черзі стоїть вища герменевтика – досконале розуміння твору як символу, як ознаки загального світогляду” [1, с. 79]. Мовлячи про необхідність глибокого пізнання авторського задуму, Фінкель посилається, зокрема, на М. Гумільова (Гумилев Н. Переводы стихотворные / Зб. “Принципы художественного перевода”. – ГИЗ, 1920. – С. 55): “... Авторский задум перекладача мусить пізнати так само гарно, як і зовнішній його вияв” [1, с. 79]. У цьому зв’язку О.М. Фінкель однозначно негативно сприймає “свавільне ставлення перекладача до тексту першотвору – пропуски та вставки” [1, с. 79]. Він вважає, що вимоги, яким мусить задовольняти “культурний переклад”, диктують з’ясування того, як і в якій мірі окремі елементи твору піддаються перекладу, – це дозволить “наблизитися до уявлення того, яким повинен бути художній переклад” [1, с. 79].

Отже, у першому – теоретичному – розділі своєї монографії “Теорія й практика перекладу” О.М. Фінкель висвітлив такі ключові проблеми перекладознавства, як методологія і стилістика перекладу. Його включеність в історичний діалог про характер і можливості перекладу, у дискурс полеміки про специфіку точності, художності, соціально-культурного значення перекладу, його цікаві зауваження, дискусійний стиль викладу, фахова ерудиція у широкому діахронному та синхронному контексті – все це вказує на О.М. Фінкеля як на талановитого, неординарного, сміливого, амбіційного, надзвичайно перспективного молодого (тридцятилітнього на момент виходу друком його монографії!) вченого. Він досконало обізнаний не лише з історичною і сучасною собі російською та європейською перекладознавчою думкою, а й з українською: статтями М. Зерова, В. Державіна, Г. Майфета, ін., а також з історією українського

перекладознавства, перекладацькою діяльністю й концепціями П. Куліша, М. Старицького, О. Потебні та ін.

Як відомо, тогочасна репресивна атмосфера не сприяла повноцінному розвитку української філології, і монографія О.М. Фінкеля (перша наукова книжка про переклад в СРСР) залишалась недооціненою, забутою на довгі роки. Коли ж через майже вісім десятиліть по її появі вона була перевидана, щоб повернутися в науковий дискурс, то це не тільки заради відновлення історичної справедливості, а передусім тому, що актуальності й

оригінальності в багатьох питаннях вона досі не втратила.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фінкель О.М. Теорія й практика перекладу / Черноватий Л.М., Карабан В.І., Подміногін В.О., Кальниченко О.А., Радчук В.Д., Фінкель О.М. // Забутий теоретик українського перекладознавства : збірка вибраних праць. – Вінниця : Нова Книга, 2007. – С. 49-182.
2. Шекспир В. Сонети / В. Шекспир; [пер. с англ. А. Фінкеля; Вступ. заметки Л. Фризмана, А. Аникста] // Шекспировские чтения, 1976. – М., 1977. – С. 215-284.

© Л.В. Коломієць, 2010

УДК 811.133'25

ЭТНОМАРКИРОВАННЫЕ КОМПОНЕНТЫ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ДИСКУРСА: ПРОБЛЕМЫ И ТЕНДЕНЦИИ ПЕРЕВОДА

С.А. Моисеева, докт. филол. наук, Е.А. Огнева, канд. филол. наук (Белгород)

В статье рассматриваются этномаркированные компоненты художественного дискурса в свете когнитивно-семиологической теории лингвокультурологии. Исследуется система вербальных механизмов хранения и передачи этномаркированных элементов первичного и вторичного дискурса при переводе художественных произведений.

Ключевые слова: когнитивно-семиологическая теория, художественный дискурс, перевод, этномаркированные компоненты.

С.А. Моїсєєва, О.О. Огнева. Етномарковані компоненти художнього дискурсу: проблеми та тенденції перекладу. У статті розглядаються етномарковані компоненти художнього дискурсу у світлі когнитивно-семиологічної теорії лінгвокультурології. Досліджується система вербальних механізмів зберігання й передачі етномаркованих елементів первинного й вторинного дискурсу при перекладі художніх творів.

Ключові слова: когнітивно-семиологічна теорія, художній дискурс, переклад, етномарковані компоненти.

S. Moisseeva, H. Ogneva. Ethnologically marked components of fictional discourse. In this article attention is paid to ethnologically marked components of fictional discourse from the point of view of cognitive and semiological theory of linguistic culturology. The system of verbal mechanisms of storing and transferring of ethnologically marked elements of the original and target discourse in fiction translation is investigated.

Key words: cognitive and semiological theory, fictional discourse, translation, ethnologically marked components.

Межкультурная коммуникация как сложная неаддитивная система – это процесс и результат взаимодействия и взаимовлияния языка, культуры и коммуникации в “феноменологическом поле творения человеческих смыслов” [5, с. 7]. В процессе межкультурной коммуникации каждая культура выступает как объект, интерпретируемый други-

ми культурами, которые репрезентируются динамическими системами разноприродных знаков.

Цель работы заключается в выявлении на основе сопоставительного анализа текстов на французском и русском языках закономерностей перевода лингвокультурологически обусловленной лексики как группы знаков, несущих в себе совокуп-

ность признаков культурологического фонда народа и языковых законов.

Объектом исследования являются этномаркированные компоненты художественного дискурса.

Предмет исследования – вербальные механизмы хранения и передачи этномаркированных элементов художественного дискурса при переводе. Материалом для исследования послужили произведения русской классики и тексты их перевода на французский язык.

В настоящее время лингвистические исследования, направленные на формирование условий для взаимопонимания народов и диалога национальных культур, приобрели первостепенное значение в языкознании, так как именно “язык – это путеводитель, приобретающий все большую значимость в качестве руководящего начала в научном изучении культуры” [15, с. 261].

Как фактор формирования культурных кодов язык одновременно и продукт, и условие существования культуры, а каждая языковая личность одновременно и культурная личность. В этом случае языковые знаки способны выполнять функцию “языка” культуры, так как язык способен выражать культурно-национальную ментальность его носителей.

Исследование взаимосвязи и взаимодействия культуры и языка в его функционировании как единстве языкового и внеязыкового (культурного) содержания является целью лингвокультурологии, возникшей на стыке культурологии и лингвистики.

В лингвокультурологии сложились следующие направления исследований:

1) **лингвокультурология отдельной социальной группы, этноса** в конкретной лингвокультурной ситуации;

2) **диахроническая лингвокультурология** – изменение лингвокультурного состояния этноса за определенный период времени;

3) **сравнительная лингвокультурология** – лингвокультурные проявления разных, но взаимосвязанных этносов;

4) **сопоставительная лингвокультурология;**

5) **лингвокультурная лексикография** – со-

ставление лингвострановедческих словарей [7, с. 28-29].

В настоящее время развивающаяся **когнитивно-семиологическая теория лингвокультурологии**, базируясь на сопряжении синергетики и системы, производит семантический анализ слова с точки зрения иерархии его содержательных элементов на уровне глубинных, наномасштабных структур культурной семантики языковых знаков, которая формируется при взаимодействии языкового кода и культурного в процессе коммуникации, т.к. именно “синергетика является проводником в глубинные структуры системного образования” [см. подробнее: 1, с. 50].

С точки зрения когнитивно-культурологического подхода задача лингвокультурологии заключается в “изучении вербальных механизмов организации, обработки, хранения и передачи культурно значимой информации в функциональном единстве языка и речи” [1, с. 51].

Предметом когнитивно-культурологической лингвокультурологии являются “системно-функциональные механизмы интериоризации знаний, представлений, мнений об объективной действительности, выработанные человечеством в рамках той или иной лингвокультуры, их вербализация в виде конститuentов (сем) семантической структуры номинативных единиц языка” [1, с. 52].

Изучение проблем взаимосвязи и взаимозависимости языка, культуры и личности приобретает первостепенное значение на современном этапе развития языкознания, т.к. в качестве символа культуры народа, как при прямой, так и при косвенной коммуникации может выступать коммуникативная личность.

В процессе межкультурной коммуникации происходит интерактивное взаимодействие носителей различных лингвокультур, их языковых и концептуальных картин мира, по своей природе вариативных и динамичных [14, с. 35], формирующих дискурс [18] и позволяющих исследовать герменевтику модельного соотношения текста и дискурса [13].

Дискурс, являясь процессом речевой деятельности и её результатом, рассматривается как ком-

муникативное событие, как понятие более широкое, чем текст [1, с. 6]. В отечественном языкознании всё более устойчивым становится определение дискурса как сложного коммуникативно-когнитивного явления, в состав которого входит не только сам текст, но и различные экстралингвистические факторы (знание мира, мнения, ценностные установки), играющие важную роль для понимания и восприятия информации [4; 3; 6; 16].

Интерес к дискурсу, по мнению зарубежных лингвистов, связан с интересом к проблемам личности (в т.ч. языковой личности). В настоящее время дискурс “теоретически оформился в социальном конструктивизме, рассматривающем коммуникацию как социальный процесс построения (construcing) мира” [17, с. 33]

Природа дискурса определяется его нелинейной организацией, тогда как текст по сути своей образование линейное, последовательность знаковых единиц. В исследовании нелинейных дискурсивных процессов важную роль играет синергетика, которая “непосредственно осмысляет себя как концепцию нелинейных динамик” [8, с. 499-501] и является одним из значимых компонентов когнитивно-семиологической теории лингвокультурологии.

Дискурсивное пространство, в котором мы живем, находится в тесном взаимодействии с системой языка: язык перетекает в дискурс, дискурс – обратно в язык [2, с. 3-7]. Из сказанного следует, что переводчик и читатель оригинала создают первичные художественные дискурсы. По нашему мнению, степень соразмерности первичных дискурсов читателя и переводчика зависит от межкультурной компетентности последнего.

Переводчик оформляет дискурс в текст перевода, при прочтении которого иноязычным читателем вновь создается художественный дискурс, по нашему мнению, вторичный по своим параметрам [12]. Совпадение/несовпадение базовых характеристик первичного дискурса читателя оригинального текста и вторичного дискурса читателя переведённого произведения обусловлено уровнем адаптации текста в процессе его перекодировки на иной язык.

Анализ когнитивно-дискурсивной динамики архитектоники текстов оригинала и перевода представляет обширный материал для интерпретации [19]. Основанием комплексного интерпретативного подхода к изучению материала является разработанный нами метод когнитивно-герменевтического исследования художественного текста в его оригинальном и переводном вариантах.

Суть предложенного метода заключается в системе следующих приёмов и исследовательских шагов: сопоставительный и контекстуальный анализ результатов эвристического перекодирования с последующей когнитивно-герменевтической интерпретацией стилистической архитектоники текста-оригинала и перевода; анализ дискурсивной динамики текста; концептуальный анализ структуры коммуникативного пространства оригинального текста и переводного и герменевтическое осмысление их динамики; семантико-когнитивный анализ единиц в дискурсивно интерпретируемой ауре текста оригинала и перевода [13, с. 7-8].

Как известно, основной задачей переводчика является наиболее полная передача содержания оригинала на языке перевода; сложности, возникающие при этом, обусловлены многими факторами, прежде всего несовпадением ассоциативно-образных представлений в лингвокультурных сообществах.

Преодоление различий в культуре народов возможно на основе общечеловеческого бытийного базиса, который позволяет передать лингвокультурологически обусловленную информацию оригинала в тексте перевода, адаптируя ее к восприятию иноязычного реципиента [9]. Так как социальная ситуация и языковой знак неразрывно связаны друг с другом, то языковой знак не может быть отдален от социальной среды без изменения его семиотического значения, поэтому адаптация этномаркированных реалий представляет собой многоаспектный процесс, основанный на явлении симметрии / асимметрии языкового знака.

Асимметрия системы проявляется в неравномерности развития ее звеньев – языковых знаков. Симметрия / асимметрия языкового знака, отражающего культурологическую информацию, при

несходстве явлений или их наименований в двух культурах проявляется в синтагматическом, парадигматическом и семиотическом аспектах.

В семиотическом аспекте она выражается в отсутствии в лингвокультуре переводного языка одного из компонентов знакового отношения обозначаемого или обозначающего. Под лингвокультуремой подразумеваем совокупность трех компонентов: плана содержания, плана выражения знака и реалии-предмета, отражаемой языковым знаком [11]. В парадигматическом аспекте при переводе знаков она возникает в том случае, когда обозначаемое или обозначающее присутствует в двух лингвокультурах исходного и переводного языков, но на одном из уровней знаковых отношений существует различие.

Синтагматический аспект асимметрии знака основан на том, что предметный ряд в своей континуальности делится по-разному в двух социумах. Два смежных явления, составляющих часть одного процесса, могут обозначаться словом-термином в языке одного народа и разными наименованиями в языке другого [10].

Асимметрия в семиотическом аспекте может проявляться на уровне существования реалии-предмета в культуре народа, на язык которого осуществляется перевод. Культуремы этой группы могут быть преобразованы путем транслитерации их планов выражения: ... *ватка служила фитилем, называлась эта конструкция “каганец”* [21, с. 29]. *‘Un bout de coton servait de mèche. Ce dispositif portait le nom de “Kaganets”’* [25, с. 90].

Рассматриваемая культурема оригинала “каганец” перекодирована в тексте перевода путем транслитерации ‘Kaganets’, так как в быту французского народа отсутствует предмет-реалия, отражаемая в русском языке культуремой “каганец” – вид приспособления для освещения комнаты в бедных семьях.

В ряде случаев культуремы переведены эквивалентами: - *Кабы стояло крепостное право да был бы я твой барин...* [20, с. 384]. - *S“il y avait encore des serfs et que je sois ton maître...* [24, с. 294].

Культурема оригинала “крепостное право” характеризует общественный строй России, суще-

ствовавший в течение нескольких веков, тогда как ее переводной вариант “*serfs*” – ‘крепостной’ выполняет функцию гипонима в предложении текста перевода. Преобразования, осуществленные переводчиком, изменили не только план выражения культуремы, но и план содержания, что обусловлено отсутствием эквивалента рассматриваемой культуреме во французском языке.

Сравнительный анализ единиц текстов показал, что при переводе прослеживается языковое явление асимметрии плана выражения единицы при асимметрии в парадигматическом аспекте в следующих вариантах перевода: *На лапе снуге* [22, с. 174]. *‘Vous dormez sur le coffre’* [26, с. 111].

Лексема текста оригинала “ларь” относится к просторечному названию предмета обихода и переведена эквивалентом ‘le coffre’ (сундук), который является стилистически нейтральной единицей, то есть в процессе перекодировки осуществлено выпрямление значения. Планы содержания и выражения рассматриваемой единицы переданы симметрично.

Исследование путей передачи культурем оригинала на переводной язык выявляет наличие асимметричной перекодировки плана выражения лексем оригинала в синтагматическом аспекте: *И бабы рассказывают, как они сами видели домовых* [23, с. 55]. *Nos paysannes vous diront aussi qu’elles ont vu le “domovoi”* [27, с. 62].

Культурема оригинала “домовые” употреблена во множественном числе, тогда как на французский язык она переведена лексемой в единственном языке “domovoi” – прием транспозиции грамматических категорий. План выражения культуремы для адаптации ее плана содержания к восприятию французским читателем, во-первых, транслитерирован, а во-вторых, переводчиком дается в тексте поясняющая сноска: *“Dans les traditions populaires, le domovoi désigne l’esprit du logis; c’est une de sorte de dieu lare, d’ordinaire favorable”*. В соответствии со словарем В.И. Даля “*Домовой, дедушка, постень <...> дух хранитель и обидчик дома, стучит и возится по ночам, проказит, душит, ради шутки, сонного, гладит мохнатою рукою*” [28, с. 466].

Подчеркнём, что во французском языке существует эквивалентная ей лексема “un lutin” (домовой), которая употреблена другим переводчиком Жаном Лубе при переводе пушкинских строк в книге М. Горького “В людях”:

Домового ли хоронят, Ведьму замуж выдают [20, с. 269].

‘Peut-on enterer un lutin? Peut-on épouser une sorciere?’ [24, с. 272].

Но этот же переводчик в другом отрывке цитируемого произведения переводит рассматриваемую культуру оригинала на французский язык, изменяя план выражения, употребляя множественное число вместо единственного: *домовой* – ‘aux lutins’, что привело к асимметрии в передаче плана выражения транслемы: ... *он напоминает домового – такой же маленький, встрепаанный* [20, с. 242] – ‘*Il me fait penser aux lutins*’ [24, с. 51].

Подобное разнообразие в переводе рассматриваемой культуры свидетельствует о неоднозначности как плана ее содержания, так и реалии в культурах французского и русского народов.

Таким образом, проведённый сопоставительный анализ архитектоники художественных произведений русских классиков и текстов их перевода на французский язык выявил тенденции адаптации (транслитерация, эквивалентный способ перевода) этномаркированной лексики как совокупности признаков культурологического фонда народа и языковых законов. Были выявлены те трудности, с которыми сталкивается переводчик в процессе трансляции вербальных механизмов этносоставляющей первичного художественного дискурса к восприятию инокультурным читателем, формирующим вторичный художественный дискурс при ознакомлении с переводами русской прозы.

Перспективность исследования обусловлена необходимостью, во-первых, выявления факторов, оказывающих влияние на степень адаптации этномаркированных элементов художественного дискурса при переводе, во-вторых, значимостью определения параметров допустимых трансформаций, предупреждающих появление условий недопонимания при межкультурной косвенной коммуникации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н.Ф. Язык, познание и культура: Когнитивно-семиологическая синергетика слова: Монография / Н.Ф. Алефиренко. – Волгоград: Перемена, 2006. – 228 с.
2. Алефиренко Н.Ф. Текст – дискурс – язык / Н.Ф. Алефиренко // Русская филология. Украинский Вестник: Республиканский научно-методический журнал. Харьков, – 2007. – № 2-3 [33]. – С. 3-7.
3. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 264 с.
4. Кулибина Н.В. Художественный дискурс как актуализация художественного текста в сознании читателя / Н.В. Кулибина. – М.: Мир русского слова – 2001. – № 01: БСМП “ЭЛЕКС-Альфа” portal@gramota.ru.
5. Леонтович О.А. Русские и американцы: парадоксы межкультурного общения: Монография / О.А. Леонтович. – Волгоград: Перемена, 2002. – 435 с.
6. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 280 с.
7. Маслова В. А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.А. Маслова. – М.: Издательский центр “Академия”, 2001. – 208 с.
8. Можейко М.А. Нелинейных динамик теория / М.А. Можейко // Постмодернизм. Энциклопедия. – Мн.: Интерпрессервис, 2001. – С. 499-501.
9. Моисеева С.А. Адаптация лингвокультурем: проблемы и решения / С.А. Моисеева // Социокультурные проблемы перевода. – Выпуск 7, ч.1. – Воронеж: ИПЦ ВГУ, 2006. – С. 131-141.
10. Моисеева С.А. Приемы адаптации лингво-культурем при переводе / С.А. Моисеева // Герценовские чтения. Иностранные языки. Материалы конференции 22-23 мая 2008 г. – СПб: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2008. – С.65-66.
11. Моисеева С.А. Художественный текст как объект межкультурной адаптации: Монография / С.А. Моисеева, Е.А. Огнева. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2003. – 208 с.
12. Огнева Е.А. Когнитивное моделирование концептосферы художественного текста: Монография / Е.А. Огнева. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2009а. – 280 с.
13. Огнева Е.А. Когнитивно-сопоставительное моделирование концептосферы художественного текста (на материале перевода русской прозы на французский и английский языки): Автореф. дис. ... д-ра. филол. наук: 10.02.19, 10.02.20 / Е.А. Огнева. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2009. – 42 с.
14. Ольшанский И.Г. Концептуальные признаки и когнитивные синонимы как фрагмент картины мира / И.Г. Ольшанский // Филология и культура: Мат-лы IV Междунар. науч. конф. 16-18 апреля 2003 года / Отв. ред. Н.Н. Болдырев; редкол.: Е.С. Кубрякова, Т.А. Фесенко и др. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2003. – С. 6-8.
15. Сепир Э. Из-

бренные труды по языкознанию и культурологии. Перевод с английского / Э. Сепир // Общ. ред. и вступ. статья А.Е. Кубрика. – М.: Издательская группа Прогресс, Университет, 1993. – 655с. 16. Сидоров, Е.В. Онтология дискурса / Е.В. Сидоров. – М.: Изд-во ЛКИ, 2008. – 232 с. 17. Шевченко, И.С. Дискурс как мыслекоммуникативное образование / И.С. Шевченко, Е.А. Морозова // Вісник Харків. нац. ун-ту. – 2003. – № 586. – С. 33-38. 18. Beaugrande R. de. New Foundation for a Science of Text and Discourse: Cognition, Communication and the Freedom of Access to Knowledge and Society / R. de Beaugrande. – Norwood, N.-J.: Ablex, 1997. – 130 p. 19. Delisle J. L'analyse du discours comme methode de traduction / J. Delisle. – Ottawa, 1984. – 180 p.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ ПРИМЕРОВ

20. Горький М. Собр. Сочин. в двух томах. Т II. В людях / М. Горький. – М.: Полиграфресурсы, 2000. – С. 207-527. 21. Гроссман В. Несколько печальных дней: Повести и рассказы / В. Гроссман // Вступительная статья Л.И. Лазарева. В городе Бердичеве. – М.: Современник, 1989. – С. 48-63. 22. Сол-

женицын А. Избранная проза. Рассказы. Раковый корпус: Случай на станции Кочетовка / А. Солженицын. – М.: Советская Россия, 1990. – С. 159-209. 23. Толстой Л. Н. Анна Каренина / Л. Н. Толстой. – М.: Советская Россия, 1991. – 560с. 24. Gorki M. En gagnant mon pain / M.Gorki // Tr. du russe par Jean Loubes. Editions Fournier. – Paris, 1946. – 303 p. 25. Grossman V. La route. Dans la ville de Berditchev / V. Grossman // Tr. du russe par Bassia Rabinovici et Cirinne Fournier / preface par Simon Markish, 1987. – P.: René Julliard. – P. 13-35. 26. Soljénitsyne A. L'inconnu de Krétchetovra / A. Soljénitsyne // Tr. du russe Léon et Andree Robel. – Paris: René Julliard, 1965. – P. 83-179. 27. Tolstoi, L. Anna Karénine / L. Tolstoi // Tr. du russe par Sylvie Luneau. – Paris: Éditions Gallimard, 1952. – 909 p.

ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИЕ ИСТОЧНИКИ

28. Даль В.И. Толковый словарь живого Великорусского языка в 4-х т / В.И. Даль. – М.: Изд-во Иностранных и национальных словарей, 1955, 1956; изд-во: Русский язык, 1999. – 2716 с.

© С.А. Моисеева, Е.А. Огнева, 2010

УДК 81'3074

ПРИНЦИПИ УКЛАДАННЯ ПЕРЕКЛАДНОГО СЛОВНИКА ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ

Л.М. Пелепейченко, докт. філол. наук (Харків)

Обґрунтовано принципи укладання перекладного словника, адресованого суб'єктам міжнародної діяльності в галузі охорони громадського правопорядку. Доведено, що формування змісту і структури словника та способи лексикографічного опису одиниць зумовлені двома основними принципами: принципом урахування дискурсивних практик учасників міжнародної правоохоронної діяльності та принципом опори на когнітивну інформацію, який вимагає репрезентації когніцій, відмінних у двох народів, та глобалізації понять.

Ключові слова: принципи укладання, словник, міжнародна правоохоронна діяльність, когніції, глобалізація.

Пелепейченко Л.Н. Принципы составления переводного словаря для международного сотрудничества сил охраны правопорядка. Обоснованы принципы создания переводного словаря, адресованного субъектам международной деятельности в области охраны общественного правопорядка. Доказано, что формирование содержания и структуры словаря, а также способы лексикографического описания единиц обусловлены двумя основными принципами: принципом учета дискурсивных практик участников международной правоохранительной деятельности и принципом опоры на когнитивную информацию, который требует репрезентации когнитивных, отличающихся у двух народов, и глобализации понятий.

Ключевые слова: принципы создания, словарь, международная правоохранительная деятельность, когнитивные, глобализация.

Pelepeychenko L. The principles of composing the bilingual dictionary for international cooperation of law-enforcement agencies. The principles of composing the bilingual dictionary for international cooperation of law-enforcement agencies are grounded. It is proved that the dictionary contents, structure and the ways of the units lexicographical description are conditioned by two basic principles: the principle of considering the international cooperation participators' discourse practices and the principle of considering the cognitive information which has need of presenting the different cognitions of two nations and concepts globalization.

Key words: principles of composing, dictionary, international cooperation, law-enforcement agency, cognitions, globalization.

Актуальність теми. Проблема лексикографічного опису мовних одиниць здавна цікавила вчених. На кожному етапі розвитку мовознавства вона розроблялася з урахуванням поширених на той час наукових парадигм, і результатом нового осмислення було вдосконалення словникових описів. Та кожний наступний етап дослідження проблем лексикографії висував до порядку денного і комплекс нових питань. Якщо раніше принципи створення лексикографічного портрету слова досліджувалися переважно на матеріалі однієї мови, то наразі з'явилася нагальна потреба, по-перше, спроектувати отримані результати на двомовну лексикографію, по-друге, виявити особливості словникового опису, зорієнтованого на конкретну галузь діяльності, конкретне коло користувачів, об'єднаних за схожістю дискурсивних практик. Однією із таких галузей є правоохоронна. Суб'єктам діяльності цієї галузі доводиться брати участь у виконанні міжнародних миротворчих місій, службово-бойових завдань по боротьбі з тероризмом та наркоторгівлею, і потреба в словниках-довідниках, які б забезпечували повноту взаєморозуміння з партнерами – представниками інших мовних спільнот, – є очевидною. Актуальність теми цієї роботи зумовлена, по-перше, соціальною потребою у створенні словників нового покоління, по-друге, необхідністю вдосконалення лексикографічних описів мовних одиниць з урахуванням когнітивно-семантичного та прагматичного підґрунтя, по-третє, відповідністю згаданої теми сучасним напрямкам дослідження мови, важливістю її розробки для подальшого теоретичного осмислення проблем двомовної лексикографії та забезпечення практичної цінності сучасних лексикографічних творів.

Ступінь вивченості теми. Питання про принципи створення двомовних словників вичерп-

но не досліджене, і теорія укладання перекладних словників явно відстає від практики. Вбираючи найцінніші надбання лексикографії, автори перекладних словників зробили помітний крок уперед стосовно подачі полісемії, позначок щодо вживання лексико-семантичних варіантів слова, і все ж концепція лексикографічного портрету слова у перекладному словнику ще не створена, принципи укладання галузевих двомовних словників не узагальнені і не уточнені, що в цілому не сприяє вдосконаленню словникових статей. До того ж зауважимо, що в дослідженні мовознавчих проблем нашої доби практично у всіх розділах лінгвістики та теорії перекладу плідно використовується когнітивно-прагматичний підхід, і лише лексикографія залишилась поза увагою дослідників. У науковій літературі вичерпно не обґрунтовано принципи і способи репрезентації когнітивної та прагматичної інформації у двомовному словнику.

Завдання роботи. Завдання цієї статті – обґрунтувати принципи укладання двомовного словника, адресованого суб'єктам спільної міжнародної діяльності в галузі охорони громадського правопорядку.

Основні результати дослідження. У науковій літературі неодноразово відзначалося, що подача одиниць у чинних перекладних словниках відтворює суто лінгвістичний план – у них фіксуються лише лексичні значення, але не розкриваються повною мірою їх мовленнєво-контекстні потенції, які актуалізуються в перекладацькій практиці на перетині мовних значень і позначуваних ментальних понять. У словниках, які на сьогодні пропонуються користувачеві, не відтворений зв'язок одиниць зі сферою предметних знань, не враховані когнітивно-прагматичні особливості мовних знаків [2; 4; 5; 6]. Погоджуйтесь із тим, що су-

часні перекладні словники не повною мірою враховують когнітивно-прагматичні аспекти мовних одиниць, зауважимо, що навряд чи варто докоряти за це укладачам. Теоретична лексикографія, на жаль, поки що не створила міцного підґрунтя для плідної роботи лексикографів-практиків. Осмислення потребує низка питань: і питання про принципи створення перекладних словників нового покоління, і питання про типи словників, які б найбільшою мірою відповідали соціальним потребам користувачів, і багато інших.

Питання про типи словників, поставлене ще в працях Л.В. Щерби та Д.Е. Розенталя, неодноразово висвітлювалося і в інших наукових роботах – Ю.Д. Апресяна, В.В. Виноградова, П.М. Денисова, Ю. Сорокіна, Ф.П. Сорокалетова, Ю.М. Караулова та ін. Пропонувалися різні принципи розмежування типів словників, але основним із них залишався принцип урахування завдань та функцій словника. Якщо знехтувати відмінностями у термінології, що запропонована різними науковцями, а зосередити увагу лише на основному принципі, яким вони керувалися, то слід відзначити два основних більш-менш чітко протиставлених типи словників – тлумачні та енциклопедичні. Приймаючи таке розмежування, автори звертали увагу на його умовний характер, адже, за образним висловленням Ф.П. Сорокалетова, “будь-який мислимий у природі словник ... як підсумок існує для довідок” [10, с. 19]. Когнітивна лінгвістика, яка не визнає розмежування лінгвістичної та енциклопедичної інформації, розглядаючи обидва типи як спосіб пізнання та передачі когнітивного досвіду нації, спонукає до аналізу питання про типологію словників під іншим кутом зору. До того ж практична діяльність соціуму потребує створення словників нового покоління – лексикографічних творів, які б забезпечували і належний рівень мовної компетенції, і достатній когнітивний арсенал. Можна повністю погодитися з Б.Ю. Городецьким, який відзначав: “Лексикографія як наукова дисципліна має комплексний характер, і її історико-філософський аспект проявляється в постійному інтересі до типології словників і їх зв’язків з культурологією, її гносеологічний аспект зумовлений сут-

ністю словників як способу організації і представлення знань, накопичених суспільством, її семантико-гносеологічний аспект пов’язаний з узагальненням словникових відомостей в руслі моделювання плану змісту мови” [4, с. 66-67]. Ю.Д. Апресян ставив проблему більш широко, звертаючи увагу на необхідність створення такого словника, який слугував би і як довідник, і як методичний посібник [1].

Особливо важливим стає врахування обох аспектів – власне лінгвістичного і когнітивного – у міжнародній діяльності правоохоронної сфери, яка забезпечує громадський мир і спокій. Це положення беремо за основу, формулюючи перший принцип аналізованого лексикографічного твору – принцип поєднання елементів перекладного і енциклопедичного словників. Вибір цього принципу пояснює і доцільність дещо іншої назви твору – словник-довідник. Перша частина назви акцентує увагу на тому що в пропонованому лексикографічному творі має бути подана лінгвістична інформація, що забезпечує правильність і релевантність уживання мовних одиниць, а друга – орієнтує на те, що користувач отримає необхідний і достатній для успішної професійної діяльності мінімум когнітивної інформації.

Фактично цей принцип безпосередньо відтворює вимогу зв’язку між укладачами словників і користувачами, обґрунтовану в науковій літературі [11, с. 3–11]. На думку автора, відповідність згаданих вимозі може бути забезпечена за умови реалізації 12 принципів, а саме:

1. Лексикограф завжди повинен уявляти собі свого читача.
2. Не існує повної відповідності між передбачуваним використанням і реальним використанням словника.
3. Типи словників мають створюватися з урахуванням потреб користувачів.
4. Між уявленнями автора щодо іміджу словника та його оцінкою користувачем не існує повної відповідності.
5. Створенню словникового проекту повинен передувати аналіз потреб користувачів.
6. Потреби різних груп користувачів відрізняються.

7. Потреби користувачів визначаються різними факторами, але найбільш важливим з них є мета діяльності.

8. Потреби користувачів з часом можуть змінюватися.

9. Майстерність словникових описів визначається комплексом різних чинників.

10. Словникової майстерності можна і слід вчити.

11. Словникові описи мають бути призначені для користувача, а лексикограф зобов'язаний знати всі наявні в його розпорядженні способи забезпечення їхньої якості.

12. Дослідження потреб словникового використання повинні й надалі заохочуватися.

Проектуючи викладені положення на завдання нашої статті, сформулюємо принцип, реалізація якого здатна забезпечити якнайкращий зв'язок між укладачами та користувачами, – принцип урахування дискурсивних практик учасників міжнародної правоохоронної діяльності. Саме він визначає формування змісту й структури словника, відбір його тезаурусу та способи лексикографічного опису одиниць.

Зміст і структура довідника має охоплювати ті понятійно-предметні сфери мови та мовної діяльності, які сприяють встановленню контакту у спільній міжнародній діяльності, забезпеченню взаєморозуміння між представниками різних країн у виконанні службових завдань, запобіганню конфліктам і непорозумінням.

Реалізація двох схарактеризованих основних загальних принципів передбачає опору на такі конкретні:

Принцип глобалізації понять у двомовному словнику для миротворців.

Принцип репрезентації схожих і відмінних когніцій.

Принцип подачі інформації, важливої для запобігання конфліктам.

Принцип репрезентації міжкультурних особливостей комунікації.

Принцип опори на загальнолюдські цінності.

Принцип актуалізації фатичних засобів мови.

Перший із поданих принципів зумовлює не-

обхідність звернення до проблеми глобалізації понять, якими оперують суб'єкти міжнародної діяльності.

У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. термін *глобалізація* став особливо популярним. Це слово часто звучить в ефірі, не сходить із сторінок газет. У роботах соціологів, лінгвістів і представників інших галузей неодноразово відзначалося, що глобалізація є закономірним і неминучим етапом розвитку людства, що вона стала найбільш помітним і поширеним явищем нашої доби [3; 8; 9], а відтак і поставила перед людством нові завдання, які потребують невідкладного розв'язання.

Процес глобалізації торкнувся і діяльності у сфері охорони правопорядку, про що свідчать міждержавні миротворчі місії, спільна боротьба проти тероризму, наркоторгівлі та інших правопорушень, заходи щодо забезпечення безпеки країн Європи і більш широко – світу. Спільна діяльність у згаданих напрямках має гуманні цілі, спрямована на підтримання миру і спокою в усіх країнах, але вона значно ускладнюється із-за розбіжностей, поперше, в особливостях комунікативних культур різних народів, по-друге, в інтерпретації одних і тих самих явищ різними соціумами.

Так, спільні дії різних держав у боротьбі з тероризмом часто ускладнюються тим, що одні й ті самі явища неоднаково інтерпретуються різними мовними колективами. На військово-політичних нарадах, у тому числі й на самітах НАТО, у науково-політичній літературі відзначалося, що наразі погляди на явище тероризму мають не тільки спільні для всіх держав, а й відмінні особливості, зокрема немає однастайності в тлумаченні самого поняття *тероризм* [3; 7; 8]. Розбіжності когнітивного плану ускладнюють злагожденість міждержавної взаємодії. Аналізуючи це явище, Є.К. Павлова як приклад наводить багаторічні безуспішні переговори між керівництвом Ізраїлю й Палестинської автономії за посередництва США. І ті, й інші говорять про боротьбу з тероризмом. Але слово *terrorism* у тезаурусі ізраїльтянина однозначно асоціюється з палестинськими смертниками, що підривають автобуси з мирними громадянами його країни. У тезаурусі ж палестинця *terrorism* – це політика Ізраїлю

відносно палестинського народу, убивства борців за волю Палестини, зруйнування їхніх будинків [9]. Для росіян чеченські бойовики, які неодноразово захоплювали заручників, в тому числі й дітей, застосовували силові дії відносно мирних громадян, – безумовно, є терористами. А Пітер Престон, колишній редактор “Гардіан”, писав: “Ми не могли повірити, що чеченські **революціонери** чи терористи Аль-Каїди з бородами й у каптанах могли бути навченими політтехнологами...” (виділено жирним шрифтом – нами. Л.П.). Подане висловлення цитував норвезький політолог Ромерхайм у своїй доповіді на саміті НАТО 2006 р.

Вирішення викладених проблем залежить не тільки фахівців військової та правоохоронної галузей, а й від фахівців лінгвістики та теорії перекладу, які за родом своєї діяльності безпосередньо працюють зі словом. Дефініції основних політичних понять мають бути глобалізованими – а це вже завдання лінгвістів. Необхідність розв’язання цього завдання пояснюється тим, що тезаурус кожного з учасників комунікації формується в рамках його рідної мови, до того ж він ще й підданий впливу таких екстралінгвістичних факторів, як ідеологія й політичні інтереси, тому навіть носії однієї мови часто не можуть досягти взаєморозуміння в політичному дискурсі [8]. Вихід із такого становища більшість авторів бачить у гармонізації та уніфікації політичних термінів. У світлі завдань нашої роботи принцип глобалізації слід розуміти як необхідність фіксування спільних і відмінних ознак у інтерпретації поняття, позначеного словом, мовними спільнотами, поданими у довіднику. Слід зауважити, що глобалізація понять – складна і делікатна справа, яка накладає на лексикографа багато обмежень, своєрідних табу. Так, не можна подавати визначення, в якому проігноровано інтерпретацію відповідного явища іншим соціумом; не можна нав’язувати своє і тільки своє розуміння; слід урахувати не тільки власне мовні, а й політичні, військові, юридичні та інші аспекти явища і т. ін. Завдання двомовного словника-довідника вбачаємо в тому, щоб уніфікувати визначення, гармонізувати їх, а в окремих випадках просто зафіксувати розбіжності в розумінні понять країнами – учасни-

ками спільної діяльності. Якщо учасники спільної діяльності будуть знати про розбіжності, то цей факт не стане для них несподіваним у виконанні завдання, вони зможуть передбачити можливі наслідки неоднозначних інтерпретацій.

Російськими вченими була розроблена методика гармонізації терміносистем, затверджена Комітетом Російської Федерації із стандартизації, метрології й сертифікації й опублікована у вигляді методичних рекомендацій [8]. Зокрема, при підготовці термінологічних міжнародних словників рекомендується проведення таких видів термінологічної роботи: виявлення національної системи понять термінологічного міжнародного словника (семантики й структури системи); виявлення національної системи понять, зафіксованої в державних термінологічних стандартах; порівняльний аналіз виявлених систем з метою визначення можливості їхньої гармонізації на рівні системи визначень і системи термінів; добір російських еквівалентів і формулювання визначень, які адекватно передають зміст визначень на офіційних мовах відповідних організацій; робота з гармонізації систем; виявлення розбіжностей і їхня фіксація в примітках до термінологічних статей у російській версії [3].

Віддаючи належне пропонованим методикам, відзначимо, що глобалізація термінів політики та правоохоронної діяльності є більш складною, оскільки стосується політичних позицій держав, системи їхніх цінностей та пріоритетів. Надання переваги одній із мов, тобто вибір дефініції термінів, поданих у розумінні носіїв цієї мови, може бути розцінене іншими країнами як неповага до їхніх позицій і призвести до міжнародних політичних непорозумінь. Викладене свідчить про необхідність глибокого і всебічного аналізу понять, що стосуються міжнародної діяльності сил охорони правопорядку, з орієнтацією на глобалізацію. З метою запобігання непорозумінням у здійсненні спільної міжнародної боротьби з тероризмом необхідно виявити характер розбіжностей, їх причину, і, відштовхуючись від цієї інформації, здійснити глобалізацію. Слід зазначити, що відсутність збігу тлумачень понять має різний характер. За причинами розбіжностей можна виділити такі різновиди:

1. У цілому уявлення різних соціумів збігається, відрізняється лише форма вираження думок:

Nuclear weapon – озброєння, яке за своїм призначенням, після закінчення ланцюгу зарядження – запалення – вибух, здатне спричинити ядерну реакцію та вивільнити енергію. Ядерна зброя – зброя масового враження вибухової дії, основаної на використанні енергії, яка виділяється під час ланцюгових ядерних реакцій поділу або термоядерної реакції.

У такому випадку лексикограф може не переважувати себе обмеженнями щодо дипломатичного аспекту глобалізації і подавати визначення в будь-якому з варіантів.

2. В одному із визначень не подана певна інформація, яка є суттєвою. При цьому точно відомо, що вона не заперечується відповідним соціумом. Очевидно, автори випадково не репрезентували її. Наприклад:

Technological terrorism – використання чи погроза використання терористами ядерної, хімічної та бактеріологічної зброї, високотоксичних хімічних і біологічних речовин, а також захоплення чи спроба захоплення ядерних, хімічних та інших промислових об'єктів, ушкодження чи виведення з ладу яких може становити небезпеку для життя та здоров'я людей.

Техногенний тероризм – злочини, що вчиняються з терористичною метою із застосуванням ядерної, хімічної, бактеріологічної (біологічної) та іншої зброї масового враження або її компонентів, інших шкідливих для здоров'я людей речовин, засобів електромагнітної дії, комп'ютерних систем та комунікаційних мереж, включаючи захоплення, виведення з ладу і руйнування потенційно небезпечних об'єктів, які прямо чи опосередковано створили або загрожують виникненням загрози надзвичайної ситуації внаслідок цих дій та становлять небезпеку для персоналу, населення та довкілля; створюють умови для аварій і катастроф техногенного характеру.

У двомовному довіднику слід подати більш деталізоване визначення.

Дефініції, які не збігаються, мають бути прокоментовані у двомовному словнику:

Terror – в англійській мові це поняття прирівнюється поняттю “тероризм”.

Терор – найгостріша форма боротьби проти політичних і класових супротивників із застосуванням насильства аж до фізичного знищення.

Act of terrorism – злочинне діяння у формі застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій..

Терористичний акт – правопорушення, що має індивідуальний або груповий характер, яке серйозно впливає на громадський порядок через залякування або тероризування і яке має на меті досягнення **ідеологічних, релігійних або політичних цілей**.

В англійському соціумі під поняття тероризму попадає будь-яке злочинне діяння, а в українському – тільки таке, що має цілі, виділені в поданому вище тексті жирним шрифтом. Як видно із прикладу, в українському визначенні не зафіксовані приватні, особисті цілі.

Усі слова, які не збігаються за дефініціями, або мають частковий, а не повний збіг, можуть стати перешкодою в організації спільної діяльності, спрямованої на боротьбу з тероризмом, і потребують застосування спеціальних прийомів, спрямованих на уніфікацію. Різновиди глобалізації, конкретні прийоми залежать від типу відмінностей одиниць двох мов. У нашій роботі пропонується три види глобалізації: уніфікація, гармонізація і модифікація. Уніфікація полягає в поєднанні інформації, поданої в різних визначеннях, або в зміні форми вираження думки. Гармонізація – це репрезентація у визначенні тільки спільних ознак дефініцій різних мов або конкретизація окремих ознак, поданих у одній із дефініцій узагальнено. Модифікацію інтерпретуємо як формулювання визначення, в якому подається певна частина інформації, відсутня в дефініції однієї із мов, або вилучається певна частина інформації, наявна в дефініції однієї із мов. Кожний із названих видів має свої різновиди.

Слід зупинитися ще на одному аспекті відбору інформації для словника-довідника аналізованого типу. З огляду на те, що слова відтворюють лише частину інформації, необхідної для повного взаєморозуміння носіїв різних мов, вважаємо за необхідне подати у довіднику інформацію, яка б сприяла встановленню контакту між представниками різних культур, хоча б загалом розкривала для кожного з учасників спілкування картину цінностей його партнера по спілкуванню і спільній діяльності.

Особливості діяльності користувачів, на потреби яких зорієнтований словник-довідник, зумовлюють необхідність опори на принцип розмежування типів когніцій за функціональними факторами. Необхідність опори на цей принцип пояснюється соціальними умовами діяльності, в яких можуть опинитися правоохоронці при виконанні миротворчих місій або участі в міжнародних операціях. Для успішності і ефективності таких операцій всім учасникам важливо бути ознайомленими з когнітивною інформацією, суттєвою для сторони протистояння, оскільки її картина світу, когнітивна діяльність багато в чому зумовлює тактику поведінки, яку бажано передбачити, щоб адекватно і вчасно відреагувати. З огляду на викладене вважаємо за необхідне розмежовувати когніції двох типів – когніції порозуміння і когніції протистояння.

Когніції порозуміння – це сукупність знань та досвіду, які відрізняються у народів – учасників миротворчої чи правоохоронної діяльності. Репрезентація таких знань необхідна для взаєморозуміння та успішної співпраці у виконанні миротворчих завдань. Когніції протистояння тлумачимо як сукупність інформації щодо явищ, притаманних лише силам протистояння.

Когніції порозуміння можуть стосуватися не тільки власне галузевих понять та термінів, про які йшлося вище, а й формул мовленнєвого етикету, і особливостей вживання слів чи окремих їх значень у різних ситуаціях спілкування, і особливостей комунікативних культур народів – учасників спільної діяльності. У словнику-довіднику правоохоронця має бути хоча б частково подана інформація про особливості відповідної комунікативної культури. На нашу думку, до обов'язкової належить інформація про фатичні засоби мови, особливості комунікативної макрокультури різних народів, невербальні засоби спілкування, та інформація про типи національних характерів і специфіку духовних цінностей народів, представники яких беруть участь у міжнародних місіях.

Репрезентація когніцій різних типів у двомовному словнику-довіднику має відрізнятися. Стосовно когніцій порозуміння необхідна фіксація когнітивних відмінностей та подача розширених коментарів, довідок щодо відмінних явищ. Когніції протистояння мають бути подані як довідки про політичні, культурні і власне мовні аспекти діяльності сил протистояння. Оскільки в поданій концепції лексикографічний твір поєднує ознаки двомовного лінгвістичного словника і двомовного довідника, слід зупинитися і на питанні про добір відповідників перекладу.

Якщо особливості когнітивного досвіду вербалізовані за допомогою різних значень полісемантичного слова або синонімів, то в лексикографічному портреті одиниць словника слід подати всі лексико-семантичні варіанти слова і синоніми з коментарями щодо відмінностей у їх значеннях. Наприклад:

<p>Invasion</p> <p>1. Вступ збройних сил однієї або декількох держав по суші, повітрю або з моря на територію іншої держави без її згоди.</p> <p>Синоніми: <i>encroachment</i> (в чужі володіння та ін.); (урон) <i>inroad</i> (наскок); <i>irruption</i> (підкреслюється несподіваність дії); <i>intrusion</i> (підкреслюється відсутність дозволу); <i>incursion</i> (несподіване вторгнення).</p> <p>2. Зазіхання на чийсь права, володіння тощо.</p>	<p>Вторгнення</p> <p>(робиться акцент на самому факті завою, початку війни)</p> <p>Синоніми: <i>інтервенція</i> (акцент на факті війни); <i>захват території</i> (акцентується увага на результаті воєнних дій); <i>окупація</i> (акцент на тривалості перебування чужих військ на території країни); <i>наскок</i> (несподіване і нетривале вторгнення).</p>
--	--

Когніції протистояння охоплюють ті поняття, що не притаманні соціумам, до яких належать представники миротворчих сил, але є важливими для розв'язання покладених на них завдань. Наприклад, представникам країн, які здійснюють спільні операції щодо боротьби з тероризмом, важливо знати деякі особливості погляду на світ тих народів, у яких найбільше поширені терористичні організації. Так, важливою є інформація про ідеологічну спрямованість організацій терористів, специфіку їхніх релігійних уявлень (наприклад, сунітів та шиїтів), сутність явища джихаду тощо. Усі згадані особливості можуть вплинути на характер діяльності терористів, їхню поведінку, а відтак і на вибір стратегії впливу на них. Подача у словнику відповідної інформації має бути спрямованою водночас на декілька цілей: розширення знань користувачів (суб'єктів міжнародної правоохоронної діяльності) про картину світу суб'єктів терористичної діяльності – це допоможе обрати тип стратегій впливу на них, і розширення мовної та комунікативної компетенції користувачів, що допоможе змоделювати тип реакції на обрані засоби впливу.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що всі названі вище принципи пов'язані між собою – саме тому вони і розглядаються у цій роботі як конкретизація двох основних, які стосуються когнітивно-прагматичного підґрунтя словника. Так, принцип подачі інформації, важливої для запобігання конфліктам, безпосередньо пов'язаний із міжкультурними особливостями комунікації та опорою на загальнолюдські цінності. А реалізація будь-якого із схарактеризованих принципів неможлива без уміня встановити контакт.

Втілення пропонованих принципів слід відтворити і в структурі словника – у ньому мають бути подані відповідні розділи. Цілком очевидно, що композиційна будова розділів не буде тотожною. Так, інформація про особливості міжкультурної комунікації може бути подана в декількох розділах: у фрагменті, який подає терміни міжкультурної комуні-

кації; у фрагменті, що містить інформацію про типи національних характерів і національні цінності; у розділі, присвяченому запобігання міжкультурних конфліктів. Принцип опори на загальнолюдські цінності може бути реалізований за допомогою подачі найбільш поширених прислів'їв та приказок. А репрезентація фактичних засобів різних мов має супроводжуватися коментарями про особливості використання формул мовленнєвого етикету.

Спосіб подачі когнітивної інформації різних планів має відрізнятися. У чому полягає специфіка відтворення в словнику-довіднику інформації кожного виду, як саме вона реалізується на конкретному матеріалі – ці питання розглядаємо як перспективу дослідження проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю.Д. Избранные труды, том II / Апресян Ю.Д. // Интегральное описание языка и системная лексикография. – М.: 1995. – С. 47–52.
2. Берков В.П. Двухязычная лексикография / Берков В.П. – С-Петербург: СПУ, 1996. – 248 с.
3. Глобальное интервью // Российская газета. – 2004, 25 окт.
4. Городецкий Б.Ю. Актуальные проблемы прикладной лингвистики / Городецкий Б.Ю. – М.: 1983. – 165 с.
5. Караулов Ю.Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка / Караулов Ю.Н. – М.: Наука, 1981. – 363 с.
6. Кудашев И.С. Проектирование переводческих словарей специальной лексики: Monographs 3 / Кудашев И.С. – Helsinki: Helsinki University Translations Studies, 2007. – 443 с.
7. Международное сотрудничество в борьбе с международным терроризмом // Междунар. жизнь. – 2001. – № 3. – С. 71–110.
8. Московский юридический форум “Глобализация, государство, право, XXI век”. – М.: 2004. – С. 223–224.
9. Павлова Е.К. Лексические проблемы глобального политического дискурса / Павлова Е.К. // Вестник Москов. ун-та. – Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация – 2005. – С. 98–111.
10. Сороколетов Ф.П. Общая и учебная лексикография: учеб. пособие / Сороколетов Ф.П. – Л.: ЛГУ, 1985. – 67 с.
11. Hartman R.R.K. On Theory and practice / Hartman R.R.K. // Lexicography: Principle and Practice. – London – New York: Academic Press, 1983. – P.3–11.

© Л.М. Пелепейченко, 2010

УДК 811.112'25

К ВОПРОСУ О КАЧЕСТВЕ УСТНОГО ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОГО ПЕРЕВОДА И ПАРАМЕТРАХ ЕГО ОЦЕНИВАНИЯ

Д.А. Данильченко, канд. филол. наук (Харьков)

Исходя из требований, предъявляемых к устному переводчику на практике, в статье анализируются основные параметры, релевантные для модели оценивания односторонних и двусторонних последовательных переводов в процессе обучения будущих переводчиков. Модель предполагает учёт трёх аспектов: презентационные навыки и профессиональное поведение, передача содержания и непосредственно языковая сторона перевода.

Ключевые слова: устный последовательный перевод, методика обучения переводу, оценивание устного перевода.

Д.О. Данильченко. До питання про якість усного послідовного перекладу та параметрах його оцінювання. Виходячи з вимог, які висуваються до усного перекладу на практиці, у статті проаналізовано основні параметри, що є релевантними для оцінювання одно- та двосторонніх послідовних перекладів у процесі підготовки майбутніх перекладачів. Модель передбачає врахування трьох аспектів: презентаційні навички і професійна поведінка, передача змісту та безпосередньо мовна сторона перекладу.

Ключові слова: усний послідовний переклад, методика навчання перекладу, оцінювання усного перекладу.

D.A. Danylchenko. Evaluation of consecutive interpretation: Quality assessment parameters. Based upon requirements to interpretation determined by professional life, this article is intended to review the main parameters which are relevant for assessment of unilateral and bilateral interpretation within interpreter training programs. The evaluation model covers three areas: presentation skills and professional behaviour, content consistency with original message, master of foreign and native language.

Key words: consecutive interpretation, methods of teaching translation, quality assessment in interpretation.

Неоспоримым является тот факт, что оценка качества устного перевода (далее – УП) значительно отличается от письменного перевода (далее – ПП) в силу нескольких факторов. Одним и, пожалуй, самым важным из них является непосредственная вовлеченность устного переводчика в процесс общения, поскольку он как участник межъязыковой коммуникации работает в режиме “здесь и сейчас”, тогда как переводчик письменных текстов остаётся в большинстве случаев “за кадром”, нередко он лично даже не знаком ни с автором, ни с адресатами результата своей деятельности. Устного переводчика – не без некоторой доли иронии – называют “необходимым злом” (“notwendiges Übel”, “necessary evil”) для межъязыковой и межкультурной коммуникации, так как он в значительной степени регулирует процесс общения. Факторы, влияющие на качество УП, во многом не совпадают с теми, которые релевантны для ПП. В силу того, что

УП и ПП как виды языкового посредничества значительно отличаются друг от друга, в немецких университетах, например, обучение УП и ПП относится к разным специальностям, а в зависимости от специализации в дипломах разграничиваются “устный переводчик” (Diplom-Konferenzdolmetscher) и “письменный переводчик” (Diplom-Ubersetzer). Данное разделение связано с тем, что эти два направления переводческой деятельности требуют овладения далеко не идентичными навыками и умениями.

Качество УП становится объектом интенсивных дискуссий в зарубежном переводоведении конца XX – начала XXI ст. [2 – 9]. В частности, поднимаются вопросы о возможности объективной оценки УП [3; 9], дискутируются её критерии с различных перспектив [2; 6; 7], изучается феномен переводческой компетенции и её составляющие [1; 5; 8]. Актуальность данной статьи обуслов-

лена двумя комплексами прикладных вопросов. Во-первых, разработка критериев оценки качества УП является приоритетной для академического процесса подготовки специалистов в университетах. Во-вторых, необходимость в исследовании этой проблематики продиктована переводческой практикой. На рынке переводческих услуг в последние годы наблюдается выраженный избыток предложения, но далеко не всегда уровень соответствующих услуг можно назвать удовлетворительным. При этом последнее замечание касается не только постсоветских стран и Украины в частности, где профессия переводчика переживала длительный бум и где лишь в последние несколько лет наметился спад интереса к данной специальности. Перенасыщение рынка наблюдается и в Западной Европе. Например, в Германии предложение услуг устных переводчиков с русским языком явно во много раз превышает существующий спрос. Этот дисбаланс является, очевидно, результатом миграционных процессов: многочисленные переселенцы из стран бывшего СССР, которые либо выросли билингвами, либо освоили немецкий язык за долгие годы пребывания в стране в достаточной степени, претендуют на оказание услуг по языковому посредничеству по принципу “умею говорить – могу переводить”, прибегая при этом для получения заказов к значительному демпингу. Какие-либо представления о профессиональной этике данным субъектам рынка переводческих услуг весьма чужды. Профессиональные переводчики вынуждены считаться с существованием подобного “конкурентного” предложения в неограниченных количествах и защищать свои профессиональные интересы. На сегодняшний день этап первичного хаоса в значительной степени преодолен благодаря слаженной деятельности специалистов, сделавших ставку на развитие профессиональных ассоциаций: регионального подразделения АПС (Association Internationale des Interprètes de Conférence – Международная ассоциация конференц-переводчиков) и BDÜ (Bundesverband der Dolmetscher und Übersetzer e.V. – Немецкая ассоциация устных и письменных переводчиков), которые лоббируют интересы членов ассоциаций, в том

числе и на законодательном уровне. Однако в Германии всё ещё нерешённым остаётся главный вопрос: закон не ограничивает право именовать себя “устным переводчиком” (Dolmetscher) или “письменным переводчиком” (Übersetzer) и каждый, кто считает, что владеет двумя иностранными языками, теоретически может себя таковым называть. Одно из немногих ограничений действует для штатных переводчиков при работе в правоохранительных и судебных органах, где требованием является статус “присяжного переводчика” (staatlich beeidigter / vereidigter, öffentlich bestellter Dolmetscher / Übersetzer).

Цель настоящей статьи заключается в обобщении критериев, релевантных для анализа УП студентов на занятиях в рамках курса “Практика устного перевода” (III – V курс). Объектом изучения является процесс обучения устному последовательному переводу на его начальном и продвинутом этапах. Предметом анализа выступает комплекс умений и навыков, конституирующий переводческую компетенцию, а именно её лингвистические и экстралингвистические составляющие.

Традиционно занятие по УП в большинстве отечественных вузов предусматривает одно- или двукратное прослушивание студентами отрезка текста, записанного на аудио- или видеоноситель, с последующим воспроизведением перевода, основываясь на скорописи, осуществлённой во время восприятия оригинала. Обсуждение и оценка УП сводятся преимущественно к анализу полноты передачи текста оригинала на ЯП, его грамматической и стилистической корректности, адекватности выбора ЛЕ и ошибок в артикуляции. Таким образом, академическая оценка УП практически идентична оценке ПП.

Оценка перевода на практике значительно отличается от академической уже в силу того, что каждый из участников переговоров или слушатель выступления, за редкими исключениями, хорошо понимает только свой родной язык: либо ЯО, либо ЯП. В данном случае мы не рассматриваем ситуации, когда адресат перевода владеет обоими используемыми языками, но в силу каких-либо при-

чин прибегает к опосредованной коммуникации. Чаще всего речь в таких случаях идёт о политических деятелях или других лицах с высоким социальным статусом: эта модель коммуникации имеет продолжительные традиции и использовалась ещё сенаторами в Римской империи при общении с греками [10, с. 167].

Адресаты перевода чаще всего не в состоянии оценить уровень переводчика в разрезе языковой компетенции (за исключением ситуаций, когда переводчик явно не справляется со своей работой), но при этом непроизвольно первый план выступают экстралингвистические аспекты перевода: умение переводчика работать перед и с аудиторией (“умение держаться”), мимика, жестикация, зрительный контакт с участниками коммуникации, стиль работы с аудиторией и т. д. Основываясь на общем впечатлении о переводчике, участники коммуникации и даже посторонние наблюдатели за короткий промежуток делают свои выводы об уровне его квалификации. Принимая это во внимание, бесспорной представляется необходимость всесторонней подготовки будущих устных переводчиков к реальным условиям и требованиям профессиональной жизни.

Осознание недостаточной корреляции процесса обучения с требованиями практической деятельности приводит к переосмыслению системы подготовки устных переводчиков в западноевропейских университетах. Одним из таких примеров выступает Лейпцигская модель переводческой компетенции, разработанная В. Куцем и его коллегами в 90-е годы XX ст.. Исследователь выступает за необходимость формирования переводческой компетентности как многогранного явления, включающего не только высокий уровень владения ИЯ и РЯ, адекватность передачи содержания, но и делая значительный акцент на специфике профессионального поведения переводчика, особенностях его интеракции с другими участниками коммуникативной ситуации. Представленный ниже алгоритм анализа и оценивания УП, во многом опирающийся на модель переводческой компетенции В. Куца и предложенную им в 1997 году систему анализа переводов [6], используется на про-

тяжении нескольких лет в рамках занятий по УП на кафедре немецкой филологии и перевода ХНУ им. В. Н. Каразина. В основе данного алгоритма лежит понимание переводческой компетенции как сочетания презентационных навыков, адекватности передачи содержания и выбора целесообразной стратегии перевода, а также уровня практического владения родным и ИЯ, что и находит отображение в трёх блоках, коррелирующих с каждым из названных аспектов.

I. Презентационные навыки и профессиональное поведение переводчика

В рамках данного блока анализируется общая компетентность переводчика в организации процесса межъязыковой коммуникации: стремление обеспечить максимально возможный успех переговоров (при двустороннем переводе) и достижение прагматических целей докладчика (при одностороннем переводе). Здесь целесообразно выделить следующие подпункты:

1) Уверенность переводчика в своих знаниях и умениях, которая непроизвольно передается и другим участникам общения. При этом важно различать уверенность в себе и излишнюю демонстративную, подчеркнутую самоуверенность.

2) Умение работать с аудиторией: осанка и манера держаться; мимика и жестикация и их уместность (часто они являются моторной компенсацией психологического напряжения).

3) Зрительный контакт с аудиторией или со всеми участниками переговоров не только при непосредственном переводе, но и уже во время осуществления записей.

4) Отсутствие или наличие долгих пауз, “спотыканий”, звуков-паразитов.

5) Техника переводческих записей и их эффективность: одним из часто проявляющихся признаков непрофессионализма является неспособность переводчика при последовательном переводе “расшифровать” свои собственные записи.

6) Реакция переводчика на критику. Критика как своего рода дестабилизирующий фактор для переводчика может быть объективной, если коммуникант чувствует, что его высказывания намеренно или непреднамеренно “фильтруются” (это

можно проверить, даже не зная языка, слушая, прозвучали ли в переводе названные имена собственные), передаются в искаженной форме или – что часто приходится наблюдать – значительно сокращаются. Критика может быть и неоправданной. Случаи безосновательной критики наблюдаются тогда, когда один из участников использует критику точности перевода как коммуникативную стратегию, стремясь либо запутать собеседника, либо скрыть свои собственные ошибки, переключивание фактов, некомпетентность (“Тут что-то переводчик нахомутал” [1, с. 8]), либо чтобы проверить реакцию собеседника на неоднозначное предложение или рискованный коммуникативный ход, а потом, в случае отсутствия желаемой ответной реакции со стороны партнера по переговорам, дипломатично “отыграть” ситуацию, ссылаясь на ошибки в переводе.

II. Передача содержания

В данном блоке оценивается полнота и точность передачи содержания, т. е. установление эквивалентности между оригиналом и переводом. Для оценки передачи содержания при последовательном переводе представляется целесообразным исходить не из уровней эквивалентности, а из степени важности переданной и утраченной информации. Информационное насыщение высказывания уместно разделить на несколько иерархических уровней в зависимости от значимости тех или иных компонентов информационной структуры. Выделяют три степени “коммуникативной релевантности информации” (повышенная, стандартная и низкая), обозначая их, соответственно, латинскими буквами А, В, С [срн. 6; 7]. *Информация А* коррелирует с “коммуникативным ядром высказывания”, в её передаче и заключается основная мысль высказывания. Сюда также относятся имена собственные, числа, обращения, а также вступительные слова и завершение выступления. Если информацию А можно резюмировать в одном-двух предложениях, то *информация В* – это раскрытие и обоснование основной мысли высказывания, включая логические взаимосвязи (каузальные, модальные, временные, уступительные и т.п.) в рамках основной мысли. *Информация С* представляет

собой второстепенную информацию, которая является менее важной, чем А и В: упомянутые в предыдущих информационных блоках факты; перефразирование уже переданной информации; детали, которые очевидны из контекста; части однородных перечислений и т.п.

При анализе данного блока необходимо учитывать следующие подпункты:

1) Утрата или искажение информации А и В, а также последствия соответствующих ошибок для коммуникации (как правило, это приводит к значительным недоразумениям и трудностям в процессе коммуникации).

2) Смещение акцентов (неправильное определение важности того или иного компонента содержания, ошибки при передаче существенных деталей).

3) Наличие в переводе недопустимых дополнений, обобщений и уточнений, т.н. “отсебятины”.

4) При передаче содержания ключевая роль отводится механизму самоконтроля как “нонсенс-фильтр”: переводчик не должен произносить того, что изначально не может соответствовать действительности, того, что говорящий не мог сказать аргументировано. Причиной появления нонсенса в переводе являются два фактора: объективный и субъективный. Под включением объективного фактора мы понимаем ситуации, когда коммуникант высказал нечто, явно противоречащее логике, здравому смыслу или сообщённой до этого информации, но при этом переводчик уверен в том, что он правильно понимает слова говорящего. Тем не менее, переводчик по возможности должен обратиться к нему и уточнить, действительно ли он подразумевал всё так, как было понято переводчиком. Безусловно, некоторые коммуникативные ситуации (например, перевод лиц с высоким социальным статусом или выступление перед большой аудиторией) исключают возможность постановки уточняющего вопроса. Нельзя исключать, что коммуникант оговорился. Важно не допускать перевод по принципу GIGO (“garbage in, garbage out”, “абсурд в сообщении, абсурд в переводе”) Под субъективным фактором, приводящим к появлению нонсенса в переводе, мы подразумеваем си-

туации, когда переводчик не понимает или явно неправильно понимает коммуниканта и сам это осознаёт. Здесь рекомендацией также является постановка уточняющего вопроса. На занятиях по двустороннему переводу у начинающих переводчиков необходимо сформировать осознание двух фактов относительно специфики уточняющих вопросов. Во-первых, постановка подобного вопроса не должна имплицировать собственную некомпетентность или напрямую ставить под сомнение справедливость высказывания говорящего, а тем более содержать оценочный компонент (“Я не понимаю, что Вы говорите”, “Неужели Вы имеете в виду, что...?”). Вопрос должен формулироваться с соблюдением принципов корректности и дипломатичности (“Не могли бы Вы, пожалуйста, повторить...”, “Правильно ли я понял, что...?”, срн. немецкий коммуникативный штамп в подобных ситуациях: “Ich habe Sie leider akustisch nicht verstanden...”). Во-вторых, уточняющие вопросы не должны “выходить в тираж”, т.е. задаваться слишком часто – это даёт основание усомниться в компетенции переводчика и раздражает собеседника.

5) Использование переводческих трансформаций и их уместность (компрессия – экспансия – генерализация – импликация – конкретизация – модуляция – целостное преобразование и др.)

III. Переводческая компетенция в аспекте владения родным и иностранным языком

Традиционно этому комплексу уделяется наибольшее внимание. Здесь целесообразно выделить ряд подпунктов, релевантных для анализа:

1) Степень владения переводчиком иностранным языком: лексическая и грамматическая корректность перевода, оценка произношения.

2) Степень владения переводчиком родным языком.

3) Когезия и когерентность в переводе. Здесь уместно остановиться на двух факторах. Во-первых, необходимо определить, был ли перевод понятным и лёгким для восприятия. Ключевую роль при этом играет синтаксическая структура перевода и использования средств когезии. Во-вторых, надо установить, привели ли ошибки в языке к на-

рушению логической структуры высказывания, к трудностям при восприятии и понимании перевода. Данный подпункт тесно взаимодействует с предыдущим блоком: если в первом случае акцент делается на аналитические способности переводчика (определить информационную структуру сообщения, правильно расставить коммуникативные приоритеты, выявить степень релевантности отдельных компонентов сообщения), то здесь фокусируются навыки языкового оформления, воссоздания адекватного сообщения на ЯП путём корректного использования языковых средств различных уровней.

4) Темп речи и риторика перевода, использование просодических средств. Просодика и риторика не являются универсальными величинами, а частота и форма их реализации зависят от конкретной лингвокультуры, в том числе и с учётом социолингвистической составляющей. Частный случай: использование просодических маркеров как средства передачи иронии, шуток, при использовании смысловых оппозиций как средство эффекта отчуждения.

5) Стилистическая и терминологическая адекватность перевода оригиналу.

6) Учёт коннотативных значений лексических единиц в ЯО и в переводе, которые накладывают ограничения на их использование (т.н. “прагматические табу” [6]).

7) Приёмы перевода, использованные при передаче фразеологизмов: метафоризация – реметафоризация – деметафоризация. Фразеологизм зачастую привносит определённый образ и именно с образностью связаны большие риски прагматического характера в переводе. Нередко приходится наблюдать, как студенты или начинающие переводчики пытаются “блеснуть” знаниями фразеологизмов и используют их не всегда удачно, явно не учитывая такие характеристики ФЕ как ситуативная уместность (далеко не все ФЕ стилистически нейтральны, как правило, им присуще выраженное коннотативное значение, что накладывает ограничения на их употребление) и специфика адресата (в силу коннотативных значений и регистра ФЕ не всегда можно использовать в любой ком-

муникативной ситуации и при общении с любым адресатом). При употреблении фразеологизмов в УП мы рекомендуем, во-первых, не использовать приём метафоризации (использование ФЕ в переводе, если её не было в оригинале), крайне взвешенно применять приём реметафоризации (замена образного выражения в оригинале на другое образное выражение в переводе). Во-вторых, в случае каких-либо сомнений относительно прагматического эффекта фразеологизма следует прибегнуть к деметафоризации (отказ от образного выражения и его замена на нейтральное). В аспекте фразеологии устному переводчику рекомендуется придерживаться принципа: пассивное владение как можно большим количеством ФЕ при их сдержанном активном использовании.

8) Семантическое и контекстуальное понимание незнакомых ЛЕ в ИЯ, при котором “срабатывают” механизмы вероятностного прогнозирования значения незнакомой или окказиональной ЛЕ, опираясь широкий контекст и анализ словообразовательных элементов сложных слов.

9) Выбор приёмов передачи национально-культурных реалий и неологизмов (безэквивалентной лексики). Здесь речь идёт об *объективном отсутствии эквивалентов* в лексической системе одного из языков, т.е. ситуации, когда переводчик прибегает к описательному / разъяснительному переводу, переводу методом аналогов, созданию семантического неологизма и др.

10) Случаи *субъективного отсутствия эквивалентов* и их преодоление переводчиком. Под случаем субъективного отсутствия эквивалента мы понимаем ситуацию, когда переводчик не знает соответствующую ЛЕ ИЯ или не может её быстро вспомнить. Как правило, решениями в таких случаях являются: а) развёрнутый описательный перевод; б) приём генерализации (замена родового понятия видовым); в) использования маркеров дистанцирования в комбинации с аналогом, т.е. выражений типа “так называемый”, “своего рода” (срн. нем.: *der so genannte, eine Art ...*)

11) При переводе выступлений: перевод вводных (обращение к публике и организаторам мероприятия; благодарность за приглашение и пре-

доставленную возможность выступить; введение в тему предстоящего доклада и проблематику вопроса) и завершающих слов выступления (резюмирование основных идей выступления, очерчивание перспектив, благодарность за внимание). Если посмотреть на структуру выступлений (будь то политическая речь или доклад на пленарном заседании международного конгресса), становится очевидным, что почти все они имеют аналогичную структуру и предполагают использования соответствующих стереотипных языковых средств. Психологически со стороны адресатов при распределении концентрации внимания на отдельных частях доклада фокусирование происходит именно на начале и завершении выступления. Как раз эти части переводчик должен передать безукоризненно (как в аспекте безошибочного выбора прагматически адекватных языковых средств, так и просодической и риторической организации выступления).

Базируясь на описанной модели, представляется целесообразным сделать следующие выводы и рекомендации для преподавания курса “Практики устного перевода”:

1. Очевидным является тот факт, что традиционные формы проведения занятий по УП (прослушивание текста – переводческая скоропись во время рецептивной фазы – воспроизведение на ЯП) не позволяют должным образом сформировать у студентов тот уровень переводческой компетенции, который предполагает практическая повседневная работа. Альтернативой являются два типа занятий по последовательному переводу. Во-первых, двусторонний перевод, который проходит в форме диалога (интервью, переговоров, обсуждения и т.п.), где в роли коммуникантов выступают два преподавателя (в идеальном варианте носители двух языков, каждый из которых говорит на родном для него языке), а студент осуществляет перевод. Данный весьма эффективный вид тренингов обеспечивает динамическую составляющую процесса обучения (возможность изменять ход диалога в зависимости от перевода: продолжительность отдельных блоков, реакция на допущенные ошибки). Во-вторых, односторонний перевод, пред-

полагающий работу с текстами выступлений политических деятелей, докладов на конференциях и т.п. Эти два типа занятий обеспечивают максимальную приближенность соответствующих упражнений к практической работе.

2. Наряду с приобретением общей переводческой компетенции одной из задач занятий по УП является формирование у студентов способности к адекватному самоанализу и анализу перевода одноклассников. На занятиях по двустороннему переводу целесообразно использовать следующий алгоритм работы. Студент осуществляет перевод коммуникативного блока (диалог на заранее оговоренную тематику с относительно высокой степенью спонтанности ответов собеседников общей длительностью 20-30 минут, по 5-6 высказываний для перевода на ИЯ и РЯ). После перевода три других студента, предварительно получив задание подготовить анализ одного из аспектов (см. выше), дают свою характеристику перевода одноклассника с определённой перспективой. Обсуждение должно носить характер конструктивной критики. Преподаватель выступает модератором данной дискуссии, подводя к обсуждению тех или иных деталей (удачных переводческих решений и ошибок, в особенности таковых, которые имели отрицательные последствия для коммуникации). Затем преподаватель резюмирует основные моменты, в особенности останавливаясь на языковых ошибках. Поскольку на начальных этапах важным представляется стимулирование уверенности студента в себе, преодоления страха от непредсказуемости развития диалога, преподавателю не следует делать особый акцент на грамматических ошибках, которые не влекут серьёзных последствий для понимания.

3. Не все из перечисленных подпунктов являются в одинаковой степени релевантными для каждого перевода и при анализе необходимо сконцентрировать внимание на тех аспектах, которые особенно выделялись в данном блоке.

Безусловно, реальный процесс УП является динамичным и единым целым, а разделение его анализа на блоки достаточно условно и представ-

ляет собой упрощённый, алгоритмический подход к данному феномену в дидактических целях, направленных на формирования комплекса умений и навыков, которые репрезентируют переводческую компетентность. Перспективой данного исследования является разработка конкретной шкалы оценивания УП, учитывающей три вышеописанных блока критериев.

ЛИТЕРАТУРА

1. Мирам Г. Э. Профессия: переводчик / Мирам Г. Э. – К. : Ника-Центр, 2006. – 158 с.
2. Elsagir I. M. Anforderungen an Dolmetschleistungen im Fernsehen aus Zuschauersicht: Eine Fallstudie / I. M. Elsagir // Kalina S., Buhl S., Gerzymisch-Arbogast H. Dolmetschen: Theorie – Praxis – Didaktik. – St. Ingbert : Röhrig Universitätsverlag, 2000. – S. 107–123.
3. Gerzone G. Quality and norms in interpretation / G. Gerzone // Gerzone G., Viezzi M. Interpreting in the 21st Century. Challenges and Opportunities. – Amsterdam / Philadelphia : J. Benjamins, 2002. – P. 107–119.
4. Gile D. Norms in Research on Conference Interpreting. A Response to Theo Hermans and Gideon Toury / D. Gile // Schäffner C. Translation and Norms. – Clevedon : Multilingual Matters, 1999. – P. 98–105.
5. Kalina S. Quality in interpreting and its prerequisites: A framework for a comprehensive view / S. Kalina // Gerzone G., Viezzi M. Interpreting in the 21st Century. Challenges and Opportunities. – Amsterdam / Philadelphia : J. Benjamins, 2002. – P. 121–130.
6. Kutz W. Gut für wen? Zur Bewertung von Konsekutivdolmetschleistungen / W. Kutz // Fleischmann E., Kutz W., Schmitt P. A. Translationsdidaktik. – Tübingen : Narr, 1997. – S. 243–254.
7. Kutz W. Zur Bewertung der Dolmetschqualität in der Ausbildung von Konferenzdolmetschern / W. Kutz // Lebende Sprachen. – № 1. – 2005. – S. 14–34.
8. Mack G. Die Beurteilung professioneller Dolmetschleistungen / G. Mack // Best J., Kalina S. Übersetzen und Dolmetschen. Eine Orientierungshilfe. – Tübingen : Franke, 2002. – S. 110–119.
9. Pöchhacker F. Quality assessment in conference and community interpreting / F. Pöchhacker // Meta. – № 2. – 2001. – P. 410–425.
10. Rumprecht K. Die Nürnberger Prozesse und ihre Bedeutung für die Entwicklung des modernen Konferenzdolmetschens / K. Rumprecht // Kalverkämper H.; Schippel L. Simultandolmetschen in Erstbewährung: der Nürnberger Prozess 1945. – Berlin : Frank & Timme, 2008. – S. 151 – 336.

© Д.А. Данильченко, 2010

УДК 821.111(73)-1'255.4

ВІРШІ №441 ТА 182 Е. ДІКІНСОН У ПЕРЕКЛАДІ Н. ТУЧИНСЬКОЇ*А.О. Івахненко, канд. філол. наук (Харків)*

У статті проводиться аналіз двох творів Е. Дікінсон у перекладі Н. Тучинської на рівні форми, змісту, стилю, символіки. Робиться висновок щодо використаних перекладацьких стратегій (перекодування та перестворення) і рівня діалогу з оригіналом (міжособистісний і міжкультурний).

Ключові слова: порівняльний аналіз, перекодування, перестворення, міжкультурний діалог, міжособистісний діалог.

А.А. Ивахненко. Стихотворения № 441 и 182 Э. Дикинсон в переводе Н. Тучинской. В статье проводится анализ двух приведенных Э. Дикинсон в переводе Н. Тучинской на уровне формы, содержания, стиля, символики. Делается вывод об использованных переводческих стратегиях (перекодировка и пересоздание) и уровня диалога (межличностный и межкультурный).

Ключевые слова: перекодировка, пересоздание, межкультурный диалог, межличностный диалог, сопоставительный анализ.

A.O. Ivakhnenko. E. Dickinson's poems No 441 and 182 as translated by N. Tuchynska. The article provides analysis of two poems by E. Dickinson as translated by N. Tuchynska, made on the levels of form, contents, style, symbolism. The author comes to conclusion on the translator's strategies used (re-coding and re-creation) and the level of dialogue (interpersonal and intercultural).

Keywords: comparative analysis, intercultural dialogue, interpersonal dialogue, re-coding, re-creation.

Об'єкт дослідження даної статті – творчість американської поетеси XIX століття Емілі Дікінсон в перекладах Н. Тучинської, предмет дослідження – перекладацькі стратегії за класифікацією автора статті, використані при роботі з оригінальним текстом. Матеріалом для дослідження послужили вірші № 441 і 182 в оригіналі та перекладі Н. Тучинської. Актуальність дослідження підтверджується не зникаючим інтересом науковців як до проблем поетичного перекладу, так і до творчості Е. Дікінсон. Новизна роботи полягає у використанні авторської класифікації перекладацьких стратегій. Перспективною може стати дослідження передачі образів Емілі Дікінсон різними перекладачами.

Дамо визначення основним категоріям, які вжиті у нашій статті. Оскільки кожен акт читання вже є інтерпретацією, не дивно, що перекладач, власне кажучи, відтворює не оригінальний текст як такий, а своє бачення цього тексту. Саме це й дає можливість говорити про “діалог” між текстом і читачем у широкому сенсі. Ми пропонуємо розбити цей діалог на три рівні: міжособистісний, міжлітературний і міжкультурний. На першому з

них перекладач сприймає та інтерпретує текст як окрема особистість, зі своїми перевагами й смаками; його інтерпретація відрізняється від вихідного твору зазвичай на стилістичному рівні, а у своїх крайніх проявах доходить до переробки сюжетної лінії. Якщо зміни внесені в текст через різницю в літературних традиціях двох країн (напр., використання тільки певного метра в даному віршованому жанрі), можна говорити про діалог на міжлітературному рівні. Міжкультурний діалог відбувається в тому випадку, коли в творі замінюються деякі реалії або використовуються певні мовні звороти, відбиваються архетипи цільової культури й т.д.

Здійснюючи діалог із первинним текстом, автор перекладу використовує одну із двох стратегій – перекодування або перестворення – або їхню комбінацію. Пропонуючи розділяти модифікацію оригіналу у вторинний текст на перекодування й перестворення, ми виходимо з того, що при перекладі неминує відбувається зміна мовного, а іноді – і поетично-художнього коду. Мовний рівень тексту завжди підкорюється зміні коду через сам акт перекладу. Якщо розбіжності первинного й вторин-

ного текстів стосуються переважно рівня мови, у той час як на поетично-художньому рівні зберігається цілісність оригіналу (незмінними залишаються семантико-лексичне наповнення, стилістика, строфіка, метрика, рима й т.п. – тобто зміна коду відбувається лише на рівні мови), ми маємо справу з перекодуванням. Наявність же істотних розбіжностей у композиційній структурі твору означає перекодування (тобто зміну коду) вже в області поетичної мови. У цьому випадку має місце перестворення вихідного тексту: тут перекладач намагається створити в приймаючій культурі не еквівалент, а скоріше аналог оригіналу.

Не викликає сумнівів, що різні типи поетичного тексту висувають різні вимоги до перекладача. Але це не перешкоджає обранню єдиного підходу до рішення проблеми відтворення вірша на іншій мові. Тобто, перекодування виступає одним із універсальних методів перекладацької творчості, здатним діяти в будь-яких художньо-стильових системах. Однак природно, що в кожному типі оригіналу перекладач, користуючись методом перекодування, досягає різних результатів – не з боку естетичної якості або міри адекватності, а з погляду актуальності тих або інших рівнів тексту.

This is my letter to the World
That never wrote to Me –
The simple News that Nature told –
With tender Majesty

1. Форма. Римування: у першій строфі – abcб, рима точна; у другій строфі – abcб, рима точна. У першій строфі наголос наприкінці рядків 1, 2, 3 падає на останній склад, у четвертому рядку – на третій з кінця; у другій строфі наголос наприкінці рядку 1 падає на передостанній склад, у рядках 2, 4 – на останній, у рядку 3 – на третій з кінця. У вірші використано декілька метрів: у першій строфі це ямб (чотиристопний у третьому рядку і тристопний у рядках 2, 4) і дві стопи анапесту з одним додатковим наголошеним складом (перший рядок); у другій – тільки ямб (тристопний у рядках 1, 2, 4 і чотиристопний у рядку 3). Вірш написаний із характер-

Що стосується перестворення, то в чистому виді його найчастіше вживають у тих випадках, коли автор оригіналу намагався розкрити можливості мови у всій її багатогранності, включав у текст безліч алюзій (напр., Дж. Г. Байрон в *Don Juan*), акцентував увагу на евфонії твору (напр., Е. А. По в *The Bells*) – з тієї причини, що передати вигадливість, добірність авторського стилю, використовуючи велику кількість лексем-еквівалентів й одночасно витримуючи обрану в оригінальному творі форму на іншій мові, неможливо. У багатьох випадках стратегія перестворення приводить до значних переробок тексту й навіть переосмисленню деяких його частин (напр., “Фауст” у перекладі Б. Пастернака). Перестворення також часто обирається в тих випадках, коли сама форма вихідного тексту занадто незвичайна для приймаючої літератури, щоб відтворювати її “як є” – враження від такого вірша буде значно відрізнитися у звичлому до подібних форм середовищі вихідної культури, з одного боку, – а з іншого, у цільовій культурі, яка дотримується інших принципів побудови поезії [2].

Перейдемо безпосередньо до аналізу оригіналів і перекладів.

441

Her Message is committed
To Hands I cannot see –
For love of Her – Sweet – countrymen –
Judge tenderly – of Me

[2]

ною для поета пунктуацією (у місцях логічних пауз вставляється тире) і правописом (лексеми, що передають значущі поняття, пишуться з великої літери: *World, Me, News, Nature, Majesty, Message, Hands, Her, Sweet*) [1].

2. Зміст. Цей вірш Е. Дікінсон можна абсолютно справедливо назвати “програмним”. Так, у першій строфі автор створює два образи: образ світу, якому вона байдужа, і образ природи, яка розмовляє з ліричною героїнею. Як відомо, Е. Дікінсон не спілкувалася із зовнішнім світом, навіть майже не виходила зі своєї кімнати, увесь час носила білий одяг, який символізує чистоту, але

й загадковість також. Деякий час вона займалася садом, і тільки одного разу відіслала кілька своїх віршів у видавництво, які повернулися до неї з проханням “відредагувати їх”: оскільки творчість її була дуже незвичною для того часу, навіть новаторською, редактор розкритикував отримані вірші. Більше Е. Дікінсон не намагалася публікуватися. Отже, перший образ перегукується безпосередньо з її особистою трагедією як автора. Другий образ, по-перше, натякає на її тісний зв’язок із природою (робота в саду), а по-друге, – на важливість природи для її творчості. У другій строфі можна побачити натяк на зв’язок природи і Бога, на те, що

То лист мій світу, що мені
Ніколи не відпише,
Новини звичні та сумні,
Природи голос вищий.

1. Форма. Римування: у першій строфі – аЬсЬ, рима точна; у другій строфі – аЬсЬ, у парних рядках рима неточна. По всьому віршу наголос наприкінці рядків 1, 3 падає на останній склад, у рядках 2,4 – на передостанній. У вірші використаний три- та чотиристопний ямб із пірихіями. У перекладі була зроблена спроба відтворити характерну для поета пунктуацію (тире виділена лексема *моїм* у другій строфі), але цього неможна сказати стосовно правопису (у цільовому тексті немає лексем, написаних із великої літери). Як бачимо, формальні характеристики вторинного твору дещо відрізняються від первинного.

2. Зміст. Переклад Н. Тучинської зроблений у сумному, песимістичному ключі й більшою мірою розповідає про “звичайне, сумне” життя ліричної героїні. У цільовому тексті не знайшов відтворення образ природи, що надає інформацію – замість цього її *вищий голос* виступає просто фоном життя Е. Дікінсон, не складаючи при цьому важливого елемента повсякденного життя автора (пор.: *The simple News that Nature told – / With tender Majesty*, з одного боку, і *Новини звичні та сумні, Природи голос вищий*, з іншого). В українському тексті і новини, і монолог природи стають інформацією, що її в своєму листі до світу зазначає поет, у той

час як в оригіналі поет – лише посередник між природою і світом. Отже, можна зробити висновок, що у центрі першої строфи оригіналу знаходяться взаємовідносини між трьома суб’єктами: автором, світом та природою, причому перший виступає посередником між другим та третім. В перекладі ж у центрі першої строфи знаходиться сама автор та її відношення зі світом; тобто, присутня в оригіналі “трійка” суб’єктів зникає. Це можна було б розглядати як незначний відхід від першотексту, якби не той факт, що “трійка/трійця” – християнський символ, а вся поезія Е. Дікінсон проникнута християнською символікою. Крім того, виступаючи в ролі посередника між людством/світом і “величною” природою, поет надає алюзію на посередництво Христа між світом людей і Богом, що теж добре вписується в символіку Е. Дікінсон. Словосполучення *Сумні новини*, згідно із зазначеним вище, теж характеризує життя ліричної героїні, а не стан природи. У другій строфі акцент знову перемикається на ліричну героїню: вона передає свій *лист* (перша строфа), чи *записку* (друга строфа) *незримим рукам*, для того щоб вони повідомили про зміст твору *землякам* автора. В оригінальному тексті друга строфа теж концентрується не на авторі, а на природі й на Богу, а саме, у таких сло-

Розглянемо переклад, що був виконаний Н. Тучинською.

Записку доручу рукам
Незримим, щоб відкрито
Любов звеліла землякам
Моїм — мене — судити.

[1]

час як в оригіналі поет – лише посередник між природою і світом. Отже, можна зробити висновок, що у центрі першої строфи оригіналу знаходяться взаємовідносини між трьома суб’єктами: автором, світом та природою, причому перший виступає посередником між другим та третім. В перекладі ж у центрі першої строфи знаходиться сама автор та її відношення зі світом; тобто, присутня в оригіналі “трійка” суб’єктів зникає. Це можна було б розглядати як незначний відхід від першотексту, якби не той факт, що “трійка/трійця” – християнський символ, а вся поезія Е. Дікінсон проникнута християнською символікою. Крім того, виступаючи в ролі посередника між людством/світом і “величною” природою, поет надає алюзію на посередництво Христа між світом людей і Богом, що теж добре вписується в символіку Е. Дікінсон. Словосполучення *Сумні новини*, згідно із зазначеним вище, теж характеризує життя ліричної героїні, а не стан природи. У другій строфі акцент знову перемикається на ліричну героїню: вона передає свій *лист* (перша строфа), чи *записку* (друга строфа) *незримим рукам*, для того щоб вони повідомили про зміст твору *землякам* автора. В оригінальному тексті друга строфа теж концентрується не на авторі, а на природі й на Богу, а саме, у таких сло-

восполученнях: *Her Message, Hands I cannot see, love of Her – Sweet*; тобто, і послання – це послання природи, і любов земляків – до природи також, бо вона “мила”. В перекладі ж послання написано в тексті листа/записки автора, і любов, скоріше за все, теж відноситься до автора: *Любов звеліла землякам*, – чи, можливо, любов мається на увазі загальна, не до когось конкретного, любов-агапе. У цій строфі також з’являються 2 тире, які виділяють паузою лексему *мене*, яка займає центральне

If I shouldn't be alive
When the Robins come,
Give the one in Red Cravat,
A Memorial crumb.

1. Форма. Римування: у першій строфі – abcб, рима точна; у другій строфі – abcб, рима неточна (довгий голосний у 2 рядку і короткий – у 4). У першій строфі наголос наприкінці рядків падає на останній склад; у другій строфі наголос наприкінці рядків 1, 2, 4 падає на передостанній склад, у рядку 3 – на останній. У вірші використано тристопний хорей. Твір написаний із характерним для поета правописом (лексемі, що передають значущі поняття, пишуться з великої літери: *Robins, Red Cravat, Memorial, Granite*).

2. Зміст. Цей вірш торкається центральних тем творчості Е. Дікінсон, а саме – смерті й природи; про перше говорить вже початок твору – *If I shouldn't be alive*. Поетеса майстерно об’єднала майже всі значущі для неї теми (тема Бога, як ми побачимо нижче, дається натяком і символами; тема ж кохання у даному випадку спірна), але увагу читача привертають дві основні: природа в образі птаха і смерть в образі сну, який скував гранітом вуста поета – такий висновок можна зробити через те, що лексемі, які створюють ці образи, авторка виділила великими літерами: *Robins, Memorial, Granite*. До речі, під птахом на ймення *Robins*, скоріше за все, мається на увазі мандрівний дрізд, чи американський дрізд (латиною *Turdus migratorius*): саме він водиться у Північній

положення в рядку.

Підіб’ємо підсумки. У перекладі збережено образ листа-прощання, а також образ “невидимих рук” Бога, але повністю втрачено образ Трійці; змінено образ природи й образ любові. Також перекладачка не дотрималася особливостей пунктуації та правопису Е. Дікінсон. Отже, цільовий текст можна класифікувати як перестворення, діалог між двома текстами відбувається на міжкультурному рівні.

Перейдемо до аналізу віршу №182.

If I couldn't thank you,
Being fast asleep,
You will know I'm trying
With my Granite lip!

[2]

Америці і має червону грудку, яку можна назвати “краваткою” [4]. Мандрівний дрізд змінює місце проживання згідно зі зміною сезонів; тож можна припустити, що до Е. Дікінсон він прилетить взимку, а зима, як відомо, асоціюється зі сном чи навіть смертю. Птах у цьому творі отримав артикль *the*, що можна трактувати подвійним чином: або сама поетеса підгодовувала його, або ж це – ще один символ, натяк на Ісуса Христа. Як відомо, християни поминають Христа, п’ючи червоне вино й заїдаючи його хлібом – отже, червону краватку птаха й поминальні крихти, які йому дасть людина, до якої звертається поетеса, можна вважати саме таким натяком. У другій строфі Е. Дікінсон розкриває образ зими й смерті, вживаючи образи сну та граніту, використовуючи метафору *Granite lip*, тобто “гранітна губа”. Таким чином, у вірші присутні основні теми-образи, характерні для поетеси: природа, смерть, Христос. Щодо кохання, то його можна включити до переліку, але з певним обмеженням: мабуть, ці “поминальні крихти” має давати птаху коханий, мабуть – родичі, а мабуть, взагалі, й оточуючі, і взагалі будь-хто: жодної конкретики у даному випадку в тексті ми не знайшли.

Розглянемо переклад, що був виконаний Н. Тучинською.

Як не судиться мені
 Годувать вільшанку з рук,
 Хай з твоїх долоней з'їсть
 Поминальні крихти, друг.

Чим віддячити тобі?
 Навіть словом не озвусь:
 Сон мене нагородив
 Тягарем гранітних вуст.

[1]

1. Форма. Римунання: у першій строфі – абсб, рима точна; у другій строфі – абсб, рима неточна (м'який “с” у 2 рядку і сполучення “ст” – у 4). В обох строфах наголос наприкінці рядків падає на останній склад. У вірші використано чотиристовпний хорей. Правопис, характерний для авторки оригіналу (написання значущих слів із великої літери, використання тире), не знайшов свого відображення в перекладі.

2. Зміст. Як ми зазначили вище, у центрі уваги поета дві теми: природа в образі птаха і смерть в образі сну. В перекладі ці дві теми також присутні: природа представлена образом *вільшанки*, а смерть надається лише через натяк, образ сну (в оригіналу мова про смерть як таку все ж таки йде: пор. перший рядок двох текстів – *If I shouldn't be alive* та *Як не судиться мені*, відповідно). Щодо *вільшанки*, на яку було замінено “мандрівного дрозда”, то цей птах характерний для східної півкулі, зокрема – й для України; отже, можна зробити висновки про наближення тексту до цільової аудиторії. У *вільшанки* також грудка має інший колір, ніж все тіло, але він, скоріше, помаранчевий, аніж червоний, тому символіка сакральності у даному рядку знімається. Але цей птах мандрівний, він змінює свою область проживання в залежності від пори року, і таким чином, символ зими (=смерті) можна вважати таким, який було збережено. Наступна деталь, яка мала чималу символіку, – “поминальна крихта” оригіналу та *Поминальні крихти* перекладу: вона майже стовідсотково відтворена у цільовому творі (за винятком числа іменника: у Дікінсон це однина, у Тучинської – множина). В останньому рядку цієї строфи лірична героїня Н. Тучинської звертається до “друга”; таким чином перекладачка конкретизує людину, діалог з якою ведеться у тексті, на відміну від авторки первинного твору. Друга строфа перекладу відрізняється від оригінальної, перш за все, піднесенням стилем: вираз *словом не озвусь*, і особливо – два останні

рядки *Сон мене нагородив / Тягарем гранітних вуст* – відзначаються яскравою метафоричною, якої не було в першотексті. Утім, для творчості американської поетеси, скоріше, взагалі характерна схильність не до метафор, а до символів і недомовленості, тому такий піднесений стиль можна вважати відходом від стилістики англомовного твору.

Підіб'ємо підсумки. У перекладі збережено образ природи й смерті як сну, але не повністю відтворено алюзія на Христа; “дрозда” було замінено на “вільшанку”, у другій строфі цільового тексту значно підвищено стиль. Також перекладачка не дотрималася особливостей пунктуації та правопису Е. Дікінсон. Отже, першу строфу можна більшою мірою віднести до перекодування, другу – до перестворення; діалог між двома творами відбувається на міжособистісному й міжкультурному рівні.

Підбиваючи загальні підсумки зробленому аналізу, можна стверджувати таке: 1) Н. Тучинська, відтворюючи вірші Е. Дікінсон, використовувала обидві перекладацькі стратегії – як перекодування, так і перестворення; 2) під час роботи над цільовими творами перекладачка вела з ними діалог на міжособистісному та міжкультурному рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ивахненко А.А. Несколько переводов стихотворения 303 Э. Дикинсон (сравнительный анализ) // Научные записки Кировоградского государственного педагогического университета. – Кировоград, 2009. – Выпуск 81 (4). – Сер.: Филологические науки (Мовознавство). – С. 267-272.
2. Ивахненко А.А. Стихотворение 303 Э. Дикинсон в переводе Л. Ситника // Вчені записки ХГУ “НУА”. – Х.: Вид-во “НУА”, 2009. – т. XV. – С. 478-487.
3. Рондо // Словари и энциклопедии на Академике. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/228401>. – Загл. с экрана.
4. American Robin // Wikipedia, the free encyclopedia. – [Электронный ресурс]. – Режим дос-

тупу: http://en.wikipedia.org/wiki/American_Robin. – Загол. з екрану.

Режим доступу: <http://poetry.uazone.net/> – Загол. з екрану 2. Emily Dickinson. Poems. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lib.ru/POEZIQ/DIKINSON/stihi.txt> – Загол. з екрану.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Емілі Дікінсон. Поезії. – [Електронний ресурс]. –

© А.О. Івахненко, 2010

УДК 811.111'25:34

СПЕЦИФІКА АНГЛОМОВНОГО ЗАКОНОДАВЧОГО ДИСКУРСУ В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДУ

І.А. Семьонкіна, канд. психол. наук (Харків)

В статті авторка аналізує специфічні риси англомовного законодавчого дискурсу та особливості його відтворення українською мовою.

Ключові слова: законодавчий дискурс, юридичний переклад.

И.А. Семёнкина. Специфика англоязычного законодательного дискурса в аспекте перевода. В статье анализируются специфические черты англоязычного законодательного дискурса и особенности его воспроизведения на украинском языке.

Ключевые слова: законодательный дискурс, юридический перевод.

I.A. Semyonkina. Specificity of English legislative discourse in the aspect of translation. The specific features of English legislative discourse and peculiarities of its reproduction in the Ukrainian language are analysed in the given article.

Key words: legal translation, legislative discourse.

В умовах посилення міжнародних зв'язків, розширення інтеграції та адаптації українського законодавства до європейського переклад юридичних документів (законів) стає нагальною потребою, отже все більшу актуальність набуває вивчення юридичного дискурсу та питань його перекладу.

Метою роботи є спроба визначити специфічні риси англомовного законодавчого дискурсу та особливості його відтворення українською мовою.

Матеріалом для дослідження було обрано оригінальні тексти Європейського та Британського законодавства, їх офіційні та власні переклади українською; об'єктом є специфічні риси англомовного законодавчого дискурсу в аспекті перекладу, а предметом аналізу інтерпретативні аспекти діяльності перекладача.

Незважаючи на величезний інтерес сучасних лінгвістів до поняття “дискурс”, його трактування залишається неоднозначним та в багатьох роботах обумовлюється завданнями досліджень. Дуже влучним є висловлювання Т. ван Дейка: “Часто

найбільш розпливчасті поняття та ті, що найважче піддаються визначенню, стають найбільш популярними” [2]. Найбільш адекватним та повним виглядає визначення дискурсу, запропоноване Н.Д. Арутюновою: “зв’язний текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та ін. факторами; мовлення, що занурене в життя” [4, с. 136-137].

Юридичний дискурс належить до типу інституційного дискурсу, що відноситься до сфери врегулювання соціальних взаємовідносин та характеризується жорсткою організацією та ієрархічною структурою. Він є орієнтованим на всі верстви суспільства та вважається одним з найбільш актуальних дискурсів сучасності. Право – це не тільки сукупність нормативних актів та законів, але і найважливіше досягнення культури усієї цивілізації, яке має бути твердим фундаментом життя як суспільства в цілому, так і окремого індивідуума.

Традиційно виокремлюють такі основні типи юридичного дискурсу: 1) законодавчий; 2) усний су-

довий; 3) письмовий судовий; 4) освітньо-правовий.

Отто Вальтер (Otto Walter) структурує юридичний дискурс за відповідними функціональними галузями права: – 1) мова законів (законодавчі, абстрактні правові норми, призначені законодавцем як для фахівців, так і неюристів); 2) мова юридичної науки та експертиз (коментарі та обговорення спеціальних питань фахівцями для фахівців); 3) мова відомчого писемного спілкування (формуляри, пам'ятки, повістки та ін.); 4) адміністративний жаргон (неофіційне обговорення спеціальних питань фахівцями) [8, с. 44-57]. Для кожного функціонально-стильового різновиду юридичної мови властиві свої специфічні ознаки, норми і правила використання мовних засобів у відповідності до ситуації та комунікативного завдання.

Інтегральною ознакою юридичного дискурсу є ситуація комунікації в юридичній сфері, яка разом з екстралінгвістичними факторами визначає його диференційні мовні ознаки. Головною складовою юридичного дискурсу є текст юридичного документу, який врешті-решт є поштовхом до соціально-правового розвитку суспільства.

Джерелом юридичних текстів є професіонали-юристи, які створюють ці тексти, враховуючи особливості устрою суспільства. Статус права є надзвичайно високим та відповідальним, його мова є показником рівня культури законодавців, їх поваги до громадян. При формулюванні законів їх автори (а отже і перекладачі) просто зобов'язані додержуватися існуючих норм мови.

Юридичний текст виконує дві функції – пізнавальну та наказову, що поєднує його як з науковим текстом, так і з текстом інструкції. Однак якими б не були закони за змістом, за своїми типологічними ознаками вони достатньо однорідні.

Загальні мовні характеристики законодавчого дискурсу в англійській та українській мають багато спільного. Мова законодавчого дискурсу типово є ритуальною та архаїчною, вона підпорядковується дуже суворим стилістичним нормам у відношенні способу висловлювання і реєстру, а також високою мірою кодифікованих жанрових структур. Стиль більшості документів не повинен викликати додаткових асоціацій та відвертати увагу

від суті документу, відсутні будь-які індивідуально-авторські риси. Нейтральне викладення юридичних норм підвищує ефективність правового регулювання.

Існують жорсткі обмеження на всіх рівнях, починаючи з макроструктури тексту до абзаців, речень та зворотів, з неодмінним намаганням дотримуватися стандартизованих форм, часто рідкісних для звичайних текстів, кліше, сталих зворотів та особливих засобів вираження цілісності (когерентність, інтертекстуальність). Мова права є консервативною, тому що архаїчність надає їй авторитетності та навіть величності. Важкість інформаційного навантаження кожного речення та важливість повного та однозначного передавання кожного положення, коли виключається будь-яка можливість двозначного тлумачення, спричиняють використання надзвичайно довгих речень з складним синтаксисом, високим рівнем гіпотаксису, повторенням синтаксичної переривчастості. Поширені логічні структури зі значенням умови та причини, наприклад:

If, after giving notice to the parties concerned to submit their comments, the Commission finds that aid granted by a Member State or through State resources is not compatible with the internal market having regard to Article III-56, or that such aid is being misused, it shall adopt a European decision requiring the Member State concerned to abolish or alter such aid within a period of time to be determined by the Commission.

Якщо, після сповіщення зацікавлених сторін із пропозицією подати свої коментарі, Комісія встановлює, що допомога, яку надала держава-член чи яку отримано з державних ресурсів, є несумісною з внутрішнім ринком з огляду на статтю III-56, чи що таку допомогу використовують неналежним чином, вона ухвалює європейське рішення, що вимагає від зацікавленої держави скасувати чи змінити таку допомогу протягом строку, що його належить установити Комісії.

Намагаючись бути якомога точними, юристи надають перевагу дуже гнучкій, розпливчастій, абстрактній мові, яка ідеально витримує випробу-

вання часом. Об'єктивність представлення інформації забезпечується переважанням абсолютного теперішнього часу дієслова та пасивними конструкціями. Не властива юридичному тексту компресивність (не є характерними скорочення, дужки та цифрові позначення; числівники зазвичай передаються словами і т.д.).

Загальний характер інформації передається завдяки переважанню семантики підмету де поряд з іменниками юридичної тематики широко вживаються іменники та займенники з узагальнюючою семантикою (кожний, ніхто, всі громадяни).

Наказовий характер інформації забезпечується шляхом використання дієслівних структур зі значенням модальності необхідності та модальності можливості: не можуть, має право, наприклад:

In each of the Member States, the Union shall enjoy the most extensive legal capacity accorded to legal persons under their laws; it may, in particular, acquire or dispose of movable and immovable property and may be party to legal proceedings.

У кожній державі-членові Союз має найширше право- та дієздатність, надані юридичним особам за їхнім правом; він може, зокрема, набувати у власність рухоме та нерухоме майно та розпоряджатися ним, а також бути стороною в судовому провадженні.

Інформація правової спрямованості, яка підлягає перекладу, може стосуватися будь-якої сфери діяльності людини, і це може становити додаткові труднощі для перекладача, наприклад:

Регламент (ЄС) No 1830/2003 Європейського Парламенту та Ради від 22 вересня 2003 року, про можливість контролю та етикетування генетично модифікованих організмів та можливість контролю харчових продуктів та кормів, виготовлених з генетично модифікованих організмів та що вносить зміни до Директиви 2001/18/ЄС; ДИРЕКТИВА 2003/37/ЄС ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ ТА РАДИ від 26 травня 2003 року про затвердження типового зразка сільськогосподарських або лісогосподар-

ських тракторів, їх причепів та змінного причіпного обладнання разом з їх системами, компонентами та окремими технічними елементами та яка припиняє дію Директиви 74/150/ЄЕС [3].

В подібній ситуації окрім фонових знань власне в юридичній сфері (розуміння реалій різних правових систем, спеціальної термінології, культурно-історичного контексту і т.д.) перекладачу потрібні фонові знання у специфічній галузі, якої стосується документ.

Вищезгадані риси роблять мову юридичного дискурсу не тільки надзвичайно складною (навіть для носіїв мови, які не мають юридичної освіти), але часто і незрозумілою, непрозорою. Власне, часто, якщо і є якийсь сенс, його важко знайти. Як зазначив Д. Мелінкоф [7, с. 45]: “мова юристів це спосіб утримання професійної монополії шляхом збереження таємниць професії у сейфі незрозумілої мови”. В той час коли професійні юристи є достатньо компетентними в питаннях герменевтики (це важлива складова їхнього арсеналу умінь), перекладач в своїх інтерпретаціях постійно ризикує перейти межі своєї професійної компетенції.

Переклад юридичного дискурсу становить труднощі, тісно пов'язані з природою юридичного дискурсу та специфічними рисами англійської та української правових систем і мов.

1) Труднощі, що виникають внаслідок відмінностей в правових системах.

Кожна правова система діє в складних соціально-політичних межах, які відображають історію, традиції, звичаї та устрій певної соціальної групи. Ці складні межі рідко є ідентичними в різних країнах, навіть якщо правові системи мають спільне походження. Той, хто створює інформацію правової спрямованості не орієнтується на реципієнта, який незнайомий з правовими традиціями. Нерідко перед перекладачем постає задача перекласти термін, аналог якого просто відсутній у цільовій культурі. Наприклад, *Department of the Interior*, яке перекладається як *Департамент (Міністерство) внутрішніх справ*, обов'язково передбачає уточнення, що в США та Україні це органи, що наділені різними повноваженнями: в США Департамент

(Міністерство) внутрішніх справ є відповідальним за стан доріг, охорону навколишнього середовища, дотримання екологічних законів і тому не є силовим правоохоронним відомством.

2) Труднощі, пов'язані з розбіжностями в будові мов, наборі їхніх граматичних категорій, форм та конструкцій; побудові речення. Англійська та українська належать до різних гілок індоєвропейської родини мов та різних структурних типів мов, наприклад:

Member States shall accord nationals of other Member States the same treatment as their own nationals as regards participation in the capital of companies or firms within the meaning of the second paragraph of Article III-27, without prejudice to the application of the other provisions of the Constitution.

Без порушення застосування інших положень Конституції, держави-члени в питаннях їхньої участі в капіталі товариств у сенсі статті III-27, надають громадянам інших держав-членів однаковий режим із власними громадянами.

3) Труднощі, що виникають внаслідок відсутності в українській мові відповідників деяких юридичних термінів. В порівнянні з українською мовою, юридична терміносистема англійської формувалась достатньо тривалий період, вона більш розвинена та розгалужена, наприклад: *misdemeanour* – *місдімінор* (категорія найменш серйозних злочинів, які межують з адміністративними правопорушеннями); *felony* – *фелонія* (категорія тяжких злочинів, яка за ступенем небезпеки знаходиться між державною зрадою та місдімінором); *abator* – *особа, яка незаконно заволоділа нерухомістю до вступу спадкоємця у володіння*. Внесення в право чужорідних елементів, без врахування національно-правової специфіки порушує системність функціонування права. Окремо слід відмітити нестійкість юридичної терміносистеми, яка є наслідком невпинного розвитку права.

4) Труднощі, спричинені використанням незвичайної структури речень в англійській мові до законодавчого дискурсу. Відомо, що англійська мова права зазнала значного впливу граматичних структур

французької. Досить розповсюдженими є різновиди умовного способу, які вийшли з вживання в сучасній англійській, особливо в розмовній, наприклад:

«Be it enacted by the Queen's most Excellent Majesty, by and with the advice and consent of the Lords Spiritual and Temporal, and Commons, in this present Parliament assembled, and by the authority of the same.....» [5].

5) Труднощі, пов'язані з перекладом загальних термінів, які мають незвичайне значення, наприклад, *counterpart* – *дублікат документу*; *prayer* – *форма виступу перед судом*; *without prejudice* – *без шкоди для інтересів*.

Спираючись на згадане вище, можна стверджувати, що юристи не можуть очікувати від перекладачів створення паралельних текстів, ідентичних за впливом, але вони очікують, що перекладені тексти будуть мати ідентичні правові наслідки. Якість юридичного перекладу певним чином впливає на ефективність правозастосування, ступінь регламентації конкретних відносин, отже мова перекладу має забезпечити реалізацію суспільного призначення та відповідати правовому узусу. Це вимагає від перекладача абсолютно чіткого розуміння ситуативних, соціальних, контекстуальних правил, яких дотримується в процесі правотворчості законодавець іншої держави та іншої культури.

Це надзвичайно відповідальне завдання перекладачів обумовлює необхідність подальшого глибокого дослідження специфічних рис перекладу англійської юридичної дискурсу всіх типів з урахуванням прагматичних аспектів перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англо-русский юридический словарь / [сост. С.Н. Андрианов, А.С. Берсон, А.С. Никифоров]. – М. : Руссо, 2003. – 510 с.
2. Ван Дейк Т.А. К определению дискурса [Электронный ресурс] / Ван Дейк Т.А. – Режим доступа : <http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/vandijk2.htm>.
3. Електронна система документації з питань адаптації законодавства України до Законодавства Європейського союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступа : www.eurodocssdla.gov.ua.
4. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В.Н.Ярцева.]. – М. : Сов.

энциклопедия, 1990. – 685 с. 5. An online institute devoted to the study of language and the law [Electronic resource]. – Режим доступа: www.languageandlaw.org. 6. EC Legislation 2004-2005. – [edited by N. Foster]. – Oxford : University Press, 2004. – 689 p.

7. Mellinkoff D. The Language of the Law/ David Mellinkoff. – Boston : Little, Brown and Co, 1963. – 526 p. 8. Otto W. Die Paradoxie einer Fachsprache / Walter Otto. – Stuttgart : Der öffentliche Sprachgebrauch. Band II, 1981. – 678 S.

© I.A. Семьонкіна, 2010

УДК 811.111'373.7'25

ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ: НОМИНАТИВНЫЙ И СТИЛИСТИКО-КОННОТАТИВНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ И ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА

Т.М. Тимошенко, канд. филол. наук (Харьков)

В статье рассматривается фразеологический фонд языка как национально-этническая модель мира, охватывающая все стороны жизни общества, и как объект переводческой деятельности, целью которой является максимальное сохранение и адекватная передача средствами целевого языка семантического, стилистико-коннотативного и прагматического потенциала фразеологических средств подлинника. В статье предлагаются некоторые наиболее употребительные переводческие стратегии, анализируются неизбежные переводческие потери и пути их восполнения.

Ключевые слова: фразеология, многозначность, омонимия, смысловая и стилистическая недифференцированность, двойная актуализация фразеологизма, эквивалент, аналог, переводческая трансформация.

Т.М. Тимошенко. Фразеологізми: номінативний та стилістико-конотативний потенціал і проблеми перекладу. У статті розглядається фразеологічний фонд мови як національно-етнічна модель світу, що охоплює усі сторони життя суспільства, і як об'єкт перекладацької діяльності, що має за мету максимальне збереження і адекватну передачу засобами цільової мови семантичного, стилістико-конотативного та прагматичного потенціалу фразеологічних засобів оригіналу. У статті запропоновано деякі найширше вживані перекладацькі стратегії, проаналізовано неминучі перекладацькі втрати і шляхи їх компенсації.

Ключові слова: фразеологія, багатозначність, омонімія, смислова та стилістична недиференційованість, подвійна актуалізація фразеологізму, еквівалент, аналог, перекладацька трансформація.

Т.М. Tymoshenkova. Phraseologisms: nominative, stylistic and connotative potential and problems of translation. The article analyses the phraseological fund of a language as a national ethnic model of the world, embracing all aspects of the society life, and as the object of translation activity, whose goal is preserving and adequate rendering with the help of the target language means the semantic, stylistic, connotative and pragmatic potential of the original phraseological means. The article suggests a few preferable translation strategies, considers the inevitable translation losses and ways of their compensation.

Key words: phraseology, polysemy, homonymy, absence of meaning and stylistic differentiation, phraseologism double actualization, equivalent, analogue, translation transformation.

Фразеологический корпус языка представляет собой неисчерпаемый источник материала для исследования языка как средства лингвистического конструирования окружающей действительности, способа формирования и хранения человеческого опыта, знаний, культуры. Фразеологический фонд как национальная модель окружающего мира, во всем многообразии его номинативных, оценочных,

стилистико-коннотативных характеристик, его способности оперативного реагирования на любые политические, экономические, социальные, культурные события и перемены в жизни общества – несомненно актуальный объект исследования, представляющий бесспорный интерес практически для любого из направлений современной лингвистики: семасиологии и ономасиологии, этнопси-

голінгвистики, когніо- і прагмалінгвистики, функціональної і коммунікативної лінгвистики, теорії тексту і транслятології.

Во фразеологічних одиницях, як в дзеркалі, відображаються всі сторони життя народу-носія мови: географія і клімат країни, її флора і фауна, політична історія держави, економіка і види виробничої діяльності населення, характер і способи проведення дозвілля, етнічні культурні цінності, релігія, література і мистецтво, норми соціального взаємодія і правила мовної поведінки.

Е. g. *to carry coals to Newcastle* ≈ їздити в Тулу на свій самоваром;

Canterbury story – довгий, нудний розповідь; небылиця (від «Кентерберійських розповідей» Д. Чосера);

Cheshire cat – людина з вічно усміяючоюся фізіономією.

to keep one's nose to grindstone – змушувати когось-будь працювати без відпочинку (до механізації металургії для заточування лезв використовувалася важка і вимагає часу і терпіння процедура, при якій точильщик лежав на животі, обличчям до точильного каменя) [10].

Областю-джерелом виникнення фразеологізму може бути:

а) будь-якого роду діяльності:

- охота: *draw the badger* – 1. змушувати барсука вийти з нори; 2. змушувати когось-будь вийти з себе, проговоритися, «відкрити карти»;
- спорт (скачки): *to win hands down* – перемогти без всяких зусиль (коли жокей відчув, що він безсумнівно перемагає, він відпускав повіддя);
- карткові ігри: *the ace of trumps* – 1. головний козырь; 2. найважливіший довод [10];

б) існуючі в даному суспільстві закони і закони:

to cut off with a shilling – позбавити спадщини (щоб виключити можливість когось-будь з родичів, незадоволених змістом заповіту, протестувати проти нього, в спадщину людині залишався один шиллінг – в знак того, що він не забутий, і він отримав свою частку) [11];

в) оцінка людини з точки зору спостереження її моральних і юридических норм, правил поведінки в суспільстві, успішності її діяльності і т.д.:

Jack of all trades, master of none – береться за все, хоча нічого розуміти не може.

Естественно, в цілях даної статті не входило створення хоча б скільки-будь розрахованої на повноту типології англійських фразеологізмів. Приведені приклади слід розглядати лише як ілюстрацію величезного номінального потенціалу фразеологічних одиниць і їх тісної «прив'язки» до життя народу-носія мови.

Як нам представляється, як фразеологічному фонду мови цілком застосовна характеристика, яку А. Марти дає «картині світу», визначає її і як сумму всього мовного змісту, сумму значень, і як репрезентацію цих значень засобом внутрішніх форм, т.е. сукупність використовуваних порівнянь і образів. Останні складають специфіку кожного конкретного мови, тобто мови відрізняються одна від одної. Саме тут при порівнянні одного мови з іншим виявляються невідповідності, частково пов'язані з культурно-історичними і етнографічними факторами, частково пояснювані мовною специфікою внутрішніх форм [7, с. 46], що і визначає, в свою чергу, проблеми перекладу фразеологізмів.

Фразеологічні одиниці поліфункціональні вже в своїй базовій формі:

- служать засобом економії мовних зусиль, реалізуючи одночасно номінальну (дескриптивну), оцінювальну і експресивну функції;
- є текстоутворюючим засобом, реалізуючи цілий ряд мовних категорій і, перш за все, категорію інтертекстуальності;
- виступають як сигнали національно-культурної ідентифікації учасників спілкування, забезпечуючих (або, навпаки, ускладнюючих) успішне спілкування.

Проблеми, виникають при перекладі фразеологічних одиниць, складають безпосередній об'єкт нашої уваги в даній статті.

Целью статьи является, прежде всего, анализ этих трудностей, а также возможных вариантов адекватной передачи фразеологических единиц в переводе с полным (а чаще частичным) сохранением их прагматического потенциала и компенсации возникающих при этом потерь.

А.В. Кунин [5], В.Н. Комиссаров, Я.И. Рецкер, В.И. Тархов [4], говоря о трудностях, возникающих при переводе фразеологизмов, называют их многозначность, омонимию, смысловую и стилистическую недифференцированность [4, с. 54], семантическую и стилистическую неоднозначность ФЕ в разных стилях и жанрах речевого общения.

Е.g. *Make two bites of a cherry*

1. делить что-то и без того небольшое:

Let us toss up for the apple: there is no use making two bites of a cherry;

2. прилагать излишние старания к чересчур легкому делу:

Let us do this work at a stretch and not make two bites of a cherry.

Однако прежде всего переводчик должен уметь отличить фразеологическую единицу от свободного словосочетания. А.В. Кунин дает определение фразеологизма, исходя из четырех критериев: раздельнооформленность, немоделированность, переосмысление и устойчивость.

Для переводчика решающим критерием фразеологичности является переосмысление составляющих словосочетания.

Неумение “разглядеть” фразеологизм приводит к нелепым курьезам:

fortune hunter переводится как „охотник фортуны”;

second cousin – „вторая кузина”;

boxing day – „день бокса” (правильный перевод, соответственно: охотник за приданым; троюродный брат (сестра); день вручения рождественских подарков).

Один такой промах переводчика (странный для лица, сопровождающего главу государства) едва не вылился в международный скандал. Во время своего визита в США Н.С. Хрущев в числе других протокольных мероприятий беседовал с пред-

ставителями американских СМИ. В ходе беседы один из газетных магнатов сказал, обращаясь к главе советского государства: “*You are barking up the wrong tree*”. Легко представить себе негодование темпераментного Генсека, когда переводчик добросовестно перевел каждое слово: “Вы лааете не на то дерево”. На самом деле газетчик отнюдь не хотел никого обидеть. Фразеологизм означает всего-навсего “Вы ошибаетесь” или “Вы обратились не по адресу”.

Естественно, основную трудность для перевода представляют фразеологизмы с “непрозрачной” семантикой, смысл которых невыводим из значений компонентов (типа *to give the cold shoulder* – оказать холодный прием; *spick and span* – элегантный, щегольской, “с иголочки”).

Задача переводчика – передать средствами целевого языка весь комплекс составляющих ФЕ оригинала – как семантических, так и стилистико-коннотативных.

Количество прямых эквивалентов ФЕ исходного текста в языке перевода, совпадающих по всем параметрам и реализующих в полной мере прагматическую направленность подлинника, естественно, достаточно ограничено. Это в основном касается фразеологизмов:

- библейского или мифологического происхождения

Е.g. *Judas kiss* (поцелуй Иуды), *the apple of smb's eye* (зеница ока), *wash one's hands of smth/smb* (умыть руки);

- прямых цитат или аллюзий на произведения или высказывания известных литераторов или общественных деятелей

Е.g. *A dog in the manger* (собака на сене, Эзоп), *to tilt at the windmills* (сражаться с ветряными мельницами, Сервантес).

Поскольку процесс перевода предусматривает необходимость передачи не только того, что выражено подлинником, но и так, как это выражено в нем, в процессе перевода выстраиваются три категории соответствий:

1. эквиваленты, установившиеся в силу тождества обозначаемого, а также отложившиеся в традиции языковых контактов;

2. вариантные и контекстуальные соответствия;
3. все виды переводческих трансформаций [6, с. 7-9].

К переводческим трансформациям специалисты в области теории и практики перевода [1; 2; 3; 4; 5; 6] относят смысловое развитие, конкретизацию или генерализацию значения слов, добавление, опущение или перемещение слов, антонимический перевод, целостное преобразование синтаксической структуры.

В последнюю очередь, при отсутствии и прямых (полных или частичных) эквивалентов и вариантных и контекстуальных аналогов, приходится прибегать к буквальному или описательному переводу.

E.g. *He is not the person to sell his back* – Он не тот человек, который за деньги даст победить себя (описательный перевод).

В зависимости от характера, языкового выражения фразеологизма и средства его передачи в тексте перевода появляется ФЕ:

- с полным сохранением иноязычного образа (*body and soul* – душой и телом);
- с частичным изменением образности (*in the dead of night* – глубокой ночью);

- с полной заменой образности (*to take smb for a ride* – 1. (сленг) взять на пушку; 2. (арго) ужокошить);
- со снятием образности (*to throw up a sponge* – сдаваться) [6, с. 161-164].

Всеми исследователями [4; 5; 7; 8; 9] признается ингерентная экспрессивность фразеологических единиц. Эта экспрессивность многократно возрастает за счет структурных и семантических модификаций фразеологизма и, прежде всего, его буквализации (восстановления прямого значения каждого компонента ФЕ) или двойной актуализации, при которой происходит параллельное восприятие как переносного значения ФЕ, так и прямого значения ее компонентов [6, с. 159], в результате чего создается возможность реализации широкого регистра значений – прежде всего, юмористического, иронического или саркастического эффекта.

В диссертационном исследовании И.Ю. Скрыпник [7] анализируются различные модификации английских ФЕ в процессе их функционирования в художественном дискурсе. Ниже предлагаются способы передачи в переводе некоторых из них, представляющих нам наиболее интересными и показательными.

Средства и результаты передачи модифицированных ФЕ в переводе

Модифицированная ФЕ	Способ перевода	Образность
Mr. Mooney presents his compliments to Professor Snape, and begs him <u>to keep his abnormally large nose out of other people's business</u> (J.K. Rowling)	М-р Муни почтительно приветствует профессора Снейпа и просит его не совать свой непомерно огромный нос в чужие дела (антонимический перевод)	Полное сохранение иноязычного образа
David's jokes made Rosemary laugh anyway, because she <u>was already curly head over flat heels in love with him</u> (J. Cooper)	Шутки Дэвида рассмешили во всяком случае Розмари, которая уже потеряла свою кудрявую голову от любви к нему (аналог)	Частичное сохранение образности (с некоторыми потерями)
If you go on <u>pulling my leg</u> so persistently I shall be permanently deformed (W.S. Maugham)	Если вы и дальше будете морочить мне голову, вы меня просто сделаете калекой на всю жизнь (контекстуальная замена)	Полная замена образности (с потерей игры слов)
He <u>is also twisting some political arms</u> to get the beach road paved all around the island, with a strip for bakers and joggers (L.J. Braun)	Он также действует через политиков, пытаясь добиться того, чтобы по всей территории острова дорога на пляж была вымощена, а для велосипедов и пробежек была оставлена отдельная тропинка (описательный перевод)	Полное снятие образности

В случае потерь при переводе для достижения функциональной эквивалентности языкового произведения в ИЯ и ПЯ используется прием компенсации. Чаще всего необходимость компенсации возникает при передаче внутрilingвистических значений, характеризующих языковые особенности подлинника – диалектальную окраску, неправильности или индивидуальные особенности речи, каламбуры, игру слов и т.д. [1, с. 221].

В примере *She's just blundered into a mess in her cheerful way* имеют место “обновления” (модификации) фразеологических единиц: *to get into a mess* и *in one's own way*. Поскольку в русском языке вряд ли возможно сочетание “весело попасть в беду”, приходится прибегать к компенсации – давать описательный и более многословный перевод: “Со свойственным ей веселым легкомыслием она снова влипла” [8, с. 48-49].

Л.С. Бархударов отмечает, что прием компенсации иллюстрирует положение о том, что эквивалентность перевода обеспечивается на уровне не отдельных элементов текста (в частности, слов), а всего переводимого текста в целом. Иначе говоря, существуют неперебиваемые частности, но нет неперебиваемых текстов [1, с. 221].

Фразеология любого языка находится в процессе перманентной динамики, что требует регулярного обновления справочной литературы. В качестве перспектив дальнейшего исследования актуальной представляется работа над составлением двуязычных (англо-русских и англо-украинских) фразеологических словарей.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод / Л.С. Бархударов – М. : Междунар. отн., 1975. – 239 с.
2. Карaban В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В.І. Карaban – Вінниця : Нова книга, 2001. – 302 с.
3. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение / В.Н. Комиссаров – М. : ЭТС, 2002. – 421 с.
4. Комиссаров В.Н. Пособие по переводу с английского языка на русский / В.Н. Комиссаров, Я.И. Рецкер, В.И. Тархов – М. : Изд-во литер. на иностр. яз., 1960. – 176 с.
5. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь, 2^е изд., стереотипное / А.В. Кунин – М. : Русск. яз., 2000. – 512 с.
6. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика / Я.И. Рецкер – М.: Междунар. отн., 1974. – 216 с.
7. Скрыпник И.Ю. Соматические фразеологические единицы со значением интерперсональных отношений: структурно-семантические и функциональные характеристики : дисс... канд. филол. наук 10.02.04 / И.Ю. Скрыпник – Х., 2009 – 224 с.
8. Тетради переводчика / под ред. Л.С. Бархударова – М. : Междунар. отн., 1968 – С. 48-49.
9. Тимошенко Т.М. К вопросу о соматических фразеологизмах со значением интерперсональных отношений / Т.М. Тимошенко, И.Ю. Скрыпник // Матер. Міжнар. науково-практ. конф. „Треті каразінські читання: методика і лінгвістика – на шляху до інтеграції” – Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2003. – С. 174-176.
10. Phrases, sayings, idioms and cliches at “The Phrase Finder” [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.phrases.org.uk/meanings/217200.html>.
11. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary / A.S. Hornby – Oxford: Oxford University Press, 2004 – 1540 p.

© Т.М. Тимошенко, 2010

УДК 811.111'25

ПРО ДВА ПІДХОДИ ДО ПЕРЕКЛАДУ ПАРОДІЙ

Л.А. Дородних (Харків)

Стаття присвячена дослідженню особливостей перекладу літературних пародій на основі аналізу множинних перекладів. Виділено два потенційних підходи до перекладу пародій. За першого, орієнтованого на текст оригіналу, зберігається зміст та прагматичний ефект вихідного твору; натомість втрачається прецедентний зв'язок з твором-основою, невідомим у цільовій культурі. Другий підхід, орієнтований на цільового рецептора, дозволяє змінити вектор прецедентності, зберігши пародійний характер твору, при цьому може бути втрачено авторський сюжет та систему образів.

Ключові слова: множинність перекладів, одомашнення, очужинення, пародія, переклад, прецедентний текст, стратегія.

Л.А. Дородных. О двух подходах к переводу пародий. Стаття посвящена изучению особенностей перевода литературных пародий на основе анализа множественных переводов. Выделены два потенциальных подхода к переводу пародий. Первый, ориентированный на текст оригинала, позволяет сохранить содержание и прагматический эффект исходного произведения, однако приводит к утрате прецедентной связи с текстом-основой, неизвестным в целевой культуре. Второй подход, ориентированный на целевого рецептора, позволяет изменить вектор прецедентности, сохранив пародийный характер произведения, однако при этом могут быть утрачены авторский сюжет и оригинальная система образов.

Ключевые слова: доместикация, множественность переводов, пародия, перевод, прецедентный текст, стратегия, форенизация.

L.A. Dorodnykh. Two Approaches to Translating Parody. The article deals with peculiarities of translating literary parodies on the basis of multiple translations. Two potential approaches to translating parodies are determined. The first one, aimed at the original text, allows to preserve the content and pragmatic effect of the original but leads to the loss of connection with its precedent text-basis unknown in the target culture. The second approach, aimed at the recipient, allows to change the vector of precedence and thus to preserve the essence of parody but it may lead to losing the author's plot and system of characters.

Key words: domesticating, foreignizing, multiple translations, parody, precedence text, strategy, translation.

Сучасне перекладознавство сформувалося як багатоаспектний мультипарадигмальний науковий вимір, в чому можна побачити як його силу, так і слабкість. Олександр Реформатський, наприклад, ще у далекому 1952 році категорично заявив про неможливість виділення перекладознавства в окрему наукову галузь саме через те, що воно користується даними різних галузей науки, розчинюється в них, не маючи ані своєї власної теорії, ані об'єкта дослідження [13]. Натомість відомий американський лінгвіст російського походження Роман Якобсон у статті 1959 року "On Linguistic Aspects of Translation" констатував, що "наука про мову не може інтерпретувати жодного лінгвістичного явища без перекладу його знаків іншими знаками тієї ж самої системи або знаками іншої системи. Будь-яке порівняння двох мов передбачає розгляд їхньої взаємної перекладності. Широко розповсюджена практика міжмовної комунікації, зокрема перекладацька діяльність, має весь час перебувати під наглядом лінгвістичної науки" [16, с. 1144-115]. Очевидним є те, що за останні 60 років теорія перекладу переконливо довела свою життєздатність і продовжує активно розвиватися, багато в чому саме завдяки своїй здатності творчо опрацьовувати здобутки тих суміжних дисциплін, в центрі уваги яких перебувають людина, мова, мовленнєва діяльність. Актуальними та перспективними сьогодні, є ті напрямки наукового пошуку, які дозволяють

органічно поєднувати традиційні перекладацькі проблеми з новітніми аспектами мовознавства й літературознавства, досягаючи таким чином надзвичайно важливого ефекту комплексності. Саме такою вважаємо обрану нами тему, адже в її межах маємо змогу з позицій теорії множинності перекладів представити в новому ракурсі проблему прецедентності, яка має загально-філологічний характер, однак ще не виступала об'єктом розгорнутих перекладацьких досліджень.

Метою дослідження є спроба визначити пріоритетні стратегії відтворення прецедентності як інгерентної складової пародійного тексту на основі аналізу низки сучасних перекладів одного твору, виконаних різними перекладачами. Для реалізації поставленої мети ми обрали матеріалом дослідження віршовану пародію антидидактичної спрямованості відомого англійського письменника Льюїса Керролла *You are old, father William* з роману *Alice in Wonderland* [14] та її переклади у виконанні Миколи Лукаша, Галини Бушиної, Валентина Корнієнка та Вікторії Наріжної [3; 6; 5; 4]. Методами дослідження є структурний, лексико-семантичний та порівняльний аналіз й інтроспекція.

Жанр пародії має довгу і славу історію, жодним чином не втрачаючи своєї актуальності у сучасному суспільстві та в літературі. Теоретичною передумовою нашого дослідження є припущення про те, що переклад пародії як еталонно-

го типу інтертексту має бути прагматично орієнтованим на (1) забезпечення упізнаваності між нею та її прецедентною основою – текстом-джерелом та (2) створення гумористичності, яка є онтологічною властивістю пародії.

В останній час пильна увага вчених до мовної особистості супроводжується підвищеною увагою до феноменів, що отримали назву “прецедентних”. Сьогодні немає як універсального визначення, так і повного переліку прецедентних феноменів, центральне місце серед яких, за загальною згодою, посідає прецедентний текст. Існують декілька підходів до аналізу цього явища. Перша позиція, представлена в роботах Юрія Караулова, визначає прецедентні тексти як “(1) значущі для тієї чи іншої особистості в пізнавальному й емоційному відношеннях; (2) такі, що мають надособистісний характер, тобто є добре відомими широкому оточенню даної особистості, включаючи її сучасників й попередників, й, нарешті, такі (3), звернення до яких відновлюється неодноразово в дискурсі даної мовної особистості” [2, с. 216].

Для Юрія Сорокіна та Ірини Міхальнової прецедентні тексти – “це певні вербальні мікро- та макродиниці... плану сценарію, що вказують на когнітивно-емотивні та аксіологічні відносини в плані / сценарії; це певні вибіркові ознаки, які зіставляються з іншими ‘запозиченими’ й оригінальними ознаками для створення ‘естетичної видимості’ / типологічного образу” [11, с. 107], “це передусім засоби когнітивно-емотивного та аксіологічного фокусування смислової маси художнього тексту, що вказують на глибину індивідуальної та групової (соціальної) пам’яті та свідчать про способи художньої обробки актуальних для нас питань та проблем” [11, с. 113].

На думку авторів колективної публікації “Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов” прецедентний текст (ПТ) – це “закінчений й самодостатній продукт мовленнєво-розумової діяльності; (полі)предикативна одиниця; складний знак, сума значень компонентів якого не дорівнює його смислу; ПТ добре знайомий будь-якому середньому члену національної спільноти; звернення до ПТ може бага-

тократно відновлюватися в процесі комунікації через пов’язані з цим текстом прецедентні висловлювання або прецедентні імена” [1, с. 83].

Незважаючи на певні відмінності цих позицій, дослідники сходяться в тому, що прецедентні тексти сукупно належать мовній культурі певної мовоетнічної спільноти, водночас свідомість кожного окремого представника цієї спільноти містить свій унікальний набір прецедентних текстів, що дає змогу користуватися ними в процесі комунікації: “... виступаючи приналежністю прагматикону певної етнокультурної мовної особистості, прецедентний текст може бути використаний у спілкуванні, оскільки передбачає аналогічну його наявність в іншій особистості” [9, с. 155]. Ще однією важливою особистістю прецедентних текстів є те, що вони зберігаються в когнітивній базі людини не у формі самого тексту, а лише його інваріанту, який має більш-менш універсальний характер для всіх, кому він є відомим. Таким чином, прецедентний текст “є феноменом скоріше когнітивного, ніж власне лінгвістичного характеру”, а “апеляція до прецедентного тексту передбачає у співрозмовника аналогічну наявність не самого тексту... а знов-таки інваріанту [його] сприйняття” [8, с. 8].

Когнітивною основою ефекту пародійності є прецедентний характер спародійованого тексту, адже пародія має сенс лише тоді, коли реципієнт добре уявляє собі який саме твір пародіюється і, головне, чому. В цьому сенсі відібраний нами для аналізу вірш Льюїса Керролла *You are old, father William* за часів написання книги міг вважатися ідеальною пародією, адже його прецедентний текст-основа був добре відомий кожній англійській дитині. Це дидактичний вірш Роберта Сази *The Old Man’s Comforts and How He Gained Them (Дідусеві радощі та як він їх сягнув)*, який, хоча й залишив по собі величезний літературний спадок, залишився відомим широкому загалу як автор лише цього одного твору. Пародія Керролла визнана одним з “беззаперечних шедеврів” (*undisputed masterpieces*) англійської літератури нонсенсу [15, с. 69], адже в ній застосовані класичні риторичні прийоми протиставлення високого та низького, серйозного та кумедного, шаноб-

ливого та глузливого. Ми не можемо знати, чи пам'ятав кожен потенційний читач Аліси вірш Сази цілком, проте його прецедентний інваріант мав чітко вказувати на дещо нав'язливу моралізаторську дидактичність. Саме цим і скористався Кер-

*“You are old, father William, ’ the
young man cried,
“The few locks which are left you
are grey;
You are hale, father William, a
hearty old man;
Now tell me the reason, I pray.”
“In the days of my youth, ” father
William replied,
“I remembered that youth would
fly fast,
and abus’d not my health and my
vigour at first,
That I never might need them at last.”*

Хоча оригінальний твір складався з шести строф, кожна з яких налічувала чотири рядки, пародія Керрола містить вже цілих вісім чотирирядних строф, що, на нашу думку, свідчить про захоплення письменника, який, образно кажучи, просто не зміг “вчасно зупинитися”. В пародії зберігається віршований розмір (чотирих – та трохстопний анапест) та кількість стоп у рядках; вона, як і оригінал, побудована у формі діалогу, в ході якого запитання юнака чергуються з відповідями літньої людини. Пародист зберігає незмінним перший рядок вірша, який утворює міцну єднальну ланкою з прецедентною основою. Мовне наповнення двох творів, навпаки, є цілком різним. Мова Сази є урочистою, типовою для високого поетичного стилю, про що свідчать піднесені лексеми (*hale and healthy, lament, cry, grieve*), архаїзми (*thy attention, he hath not forgotten*), офіційні звертання (*Father William, I pray, young man*). У Керролла мова є більш нейтральною, автор досягає комічного ефекту за рахунок безглуздої абсурдності змальованих подій. Сюжетно пародія спрямована на висміювання чеснот, дотримання яких дає можливість людині жити повноцінним здоровим життям навіть у похилому віці. Цілком слухному раціоналістично-

ролл, майстерно застосовуючи два головних пародійних механізми – гіперболізацію та перегортання. У зв'язку з обмеженим обсягом роботи наведемо для порівняння перші дві строфи вірша-основи та пародії:

*“You are old, father William, ” the
young man said,
“And your hair has become very
white;
And yet you incessantly stand on
your head –
Do you think, at your age, it is right?”
“In my youth, ” father William replied
to his son,
“I feared it might injure
the brain;
But, now that I’m perfectly
sure I have none,
Why, I do it again and again.”*

му запитанню утворі-основі протиставлені кумедні у своїй безглузді питання у пародійному вірші. Таке ж протистояння відбувається й по лінії відповіді: в оригіналі маємо стандартний набір дидактичних порад, а в пародії пропонуються відповіді, які не тільки є смішними, а й не мають очевидного відношення до запитання, створюючи особливу – металінгвістичну – форму нонсенсу.

Головними проблемами перекладу пародійного тексту є забезпечення належного рівня прецедентності (зв'язку з прецедентним текстом-основою) та комічного ефекту. Про це й пише Валентин Корнієнко – один з перекладачів Аліси: “Пародія, бач, має сенс лише тоді, коли пародійована річ упізнана, і, навпаки, втрачає його, коли пародіюється щось нікому не відоме. Так от, англійський читач пародії легко прочитає, бо пародійовані твори знані йому змалечку (дитячі віршики, хрестоматійні поезії тощо) і він уповні підвладний ефектові впізнаваності. Відповідно впізнаваність для нього – невичерпне джерело сміху, заблоковане для читача українського, якщо перекладач по-рабському перешаржує саме англійські, незнайомі нам, взірці. Тоді величезний масив барв Аліси блякне, гасне, безнадійно втрачається.” [7, с. 7]. У зв'язку з цим постає

питання: яку стратегію перекладу тут варто застосувати? Наближаючись до оригіналу через стратегію *очужинення*, перекладач наражається на небезпеку втрати прецедентності, внаслідок чого сама сутність пародії може бути втрачена. Завадити цій втраті міг би контекст, проте лише частково:

“I can’t remember things as I used – and I don’t keep the same size for ten minutes together!” – “Can’t remember what things? Said the Caterpillar. – “Well, I’ve tried to say ‘How doth the little busy bee,’ but it all came different!” Alice replied in a very melancholy voice. – “Repeat ‘You are old, Father William,’ ” said the Caterpillar.

З цього діалогу Аліси з Гусинню ми можемо тільки зрозуміти, що мова йде про хрестоматійні вірші з тієї категорії, які діти зазвичай розповідають на прохання батьків, коли ті хочуть показати, які розумні та чемні їхні чада. Вочевидь тут бракує інформації, аби зрозуміти усі нюанси Керролової пародії.

Стратегія *одомашнення* може призвести до створення прецедентності нового типу, внаслідок чого не оминати відходу (іноді, доволі радикального) від оригінального тексту, що може видатися неприйнятним для шанувальників творчості Керролла, а до того ж “потягнути” за собою інші чисельні змістові зрушення через те, що текст роману є суцільним переплетенням прецедентних та інтертекстуальних зв’язків. Аналізуючи власний досвід, на цю небезпеку також вказує Валентин Корнієнко: “... перекладати слід не самі хрестоматійні твори, а їхню *впізнаваність*. Найпростіше за такого підходу було б знайти підходящі для контексту хрестоматійні взірці вітчизняної літератури і їх обігрувати в українській версії. Але тим-бо й ба, що тут з’являється один нюанс, коли б не сказати, нерозв’язна проблема. Якщо залучати твори рідного письменства (чого, до речі, інколи просто не дозволяє текст) з відповідною ‘українізацією’ всієї понятійної системи казки, не поминаючи й таких реалій, як ‘Історія Англії’, ‘англійська мова’, ‘Вільгельм Завойовник’ тощо, то виникає враження нової невідповідності: твір усе ж писав англійсь-

кий автор, а не казкар з берегів Дніпра” [7, с. 8].

Існування одразу чотирьох українських перекладів роману про пригоди Аліси дозволяє розглянути проблему пародійної прецедентності з позицій теорії множинності перекладів, відповідно до якої звертання різних перекладачів до одного й того ж самого – як правило, канонічного – твору світової літератури визначається не стільки недосконалістю або застарілістю інших версій, скільки прагненням до самореалізації: “Художній переклад не може жити без творчого змагання; ‘фінального’, кінцевого перекладу бути не може”; “множинність – природний атрибут художнього перекладу, пов’язаний з поняттям творчої особистості, змаганням талантів” [12, с. 173].

Першим ми розглянемо переклад метра українського перекладу М. Лукаша. Тут можна побачити, що перекладач чутливо підійшов до оригіналу, що дає можливість говорити про використання ним стратегії наближення перекладу до вихідного тексту. Водночас в українській версії вірша помітні характерні для Лукаша елементи української поетичної традиції, що надає перекладу колориту за рахунок використання народних мовних ресурсів. Наведемо перші дві строфи:

*– Ти старий, любий діду, – сказав молодик –
І волосся у тебе вже сиве.
А стоїш вверху ногами й до цього вже звик, –
На твій вік це не дуже красиво.
– Молодим, – мовив дід, – я боявсь неспроста,
Що це може відбитись на мізку,
Та моя голова – я вже знаю – пуста,
На ній можна стояти без ризику.*

Структура та розмір вірша в перекладі збережені: вісім чотирирядних строф, написаних анапестом. Натомість сюжетна лінія та система образів зазнають трансформацій, типових для творчості цього перекладача, який широко застосовував метод уподібнення. До цього методу Лукаш вдавався в тих випадках, коли застосовував україномовний еквівалент іншомовної реалії, “семантика якої містить інформацію, максимально близьку до тієї, що передається реалією оригіналу” [10]. Таким чином, “переклад значно наближено до сприйняття та розуміння українського читача – завдяки

упізнаванню в тексті звичних вербалізованих понять-реалій і легкому виникненню на цій основі потрібних асоціацій” [10]. Результати застосування цього методу можна побачити в наступних парах ситуативних (оказіональних) еквівалентів: *young man* – молодик, юнак; *father William* – дід, дідок; *uncommonly fat* – гладкий як діжчина; *to turn a back-somersault* – крнутити млинка; *suet* – кандьор; *to give oneself airs* – схибнутися, наїстися метеликів; *to kick oneself downstairs* – дати духопеликів.

Наступним є переклад Галини Бушиної, стратегія якої близька Лукшевій й визначається нами як загальна орієнтація на текст оригіналу з елементами помірної доместикації за рахунок простомовної української лексики. Наведемо для прикладу перші дві строфи:

– *Ти старий уже, діду, – промовив юнак, –
Посивіло у тебе волосся,
А стоїш горі ноги, мов треба отак,
Мов у світі здавен так велося.*
– *Молодим, – одказав дід, – не дарма
Мусив голову оберігати,
Та тепер, коли там ані клепки нема,
Я на ній не боюся стояти.*

Перекладачка доволі бережно ставиться до структури, мелодики й змісту Керроллового вірша, вдаючись до сюжетних та образних трансформацій лише в окремих випадках, де цього вимагає ритмомелодійна організація українського перекладу. Водночас вжиті нею характерні українські лексеми не тільки роблять твір зрозумілішим для українського читача, а й дозволяють вдало передати створювану автором атмосферу нонсенсу. Порівняйте: *father William* – дід; *uncommonly fat* – тіло аж лосниться; *to turn a back-somersault* – скоки-переверти; *to give oneself airs* – а воно як дурне; *incessantly stand on your head* – стояти горіноги; *to finish the goose* – цілу гуску струбив. Найсуттєвішими є такі зміни, запроваджені Бушиною: *Do you think, at your age, it is right* – мов у світі здавен так велося; *muscular strength in my jaw* – мої щелепи наче броня, бо у сварках їх добряче кутю; *allow me to sell you a couple* – можеш в мене купити мастило те, щоб почув-

ватись довіку стосилом; pray, how did you manage to do it – і не вприв від такої роботи; *don't give yourself airs* – то вже мудрим не станеш нізащо.

Останнім за часом є переклад Вікторії Наріжної, яка, як і в попередніх випадках, намагається структурно й сюжетно залишатися в межах, визначених оригіналом:

*Ти старий, батьку Віллі, – гукнув молодик, –
Вже на скронях блищить сивина,
Та на тім'ячку, бачу, стрибати ти звик,
Чи годиться воно, старина?
Каже Віллі до сина: – Як був я юнак,
То все мозок боявся відбить,
Нині ж знаю: довбешка – порожній баняк,
То ж люблю я на тім і ходить.*

На наше враження, у цьому варіанті перекладу оригінал зазнав найменших трансформацій, але, з іншого боку, окремі лексичні рішення перекладачки, як на наш смак, не відповідають стилістичі першотвору, наприклад, *Батько Віллі та мудрий Віллі* (скорочена форма імені дисонують з “шанобливим” контекстом); *на тім'ячку стрибати ти звик* (на тім'ячку можна стояти, а не стрибати); *роздобрів наче слон* (цілком сучасне порівняння); *в чому резон* (навіть чи таке запозичене слово є доречним в мовленні юнака, який поруч вживає одиниці на кшталт “довбешка”, “до біса”, “чуднота” тощо). Також для цього перекладу є характерним вживання слів зі зменшувальними суфіксами, які зазвичай стають у пригоді там, де перекладачу важко впоратися з римою або розміром. Порівняйте, наприклад: *on your head* – на тім'ячку; *I have none [brain]* – довбешка – порожній баняк.

Валентин Корнієнко застосовує протилежну стратегію, орієнтуючись не на першотвір, а на збереження прецедентності пародійного тексту шляхом зміни її вектору – з хрестоматійної англійської дидактики на український фольклор. Запропонований перекладачем варіант не є перекладом у формальному сенсі, так само не можна назвати його ані переробкою, ані твором за мотивами. Тут ми маємо справу з переробленим варіантом відомої української народної пісні. Порівняйте:

*Ой що ж то за шум учинився,
Що комарик та й на мусі оженився!
Та взяв собі жінку невеличку,
Що не вмє шити-прясти чоловічку.
Що не вмє шити-прясти, ні варити,
Що не вмє з комариком добре жити.
Полетів же комар в чисте поле,
В чистеє поле, в зелену діброву.
Ой сів же комар на дубочку,
Звісив свої ніженьки по листочку.
Де взялася шура-бура,
Вона ж того комарика з дуба здула.
Ой упав же комар на помості,
Потрощив, полонив ребра й кості.
Прилетіла муха жалкувати
«Ой де ж тебе, комаріку, поховати?»*

В своєму пародійному варіанті перекладач вдається до змін, метою яких є надати творові при-смаку нонсенсу. Для цього він не тільки змінює “комарика” на “корчмарка”, а й змушує бурю здувати з нього дуба, а не навпаки!

Проаналізувавши чотири різних варіанти відтворення віршованої пародії в англо-українському перекладі, ми побачили два діаметрально протилежних підходи до вирішення цього складного завдання. Три перекладачі (Лукаш, Бушина, Наріжна) повністю орієнтувалися на вихідний текст, намагаючись зберегти як його структурно-лінгвальні характеристики, так і сюжет. Як наслідок – зберігається гумористична складова Керроллового нонсенсу, але пародійність фактично втрачається. Четвертий перекладач (Корнієнко) пішов іншим шляхом, зосередивши свої зусилля на зміні вектору пародійної прецедентності, втрачаючи при цьому гумористичний ефект всесвітньо відомого нонсенсу. Таке становище змушує нас дійти висновку, що при перекладі літературної пародії, прецедентна основа якої є невідомою в цільовій культурі, перекладач змушений поступитися певною частиною її прагматичного навантаження: намагаючись акцентувати прецедентний характер твору, він може втратити образну систему та / або гумористичність і навпаки.

*Ой, що ж то за глум учинився,
Що корчмар та й на мусі оженився.
Та й узяв собі жінку невеличку,
Що умє лиш дзижчати чоловічку,
Що умє лиш дзижчати ще й гудіти,
Що не вмє з корчмариком добре жити.
Полетів же корчмар в чисте поле,
Мо', кулеші хто наварить у діброві
Та й сів же корчмар на дубочку,
Звісив свої ніженьки, ще й носочка.
Як знялася сіро-бура шура-бура,
Вона дуба з корчмарка того здула.
Ой упав же дубочок на помості,
Поламав-потрощив ребра й колсті.
Ой упав же дубок та й не дише,
А корчмарик ручками знай колише!*

Перспективу подальшого дослідження бачимо у вивченні інших мовних та жанрово-стилістичних засобів реалізації інтертекстуальності у творчості Льюїса Керролла.

ЛІТЕРАТУРА

1. Захаренко И.В. Прецедентное высказывание и прецедентное имя как символы прецедентных феноменов / Захаренко И.В., Красных В.В., Гудков Д.Б. // Язык, сознание, коммуникация : сб. статей ; отв. ред. В.В. Красных, А.И. Изотов. – М. : Филология, 1997. – Вып. 1. – С. 82-103.
2. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Караулов Ю.Н., Шмелев Д.Н. – М. : Наука, 1987. – 263 с.
3. Керролл Л. Аліса в країні чудес. Аліса в задзеркаллі / Керролл Л. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2001. – 121 с.
4. Керролл Л. Аліса у Дивокраї Керролл Л. ; [пер з англ. В.Г. Наріжної]. – Харків : Фоліо, 2008. – 139 с.
5. Керролл Л. Алісини пригоди у Дивокраї. Аліса у Задзеркаллі : [повідісті] / Керролл Л. ; [пер. з англ. В. Корнієнка]. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. – 432 с.
6. Керролл Л. Аліса в країні чудес : [казка] / Льюїс Керролл : [перевод с англ.]. – К. : Веселка, 1976. – 143 с.
7. Корнієнко В. Від перекладача: Чи здолають перекладачі Керролів Еверест? / В. Корнієнко // Л. Керролл. Алісині пригоди у Дивокраї. Аліса у Задзеркаллі. – Тернопіль : Богдан, 2007. – С. 3-16.
8. Красных В.В. Система прецедентных феноменов в контексте современных исследований / В.В. Красных // Язык, сознание, коммуникация : сб. статей ; отв. ред. В.В. Красных, А.И. Изотов. – М. : Филология, 1997. – Вып. 2. –

С. 5-12. 9. Прохоров Ю.Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев / Прохоров Ю.Е. – М. : Педагогика-Пресс, 1996. – 216 с. 10. Савчин В.Р. Новаторство Миколи Лукаша в історії українського художнього перекладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / В.Р. Савчин. – К., 2006. – 20 с. 11. Сорокин Ю.А. Прецедентный текст как способ фиксации языкового сознания / Ю.А. Сорокин, И.М. Михалева // Язык и сознание: парадоксальная реальность. – М. : ИЯ РАН, 1993. – С. 98-117. 12. Топер П. Перевод и литература: творческая личность переводчика / П. Топер // Вопросы лите-

туры. – 1998. – № 6. – С. 161-178. 13. Швейцер А. Возможна ли общая теория перевода / А. Швейцер // Тетради переводчика. – М. : Междунар. отн. – 1970. – Вып. №7. – С. 35-46. 14. Carroll L. The Annotated Alice: Alice's Adventures in Wonderland and Through the Looking Glass / L. Carroll. – New York : Wings Books, 1998. – 352 p. 15. Gardner M. Introduction and Notes / M. Gardner // The Annotated Alice: Alice's Adventures in Wonderland and Through the Looking Glass. – New York : Wings Books, 1998. – 352 p. 16 Jakobson R. On Linguistic Aspects of Translation / R. Jakobson // The Translation Studies Reader ; [Ed. by Lawrence Venuti]. – L. and N.Y. : Routledge, 2005. – P. 113-118.

© Л.А. Дородних, 2010

УДК 81'255.4=821.161.2:82-1=821.111(73)''19''

ДЕЯКІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ПІДТЕКСТУ ПОЕТИЧНОГО ТВОРУ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД

В.М. Кикоть (Черкаси)

Стаття присвячена висвітленню деяких окремих аспектів відтворення макрообразної структури поетичного твору в перекладі, зокрема, такого її складника як поетичний підтекст. Тут йдеться про такі малодосліджені чинники підтексту поетичного твору як графіка, художнє тло, мовчання, конфлікт, контраст, каламбур, монтаж, повтор, рефрен, індукування оказіональних сем, художня деталь, суположення різних типів викладу та обґрунтовується необхідність їх відтворення з метою досягнення образної еквівалентності при перекладі.

Ключові слова: графіка, індукування оказіональних сем, каламбур, контраст, конфлікт, мовчання, монтаж, переклад, підтекст, повтор, рефрен, суположення різних типів викладу, художнє тло, художня деталь.

В.М. Кикоть. Некоторые средства создания подтекста поэтического произведения и их перевод. Статья посвящена освещению некоторых отдельных аспектов воссоздания макрообразной структуры поэтического произведения в переводе, в частности, такой ее составляющей как поэтический подтекст. Здесь идет речь о таких малоисследованных факторах образования подтекста поэтического произведения как графика, художественный фон, молчание, конфликт, контраст, каламбур, монтаж, повтор, рефрен, индуцирование окказиональных сем, художественная деталь, соположение разных типов изложения, а также обосновывается необходимость их воссоздания с целью достижения образной эквивалентности при переводе.

Ключевые слова: графика, индуцирование окказиональных сем, каламбур, контраст, конфликт, молчание, монтаж, перевод, повтор, подтекст, рефрен, соположение разных типов изложения, художественный фон, художественная деталь.

V. M. Kykot. Some implied sense creation means and their translation. The article is devoted to highlighting some aspects of poem macroimage structure reconstruction in translation, namely to such its component as implied sense. It deals with such insufficiently studied poetry implied sense factors as graphics, poem background, silence, conflict, contrast, pun, montage, repetition, refrain, occasional semes induction, artistic detail, different types of narration co-positioning and the necessity of their reconstruction to reach an equivalent poem translation is grounded as well.

Key words: artistic detail, different types of narration co-positioning, conflict, contrast, graphics, implied sense, montage, occasional semes induction, poem background, pun, refrain, repetition, silence, translation.

Актуальність дослідження засобів творення підтексту в поезії, як об'єкт і нашого вивчення, обумовлюється нагальною потребою розробки образно-підтекстового виміру в рамках загальної структури макрообразу поетичного твору, завдяки чому перекладач зможе отримати належний інструментарій для здійснення адекватного перекладу.

Вивченням явища підтексту, як предмету нашої наукової розвідки, займався багато дослідників, серед яких В.В. Виноградов, І.Р. Гальперін, І.В. Арнольд, К.А. Долініна, Е.Г. Різель, О. Ронен, В. Скалічка, В.Г. Адмоні, В.А. Кухаренко, Т.І. Сільман та ін. Проте, деякі аспекти підтекстотворення, зокрема в поезії, досі лишаються малодослідженими.

Мета цієї статті й полягає у розкритті мало-вивчених засобів формування підтексту поетичного твору та особливостей їх відтворення у перекладі на матеріалі віршів американського поета Роберта Фроста та їх українських і російських перекладів.

Аналізуючи образну структуру поетичного твору з метою забезпечення її адекватного відтворення в перекладі, серед інших чинників творення поетичного підтексту не рідко доводиться виявляти засоби текстуального виділення. Твори багатьох відомих поетів переконливо свідчать про те, що графічні засоби творення поезії і, зокрема, курсив, займають не останнє місце в акцентуації маркерів підтекстової образності.

Для прикладу можна взяти вірш Р. Фроста "In Hardwood Groves", де в образі листя, зображено цикл життя природи: життя – смерть – розклад – життя. Необхідність розкладу перед початком нового життя тут підкреслюється повторенням модального дієслова "must", причому третій повтор – виділено курсивом:

*Before the leaves can mount again
To fill the trees with another shade,
They must go down past things coming up.
They must go down in to the dark decayed.*

*They must be pierced by flowers and put
Beneath the feet of dancing flowers.
However it is in some other world
I know that this is the way in ours. [1, с. 26]*

Ці дистантно повторені модальні дієслова звичайно ж є маркерами підтекстового образу твору, змістом якого виступає невідворотність циклічного переходу матерії з одного стану в інший, як передумова існування життя в природі, думка про коловорот, кругообертання матерії, що розповсюджується на людей та постулює як закон буття. І призначення введеного автором курсиву – привернути увагу читача до вказаних маркерів підтексту.

Український перекладач В. Бойченко, на жаль, не відтворив у своєму перекладі цих підтекстових індикаторів вірша "In Hardwood Groves", чим якщо й не позбавив твір підтекстового образу, то, безперечно, надто помітно "затуманив" його яскравість.

Порівняймо з оригіналом:

*Щоб листя знов посіло крону в строк,
Й новою тінню виповнило віти,
Йому злетіти треба в тьму і тлін,
Назустріч парості новій злетіти.*

Воно засохне на списках трави.

Над ним у танці квіття забуває.

Не знаю, як буває по світах...

На білім світі лиш отак буває. [2, с. 97]

Настрій зими, що насувається, присутній у вірші Фроста "October" [1, с. 27-28] графічно у вигляді різної довжини рядків, що імітують розкидане листя та нестійкість погоди. Подібний спосіб поетичного вираження знаходимо і в інших творах поета.

Серед низки малодосліджених комунікативних засобів творення підтекстової образності поетичного твору спостерігаються такі як тло вірша, умовчання, недомовка, драматичний конфлікт, протиставлення та деякі інші.

Так, наприклад, що стосується тла, то „гармонійні” асоціації весняної теми прослідковуються у всій творчості Фроста, хоча пов'язаний з ним піднесений настрій частіше мається на увазі, ніж виражається. Весняне тло – завжди важлива частина змісту ("A Boundless Moment" [1, с. 233], "The Wood-Pile" [1, с. 101], "Mending Wall" [1, с. 33], "Two Tramps in Mud Time" [1, с. 275] та ін.).

Немало суттєвим фактором формування підтексту є й мовчання.

Ведучи мову про мовчання як один із компонентів людського спілкування, С.В. Крестинський зазна-

чає, що „мовчання, як і всі інші засоби спілкування, вербальні та невербальні, має свою комунікативну значимість, тобто воно виконує певну комунікативну функцію в процесі спілкування” [3, с. 92].

Мовчання як комунікативний акт має місце в тому випадку, коли не актуалізується певний мовленнєвий акт, а комунікативний намір зберігається.

Мовчання буде комунікативно значимим, якщо через нього може бути передана певна інформація від відправника до отримувача та розшифрована останнім на основі знання контексту, ситуації, пресупозицій та всіх інших обставин, за яких відбувається процес спілкування. Таке мовчання може зберігати інтенційний зміст мовленнєвого акту, імплікувати психічний стан суб'єкту, соціальні умови спілкування.

„... акт мовчання – це не просто знак і не просто нульовий мовленнєвий акт, це складніша комунікативна одиниця, котра, включаючи ознаки знаковості та мовленнєвоактові характеристики, здатна виражати найрізноманітніші психологічні стани, бути маркером (до певної міри, звичайно) соціального статусу суб'єкта...” [3, с. 95].

Висловлюючись про недомовку та підтекст, інший дослідник Дмитро Урнов говорить про те, що „в найпізнішій літературі, яка раз у раз користується підтекстом, недомовленість виникає раніше, це буквальна недомовленість, не межа виразу, а умисне умовчання. Звичайно, до підтексту здавен вдавалися як до натяку, інакомовлення; недомовленість слугувала і езоповою мовою. Різниця очевидна: підтекст-натяк ясний більш-менш відразу, підтекст, як непіддатлива проблема, не прояснюється іноді і з часом” [4, с. 63]. І далі: „Підтекст-інакомовлення виглядає психологією, проте за природою своєю не співпадає з психологічним дослідженням, і це виразно видно – до манірності. Маяковський вловив це реплікою, кинutoю в полеміці 20-х років: „... це більшою частиною прикриття підсвідомих процесів, які не бажають бути розшифрованими” [4, с. 63] та „... кожен істинний художник володіє даром недомовлювати [4, с. 66].

„Якщо спробувати проробити операцію протилежну й прямо виразити цю „думку”, „якесь невизначене почуття”, то все, що з таким зусиллям

приховується перетвориться на банальність” – зазначає Д. Урнов [4, с. 69] і має рацію, адже ми й самі неодноразово переконаємося, що будь-яке „прояснення”, тобто виведення перекладачем інформації, закладеної автором першотвору у підтекст, з імпліцитного рівня тексту на експліцитний, призводить до втрати твором, що перекладається, його художньої вартості.

Ось типова помилка „удосконалення” позиції автора оригіналу. В російському перекладі Фростового “Two Tramps in a Mud Time” читаємо:

*Лишь там, где с нуждой призванье слилось,
И труд стал игрой для спасенья людей, –
Лишь там работа идет всерьез
Во имя неба и лучших дней.* [5, с. 97]

і знаходимо неприпустиму, але досить типову помилку перекладача, в даному випадку А. Сергєєва, спричинену як завжди бажанням „удосконалити” позиції Фроста, оскільки у першотворі сказано: “And the work is play for mortal stakes,” [1, с. 277], тобто „робота є грою, де ставка – життя”. Проте, уподібнення своїх дій „спасінню людей” у тій ситуації, коли реальне, а не умоглядне „спасіння” вимагає, очевидно, протилежних дій, на ділі перетворює героя на циніка і ханжу.

Приклади драматичного конфлікту (як носія прихованого змісту) та вдалого чи невдалого його „розв'язання” деякими перекладачами теж довго шукати не доводиться. Це і твори Фроста „Blueberries” [1, с. 59] та “The Generations of Men” [1, с. 73], в яких мить подолання відчуження постає моментом катарсису, викликаного зверненням до минулого – через спогади про приємні відчуття, пов'язані зі збиранням ягід, в “The Generations of Men”, зокрема, – через уявну мандрівку в часі. Це і досить великий за обсягом вірш “A Hundred Collars” [1, с. 44], який перекладався А. Сергєєвим як „Сто воротничков” [5, с. 32]. Про цей переклад, в якому спотворений смисл першотвору викликаний намаганням зробити позицію Фроста безспірною, можна лише пожалкувати.

Специфіка драматичного конфлікту зумовлюється, як правило, одвічною духовною роз'єднаністю персонажів. В будь-кому випадку він залишається нерозв'язаним і нерозв'язним, не

здійснює скільки-небудь помітного впливу на учасників.

Конфлікт діалогу “Home Burial” [1, с. 51] базується на різному ставленні чоловіка та жінки до смерті дитини. Конфлікт цей нерозв’язний; оскільки зумовлений непримиримою відмінністю психіки двох людей. Невтішність матері переросла в душевну хворобу, її травмує те, що всі люди, в тому числі її чоловік, вважають за можливе продовжувати звичайне життя після такої трагедії (Ричард Пуар’є відмічає кілька рівнів відокремленості подружжя: відмінність мовленнєвих характеристик, різне відчуття часу, сама конструкція будинку [6, с. 126-127]. Все це досить вдало відтворено в російських перекладах О. Чухонцева „Семейное кладбище” [7, с. 83] та А. Сергєєва “Домашние похороны” [8, с. 168-170].

Оригінальний майстер пейзажної лірики Роберт Фрост уміє барвистим словом ретельно змалювати в деталях емоційно насичений пейзаж, точно й талановито відтворити кольори та відтінки. Часом навіть задумується, що ж у його віршах є домінуючою – перший, автосемантичний план, чи, майже завжди присутній у творах поета підтекст.

Таким є і останній вірш із книги “The Boy’s Will” “Reluctance» [1, с. 30]. Поет блукає сільським ландшафтом і повертається додому. Листя опало, за винятком дубового, але пізніше опадє й понесеться по замерзлому снігу в небуття і воно. Мертве листя, зів’яла айстра – куди все дівається? Людина відчуває у собі якусь зраду, приймаючи за належне кончину речей, щоб то не було – кохання чи пора року. Це ще один елегантний твір Фроста, де оплакується рік минаючий. Але цього разу у вірші відчувається дух “неприйняття”, бунту проти смерті. Незважаючи на те, що кінець любові, як і кінець пори цвітіння, неминучий, – людське серце відмовляється його приймати, відмовляється слухняно “go with the drift of things”. В останньому чотиривірші твору присутній ефективний контраст між ідеєю “зради” та образом охочого поступання, поклоніння та прийняття. Й іронічною є порада поета, не поступатися здоровому глуздові, порада на користь бунтівливої але марної субординації розуму перед серцем.

Українському перекладові цього вірша (“Небажання”), виконаному Є. Крижевичем, бракує як деяких присутніх в оригіналі елементів, що підсилюють образність, так і аналогічності відтворення емоційного настрою героя, а звідси й головної думки твору. Аналізуючи першотвір, неважко помітити, що Фрост вживає у ньому чимало архаїчної лексики на зразок “wended”, “lo”, “wither”, очевидно підкреслюючи тим самим думку про неминучість відходу, відмирання того, що віджило. Цей “архаїчний додаток” є засобом закріплення в тексті вірша ідеї, наявної в його підтекстовому вимірі. Перекладач цього Фростового прийому не помітив і, звісно, не скористався ним у своїй інтерпретації твору. “Розмитим”, нечітким знаходимо в перекладі і “підсумковий” образ – головну ідею вірша. Порівняймо:

*Ah, when to the heart of man
Was it ever less than a treason
To go with the drift of things,
To yield with a grace of reason,
And bow and accept the end
Of a love or a season?* [1, с. 30]

*Чи, бува, не найбільшою з вад
Для людини завше було –
Збайдужити до ходу подій,
Не різнити добро де і зло,
І спокійно дивитись на те,
Як відходять любов і добро?* [2, с. 98]

В перекладі зникла аналогія між порою року та людськими почуттями, або навіть більше – філософськими категоріями. Відсутній начисто у Крижевича і хребет образної структури оригінального твору – гострого зіткнення понять, контрастне зіставлення яких народжує об’ємний і місткий образ. В даному випадку це протиставлення ідеї “зради” та стоїчного сприйняття неминучого. Про наявність хоч якоїсь слабенької іронії в тексті перекладу мова навіть вестися не може.

Підтекстоутворювальними засобами в поезії можуть виступати й різноманітні словесно-образні обігравання, а також каламбур.

Так, наприклад, у книзі Фроста “Steeplebush” обіграється з різних боків тема бомби: в поєднанні

зі звичними нападками на науку у вірші „Why Wait for Science” [1, с. 395], з роздумами про неминучість загибелі людства безвідносно бомби (вірш “The Night Light” [1, с. 382]), з так само неминучими в пізній творчості Фроста каламбурами (“Bursting Rapture” [1, с. 399], що одночасно перекладається і як „палкий захват” і як „вознесення на небеса з вибухом”), що А. Кушнер переклав як „Взрывной восторг” [7, с. 327].

Безперечно, існує й низка інших малодосліджених засобів, за допомогою яких формується підтекст художнього твору та, зокрема, підтекстова образність твору поетичного. Так, зокрема, підтекст часто виникає як наслідок взаємодії асоціативних полів, зіставлення предметів, різних взаємодій слова з контекстом. Цей закон діє і серед більших одиниць при зіставленні окремих уривків тексту, образів, картин, сцен, які кожен письменник розміщує не хаотично, а монтує в певному порядку.

У ліриці, як правило, послідовність уривків визначається процесом переживання. Однак їх зміна, перехід від одного до іншого супроводжується порушенням емоційного темпоритму.

Монтаж – це композиційний засіб, що заснований в літературі на поєднанні „стиків” різних за змістом, темою, стилізованим забарвленням фрагментів літературного твору. „Два будь-які фрагменти, поставлені поряд, неминуче поєднуються в нове уявлення, яке виникає із цього зіставлення як нова якість” [9, с. 253].

Тобто монтаж, як зіставлення окремих шматків твору, – це ще один засіб творення художньої інформації, додаткових значень. В літературі, як і в кіно, є різні прийоми монтажу: пропорційність різних планів (загального, середнього, крупного, перехресний і паралельний монтаж), контрастні зіткнення. „Монтаж не стільки порівнює епізоди, події сюжету, скільки підсилює емоційне звучання кожного з них і шляхом взаємодії асоціацій народжує нове художнє значення. Монтажене бачення стало однією з характерних якостей мистецтва ХХ століття” [10, с. 52].

Крім того, що в ліричному творі, як і в епічному, можуть зіставлятися певні шматки тексту, які мають свою художньо-семантичну самостійність, в ліриці особливої ваги набуває принцип повтору як

важливе джерело творення додаткової інформації. Тут мається на увазі не розосереджений дистантний повтор, а принцип повтору, за якого в поезії повторюються окремі звуки, склади, слова, рядки, речення, строфи, образи тощо. Повтор виконує роль спільного елементу для зіставлення окремих частин, введення у взаємодію асоціативних полів, які утворюються навколо цих частин. Повторюваний, скажімо, звук непомітно притягає попереднє слово, яке звучить як акомпанемент, як думка та образ другорядного плану. Адже вступають у взаємодію не лише слова з актуалізованими значеннями, а постійні асоціативні поля, які діють навколо цих слів. Механізм взаємодії між асоціативними полями творення образу, як між простими елементами, так і між складними частинами цілого, однаковий.

Як вид повтору, властивий саме поезії, можна розглядати і риму. Вона повертає нас до попереднього рядка, і він починає звучати в нашій свідомості акомпанементом до того, який читаємо, привносячи собою всі асоціативні поля у їх взаємодії, актуалізовані значення, можливі семантичні нашарування і зрушення, всю художню семантику, весь художній „надтекст”.

Рима повертає нас до того рядка, де є римоване слово. Рима його наче тягне „за ниточку”, і він мимоволі зринає у нашій свідомості ще раз, над щойно прочитаним рядком. Акомпанементний, притягнений римою рядок вступає в асоціативну взаємодію з тим рядком, з яким поєднала його рима, а внаслідок такої взаємодії утворюються нові, так би мовити, комбінації образів, уявлень, емоцій тощо.

Повтор може повертати нас не лише до окремих рядків, а й до цілих строф, частин твору – принцип взаємодії той же, лише в такому випадку вступають в асоціативні зв’язки більші частини твору, і результат взаємодії буде ширший або глибший.

Таку ж роль повтору відіграють і рефрени. Але в них своя специфічна функція своєрідно пов’язувати між собою строфи та щоразу вступати у взаємодію зі строфами, що передують рефрену. Рефрен як вираження основної думки твору у взаємодії із попередньою строфою набуває нових відтінків, на ньому завжди лежить відбиток художньої семантики попередньої строфи.

У рефренах спостерігаємо оновлене застосування зіставлення і повтору. Повтор виконує ще одну цікаву функцію: уподібнення – розподібнення. Коли в словах і реченнях є повторювана частина, яка визначає їх подібність, то неповторювані, неоднакові частини виступають ще яскравіше. Повторення стає основою для зіставлення неоднакового, винайдення своєрідного.

Одним із видів повтору є наскрізний елемент – досить часто він виражає лейтмотив твору. Повтор (образний, словесний, синтаксичний) повертає нас до попереднього шматка тексту і притягує художню атмосферу того уривка, який і вступає в активну взаємодію з текстом навколо повтору. Дуже часто наскрізний елемент виноситься в заголовок. Заголовок фактично – один із видів наскрізного елемента. Це, як правило образ, що виражає основну думку твору, його пафос. І взаємодія між текстом твору та заголовком – є також джерелом творення додаткових значень, художньої семантики.

Іншим засобом творення підтексту є індукування оказіональних сем в результаті іррадіації контексту: нове значення, що виникає при цьому, доповнює, змінює змістовно-фактуальну інформацію тексту. Оказіональна сема обмежується саме сферою акту мовлення, терміновим впливом контексту на системне значення слова, що реалізується.

Художня деталь, що імплікує додаткову інформацію шляхом показу невідповідності між зовнішньою поведінкою героя та його внутрішнім світом теж може бути дієвим чинником у створенні підтекстового образу. Адитивність деталей сприяє створенню образу персонажа на суперлінійному рівні. Художня деталь може бути репрезентована різними типами (зображальна, уточнююча, характерологічна, імпліцитна – Кухаренко В.А. [11, с. 79]). Всі вони сприяють творенню підтексту, оскільки розосереджені по всьому тексту, спрямовані на створення образу більш менш складного об'єкту відображення і розраховані на читацьке творче сприйняття. Під час осмислення деталі відбувається контамінація двох планів оповіді: синтагматичного й текстового, що є основою виділення деталі як сигналу підтексту.

Іншим маркером підтексту, щоправда здебіль-

шого характерним для художньої прози, можна вважати таке суположення різних типів викладів, яке створює смислово непаралельність та об'ємний поліфонічний опис персонажу, що веде до переосмислення тексту. Об'ємна характеристика персонажу шляхом різних типів викладу породжує додаткову інформацію про героя, змінює напрям оцінки в його сприйманні читачем.

Характерним для творення підтекстової образності як прози так і поезії є контраст, що виникає з: 1) семантичної опозиції контактної чи дистантної розміщених надфразових єдностей; 2) опозиції початку та кінця художнього тексту, оскільки контраст являє собою перш за все опозицію двох елементів, що базується на передбаченості / непередбаченості і є одним із основних способів організації художньої структури. При контрастному суположенні контекстів, виражених надфразовими єдностями або початком / кінцем, їхні смисли вступають у взаємодію і внаслідок цього породжують нову семантику.

Тож є очевидним, що підтекст має сигнали матеріальної репрезентації в художньому тексті, які обумовлюються: системним лінгвістичним потенціалом мовної одиниці; синтагматичним оточенням; кореляцією денотативного та конотативного планів лінгвістичної одиниці; взаємодією лінійного та суперлінійного рівнів тексту.

Маркери підтексту диференціюються за рівнями: лексичному та композиційно-архітектонічному. Вони розосереджені на різних рівнях тексту, тому, внаслідок оберненого зв'язку, можна дійти висновку, що підтекст виконує текстоутворювальну функцію.

Безумовно всі вищезазначені засоби творення підтексту художнього твору та, зокрема, твору поетичного, мають ретельно досліджуватися та повноцінно відтворюватися інтерпретаторами при перекладі. Адже не відтворивши підтекст, який зазвичай є головною ідеєю вірша, перекладач ставить під сумнів адекватність перекладу всього твору, одну із важливих складників макрообразної структури якого становить підтекстова образність, яка в свою чергу криє в собі ще багато невивчених сторін та має перспективи наукового аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. The Poetry of Robert Frost. The collected poems, complete and unabridged. Edited by Edward Connery Lathem / Robert Frost. – New York : Henry Holt and Company, 1979. – 610 p.
2. Бойченко В.П. Поліття / Валерій Петрович Бойченко. – К. : Молодь, 1977. – 80 с.
3. Крестинский С.В. Коммуникативная нагрузка молчания в диалоге // Личностные аспекты языкового общения: межвуз. сб. науч. тр. / С.В. Крестинский. – Калинин, 1989. – С. 92–98.
4. Урнов Д. Мысль изреченная и скрытая / Дмитрий Урнов // Вопросы литературы. – М., 1971. – № 7. – С. 52–72.
5. Frost R. Из девяти книг. Стихи / Роберт Фрост. – М. : Иностран. лит.-ра. – 1963. – 144 с.
6. Poirier Richard. Robert Frost. The work of knowing / Richard Poirier. – Stanford, California : Stanford University Press, 1990. – 349 p.
7. Роберт Фрост. Стихи. Сборник. Сост. и общ. ред. Ю.А. Здорова / Роберт Фрост. – М. : Радуга, 1986. – 432 с.
8. Фрост Р. Гора; Закройте окна; Баркас с цветами; Пристрелка; И больше ничего; Домашние похороны. Пер. с англ. и послесл. А. Сергеева / Роберт Фрост // Иностранная литература. – 1985. – № 2. – С. 165–171.
9. Эйзенштейн С. Избранные статьи // С. Эйзенштейн. – М. : Искусство, 1956. – 450 с.
10. Фролова К.П. Цікаве літературознавство / К.П. Фролова. – К. : Освіта, 1991. – 192 с.
11. Кухаренко В.А. Типы и средства выражения импликации в английской художественной речи (на материале прозы Э.Хемингуэя) / В.А. Кухаренко // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. – М. : Высш. шк., 1974. – № 1. – С. 72–80.

© В.М. Кикоть, 2010

УДК8111.111'25:378.016

ЛЕКСИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ У ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ

Д.М. Котляров (Харків)

У статті подані результати аналізу лексичних передумов формування фахової компетенції майбутніх перекладачів у громадсько-політичній сфері на основі проведеного експериментального зрізу.

Ключові слова: громадсько-політична лексика, лексична одиниця, фонові знання.

Д.М. Котляров. Лексические предпосылки формирования профессиональной компетенции будущих переводчиков в общественно-политической сфере. В статье представлены результаты анализа лексических предпосылок формирования профессиональной компетенции будущих переводчиков в общественно-политической сфере на основе проведенного экспериментального среза.

Ключевые слова: лексическая единица, общественно-политическая лексика, фоновые знания.

D.M. Kotlyarov. Lexical prerequisites of forming a professional competence of future translators in the social-political sphere. The article gives the results of analysis of lexical prerequisites of forming a professional competence of future translators in the social-political sphere. The analysis was performed on the basis of the held experimental survey.

Key words: background knowledge, lexical unit, social-political lexis.

Сучасні умови вимагають, аби перекладач володів принаймні двома іноземними мовами, однак проблеми підготовки перекладачів, навіть з основної іноземної мови, досі досліджувалися недостатньо. Вивчення потребують найрізноманітніші аспекти цього процесу, проте у цій статті ми обмежимося аналізом лексичних передумов підготовки майбутніх перекладачів з англійської мови як другої іноземної. Актуальність дослідження зумов-

люється, з одного боку, замовленням суспільства на якісний переклад та вимогами чинної програми, а з іншого – недостатньою кількістю спеціальних досліджень з методики формування фахової компетенції майбутніх перекладачів.

Проблеми змісту вищезгаданого навчання ще чекають на своїх дослідників, а тому у цій роботі ми спробуємо відповісти лише на два запитання: 1) чи достатнім є запас громадсько-політичної лек-

сики студентів з англійської мови як другої іноземної після чотирьох семестрів навчання, аби у п'ятому починати курс практики перекладу з перекладацького скоропису на основі саме такої лексики? 2) з якими джерелами труднощів вони стикаються при перекладі українською мовою з англійської громадсько-політичних текстів?

Таким чином, метою нашого дослідження був пошук відповідей на згадані запитання, для чого слід було розв'язати такі завдання: 1) підібрати тексти, які є репрезентативними для громадсько-політичної сфери; 2) відібрати з цих текстів репрезентативну громадсько-політичну лексику; 3) скласти завдання для перевірки її знання студентами 4) провести експериментальний зріз; 5) проаналізувати роботи студентів, визначити їхній запас громадсько-політичної лексики та джерела лексичних труднощів, з якими вони зіткнулись під час виконання завдання; 6) сформулювати висновки.

Об'єктом дослідження є процес навчання перекладу у громадсько-політичній галузі, а предметом – лексичний склад перекладацької компетенції на початковому етапі навчання перекладу у громадсько-політичній галузі.

Дослідження проводилося на матеріалі громадсько-політичних статей з газети *Kyiv Post* загальним обсягом приблизно 4500 друкованих знаків, з яких було відібрано 99 громадсько-політичних лексичних одиниць (ЛО), слів та словосполучень. Досліджуваними були 19 студентів (2 чоловіки, 17 жінок, віком 19-20 років) другого курсу перекладацького відділення Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, які на час проведення зрізу вивчали англійську мову як другу іноземну вже більше 400 годин.

Під час зрізу (тривалістю 50 хвилин) кожному студенту пропонувалося перекласти тільки виділені жирним шрифтом та пронумеровані ЛО. Наприклад, прочитавши речення 1 (*Mexico's new legislators began their first day*), студенти, в аркуші для відповіді, у графі 1 писали “законодавці”, “депутати” або “законотворці” – зараховувалась як правильна будь-яка відповідь, що підходила за контекстом. Потім відповіді студентів аналізувалися, вираховувався загальний відсоток правильності

перекладу, а також їхня здатність виводити значення незнайомих слів за рахунок контексту, для чого усі ЛО були розподілені за десятьма інтервалами, відповідно до проценту правильності перекладу, наприклад, інтервал 1 включав ЛО, правильність перекладу яких коливалася у діапазоні 91–100%; інтервал 2: 81–90%; інтервал 3: 71–80% і т. і.

Аналіз результатів проводився за методикою, розробленою іншими авторами для вивчення джерел труднощів, що впливають на успішність перекладу у ситуаціях невизначеності [3]. Далі подані результати зрізу, розподіл контрольних слів і словосполучень за інтервалами, відповідно до проценту правильності їх перекладу та аналіз способів перекладу студентами ЛО, які входили до змісту тесту.

У даній вибірці не виявилось жодної ЛО, правильність перекладу якої б склала більше 90%, тобто перший інтервал (91–100% правильності) виявився незаповненим.

У другому інтервалі (81–90% правильності) виявлено лише дві ЛО: *initiatives* (контрольний момент 15: *presidents simply passed down legislative initiatives to be stamped by loyal soldiers*) та *Prime Minister* (контрольний момент 99: *to become Prime Minister*). В обох випадках високий рівень правильності перекладу легко пояснити тим, що дані ЛО відносяться до широкоживаних інтернаціоналізмів. Незначна кількість контекстуальних замінів (за класифікацією способів перекладу ЛО, розробленою В'ячеславом Карабаном [2]), які зареєстровані при перекладі ЛО *initiatives*, переважно свідчить про розуміння змісту слова оригіналу (наприклад, вживання слів *закони*, *нововведення*, *пропозиції*), хоча були й випадки, що говорять про протилежне (спроби вживання деяких слів та словосполучень – *внески в закон**, *обов'язки** (тут і далі зірочкою позначені невдалі спроби перекладу контрольних ЛО) – що не можуть розглядатися як відповідники, навіть у ширшому значенні цього слова).

У третьому інтервалі (71–80% правильності) зареєстровано чотири лексичні одиниці: *lawmakers* (контрольний момент 3: *For the first time ever, lawmakers launched their first working sessions*); *opposition candidate* (контрольний момент 10: *the first opposition candidate to end 71 years of single-*

party rule); **dissidents** (контрольний момент 23: *The former director implicated in Argentina's war against dissidents*); **immunity** (контрольний момент 32: *defining the meaning of deputies' immunity from prosecution*). Відносно високий відсоток правильності перекладу у цьому інтервалі стосовно трьох ЛО з чотирьох (**opposition candidate**, **dissidents** та **immunity**) можна пояснити так само, як і в попередньому інтервалі, наявністю в них інтернаціональних коренів (порівняйте: *опозиційний кандидат*, *дисиденти*, *імунітет*). Що стосується четвертої ЛО (**lawmakers**), то її значення легко виводиться зі складових елементів цього слова (законотворці). Відмінністю ЛО цього інтервалу від попереднього є їх менша частотність, що спричинило більш високий відсоток неадекватних контекстуальних заміни при спробах їх інтерпретації. Наприклад, для перекладу ЛО **opposition candidate** (кандидат від опозиції) пропонувалися такі варіанти, як *суперник-кандидат**, *кандидат в опозицію**, *опонент**; для ЛО **dissidents** – *повстанці**, *протестуючі**, *незадоволені**; для ЛО **immunity** (недоторканість, імунітет) – *незалежність**; для ЛО **lawmakers** (законодавці, депутати, законотворці) – *видавці законів**, *адвокати**. Таким чином, зниження частотності інтернаціоналізмів справляє негативний вплив на правильність їхньої інтерпретації майбутніми перекладачами.

У четвертому інтервалі (61–70%) наявні 3 лексичні одиниці: **human rights abuses** (контрольний момент 25: *He is wanted by criminal judges for human rights abuses*); **divided** (контрольний момент 49: *leader of a nation sharply divided along political lines*); **energy sector** (контрольний момент 85: *attempting to clean up Ukraine's notoriously corrupt energy sector*). Невдалий переклад словосполучення **human rights abuses**, як видно з помилкових варіантів перекладу (*згідно з правами**, *захист прав людини**, *по правам людини**, *правові обов'язки людини**) головним чином був спричинений низькою частотністю ЛО **abuses**. Переклад словосполучення **human rights** загалом не викликав труднощів. Судячи з помилкових варіантів перекладу ЛО **divided** (*розподілення**, *поділив**, *відокремлений**), причиною труднощів

при перекладі цього дієприкметника стало незнання неособових форм дієслова **divide**. Намагання студентів підібрати граматичну форму використовуючи контекст виявилися невдалими. Імовірно, що внутрішньомовна інтерференція, або недостатні знання мови перекладу призвели й до появи такого варіанта перекладу словосполучення **energy sector** (енергетичний сектор), як *енергійний сектор**.

У п'ятому інтервалі (51–60%) зареєстровано 11 лексичних одиниць. Дві з них **majority** (контрольний момент 34: *what constitutes a parliamentary majority* – більшість) та **influence** (контрольний момент 97: *spheres of influence* – сфери впливу) внаслідок міжмовної та внутрішньомовної інтерференції були перекладені відповідно, як *головний**, *голова**, *влада** та *інфлюєнція**, *інфляція**, *зараження**. У першому випадку досліджувані намагались вивести значення слова логічним шляхом від прикметника **major** (головний). Усвідомлення того, що суфікс **-ty** відноситься до іменників призвело до варіантів *голова**, *влада**. У другому випадку, окрім інтерференції, мала місце генералізація значення: *інфлюєнція** – *зараження**. Невдалий вибір варіантного відповідника став причиною невірної перекладу двох лексичних одиниць. Незнання або невірний вибір значень останнього елемента ЛО **single-party rule** (контрольний момент 11: *the first opposition candidate to end 71 years of single-party rule* – однопартійна диктатура) призвело до появи варіантів *закон про одну партію**, *правило однопартійності**, *правило**. Судячи з варіантів перекладу ЛО **call** (контрольний момент 37: **call** new elections – оголосити) *проголосувати**, *позначити**, *викликати**, *закликати**, *зібрати**, *созвати**, *скликати**, можна зробити висновок, що досліджувані зробили невдалу спробу використати контекстуальну заміну (смісловий розвиток). Можливо, причиною труднощів стала недостатня володіння мовою перекладу, хоча останні два варіанти дуже близькі до очікуваного. Імовірним джерелом труднощів при перекладі ЛО **legislators** (контрольний момент 1: *Mexico's new legislators began their first day* – законодавці, депутати, законотворці) стала низька частотність цього слова у матеріалах курсів англійської мови,

що їх проходили досліджувані на момент проведення зрізу. З варіантів перекладу (*правління**, *працівники, що обмірковують нові закони**, *законодавча влада**, *представники законодавчої влади**) видно, що окрім контекстуальної догадки студенти, як і в попередньому випадку, вдалися до контекстуальної заміни, хоча і не зовсім вдало. Намагання застосувати контекстуальну догадку при перекладі ЛО *criminal judges* (контрольний момент 24 *He is wanted by criminal judges* – судді у карних справах) та імовірне знання досліджуваними перекладу першого компонента (часто уживаного інтернаціоналізму) цього юридичного терміну не допомогло вивести його значення в цілому через його низьку частотність у побутовій мові. Спроба вивести значення другого компонента з контексту та імовірні асоціації з судовою системою дала варіанти *мафія**, *злочини**, *кримінальні служби**, *слідчі**, *кримінальне судовиконавство**, *судити**, *судовий виконавець**, *кримінальний кодекс**, *судові виконавці**, *кримінальні порушення**. Структурна складність стала на заваді правильного перекладу таких ЛО, як *clearing the way* (контрольний момент 48: *clearing the way for George W. Bush* – звільняючи шлях): *чистий шлях**, *чистити дорогу**, *очищення шляху**. Недостатнє знання мови оригіналу, або нерозуміння контексту завадили вибрати правильну граматичну форму дієслова *clear*. При перекладі ЛО *politician* (контрольний момент 91: *to test the political waters for another politician* – політик) досліджувані зазнали невдачі через схожість іменникового та прикметникового суфіксу *-ian*, що призвело до появи варіантів *політичний**, *політиком**, *політика**. Перекладаючи ЛО з інтернаціональним коренем *debating* (контрольний момент 42: *We should begin debating the next year's budget* – обговорення) студенти тим не менш вдалися до контекстуальної догадки, чим пояснюються варіанти *планувати**, *формувати**, *думати**, *вирішувати**, або невдало застосували контекстуальну заміну – *переговори**. Судячи з перекладу ЛО *corrupt* (контрольний момент 90: *attempting to clean up Ukraine's notoriously corrupt energy sector* – корумпований): *корупція**, *корупційно**,

очевидно, що досліджувані, знаючи значення її інтернаціональної основи, не змогли скористатися контекстом для визначення граматичної форми цієї ЛО, тобто, контекст виявився непрозорим для аналізу. ЛО *dissolve* (контрольний момент 87: *President has threatened to dissolve parliament*) взагалі не мало помилкових варіантів перекладу, що можна пояснити відносною прозорістю контексту та здатністю студентів впізнавати латинські морфеми.

Шостий інтервал (41–50%) нараховує 10 лексичних одиниць. Серед інших видів помилок у перекладі був і невірний вибір словникового відповідника, наприклад ЛО *powers* (контрольний момент 30: *which expands presidential powers* – повноваження), з варіантами перекладу *сила**, *здатність**, або ЛО *political landscape* (контрольний момент 19: *dramatically altered political landscape* – політичний ландшафт) з варіантами *політичні землі**, *політичне поприще**, *політичний горизонт**. В останньому випадку незнання політичної термінології замість калькування примусило студентів вдатись до неадекватної контекстуальної заміни. Причиною невдалого перекладу наступних двох ЛО стала низька частотність: *go into effect* (контрольний момент 35: *constitutional amendments require the support of two-thirds of lawmakers in order to go into effect* – набрати чинності), з варіантами *досягти затвердження**, *працювати**, *функціонувати**, *бути втіленим у дійсність**, *зробити вплив**, *прийняти закон**, та *launched* (контрольний момент 2: *lawmakers launched their first working sessions* – почали), перекладена як *оголосили**, *приймає**, *впроваджувати**. Намагаючись подолати вищезгадане джерело труднощів, студенти переважно намагалися вивести значення з контексту. Це їм майже вдалося у першому випадку, де незначні розходження із очікуваним варіантом можна пояснити відносною прозорістю контексту та відсутністю структурної складності у цьому словосполученні (схожі принципи побудови в двох мовах). При перекладі ЛО *acting President* (контрольний момент 94: *to succeed the acting President* – діючий) до вищезгаданих труднощів можна додати ще й структурну складність, що стала причиною появи варіантів *активно**, *дія**. На-

магаючись перекласти ЛО *office*, що входить до складу термінологічного словосполучення *take office* (контрольний момент 12: *Fox takes office on December 1* – приступити до виконання своїх обов'язків) деякі досліджувані невдало підбрали варіантний відповідник *офіс**, *кабінет**, а інші застосували контекстуальну заміну: *суснільство**, *робота**, але не зовсім успішно. Варіантів помилкового перекладу словосполучення *long-ruling* (контрольний момент 13: *presidents from the long-ruling party* – що довго знаходиться при владі) не виявилось взагалі, тобто усі спроби (47% вірних відповідей) його перекладу були вдалими. У даному періоді зафіксовано також два випадки внутрішньомовної інтерференції. ЛО *negotiating* (контрольний момент 18: *deputies spent most of its first day negotiating and giving speeches* – дискутуючи, домовляючись) була перекладена як *незадоволені**, *торгівля**. Імовірно мала місце асоціація з *negotiant* (негоціант, торговець). До цієї категорії відноситься й ЛО *electoral votes* (контрольний момент 64: *the state whose 25 electoral votes will settle the election* – голоси виборців) з такими варіантами перекладу як *виборчі голосування**, *електорат**, *вибори**. Напевно студенти не змогли згадати значення слова *votes*, яке, тим не менш, викликало асоціації з виборами або голосуванням.

До сьомого інтервалу (31–40%) відносяться 14 лексичних одиниць. Внаслідок внутрішньомовної інтерференції були невірно перекладені *challenge* (контрольний момент 4: *Mexico's new legislators began their first day with an unprecedented challenge* – завдання). Імовірно досліджувані сплутали його із схожим за формою іменником *change*, внаслідок чого з'явилися такі варіанти перекладу як: *зміна**, *зміна різка**, *переворот**. При перекладі ЛО *governor* (контрольний момент 57: *the governor would like to meet with Gore* – губернатор) мала місце внутрішньомовна та міжмовна інтерференція. Вочевидь, англійські слова *govern*, *government* стали причиною появи таких помилкових варіантів, як *правитель**, *представник уряду**, а схожість з відповідним українським словом дала варіант *губернер**. Намагаючись перекласти слово *overturn* (контрольний момент 62: *he could*

overturn Bush's 537-vote victory margin – переважити, перевершити) досліджувані розділили його на дві складові *over* та *turn*. Інтерференція з словосполученням *be over* дала варіанти *закривати**, *скасувати**, а переклад окремо взятого *turn* дав варіант *повернути**. Те ж саме мало місце при перекладі ЛО *remove* (контрольний момент 78: *attempted to remove political rivals* – усунути, знищити). Внаслідок інтерференції із словом *move* виникли такі варіанти, як *передвигатися**, *повернувся**. Внаслідок міжмовної інтерференції при перекладі слів *adoption* (контрольний момент 27: *Topping lawmakers' agenda is the adoption of amendments*) та *codes* (контрольний момент 39: *ratification of pension codes*) з'явилися, відповідно, такі варіанти: *аданція** та *коди* номери**. Причиною невдалого перекладу декількох контрольних моментів даного інтервалу також ставали відсутність фонових знань разом з помилковим вибором варіантного відповідника. Показовим є переклад слова *house* (контрольний момент 5: *either the Senate or the lower house* – палата парламенту). Внаслідок невірно обраного відповідника студенти пропонували такі варіанти, як *будівля**, *будинок**, *будинок влади**, *дім**. Спроби виведення значення з контексту вилилися у варіанти *ложа**, *сенат**, *інститут**. Досить очевидно у даному випадку є й відсутність фонових знань, бо знання структури парламенту США у комбінації з означенням *lower* допомогло б вивести правильний варіант. Те ж саме відноситься і до ЛО *Supreme Court* (контрольний момент 51: *a split Supreme Court ruled against recounts* – Верховний Суд). Слово *Court* не викликало труднощів, але відсутність фонових знань завадила досліджуваним обрати правильний варіантний відповідник при перекладі слова *Supreme*. В результаті з'явився варіант *Головний Суд**. До цієї категорії можна віднести й переклад ЛО *chief executive* (контрольний момент 9: *who will have to barter like no chief executive before him* – президент, голова виконавчої влади). Як впливає з помилкових варіантів перекладу (*головний виконавчий**, *головний виконавець**, *виконавча голова**), досліджувані знали значення окремих елементів цього сло-

восполучення, але саме відсутність фонових знань завадила їм перекласти його повністю. Через структурну складність словосполучення *party of power* (контрольний момент 74: *known as Ukraine's party of power* – партія влади) було перекладене як *законна партія**, *партія силовиків**, *партія сили**. Не розуміючи значення деяких слів та словосполучень, досліджувані намагалися застосувати контекстуальну догадку, хоча й не завжди вдало. Наприклад, намагання вивести значення невідомого слова *complaints* (контрольний момент 20: *Among the first initiatives was one of the citizens' biggest complaints* – скарги) спричинили такі помилкові варіанти: *представник**, *представник недовольних**, *труднощі**. Не знаючи значення першого компонента словосполучення *senior advisers* (контрольний момент 55: *said one of Gore's senior advisers* – старші радники) досліджувані або переклали лише слово *advisers*, або за допомогою контекстуальної догадки перекладали його як *молдові радники**. Щоб перекласти ЛО *waning authority* (контрольний момент 70: *Looking to preserve his waning authority* – тьмяніючий авторитет), досліджувані, або обмежувались лише перекладом інтернаціоналізму *authority*, або намагалися вивести значення слова *waning*, яке має досить низьку частотність вживання. В результаті з'явився варіант *власний авторитет**. Намагаючись перекласти словосполучення *political waters* (контрольний момент 90: *the new premier is a political decoy deployed to test the political waters*), яке є метафорою, що досить рідко вживається, досліджувані надали наступні варіанти: *політичні кулуари**, *територіальні води**, *води в політиці**, *політичні води**, що свідчить про недостатнє розуміння контексту.

Восьмий інтервал (21–30%) нараховує 20 лексичних одиниць. У цьому інтервалі внутрішньомовна та міжмовна інтерференція була найменш частотною причиною помилкового перекладу (2 ЛО із 20). ЛО *Fulfillment* (контрольний момент 44: *Cabinet officials report on the fulfillment of this year's budget*) через інтерференцію із словами *full* (повний) та *fill* (наповнювати) було помилково перекладене як *наповнення**, *повнота**, *запов-*

*нення**, слово *jailed* (контрольний момент 81: *She was jailed in February* – кинули до в'язниці) було помилково перекладене, як *затримана**, *звинувачена**, зокрема, через асоціацію з діями органів правопорядку. ЛО *agenda* (контрольний момент 26: *Topping lawmakers' agenda is the adoption of amendments* – завдання), через міжмовну інтерференцію з словом *агент* або *агенція новин* було перекладене як *агент**, *новина**. Через невірний вибір відповідника було також невірно перекладено ще 4 ЛО. Словосполучення *drop out* (контрольний момент 58: *Gore made the decision to drop out* – зняти свою кандидатуру) було перекладено як *падати**, *скинути**. ЛО *joined forces* (контрольний момент 75: *this party joined forces with an alliance of factions* – об'єднала сили) помилково переклали, як *приєдналися до сил**, *приєднали сили**. ЛО *sought* (контрольний момент 61: *Gore had sought the recount* – домагався) та *settle* (контрольний момент 65: *the state whose 25 electoral votes will settle the election* – вирішувать долю) були відповідно перекладені як *шукав** та *селити**, *становити**. Структурна складність стала причиною помилок у 4 випадках: ЛО *Cabinet officials* (контрольний момент 43: *Cabinet officials report on the fulfillment of this year's budget* – Кабінет Міністрів, члени уряду) переклали як *кабінет офіційно**, *урядовий офіційний**, *кабінет міністрів офіційно**; *split* (контрольний момент 50: *a split Supreme Court* – розділений, розколотий) – *розподіл**, *розкол**; *reformer image* (контрольний момент 95: *younger premier with a reformer image* – імідж реформатора) – *вигляд реформації**, *реформістський погляд**, *думки реформатора**; *close links* (контрольний момент 96: *younger premier with close links with Russian spheres of influence* – тісні зв'язки) – *закривати**, *закривати потоки**. Решту ЛО студенти переклали за допомогою контекстуальної здогадки, але середня правильність склала лише 25%.

У дев'ятому інтервалі (11–20%) нараховано 22 ЛО. Внаслідок внутрішньої інтерференції було помилково перекладено 5 ЛО. Слово *allegations* (контрольний момент 77: *calls to resign over allegations*) переклали, як *елегантно**, *нелегальний**, імовір-

но, через схожість з прийменниками *elegant, illegal*. Схоже, намагаючись здогадатись значення ЛО **submit** (контрольний момент 40: *The Speaker expected the Cabinet to submit its draft budget to the parliament*) студенти опиралися на значення латинського префікса **sub-** (*nid-*), і тому переклали вищеозначене ЛО, як *підрахувати**, *підписати**, *підтвердити**, *підтримка**. Майже те ж саме трапилося при перекладі слова **resign** (контрольний момент 76: *calls to resign over allegation*). Вочевидь студенти розчленували його на префікс **re-** та основу **sign** (підписувати). В результаті з'явилися варіанти *засвідчувати**, *підписувати**. У випадку з ЛО **suspend activities** (контрольний момент 66: *The vice president has directed the recount committee to suspend activities*), напевно, виникла асоціація із словом *suspect* (підозрювати), що призвело до появи варіанту перекладу *передбачити дії**. Схожість англійських дієслів *bake* та *back* при перекладі слова **backing** (контрольний момент 92: *They are backing this politician*) призвело до варіантів *готувати**, *створювати**, *зробити**. Вибір невірної варіантної відповідника став причиною помилкового перекладу чотирьох ЛО даного інтервалу: **statement** (контрольний момент 68: *campaign chairman said in a written statement*) перекладено як *ствердження**; **aides** (контрольний момент 47: *aides said* – помічники) як *засоби**; **ruled** (контрольний момент 48: *Supreme Court ruled against recounts* – постановив) як *правити**, *керувати**; **succeed** (контрольний момент 36: *but to succeed the acting President* – бути наступником, замінити) як *зробити успішним**, *удаватися**, *одержати успіх**. Три ЛО були перекладені невірно через низьку частотність: **protracted** (контрольний момент 46: *Al Gore decided to concede the protracted U.S. election* – довготривалий) – *захистити**, *затягувати**; **grooming** (контрольний момент 93: *whom the Kremlin is grooming to succeed the acting President* – готує) – *підтримувати**, *передбачувати**; **decoy** (контрольний момент 88: *the new premier is merely a "political decoy"* – принада) – *маріонетка**. Переклад ЛО **prosecution** (контрольний момент 33: *defining the meaning of deputies' immunity from prosecution* – судове пе-

реслідування) як *звинувачення**, *міра запобігання**, та **deployed** (контрольний момент 89: *the new premier is a political decoy deployed to test the political waters* – використаний) як *поставили** говорить про те, що студенти стали жертвами змістових асоціацій. Інші ЛО були перекладені невірно через невдалу спробу застосувати контекстуальну догадку.

В останньому інтервалі (0–10%) знаходяться 13 ЛО. Внутрішньомовна інтерференція спричинила невдалий переклад однієї ЛО. Імовірно, при перекладі ЛО **concede** (контрольний момент 46: *Al Gore decided to concede the protracted U.S. election* – поступитися перемогою) мала місце інтерференція із англійським дієсловом *cancel*, в результаті чого з'явилися варіанти *скасувати**, *відмінити**. Через вибір невірної відповідника в даному інтервалі було невдало перекладено чотири ЛО: **passed down** (контрольний момент 13: *presidents simply passed down legislative initiatives to be stamped by loyal soldiers* – передавали) як *оминути**, *проходити**; **credited** (контрольний момент 83: *The former premier had credited her* – довіряв) як *кредити**, *кредитний**; **deputy premier** (контрольний момент 72: *President asked former deputy premier* – заступник прем'єр міністра) – *депутат прем'єр**, *головний депутат**, *голова депутатів**; **barter** (контрольний момент 8: *who will have to barter like no chief executive before him* – домовлятися) – *обмінювати**, *змінювати**, *бартер**. Через структурну складність та низьку частотність було невірно перекладене слово **outspoken** (контрольний момент 87: *According to the outspoken deputy* – той, що висловився, щирий) – *виговорювати**, *виказати**, *проголошення**. Різноманітність невдалих варіантів перекладу ЛО **President-elect** (контрольний момент 1: *...new political dynamics pose a great challenge to President-elect*) свідчить не тільки про її структурну складність, але й про відсутність фонових знань у студентів. Це словосполучення було перекладено як *президентські вибори**, *вибори президента**, *кандидат у президенти**, *президентське правління**, тобто досліджувані знали, або могли легко здогадатися про значення окремих його еле-

ментів, але їм бракувало усвідомлення того, що президент США, обраний у листопаді, до вступу на посаду у січні, йменується *President-elect*, аби відрізнити його від його попередника, який продовжує виконувати функції президента до січня. Решту ЛО було перекладено із застосуванням контекстуальної догадки.

Загалом проведене дослідження дозволяє сформулювати такі висновки.

1. Середній показник правильно перекладених ЛО склав 32 відсотки, що свідчить про обмежений запас громадсько-політичної лексики у студентів, що закінчують четвертий семестр вивчення англійської мови як другої іноземної, невеликий обсяг відповідних фонових знань та недостатнє володіння механізмами виведення значення незнайомого слова з контексту. Цей результат також можна розглядати як аргумент на користь введення до програми навчання майбутніх перекладачів спеціального пропедевтичного курсу, який би передував курсу перекладацького скоропису, і метою якого було б цілеспрямоване засвоєння мінімально необхідного обсягу найбільш вживаної громадсько-політичної лексики та накопичення відповідних фонових знань у даній сфері.

2. Джерелами труднощів при перекладі українською мовою з англійської громадсько-політичних текстів є: відсутність фонових знань; відсутність у лексиконі необхідних відповідників у зв'язку з низькою частотністю конкретних слів або окремих їх значень; міжмовна та внутрішньомовна інтерференція; структурна складність слова або словосполучення, особливо у випадках розбіжності принципів їхньої побудови в двох мовах.

3. Беручи до уваги наведені вище дані, доцільно побудувати стратегію навчання перекладу громадсько-політичних текстів таким чином, щоб приділяти достатньо часу засвоєнню студентами громадсько-політичної лексики та відповідних фонових знань. При цьому особливу увагу слід звернути на засвоєння слів або окремих їх значень, що характеризуються низькою частотністю. Додаткової уваги потребують також ЛО, переклад яких ускладнюється впливом міжмовної та внутрішньомовної інтерференції, а також ті, що характеризуються ускладненою структурою, особливо у випадках розбіжності принципів їхньої побудови у двох мовах.

Перспективною дослідження вбачаємо розробку пропедевтичного курсу при навчанні перекладу з англійської мови як другої іноземної.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багатомовний on-line словник Multitran [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словника : <http://www.multitran.ru/>
2. Карабан В.І. Переклад англійської наукової технічної літератури. Частина 2. Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі / В'ячеслав Іванович Карабан. – Вінниця : Нова Книга, 2001. – 303 с.
3. Черноватий Л.М. Типологія термінів як інструмент для визначення змісту навчання майбутніх перекладачів / Л.М. Черноватий // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. – 2006. – № 40. – С. 41-44.
4. Kyivpost. Ukraine's leading English-language newspaper [Електронний ресурс]. – Режим доступу до видання : <http://www.kyivpost.com/>
5. Longman Dictionary of Contemporary English. – Harlow: Pearson Education Limited, 2008. – 1949 p.

© Д.М. Котляров, 2010

УДК 821.161.2(477), XIX“=112.2

ШЛЯХИ ВІДТВОРЕННЯ СТРУКТУРНО-КОНОТАТИВНИХ РЕАЛІЙ ТА ВЛАСНИХ НАЗВ В НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ

ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

О.М. Лопушанська (Дрогобич)

В статті розглянуто особливості перекладу структурно-конотативних реалій та власних назв німецькою мовою; проаналізовано основні методи перекладу, які забезпечують адекватність та еквівалентність перекладів О. Кобилянської: метод контекстуальної компенсації та переклад аналогом поширені при відтворенні звертань та суфіксів зменшеності, дескриптивний спосіб перекладу застосовується при відтворенні повторів, транскрипція й транслітерація служать для передачі власних назв

Ключові слова: антропонім, звертання, національний колорит, повтори, ситуативна відповідність, структурно-конотативні реалії, суфікси зменшеності, топонім, транскрипція, транслітерація.

О.Н. Лопушанская. Способы перевода структурно-конотативных реалий та собственных имен в немецкоязычных переводах Ольги Кобылянской. В статье рассмотрены особенности перевода структурно-конотативных реалий и собственных имен на немецком языке; проанализированы основные методы перевода, которые обеспечивают адекватность и эквивалентность переводов О. Кобылянской: метод контекстуальной компенсации и перевод аналогом распространены при переводе обращений и суффиксов уменьшения, дескриптивный способ перевода применяется при переводе повторов, транскрипция и транслитерация служат для перевода собственных имен

Ключевые слова: антропоним, национальный колорит, обращение, повторы, ситуативное соответствие, структурно-конотативные реалии, суффиксы уменьшения, топоним, транскрипция, транслитерация.

О.М. Lopushanska. The Ways of Structural and Connotative Realia and Proper Names Reproduction in Ol'ha Kobylianska's German Translations. The article deals with the peculiarities of structural and connotative realia in the German language. We analyzed the basic methods of realia and proper names reproduction which provide adequacy and equivalence of O. Kobylianska's translations. The method of contextual compensation and translation by analogy are widespread to reproduce direct address and diminutive suffixes, the descriptive method of translation is used to reproduce repetitions, transcription and transliteration are used to convey proper names

Key words: address, anthroponym, diminutive suffixes, national colour, repetitions, situational correspondence, structural and connotative realia, toponym, transcription, transliteration.

Необхідною умовою повноцінного перекладу безсумнівно виступає адекватне відтворення конотативного компонента реалій нашої культури, до числа яких слід віднести структурно-конотативні реалії та одиниці ономастики. Нерідко вчені стверджують, що для створення вірного перекладу перекладачеві потрібно відмовитися від спроб імітувати в перекладі граматичну, зокрема синтаксичну структуру мови-джерела, щоб саме цим наблизитися до відтворення інтонації оригіналу [7, с.159]. В цьому дослідженні проаналізовано особливості відтворення власних назв, звертань, суфіксів зменшеності, повторів німецькою мовою, що становить актуальність обраної теми. Мета статті полягає у виявленні особливостей та способів перекла-

ду структурно-конотативних реалій та ономастичних одиниць німецькою мовою у перекладах О. Кобилянської. Об'єктом дослідження виступають звертання, повтори, суфікси зменшеності, топоніми та антропоніми оригінальних та перекладних творів, предметом – особливості відтворення їх емоційно-експресивного забарвлення німецькою мовою. Матеріалом для статті послужили українські першоджерела в німецькомовних версіях О. Кобилянської.

Незважаючи на наявність певних явищ дивергенції для української та німецької мов у сфері граматики та словотвору, для перекладача це не стає перешкодою бодай частково передати поняттєву інформацію певної структурно-конотативної реалії.

При цьому перекладач повинен врахувати також певні прагматичні правила, тобто, як зазначає Д. Добровольський, „умови, що залежать від соціального статусу мовців, від комунікативної констеляції, від типу комунікативного акту і типу тексту“ [6, с. 3]. До найтипівіших структурно-конотативних реалій віднесемо звертання, суфікси зменшеності, повтори.

Звертання. Проблеми прагматики, що виділяє і досліджує одиниці мови стосовно тієї особи чи осіб, які користуються мовою, набувають все більшої актуальності [1, с.344]. Серед мовних одиниць даної групи широкоживаними виступають різноманітні форми звертання. Можливість адекватного перекладу звертань закладена уже в подібності їхніх стилістичних функцій в обох мовах, адже вони можуть виражати ласку, докір, зневагу, створювати відтінки певної урочистості, ліричності, інтимності, голубливості [11, с. 117]. З усіх відібраних прикладів передачі звертань лише у 9 випадках ця структурно-конотативна реалія не була відтворена у перекладах О. Кобилянської: „Нащо вам знати, **таточку!**“; „Що ж робити, **Катре моя кохана!** треба ждати!“ [4, с. 106] – „Wozu braucht Ihr es zu wissen?“; „Was ist zu tun? Wir müssen warten“ [22, с. 98]. Як засвідчує проаналізований корпус перекладу звертань іноземною мовою, пропуск цієї експресивно-вираженої мовної одиниці спостерігається здебільшого в репліках діалогічного характеру; з одного боку, відсутність звертань в діалогах не послаблює ідейно-естетичної наповненості перекладу, а з іншого, – такий підхід перекладачки підкреслює її вільне трактування текстів іноземною мовою. Для передачі решти звертань О. Кобилянська послуговується методом контекстуально-функціональної компенсації – загалом це 69 прикладів, з яких 14 контекстів зі звертанням передано шляхом використання займенника „mein“, наприклад: „Слухай, **дочко**, – каже Максим, – багачко ти гордуєш, **рибочко!**“ [4, с. 106] – „Höre, **meine Tochter**, sagt Maksym, du bist zu wählerisch und zu stolz **mein Fischlein**“ [22, с. 98]. Своєрідного стилістичного забарвлення набувають в тексті перекладу речення із займенниковими звертаннями, зокрема із інтимізуючим займенником „du“,

який перекладачка вводить у 35 випадках. Такого роду звертання у перекладах О. Кобилянської можна умовно поділити на дві групи: 1. звертання, в яких займенник „du“ служить для вираження грубого, лайливого, зневажливого та презирливого відтінку: „Ігі на тебе, **пияку!**“ або „Іди, йди, **старцуне**, ще колись горівка в тобі займеться“ [10, с. 47] відповідно в перекладі маємо: „Der Teufel hol’ dich, **du Säufer**“ та „Geh’ nur, geh’, **du Bettler**, der Schnaps wird sich noch einmal in dir entzünden“ [16, с. 476]; 2. звертання, які через займенник „du“ набувають пестливого, голубливого та урочистого пафосу: „Ой **мій Андрісчку, мій голубоньку!** Моя **ж ти дитинонько рідна!**“ [12, с. 265] – „Ach, **du mein Andrijetschko, du mein Täubchen! Du mein Kindchen**“ [17, с. 293]. До речі, вживані в німецькій мові займенники підсилюють звертання частіше, ніж в українській, де натомість широко вживаються суфіксальні засоби експресивної й емоційно-оцінної характеристики звертань, як, наприклад, в даному випадку суфікси зменшеності: „Дівоньки-голубоньки“ або „Дівчино-чарівниченько! Чи звелиш мені сватів до тебе слати?“ [4, с. 76] – „Ihr Mädchen-Täubchen“ та „**Du** liebliches Zaubermdchen! Erlaubst du, dass ich zu dir Brautwerber schicke?“ [21, с. 95]. У 19 випадках через відсутність повних еквівалентів О. Кобилянська передає розмовні звертання різностильовими неповними еквівалентами, які разом з іншими засобами розмовної мови забезпечують лише часткову відповідність у перекладі: „Чекай-чекай ти, **лайдаку**, прийде коза до воза“ [10, с. 49] – „Warte nur, **du Kerl**, du wirst noch zu mir zurückkommen“ [16, с. 478]; „(...) а ти, **бідний чоловіче**, хоть із моста та в воду“ [10, с. 59] – „(...) und du, **mein Guter**, kannst ruhig von der Brücke ins Wasser springen“ [16, с. 486]. Читаючи новелу В. Стефаніка „Катруся“, не можна не звернути увагу на кількаразове вживання кличної форми архаїзму „небого“ – звертання до головної героїні твору. При відтворенні архаїчної форми даного звертання О. Кобилянська в кожному окремому випадку використовує інший варіант перекладу: „meine Liebe – Kind – du Arme – mein Mädchen“. Незважаючи на стилістичні розбіжності даної мовної одиниці в перекладі, можна говорити про смис-

лову і функціональну адекватність відтворення, бо в таких випадках, „коли йдеться про лексику, ніхто не може вимагати від художнього перекладу точних словникових відповідностей кожній лексичній одиниці першотвору“ [8, с. 196].

Суфікси зменшеності досить часто передають не тільки денотативну семантику, а й найтонші відтінки почуттів, переживань та оцінок, які потребують свого адекватного відтворення іноземною мовою. Так само як і при перекладі звертань, відтворення суфіксів зменшеності у перекладах О. Кобилянської відбувається здебільшого методом компенсації, хоч значна частина даної структурно-конотативної реалії не знаходить свого повносилого втілення в текстовому полотні німецькою мовою, оскільки у перекладі залишається невідтвореною: із 138 прикладів іменникової групи в 74 випадках перекладачка послуговується суфіксами зменшеності німецької мови: „-chen“ та „-lein“: „Коло баби на печі сиділа **маленька** Марійка з заплетеною **кісочкою**, як мишачий **хвостик**“ [13, с. 105] – „Am Ofen neben der Großmutter saß die kleine Marijka, mit einem geflochtenen Zöpfchen, das wie ein Mäuseschwänzchen aussah“ [18, с.123]; „Якби плавала вона в синьому морі **рибкою**, (...) коли б лігала **пташкою** (...)“ [4, с. 76-77] – „Wenn es als Fischlein im blauen Meere umherschwimmen würde, (...) wenn es als Vöglein umherflöge (...)“ [21, с. 95]. У 7 випадках О. Кобилянська вводить додаткові елементи, здебільшого це епитети, які, згідно з В. А. Кухаренко, функціонально прирівнюються до суфіксів зменшеності [9, с. 111]: „(...) ще й **копичка** сінця стоїть“ [10, с. 60] – „(...) und unweit neben den Tieren befand sich auch ein kleiner Neuschöber“ [16, с. 486]; Дівчино-чарівниченько!“ [4, с. 76-77] – „Du **liebliches** Zaubermädchen! [21, с. 95]. У 9 випадках передачі зменшувальних суфіксів перекладачка послуговується методом компенсації за допомогою лексичних одиниць німецької мови, які у своїй семантичній структурі містять конотації здрібнілості: „(...) хвилинку надумувався і йшов до хати“ [10, с. 46] – „(...) überlegte einen **Augenblick** und ging dann ins Haus“ [16, с. 475]. З решти розглянутих прикладів 42 рази перекладачка залишає цю структурно-конотатив-

ну реалію невідтвореною: „Вона аж **рученьки** до його простягла... От уже він і коло берега, схилився на **весельце**“ [4, с. 108] – „(...) unwillkürlich streckte sie die Arme aus... Bald ist er da beim Ufer; er lehnt sich ans Ruder“ [22, с. 99]. Варто зазначити, що тексти перекладу О. Кобилянської рясніють частими пропусками та контекстуальними замінами слів із значенням здрібнілості, а це, в свою чергу, знижує стилістичну вартість, ідейно-естетичне значення перекладу та вірність його оригіналові взагалі: „Обняла мене мов хмара чорна, тільки й світяться мені як дві **зіроньки** темної ночі: то **дітоньки** мої“ [4, с. 261] – „Um mich legte es sich wie eine schwarze Wolke, in der nur zwei helle **Punkte** leuchten, meine beiden Kinder“ [23, с. 78].

Повтор як засіб увиразнення семантико-стилістичних відтінків художнього тексту у перекладах О. Кобилянської компенсується здебільшого лексичними дескриптивними засобами, що інколи призводить до втрати експресивно-зображальних функцій даного засобу, як в наступних прикладах: „Загадала я собі таку **довгу-довгу** думку“ [10, с. 67] – „Nun versank ich so tief in Gedanken“ [16, с. 511]; „Такий-єм **добрий-добрий**, як молоко“ [10, с. 47] – „Mir ist **ganz gut – ganz klar** im Kopf“ [16, с. 486]. Одним із адекватних способів відтворення повтору можна вважати дескриптивний метод із збереженням повтору на морфемному рівні, який простежується у 9 випадках серед усіх 47 розглянутих: „Ніч **темна-темна**, тільки блискавка блискає“ або „(...) се його Катря стоїть проти місяця, **біла-біла**“ [4, с. 108] відповідно в перекладі маємо: „Dabei eine **finstere, stockfinstere** Nacht auf Augenblicke erhellt von Blitzen“ та „Da stand seine Katja vor ihm, vom Mondlicht umflossen, **weiß**, in blendender **Weiß**“ [22, с. 99]. Повтор дієслів у перекладах О. Кобилянської залишається невідтвореним, що призводить частково до зниження емоційно-експресивного значення оригіналу: „**Чекай-чекай**, Грицю, ти говориш ні се ні те“ [10, с. 53] – „**Warte mal**, Hrytz, du sagst dies nicht und das nicht“ [16, с. 481]. Значного художнього увиразнення набуває повтор при модифікації словотворчим або прикладковим ускладненням. Такого роду повтори О. Кобилянська передає описово, що певною

мірою порушує стилістичну забарвленість тексту: „**дрібно-дрібнесенько** русу косу заплела“ [4, с. 109] – „Den langen Zopf hatte sie **dicht und klein geflochten**“ [22, с. 100].

Велику кількість інформації культурного та історичного характеру у вигляді семантичних нашарувань містить в собі кожна назва, проте слово як форма помітно простежується у власних назвах, які виступають „найконкретнішою, і разом з тим найабстрактнішою категорією, яка дає можливість прослідити за перетвореннями знака конкретного номінального значення у символ, в образ, у загальне поняття на мовних контекстах, що фіксують історію народу, історію світосприйняття, історію слова“ [5, с. 110]. Власні назви або оніми – це, передусім, слова, які є елементами мовленнєвих актів, що самі, або в поєднанні з іншими лінгвістичними феноменами, пробуджують в автора та читача певні ментальні процеси [15, с. 98], бо належать вони до реалій певної мовної культури, відрізняючи її від інших. Носії цієї культури мають щодо реалій деякі фонові знання та асоціації, які на певному етапі міжмовних контактів можуть бути відсутніми в носіїв іншої мови.

Однією з найважливіших функцій **антропонімів** у художньому творі, що суттєво відрізняє літературні імена від реальних, є їх характеристична роль. Конотативний компонент семантики виступає в художньому творі на перший план, якого без певних втрат потрібно передати в перекладі. З огляду на проаналізований матеріал відтворення німецькою мовою онімних одиниць (загальною кількістю 80) можна стверджувати, що для передачі антропонімів (та й топонімів) О. Кобилянська використовує найчастіше практичну транскрипцію та транслітерацію: „І почітую собі на велику, що це **Настя**, а на малі, що це **Марійка** зараз за нев, а це **Іванко**, а це **Василько**...“ [13, с. 106] – „Schau, das ist die **Nastja**, und gleich hinter ihr das ist **Marijka**, und das da der **Iwanko**, und da der **Wassylo**“ [18, с. 124]. Одним із завдань при відтворенні власних імен для перекладача виступає донесення до читача всього об'єму інформації та асоціацій, які закладені в даному імені, тому і важливо правильно відтворити його звукову та графічну форми. Для

передачі власних імен із суфіксами зменшуваності, які надають їм пейоративного або пестливого значення, В. Виноградов виділяє два способи: 1. транскрипція, (застосовується в тому випадку, коли перекладач впевнений, що на фоні повного імені та контексту новостворена пестлива форма імені стане зрозумілою іноземномовному читачеві) та 2. передача вихідної нейтральної форми транскрибованого імені з додаванням прикметників, експресивно-оціночне значення яких дорівнює суфіксам зменшуваності [3, с. 130-131]. Як бачимо, скориставшись методом транскрипції, О. Кобилянській вдалось адекватно передати експресивні та словотвірні варіанти імен – здрібно-пестливі словоформи. Спроба застосувати дериваційні засоби німецької мови при передачі українських демінутивних варіантів нерідко призводить до виникнення антропонімів, чужих за структурою обом словотвірним системам. Так, перекладаючи назву новели В. Стефаніка, яка озаглавлена власним іменем „Катруся“, в німецькомовному варіанті О. Кобилянська схиляється до використання примітки поряд із транскрибованим іменем „**Katrussja***“ (***Kätchen**) [19, с. 529]. Використання притаманного німецькій антропонімії суфікса *-chen* для передачі пестливості (**Katchen** від українського імені Катя) в даному випадку можна вважати не досить вдалим, бо новостворене побудоване на український лад ім'я не відтворює конотативного нашарування Стефанікової назви, тим більше стає незрозумілим для німецькомовного читача. У трьох варіантах перекладу власних імен простежується морфологічне пристосування власних назв мови-джерела до антропонімійної системи мови-реципієнта – у виносці О. Кобилянська подає їх німецькі еквіваленти, які своїм етимологічним змістом рівноцінні україномовним і служать лише для глибшого розкриття семантичного відтінку: „Aber sein eigentümlicher Name war **Hrytz***“ (***Georg**) [16, с. 474]; „Und Die Nachbarin des Hrytz, die alte Semenycha, erwischte einmal **Nykola***“ (***Nikolaus**) [16, с. 476]. Таку позицію перекладачки можна вважати задовільною, бо паралельне застосування україно- та німецькомовного імені не знижує його емоційного значення, а навпаки, сприяє кращому розумінню читача.

Досить часто експресивність найменувань може бути зумовлена їх стилістичною маркованістю. У художніх текстах українських прозаїків таке емоційне навантаження особливо виражене в розмовних та діалектних власних іменах, до яких часто у своїх текстових полотнах вдаються Лесь Мартович, Марко Вовчок, В. Стефанік та ін. У німецькомовних перекладах Ольги Кобилянської такого роду антропоніми не зберігають національного колориту, свого розмовного характеру, бо відтворені загальноживаними іменами, які, в свою чергу, забезпечують краще сприйняття читачами: „Хіба ж ти й сам не гуляв зроду, **Йване?** – скажуть мати“ [4, с. 75] – „Und hast du dich in deiner Jugend nicht belustigt, **Iwan?** fragt die Mutter“ [21, с. 94]; „От маєте, якби так кум **Митер** крадьки від жінки вмерли“ [10, с. 64] – „Da habt ihr’s! Gevatter **Demeter** möchte sehr gerne heimlich vor seiner Frau sterben“ [16, с. 509].

При передачі низки антропонімів спостерігається посередництво російської мови. Таке відтворення власних імен німецькою мовою можна вважати незадовільним, бо спотворює найменування персонажів твору, окрім того, при перекладі, опосередкованого російською мовою, втрачається авторська концепція твору [2, с. 15]. Як і в більшості тогочасних перекладачів, схильність О. Кобилянської до відтворення ономастичних одиниць у кількох випадках (8) за правилами російського правопису можна пояснити впливом тоталітарного режиму: „(...) старий **Миколай** пошив наново столу“ [13, с. 52] – „(...) der alte **Nikolaj** seine Scheune aufs neue ausgeflickt“ [19, с. 530]; „У хаті сиділи на лаві вийт і **Семен**, а в сінях великий **Микита** та й малий **Микита**“ [10, с. 60] – „Im Hause sassen auf der Bank der Gemeindevorsteher und der **Semen**, und im Vorhause stand der grosse **Mikita**, und der kleine **Mikita**“ [16, с. 487].

В українських художніх текстах дуже часто надibuємо найменування конкретних осіб кількома варіантами імені, розмаїтість яких О. Кобилянська зберігає в усіх випадках, як, наприклад, в оповіданні Марко Вовчок „Два сини“: Василь – Wassyl; Василько – Wassilko; Василечко – Wassili; Андрій – Andrij; Андрійко – Andrijko. З корпусу про-

аналізованих антропонімів в чотирьох випадках спостерігається тенденція заміни імені особовими займенниками або нейтральними апелятивами на зразок: „Що з тобою, **Настусю?**“ [14, Т.3, с. 589] – „Was fehlt dir, Schwesterchen?“ [20, с. 244]; „**Андрійко** не такий“ [4, с. 257] – „Das gerade Gegenteil ist sein Bruder“ [23, с. 76].

У творах на сільську тематику часто зустрічаємо особові назви жінок на *-иха*, яких науковці відносять до структурно-конотативних реалій [7, с. 164]. При відтворенні андронімів О. Кобилянська послуговується транскрипцією із збереженням української словотвірної форми: „Кільканадцять днів після цього прийшли відвідати слабого **Семениха** з **Процихою** та й **Іваниха**“ [10, с. 65] – „Fast zwei Wochen darauf kam **Semenycha** mit der **Prozycha** und **Iwanycha** den Kranken zu besuchen“ [16, с. 510]. Транскрибовані особові назви жінок в даному випадку не відтворюють конотаційних нашарувань та не підкреслюють розгорнену автором першотвору (Лесем Мартовичем) атмосферу традиційного українського села.

Серед більшості транскрибованих антропонімів лише один раз послуговується О. Кобилянська описовим методом – при відтворенні прізвища: „(...) і став оглядати перепудженими очима портрет **Снігурського**“ [10, с. 49] – „(...) und begann mit erschrockenen Augen **das Bild eines Heiligen** zu betrachten“ [16, с. 477]. Мабуть, перекладачка мала рацію, бо прізвище тут не вагоме.

Як і для більшості перекладів, при відтворенні антропонімів у перекладах О. Кобилянської простежуються певні огріхи; тут маємо на увазі заміну одних імен іншими: „Був жонатий удруге з **Калиною**, тепер Грициха“ [10, с. 44] – „Er war zum zweitenmale verheiratet mit **Katharine**, die nun Hrytzycha hiess“ [16, с. 474]; „І **Мотря** заручилась із Кирилом Савтирем“ [4, с. 81] – „Auch **Martha** verlobte sich mit Kyrylo Sawtyr“ [21, с. 116].

Відтворення **топонімів**, як і антропонімів здійснює О. Кобилянська методом транскрипції, за винятком тих, що мають свої усталені відповідники: „(...) як панувала на **Вкраїні** удвійзі **Польща** і **Московщина**“ [4, с. 105] – „(...) als über die **Ukraine Polen** und **Russland** gleichzeitig geherrscht“

[22, с. 97]. Серед різних недоліків перекладів О. Кобилянської, а саме пропусків, буквалізмів слід назвати неадекватне відтворення топоніму – міста Черкаси: „Саме проти **Черкас**, нижче **Домонтова**, сидів хутором над **Дніпром Максим Гримач**“ [4, с. 105] – „Gegen das **Tscherkessenland** zu, abwärts von **Domontov**, lebte in einem Gehöft unweit vom **Dnjeper – Maksym Hrymacz**“ [22, с. 97].

Як бачимо, для відтворення структурно-конотативних реалій, які не мають безпосередніх відповідників у структурних ресурсах німецької мови, О. Кобилянська вдається до різних способів: зрідка для одних віднаходить повні функціональні відповідники, для інших – лише часткові, а значна частина залишається невідтвореною або просто опущеною, що підкреслює українізацію її перекладів; при відтворенні власних назв перекладачка схиляється до методів транскрипції та транслітерації. Виходячи із короткого перекладознавчого аналізу структурно-конотативних реалій та власних назв німецькою мовою, серед напрямів подальших наукових пошуків доцільно виділити особливості відтворення О. Кобилянською інших національно-маркованих одиниць іноземною мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М. : Сов. энцикл., 1966. – 608 с. 2. Бияк Н.Я. Особливості найменування осіб в українській художній прозі та збереження їх функцій у німецькомовних перекладах): Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. – українська мова / Прикарпатський університет ім. В. Стефаніка. – Івано-Франківськ, 2004. – 21 с. 3. Виноградов В.С. Лексические вопросы перевода художественной прозы. – Москва : Изд-во МГУ, 1978. – 174 с. 4. Вовчок Марко. Народні оповідання. – Київ : Дніпро, 1989. – 271 с. 5. Дарзаманова Г.З. Отражение картины мира в рус-

ских, татарских, английских фразеологических единицах с личными именами // Языковая семантика и образ мира. – Казанский государственный университет, 2004. – С. 110–112. 6. Добровольський Д.О. Прагматические правила как языковая универсалия // Прагматические аспекты функционирования языка. – Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 1983. – С. 3–13. 7. Зорівчак Р. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози). – Львів: Вид-во при ЛДУ, 1989. – 215 с. 8. Коптілов В.В. Першотвір і переклад: Роздуми і спостереження. – Київ : Дніпро, 1972. – 216 с. 9. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту: навчальний посібник для студентів старших курсів факультетів англійської мови. – Вінниця : Нова Книга, 2004. – 272 с. 10. Мартович Лесь. Вибране: оповідання. – Ужгород : Карпати, 1982. – 224 с. 11. Медвідь О.С. Англійські звертання і привітання в українському перекладі // Теорія і практика перекладу. – К. : Вищ. шк., 1988. – Вип. 15. – С. 116–123. 12. Пчілка О. Твори. – Київ : Дніпро, 1988. – 583 с. 13. Стефанік В. Моє слово. Новели, оповідання, автобіографічні та критичні матеріали, витяги з листів. – Київ : Веселка, 2001. – 319 с. 14. Українка Леся. Твори в 5-ти томах. – Київ, 1952. 15. Bruck G., Bodenhorn B. The Anthropology of Names and naming. – Cambridge UP, 2006. – 303 p. 16. Martowytsh Ol. Ein Bauernsterben // Ruthenische Revue. – 1905. – Jg. 3. – Nr. 20. – S. 474–488; Nr. 21–22. – S. 507–518. 17. Pczilka Olena. Nachtigallengesang // Ruthenische Revue. – 1903. – Jg. 1. – Nr. 11. – S. 266–270; Nr.12. – S. 290–294. 18. Stefanyk W. Ein Brief // Ruthenische Revue. – 1903. – Jg. 1. – Nr. 5. – S. 123–125. 19. Stefanyk W. Katrussja // Ruthenische Revue. – 1904. – Jg. 2. – Nr. 18. – S. 529–532. 20. Ukrainka Leßja. Das Lied ohne Worte // Ruthenische Revue. – 1903. – Jg. 1. – Nr. 9. – S. 218–222; Nr. 10. – S. 241–245. 21. Wowtschok Marko. Ein Traum // Ruthenische Revue. – 1904. – Jg. 2. – Nr. 4. – S. 93–96; Nr. 5. – S. 115–117. 22. Wowtschok Marko. Maksym Hrymaz // Ruthenische Revue. – 1903. – Jg. 1. – Nr. 4. – S. 97–101. 23. Wowtschok Marko. Zwei Söhne // Ruthenische Revue. – 1903. – Jg. 1. – Nr. 2. – S. 74–79.

© О.М. Лопушанська, 2010

ГЕРМАНІСТИКА У ХХІ СТОЛІТТІ: КОГНІТИВНА, СОЦІО- ТА ПРАГМАЛІНГВІСТИКА

10 квітня 2010 року у Харківському національному університеті ім. В.Н. Каразіна відбулася перша наукова конференція германістів “Германістика у ХХІ столітті: когнітивна, соціо- та прагмалінгвістика”, проведена за ініціативою кафедри німецької філології та перекладу факультету іноземних мов. Керували роботою оргкомітету конференції декан факультету іноземних мов, доктор педагогічних наук, професор В. Г. Пасинок і завідувач кафедри німецької філології і перекладу кандидат філологічних наук, доцент В. П. Кривенко. У рамках конференції було заплановано роботу у таких напрямках:

1. Когнітивна лінгвістика ХХІ століття (концепти, когнітивні метафори, фреймове моделювання, картина світу).
2. Дискурси ХХІ століття (Інтернет, медіа, реклама, PR, політичний дискурс).
3. Маргіналії мовлення ХХІ століття (молодіжний сленг, професійний жаргон, гендерні особливості мовлення).
4. Прагмалінгвістика ХХІ століття (мовленнєві акти, стратегії і тактики дискурсу, непряма комунікація).
5. Дискурс-аналіз.

Обрання напрямків роботи конференції зумовлене сучасними тенденціями розвитку мовознавства, у якому наразі домінують когнітивні, прагмалінгвістичні та соціолінгвістичні дослідження.

У роботі конференції взяли участь науковці Харкова, Луганська, Донецька, Дніпропетровська, Горлівки, Запоріжжя, Києва, Полтави, Сум, у цілому – 60 лінгвістів. Було вирішено відмовитись від пленарного засідання та провести обговорення у рамках секційних засідань, розділивши їх на два часових блоки. У перерві учасники під час фуршету могли у кулуарному порядку обговорити почуте і поділитися своїми ідеями і науковими здобутками.

Хоча такий розпорядок конференції є незвичним, він видається вдалим нововведенням, адже такий формат роботи є невід’ємною складовою наукового спілкування.

У рамках секції “**Когнітивна лінгвістика**” дискусія розпочалася з обговорення методів вивчення концепту, викликаного доповіддю Р. М. Гладушиної. Лінію дискусії було продовжено у розгляді часових категорій (В. П. Кривенко), когнітивної метафори (М. Ю. Сальтевська), когнітивного аспекту значення прикметників (А. М. Суддя), омовлених концептів емоцій (Ю. Ю. Шамаєва), концепту SIN (О. В. Ваховська). Модерувала дискусію кандидат філологічних наук, доцент Ю. Ю. Шамаєва.

На секції “**Прагмалінгвістика**” у центрі уваги знаходилась проблема непрямой комунікації і прихованих, імпліцитних смислів, що було представлено доповідями Л. Р. Безуглої “Мовні засоби імплікації пропозиційного смислу в німецькомовному дискурсі”, О. М. Белозьорової “Невербальні індикатори мовленнєвого акту натякання”, Н. В. Говорухи “Когнітивно-семантичні види імплікатур тавтологічних висловлювань у німецькомовному дискурсі”, І. О. Голуб “Евфемізація як засіб вираження імпліцитної стратегії дискримінації у німецькомовній пресі”, Т. С. Займак “Роль прагматичної пресупозиції у реалізації імпліцитних мовленнєвих актів”, М. О. Сідорової “Типи прихованих смислів у питально-відповідних єдностях німецькомовного діалогічного дискурсу”. Підіймались також питання мовленнєвого впливу (С. І. Криворучко), прагмалінгвістичного дослідження невербальної комунікації (Г. О. Леймонченко), фактору адресата у комунікації (І. М. Панченко), впливу на адресата графічного оформлення тексту (Н. С. Рева). Модерувала дискусію доктор філологічних наук, професор Л. Р. Безугла.

На об'єднаній секції “**Маргіналії мовлення. Дискурс-аналіз**” було розглянуто такі доповіді: “Сленг як одна зі складових молодіжної мови” (О. О. Беззубова), “Инконгруэнтность как когнитивный аспект комической языковой личности ребенка” (Г. Г. Гусева), “Художественный дискурс и метафора” (С. М. Корінь), “Молодежный сленг и формирование самосознания” (І. В. Рубцов). Крім того, велось обговорення академічного дискурсу (М. В. Рябих), функціонування текстових категорій у фольклорному дискурсі (С. І. Сотникова), зв'язку лінгвістики і гомілетики (В. В. Унукович). Модерувала дискусію кандидат філологічних наук, доцент С. І. Сотникова.

У рамках секції “**Дослідження медіа**” обговорювалися аспекти вивчення медійного дискурсу загалом: застосування маніпуляційних стратегій у сучасних засобах масової інформації (О. П. Ришкова), мас-медійні репрезентації у сприйнятті соціокультурного простору (І. А. Ткаля); особливості рекламного дискурсу: вплив світової фінансової кризи на рекламний дискурс (Л. Д. Маєвська) і значення кодів у рекламі (К. І. Тішанінова); пробле-

ми дослідження інтернет-комунікації: спілкування у межах інтернет-конференцій (Л. О. Мазур), вплив ознак постсучасності на мовленнєві особливості інтернет-форумів (О. Ю. Малая), проблема гіпертекстуальності епонімів (Н. А. Оніщенко). Модерувала дискусію кандидат філологічних наук, доцент Н. А. Оніщенко.

Приємно відзначити, що уякості слухачів на конференції були присутніми не лише викладачі, аспіранти та студенти факультету іноземних мов, але й представники суміжних спеціальностей – соціологи, філософи, спеціалісти з медіа-комунікацій.

За результатами роботи наукової конференції біло надруковано міжвузівську збірку тез доповідей. Сподіваємося, що проведення подібних вузькоспеціалізованих конференцій, що дозволяють зосередитися на найбільш актуальних проблемах лінгвістики, стане традиційним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матеріали наукової конференції германістів “Германістика у ХХІ столітті: когнітивна, соціо- та прагмалінгвістика”. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – 112 с.

*Відповідальний секретар
Оргкомітету конференції
канд. філол. наук
О.Ю. Малая*

МОНОГРАФІЯ Р.І. ДУДКА
“ПРОБЛЕМА ЗНАЧЕННЯ ТА СМISЛУ ТЕРМІНА
В ГУМАНІТАРНИХ НАУКАХ”

(Львів: Львів. нац. університет, 2009. – 358 с.)

І.С. Шевченко, докт. філол. наук (Харків)

Проблема смислової (семної) структури слова перебуває у центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних семасіологів. У сучасній семасіології широко дискутуються наступні питання: семантичного сегменту слова, який називають окремим значенням слова; ієрархії відношень між смислами, критерію виокремлення головного (основного) значення та його взаємозв'язку між смисловими одиницями. Цей спектр проблем ще чекає свого вирішення, тому стає зрозумілим, наскільки актуальним є дослідження, здійснене Р.І. Дудком.

Актуальність монографії Р.І. Дудка полягає у зростаючому зацікавленні лінгвістів в аналізі фахових терміносистем. Автор цілеспрямовано поєднує традиційні методи термінологічних досліджень з окремими прикладними аспектами функціонування термінів у фахових текстах, взаємодії їх семантики. Важливість цієї розвідки підсилюється як складністю та багатоаспектністю проблеми значення, так і недостатньою теоретичною розробленістю його сутності: в останні десятиріччя увага дослідників зфокусована здебільш на питаннях лексико-семантичних варіантів (ЛСВ), відношеннях їх похідності та взаємозв'язків між ними, у той час як семантичний інваріант незаслужено залишається поза цим фокусом.

У дослідженні Р.І. Дудка увага акцентується на тому, що мовознавство завжди тісно поєднувалось з філософією та еволюціонувало одночасно як емпірична й метафізична (філософська) наука, тому стан лінгвістики на усіх її етапах розвитку залежав від розвинутості філософських наук. Саме розгляд філософського питання про взаємозв'язок між словом та названим предметом був джерелом формування античної теорії мови. Ще Аристотель вва-

жав, що слова мають значення, котрі люди узвичаїли спільним розумінням. Сократ стверджував, що окремі звуки мають певну якість предметів, або виражають певну їх ознаку, через що відбувається узгодженість між назвою та річчю.

Отже, цілком резонним є твердження автора монографії про те, що наявність конкретного семантичного інваріанта у слові зауважували і в давні часи, і пізніше, у ході зародження мовознавства як науки. Так, поняття внутрішньої форми слова, яким оперує О. Потебня, закорінене ще в науці греків (Сократ, Платон). Демокріт вважав форму впорядкованістю частини цілого, що визначає ціле, а Гегель, вказуючи на єдність форми та змісту, стверджував, що зміст – це перехід форми у зміст, і форма – це перехід змісту у форму.

Рецензоване монографічне дослідження пронизує ідея про те, що пізнання навколишньої дійсності реалізується через процес її “розкладання” на окремі фрагменти (смислові компоненти) – семи з подальшою номінацією кожного виокремленого фрагмента. Цілком слушним є залучення поглядів логіко-філософської школи К. Твардовського, який акцентував тісний зв'язок мислення й мови. Зокрема, представник цієї школи К. Айдукевич у своїй логіко-семантичній концепції смислу, викладеній у праці “Мова і смисл”, стверджував, що смисл мають усі слова, які у різних системах можуть називати один і той самий предмет.

У теоретичній частині монографії здійснено критичний огляд концепції значення слова як класичного традиційного мовознавства, так і шкіл структуралізму. Досліджуючи генезу спільного семантичного компонента інваріанта, Р.І. Дудок вдало застосовує положення фонології у семасіологіч-

них дослідженнях. Він зосереджує увагу на концепції внутрішньої форми слова, яка, на думку автора, сприяє розвитку семантичного простору значення. Простежено мовний механізм співвідношення одного і того самого слова з різними позамовними об'єктами та виявлено найсуттєвіші ознаки, які роблять знак зрозумілим і дають йому змогу функціонувати у мовленні. Проаналізовано численні теорії значення та смислу і вироблено свій погляд на значення як низку стабільних семантичних інваріантних компонентів-сем у мові та смисл як змінний компонент у мовленні. Інваріант у монографії розглядається як абстрактна одиниця, якій притаманна сукупність ознак, і завдяки якій стає можливим позначення безлічі предметів і явищ навколишньої дійсності. Постановка дослідником питання у ракурсі віднаходження саме інваріантного значення перспективна і суттєва для відповіді на питання появи значення, його внутрішнього смислового наповнення.

Новизна дослідження вбачається в тому, що в монографії вперше розроблено і використано методу, що спирається на діхотомію “значення-смисл” для виокремлення інваріантних та змінних сем термінів різних граматичних класів. Відстежено роль інваріантного значення у “породженні” окремих смислів при уживанні терміна, його концептуальний простір. Позитивним у монографії Р.І. Дудка є те, що досліджено концептуально-семантичну площину гуманітарного терміна, розроблено науковий апарат і логіку семантичного аналізу, що дозволило автору пояснити механізм розмежування узагальненого значення терміна у мові та змінного смислу у мовленні.

У другому розділі монографії Р.І. Дудок вміло застосовує свою методу для розмежування інваріанта значення у системі мови та конкретних смислів у системі мовлення. На думку автора, у процесі поєднання інваріантного компонента загальноновживаного слова із спеціальним диференційним поняттям воно отримує однозначний термінологічний смисл у межах відповідної терміносистеми. Ключовою у монографії є теза про те, що структурно-семантичний потенціал терміна забезпечує його міжфахову кореляцію у гума-

нітарних терміносистемах. Теоретична цінність монографії полягає у доведенні автором ідеї автономності терміна від контекстуального оточення. Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягає також у тому, що монографія містить зразки словникових та спеціальних гуманітарних статей, запропонованих автором для практичного використання в лексикографічній практиці.

Системний підхід до лінгвістичного аналізу англomовних фахових гуманітарних термінів, їхньої частотності, насиченості тощо здійснено у третьому розділі монографічного дослідження. Слід окремо зазначити, що виявлення специфіки терміносистеми гуманітарної сфери відкриває перспективи для подальшого вивчення механізмів формування і функціонування інших терміносистем, у тому числі і тих, що розвиваються.

Р.І. Дудок аргументує, що згадувана методика з опертям на компонентний аналіз словникових дефініцій тлумачних словників забезпечує розмежування стабільних інваріантних компонентів мови та змінних екстралінгвальних понять. Те, що в лінгвістиці вважається різними значеннями слова, з точки зору автора монографії, є лише різними екстралінгвальними смислами. Подальший аналіз гуманітарних термінів дозволив автору розбити весь семантичний континіум відповідної терміносистеми на смисли, дослідити їх семантичний простір та зони взаємного перетину.

Щодо породження терміну автор дослідження стверджує, що збагачення словникового складу англійської мови здійснюється головним шляхом за рахунок власних мовних ресурсів. У монографії висунуто гіпотезу про те, що елементарні смислові компоненти значення терміна є вродженими та складають частину генетичного коду людини. Вони є фундаментом, на якому будується семантична система будь-якої мови, тому цілком логічно, що такі фундаментальні смислові компоненти не можуть бути в кожному випадку відмінними, оскільки носії мови були б позбавлені можливості контакту між собою.

Окремі дискусійні моменти роботи можна звести до наступних:

- навряд чи можна стверджувати, що число та набір смислів є абсолютно об'єктивними і не можуть бути представлені інакше, адже один і той самий лінгвістичний об'єкт можна побачити з різних позицій: як сукупність взаємопов'язаних семантичних одиниць (які автор називає ЛСВ слова або значеннями багатозначного слова) і як набір смислів, позначений однією і тією ж звуковою оболонкою формативом. Обидві позиції мають право на існування;

- стосовно корисності загального значення, як і інших абстракцій (фонема, морфема, корінь) слова, то вони повинні підтверджуватися або відкидатися практикою, про що у свій час писав ще Є. Курилович.

У цілому монографія Р.І. Дудка містить добре

обґрунтовані висновки, які відзначаються чіткістю та послідовністю, базуються на тому, що власне інваріантне значення виконує функцію диференціації, виступає семантичним диференціалом. В роботі вирішені всі поставлені в ній теоретичні й практичні завдання.

Проведене дослідження відкриває нові перспективні напрямки вивчення терміна, його семантики та конотативного наповнення у споріднених гуманітарних та природничих науках. Можна сподіватися, що монографія Р.І. Дудка "Проблема значення та смислу терміна в гуманітарних науках" стане у нагоді дослідникам семантики терміна як гуманітарних, так і природничих наук, усім, хто цікавиться непростю проблемою семантики терміна.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ СТАТЕЙ ВІСНИКА ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Матеріали для опублікування приймаються від спеціалістів у галузі романо-германської філології та методики викладання іноземних мов. Зміст статей повинен відповідати вимогам ВАК України (див. Бюлетені ВАК, 2003, № 1; 2008, № 2).

Мова публікацій: українська, російська, англійська, німецька, французька.

Обсяг публікацій у межах: 7–9 стор.

Правила оформлення рукописів

- стаття подається у вигляді 3,5” дискети в редакції Word для Windows версія 6.0, 7.0 без автоматичних переносів слів разом з двома примірниками тексту;

- індекс УДК міститься ліворуч, перед назвою публікації (шрифт 12 Times New Roman);

- відцентрована назва публікації друкується великими літерами жирним шрифтом (розмір шрифту 14), під нею в центрі звичайними літерами ініціали автора, прізвище, вчена ступінь після коми (канд. філол. наук) та поряд у дужках – назва міста;

- анотації (близько 500 знаків з пробілом, ключові слова розмістити за абеткою) на трьох мовах: українській, російській, англійській) подаються шрифтом 10 Times New Roman; на початку кожної анотації подати ініціали, прізвище автора та назву статті на відповідній мові;

- основний текст рукопису друкується через 1,5 інтервали шрифтом 12 Times New Roman або Times ET, поля ліворуч, вгорі, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу – 5 знаків. Чітко диференціюються тире (–) та дефіс (-);

- при використанні спеціальних шрифтів або символів їх додають відокремленими файлами. При наявності ілюстрацій їх теж подають відокремленими файлами;

- статтю необхідно узгодити з вимогами ВАК, тобто на початку вказати об’єкт, предмет, мету, матеріал та актуальність дослідження, наприкінці намітити перспективи аналізу (шрифт розріджений – 3,0);

- сторінки рукопису нумеруються олівцем на звороті;

- ілюстративний матеріал подається курсивом. Елементи тексту, які потребують виділення, підкреслюються. Значення слів тощо беруться у лапки.

- посилання у тексті оформлюються згідно з нумерацією списку використаної літератури, наприклад: С. Левінсон [1, с.35], де перший знак – порядковий номер за списком, а другий – номер цитованої сторінки;

- завершує публікацію Література (друкується жирним шрифтом великими літерами без відступу від лівого поля). Нижче ввідбір до тексту подається занумерований перелік цитованих робіт (довідники включно) в алфавітному порядку авторів, оформлений із дотриманням стандартів ВАК України 2008, наприклад:

1. Адмони В. Г. Исторический синтаксис немецкого языка / В. Г. Адмони. – М. : Высш. шк., 1963. – 335 с.

2. Богданов В. В. Коммуниканты / В. В. Богданов, В. И. Иванов // Вестник Харьков. нац. ун-та имени В. Н. Каразина. – 1989. – № 339. – С.12–18. (див. правила оформлення списку літератури у Бюлетені ВАК № 3, 2008 р.)

При необхідності надається список джерел ілюстративного матеріалу, оформлений так само, якому передують назва джерела ілюстративного матеріалу;

- підрядкові виноски не допускаються.

В окремому файлі та на окремому аркуші подаються відомості про автора (прізвище, ім’я та по батькові повністю), науковий ступінь, звання, місце роботи, посада, телефон, домашня адреса та електронна адреси.

Аспіранти та викладачі додають до рукопису витяг із протоколу засідання кафедри / вченої ради з рекомендацією рукопису до друку та рекомендацію наукового керівника на подану статтю.

Разом з матеріалами просимо надіслати 2 конверти для листування. Усі зазначені матеріали подаються у файлі. Подані матеріали не рецензуються і не повертаються.

Редакційна колегія

Українською, російською,
англійською, німецькою та французькою мовами

Відповідальний за випуск
Технічний редактор

Л.Р. Безугла
Л.П. Зябченко

Підписано до друку 28.05.2010. Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Друк ризографічний. Обл.-вид.арк. 20,5. Ум. друк. арк. 17,6.
Тираж 130 пр. Ціна договірна.

61077, м. Харків, пл. Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Надруковано ФОП Сверделов М.О.
м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 24, корп. А, кв. 33.
Тел.: 755-00-23
Свідоцтво про державну реєстрацію ВОО № 971661 від 13.12.2005.